

**O'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI
XALIQ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**A'JINIYAZ ATINDAG'I NO'KIS MA'MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

**QARAQALPAQ TILI HA'M A'DEBIYATI FAKULTETI
QARAQALPAQ TIL BILIMI KAFEDRASI**

Fakultetlar arali'q «Qaraqalpaq tilin oqitiw metodikasi»pa'ninen

Oqiw metodikalik qollanba

OQITISHI:

U.Yembergenov

NO'KIS-2016

Mazmunı

Hu`jjetlerdin` atları

- 1.Kafedra ma`jilisinin` protokolınan ko`shirme
- 2.U`lgi bag`darlama
- İsshi oqıw bag`darlama
- 4.abedyatlar dizimi
- 5.Kalendar-tematikalıq reje
- 6.Reyting baxalaw kriteriyası
- 7.Letsiya toplamları
- 8.Laboratoriyalıq jumıslar
- 9.Seminar jumıslar
- 10.Tarqatpa materillar
- 11.Texnologiyalıq karta
- 12.Kurs jumısları temaları
- 13.Jazba jumıslar variantları
- 14.Baqlaw ushın sorawlar
- 15.Test sorawları
- 16.O`z betinshe jumıslar
- 17.İnternet materialları
- 18.Avtorlar

2. Б. Тўхлиев ва бошқалар Ўзбек тили ўқитиш методикаси Т., 2006
3. Назаров С. Ўзбек тили ўқитиш методикаси Т., 1995
4. Қозыбаев С. Қазақ тилин оқыту методикасы Алматы, 1990
5. Исабаев К. Қазақ тилин оқыту методикасы Алматы, 2004
6. Мырзакулов А. Грамматика ўқитишнинг лінгвистик асослари Т., 1994
7. Гуламов А, Она тилини ўқитиш принциплари ва методлари Т., 1997
8. Гуламов А, Нейматов С. Она тили таълими мавзуси Т., 1998
9. Федеренко Л.П. Принципи и методы обучения русскому языку М., 1985
10. Текучев А.В. Методика русского языка М., 1988
12. Пахратдинов А. Каракалпак әдебиятын оқытуудың методикасы. Нокис, 2004.
13. Ахметов С., Пирназаров а., Пахратдинов А. Каракалпак әдебиятын оқыту методикасы. Нокис. Каракалпакстан, 1988.
14. Пахратдинов А. Мектеплерде каракалпак әдебиятын оқытуудың актуал маселелери. Нокис. Каракалпакстан, 1989.
15. Каракалпак әдебиятын оқытуудың методикасы гезлеме маселелери. Нокис, 1991.

Қосымша әдебиятлар

1. Каримов И. Жосары кәнигели кадрларды таярлау прогрессине стимулы, гезети «Халк сўзи», 1995
2. Мәмлекетлик тәлим стандарты Т., 2002
3. Кадрларды таярлаудың миллий бағдарламасы Т., 1997
- 4.

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ХӘМ ОРТА АРНАҰЛЫ БІЛІМЛЕНДІРІҮ МИНИСТРЛИГИ

Давлат атынде

500 5/11300-393

2011-жыл 17 - 10.38

Министрликтин 2011-жыл "17" -
ноябрь 462-санлы
буйрыгы менен тастыйыкланган

КОРАКАЛПОК ТИЛИ ВА АДАБИЕТИНИ ҮҚИТИШ НАЗАРИЯСИ ВА
МЕТОДИКАСИ
пәни бойынша

ҮЛГИ БАҒДАРЛАМАСЫ

Балем тарафы 100000-тәлим
Тәяне тарафы: 140000-оқытушылар таярлау хәм
педагогика пәни
Тәлим бағдары, кәнетелик: 5111300-Каракалпак тили хәм әдебияты

Ташкент-2011

Үлги бағдарламаның формасы Жоқары хәм орта арнаўлы, кәсип-өнер тәлими бағдары бойынша Муўапықластырыўшы Кеңестин 2011-жыл « 1 » _____ деги « 4 » _____ санлы мәжилиси протоколы менен мақуланған.

Үлги бағдарлама Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалык институтында ислеп шығылды хәм жоқары оқыў орынлары менен келишилди.

Дүзиўши:

ф. и. д., проф. Пахратдинов Ә.
ф. и. к. _____, доц. У.Ембергенов
ф. и. к. _____ Қазақбаев С.

Пикир билдириўшилер:

Әжинияз атындағы НМПИ, Өзбек әдебияты кафедрасы
Баслығы ф. и. к. С.Матякупов
ф. и. к., доцент Г.Патуллаева
ф. и. к. Н.Турабаева

Үлги бағдарлама Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалык институтының Илимий-методикалык кеңесинде усыныс етилди (2011-жыл « 13 » _____ деги « 3 » _____ -санлы протокол)

ислеуге конлигеди. Усы бағдарда коркем шығармаларды эстетикалык-идеялык жактан таллау жасау, классик шығармалардын тексти устинде ислеу, алебий жонелисти талкылап баруу маселелерин озлестиреди. Усы тийкарда талабалар баянат, реферат, курс жумысларын, питкеруу канигелик жумысларын хам илимий теориялык жумысларды ислеуди менгереди.

Информациялык технологиялык тәмининнлеў

Хәзирги каракалпак тилинде заманагөй оқытў системалары: компьютерлер, көрсетиўши аппаратуралар, телевизор, магнитофон колланылады.

Курс жумысы бойынша методикалык көрсетпелер

Каракалпак әдебиятын оқытў теориясы хәм методикасы пәни бойынша 6-семестрде курс жумысы берилген. Курс жумысы темалары банкне уलयма билим берий мектептеринде каракалпак әдебиятын оқытў усыллары, хәзирги заман талалларына сәйкес жана педтехнологиялык усыллар тийкарында сабак өтий бағларлары бойынша тийисли темалар берилген.

«Келишилди»
«Тастыйықлайман»

Оқыў белими баслығы
тили хәм әдебияты факультети

_____ А.Пазылов
_____ Д. Пахратдинов

« _____ » _____ 2011-жыл
« _____ » _____ 2011-жыл

Каракалпак

деканы

«Каракалпак әдебиятын оқытў теориясы хәм методикасы» пәни бойынша курс жумысы темалары

№	Темалар атамасы	3-курс	Студенттин фамилиясы, иси, шарипи	Оқытушынын фамилиясы, иси, шарипи
1	Каракалпак әдебиятын методикасы, пәниниң мақсети хәм ўазыйпалары.			
2	Сабак типлери хам олардын турлери			
3	Сабактын этаплары			

Пәниниң информациялык-услуглык тәмининнленнў

Тийкаргы әдебиятлар

1. Ғуламов А, Незьматов С. Она тилин ўқитиш методикасы Т., 2002

Әдебиетке тан болған оқыу методикалық әдебиеттерді талқылап бару. әдебиет сабақтары үшін таярлануға режесіне көңіл бөлу. Бағдарлама хам сабақтардың мазмұны, ахмийетін түсінді. Бағдарламаның илимий негиздерін билу. Талим технологиялары. Талимнің дәстүрлік технологиялары. Заманағой талим технологиялары. әдебиет сабағы. әдебиет сабағын талқылау. Улым орта билим беру мектептеринин 8-9-классларындағы әдебиет сабағында поэтикалық текстти үйренудин озиншеликтери. Эпикалык шығармаларды үйренудин озгешеликтери. Драмалык шығармалардын үйренуинин озиншеликтери. Талим баскышларында әдебий теориялык түсиниктерди үйрену. әдебиет сабағында шығарма жазуға таярлану хам онын устінде ислеу маселелери.

Педагогикалык әмелият

Студенттердин мектептеги өткерилетуғын педагогикалык практикасы жокары оқыу орындарынын педагогикалык практикадағы тийкаргы мақсети. Студенттердин мектепте каракалпак әдебиятынан сабак беруинин тийкаргы турлери бойынша ислеуи, әдебиеттан класстан, меткептен тыскары жумысларды шолкемлестирюу хам оларды өткерюу бойынша дәслепки әмелий шынығыулар жасау болып есапланады. Педагогикалык практиканык мазмұны: 1)мектеп пенен ондирис жобаларынын турлери, мектеп китапханасы, каракалпак тили хам әдебияты кабинети менен таньсыу, кабинеттик системаны үйрену. 2)Мектептин хар кыйлы класстарында каракалпак әдебиятынан сабак беруинин турлери менен таньсыу, календарлык, күнделик жобалар дузип үйрену. Сабакты документлестирюуи хам сабакты дурыс бахаласуды үйрену. 3)классты бахлау, оқыушыны олардын психологиясын үйрену, ата-аналары менен сойлесуи, жыйналыс өткерюу 4)сабакка таярлану, жеке сабак жобаларын дузип үйрену, сабак беруу ушын консепт жузип үйрену, сабакты хар кыйлылыгын кориу, сабакты ускенелеу, сабакка койылган методикалык талаптарды үйрену. 5)Сабак беруинин турлерин үйрену, кирису сабаты, образлык, тактирлау, жуумаклау сабакларынын мақсеттерин үйрену, жазба жумыслар өткерюуи үйрену. 6)Класстан, мектептен тыскары жумысларды өткерип үйрену, шерек шығару, рецитинг пенен бахалау, тест өткерюу. 7)мектептин жамийеттик жумысларына белсене катнасуды үйрену. 8)Практиканын ақырында студенттердин теориялык, әмелий ислер бойынша исленген жумыслардын мектеп мугаллимлери менен бирге бахалаудан ибарат.

Өз бетинше жумыслардың шолкемлестирюуинин формасы хам мазмұны
Каракалпак тили бойынша өткерилген жазба жумыслар менен таньсыу. Тәжирийбелли оқытғышылардын ис-тәжирийбелери менен таньсыу хам сол тәжирийбелерди үйрену. Каракалпак тилинен өткерилетуғын класстан тыс жумыс тәртибин үйрену. Каракалпак тилин оқытғы барысында жеке ислесуди, ис-тәжирийбелерди үйрену. Тилди оқытғы методикасына байланыслы оқыу-методикалык әдебиеттер менен таньсып, оны үйрену. Сабактарды таллау оларға тийисли хужжеттер менен таньсыу.

Сабаклык хам оқыу колланбаларынын баптарын хам темаларын озлестирюу. Таркатпа материаллар бойынша текст лекцияларынын болимлерин озлестирюу. Оқытғы хам кадалаудын автоматтастырылган системалары менен ислеу. Панин баптары хам темалары устінде ислеу. Каракалпак әдебиятын оқытғы методикалык панинен теориялык хам әмелий шынығыулар ислеу менен талабалар доретиушиллик жумысларды ислеуе, оларды талкылап баруға, оз бетинше илимий жумыслар

Кирису

Республикамыз мектептеринде каракалпак тилинен билим беру хам оны оқытғы әхмийетли маселелердин бири болып табылады. Хәзирги уақытта ол бойынша көплеген әдебиеттер исленип шығылды. Жана мәлимлеме усыллар хам педагогикалык технологиялар пайда болды. Мине усы жағдайларды есапка алынып усы үлги бағдарламасы дузиліп отыр.

Жокары оқыу орындарында каракалпак әдебиятын оқытғы теориясы хам методикасы тикарынан бш болимнен турады. 1. Лекциялык курс. 2.Әмелий сабаклар 3.Педагогикалык әмелият. Бакалариатта каракалпак әдебиятын оқытғы теориясы хам методикасы бойынша лекциялык курс хам әмелий сабаклар 3-курста 30 саат лекция 10 саат әмелий, 10 саат лаборатория жумыслар болып алып барылады. Ал, педагогикалык әмелиятта 5-9-классларында хар бир студент 150-180саат колеминде мектептин системалы билим беру режимиңде ислейди. Ал, академиялык лицейлерде, кәсип-техникалык колледжерде хар бир студент 200 саат педагогикалык әмелият өткерюуде болады. Педагогикалык институтта каракалпак әдебиятын оқытғы теориясы хам методикасы жана курс толыгы менен мектептердеги жана миллий бағдарлама бойынша дузилген каракалпак әдебиятын оқытғыудын уазыйпаларына мууапыкластырып алып барады.

Пәннің мақсети хам уазыйпалары

Кадрларды таярлаудың миллий бағдарламасында хам мәмлекеттик билим беру Стандартында көретилуинше Жокары көнигелиги маман кадрларды таярлау үлкен уазыйпа етип койылган. Бакалавр көнигелигин пткерюуши жаслардың билимин едеде жетилистирюу хам олардын түсинигин, дүнъя карасын кеңитюу дәуир талабы болып калды. Сонлыктан Жокары оқыу орындарында магистранттар таярлау зөрүрлиги келип шыкты хам усы зөрүрлик тийкарында магистратура ашылды.

Бунда хәрбир жас көниге өзи тандап алган илим тарауы бойынша билим алады, магистратурада оқытылатуғын пәнлер магистрантлардың сол пнге болган интасын арттырып илим ийлеу уқылылыгын арттырады.

Магистратурада оқытылатуғын каракалпак тилин оқытғыудың теориялык маселелери жаслардың усы тарауға пнге болган кызығыушылыгын келтирип, шығарыудан ибарат. Бул пнге койылатуғын тийкаргы талап магистранттың келешекте жокары оқыу орындары ушын жетик көниге илим сырларын ийелеген хакийкий илимпаз болып жетисюу болып табылады.

Каракалпак әдебиятын оқытғы теориясы хам методикасы курсы жокары оқыу орындарындағы әдебиеттан жокары маманлар кадрлар таярлаудағы хазирги күңдеги ен ахмийетли панлердин бири болып табылады. Хәзирги жокары оқыу орындарында каракалпак әдебиятын оқытғы теориясы хам методикасы панинің үлги бағдарламасы улуўма билим беру мектептериндеги жана стандартка мууапык, хәзирги талаптарға сәйкес каракалпак әдебиятын оқытғы маселелерине арнап дузилген.

Пән бойынша талабалардың билимине, көнликте хам қәнигеликке койылатуғын талаптар

Каракалпак тилин мәмлекеттик билимлендирюу стандарты хам жана педагогикалык технологияғы сәйкес, оқытғы системаныдағы өзгерислер негизин

оқыту мақсетке мұаып келеди. Өйткені билимлендируі системасының алдына койған ұаыпласыда ұсылардан ибарат. Сол ұшын оқыту теориясы менен методологиялык тийкарларын жетилистирип, билимлендируі стандартын басшылыкка алып, топланған ис-тэжирийбелер, ондагы багдарлар бойынша билим беріу мақсет етиледі.

Қаракалпак тилин оқыту теориясы менен методологиялык тийкарын студентлерге толык жеткеріуде, олардың бул бойынша билими менен түсинигін байытуда, методикалык орны менен әхмийети басшылыкка алынып, оқыту ұсылларын дәуір талабына сәйкес жетилистириу тийкарғы ұаыппа болып табылады. Усы ұаыппаларды шешіу хэм орынлау хәрбір оқытушының мақсети деп түсиниледи.

«Қаракалпак әдебиятын оқыту теориясы хэм методикасы» пани университет хэм педагогикалык институтын филология факультети, каракалпак тили хэм әдебияты кәнигелеринин 3-курс студентлерине арналған болып, VI семестрде өтиледі. Бул курс «Қаракалпак әдебиятын оқыту теориясы хэм методикасы» пани негизинен ұлыўма билим беріу мектептеринде каракалпак әдебиятын оқыту мәселелери хақында, жас әулақты хэр тәрепкеме билими, жокары дәрежелдеги ой-пикирли инсан етип тәрбиялауда, олардың рухый күдиретилигин рўаждандыруда хэм кәлиплестиріуде, миллий әлеп-икрамлылыкка садық етип жетилистириудеги мәселелер менен тығыз байланыслы үйрениледи.

Пәннің оқыу режелдеги басқа пәндер менен өз-ара байланысы хэм әмелий жактан ізбе-излиги

Билимлендируі Стандарты хэм кадрларды таярлаудын миллий багдарламасы тийкарында каракалпак тилин оқытудың мазмуны. Жана педагогикалык технология бойынша каракалпак тилин оқытудың ұаыпалары. Билимлендируі нызамына байланыслы каракалпак тили методикасының методологиялык тийкарлары. Қаракалпак тилин оқыту теориясы менен дидактикалык принциптердин бир-бирине байланысы. Қаракалпак тилин оқытуды шөлкемлестиріу хэм өткеріу жоллары. Қаракалпак тили грамматикасынан теориялык мағлыұмат беріу жоллары. Қаракалпак тилин фонетикасын оқытуда методологиялык тийкарларды басшылыкка алу. Қаракалпак тилинің лексикасы менен фразеологизмнің теориялык мағлыұмат беріу. Қаракалпак тилиннің морфологиясын оқытуда билимлендируі стандартын басшылыкка алу. Қаракалпак тилинің Синтаксисин жаңа педагогикалык технология менен оқыту. Қаракалпак тилинен кластан тыс жұмысларды жана технология ұсылда өткеріу ұсыллары. Студенттердин жазба сауатлылығын хэм тил байлығын арттырудың тийкарғы принциптери

«Қаракалпак әдебиятын оқыту теориясы хэм методикасы» панинде ұлыўма билим беріу мектептеринде оқыту ұсыллары хақында мағлыұмат бериледи. Онда методиканың озине тан болған өзгешеликтери, айырықшалықлары хэм тийкарғы нызамлылықлары үйрениледи. Студентлер 3-курста «Қаракалпак әдебиятын оқыту теориясы хэм методикасы» панинен алған билимлерин педагогикалык әмелиятта жетилистирип. Бул пән усы тийкарда ізбе-излик пенен узиликсиз турде әдебият тану илми, каракалпак әдебияты тарихы х.т.б. пәндер менен байланыслы үйрениледи.

компьютерлерден пайдалану. Корсетпели куралларда оқыушылардың жас өзгешелигин есапка алу. Шығармада койылатуғын тикарты методикалык талаптар. :йде откерилетуғын жазба жұмыслар хэм олардың характерлери.

Хазирги заман мектептериндеги кластан хам мектептен тыскары исленетугын жұмыслар

Мектеп турмысында 5-9-классларда откерилетугын кластан хам мектептен тыскары жұмыслар кластагы отилетугын сабаклардын теориялык тийкарын курайды. Буларга каракалпак тили пани мугаллими айырыкшы итибар беруи тийис. Бул кластан хам мектептен тыскары жұмысларга кластан тыскары отилетугын оқу киреди. Бунда мугаллим уйинде оқуға коркем шығармалардан тапсырмалар береді. Усы багдарда коркем шығармалардын атқарылуын музыкалык сеслер бойынша еситу, корсетпели кураллардан пайдалану, жырау, баксы хам шайырлардын музыкага тускен косықларын тынлау улкен ахмийетке ийе болады. Оқыушы кластан хам мектептен тыскары жұмысларды орынлау аркалы әдебий теориялык тусиниклерин кәлиплестиреди хам тереңлестиреди. Коркем әдебиятты үйрениуде адамның омирдеги хақыятлыкларды билиуи, адамды тарбиялаушы моральлык әлеп-икрамлык, эстетикалык руухыйлык кудиретлерге ийе болуы, тарбиялану жолларын тусинуи айкын иске асады. Коркем шығарманын состав болеклеринен туратуғын биледи. Коркем шығарманын темасы, идеясына, форма менен мазмунына, олардың бирлигине терең тусинип композициялык хам сюжеттик курылысын үйренеди. Усы тийкарда коркем шығарманын тили, косық курылысы, әдебий жанрлардын турлери, коркем метод маселелерине айкын тусинеди. Коркем шығармаларды оқу аркалы оқыушылардын ауызеки хам жазба соз маленияти рауажландырылады. Бул багдарда баян, шығарма жұмыслары алынады. :дебий догекерлерге катнасу, коркем оқу, оқығандары коркем етип сойлеп беруи, драмалык догекерлерде оқыған шығармалары аркалы кориниу менен оқыушы озин жетилистирип барады. Хар кыйлы мазмунда конференциялар откериу. Мектеп кешелери хам естеликлерин откериу. «Жана жыл», «Қорғануу куни», «Наурыз» байрамы, «тарезизлик куни», «Устазлар куни» хам хар кыйлы тарихый санелерге арналған ұшырасыулар, Ажинияз, Бердак, Отец, Аббаз х.т.б. шайырлардын кешелерин откериу дастурлери. Мектеп оқыушылары ұшын шөлкемлестирилетугын хар турли экскурсиялар, музейлерге баруу. Дийуалы хрестоматиялар хам нол жазба журналлар шөлкемлестиреу. Каракалпак әдебият бойынша хрестоматиялар оқуу хам озлестиреу. 5-9-классларда класс оқыушылары ұшын тийкарғы оқуу куралларынын турлери, коркем текстлер, оқуу колланбалар, сабактықлар, методикалык колланбалар. :дебияттану илими бойынша жазылған монографиялар, изертлеу жұмыслары, илимий макалалар. Миллий багдарлама тийкарында дузилген жана материаллар. Мектеп китапханасы, каракалпак әдебияты кабинети, китапхананын хазирги дауирге сай екенлиги. :дебият кабинети хам онын уазыпалары, ондирис жобалары хам онын турлери. Q.Жыллык жобалар w. Тематикалык жобалар e.Жеке жұмыс жобалары. Мугаллимнин бир жыллык жамийетлик жұмыслары. Мугаллимнин илимий изертлеу жұмыслары. :дебият теориясынан материаллар. Тил мадениятын осиреуши материаллар. :йде откерилетугын жазба баянат жұмысларынын тематикасы. Жеке сабак жобасы хам онын турлери.

коркем адабияттын спецификалык өзгөшөлүктөрүн үйрөндө. Маселен, каракалпак фольклоры жана олардын турмуш жаңылыктары боюнча. Классикалык жазба адабият онын жанрлык түрлөрү. XX асир каракалпак адабияты. Адабияттын теориялык тикталары. Бул дауирдин окумуштуулар ушун миллий адабиятты үйрөнүүдө 5-9-класстардагы окумуштуулар каракалпак адабиятынан алган билимдери адабий билимдин зарур көлөмүн ийелүүтө мүмкүнчүлүк береди. Онда коркем адабиятты окуу аркалы окуушы гезисиз пикир жүрүтүүтө, шөлкөмдөстүрүшүлүк кабилетин жана конликлелерин рауажландырууга ериседи. Дасепки этап озин касипке багдарлауга жана билимлендириудин наубеттеги баскышын таалауга жардем беретутун дауир болып калады. Сонын ушун каракалпак адабиятын системасын, жанрларын, спецификалык өзгөшөлүктөрүн аткарылуун хатте баска панлер менен байланыстылыгын, асиресе адабият мектептеги малений фронты баскаратугун пан екенлигин туснип жетиу кереклиги. Коркем адабиятты окутууда адабий жанрларга айырыкша итибар берип окутулуу. Себеби хар бир жанр озинин миллий спецификалык өзгөшөлүктөргө ийе. Маселен бизин халкымыз ертекти ертекти етип айткан, дастанды дастандай етип жырлаган, накылды накылдай, жумбакты жумбактай, жакнытпашты жакнытпаштай етип, косыкты косыктай етип аткарган. ойткени буларда халыктын миллий урп-адети, тили, тарийхы, маленияты, психологиясы, характерлери жатыр. Сонын ушун да ол миллий каракалпак адабияты деп аталыда. Ол хар турлу бай халыктын руухый кулдетлиги, миллет малениятын тарийхы болып табылады. Бул миллий байлык сол халыктык миллий халыктык мамлекеттик тил байлыгы менген бериледи. Онда халыктын адабияты да, коркем онери де, маленияты да, тарийхы да, хатте онда баска халыктарда болмайтугун характерли белгилери де жатыр. Сонын ушун касса каракалпак адабиятынын мугаллими адабияттагы хар бир жанрдын окутулуунда хатте жыраулар, баксылар, кыссаханлар тарепинен аткарылуунда техникалык кураалардын жардеми менен корсетууге ерискенлиги дурус. Адабияттын рауажлануушун процесс екенлиги. Жазба адабияттын дереклери. Коркем шыгарманы доретиушн адамлар, жазба адабияттагы терме, толгау, тарийплик шыгармалар, тарийхый жыр шежире, дастан, поэма, повесть, роман жанрларынын пайда болуу, драмалык шыгармалар бизин адабиятымызда ол жанрлардын пайда болуу дареклери, дауирлери, тийкаргы теориялык материаллар. Хазирги дауирде доретиушилик хызметкерлердин касибине карап болиннуулери шайыр, жазуушы, драматург, сыншы, илимпаз х.т.б.

Каракалпак адабияты сабагында корсетпе кураалылык

Мектепте каракалпак адабияты бойынша отилетугун сабактын корсетпе кураалы болууы методиканын ен баслы талапларынын бири. Коркем шыгарманын ози бизди коршап турган объектив реаллыкты корсетуушчи корсетпели кураал. Корсетпели кураалардын жана теманы тастыйыккаууш характер ийелуе керек. 5-9-класларда каракалпак адабияттан коркем шыгармаларды үйрөнүү дауирлеринде мугаллим томендегидей корсетпе кураалардан кобирек пайдаланалы. Шыгармада харекет етиушн кахарманлардын портретлери. Адабий шыгармалардан иллюстрация жасау.пейзажлык корсетпели кураалар. Сызуу бойынша корсетпели кураалар. Таблица. Коркем шыгарманын тили. Жанрлардын турлери. Шыгармалардын коркемлик өзгөшөлүктөрү. Диапозитивтик корсетпели кураалар. Пленка, сууреттер, альбомлар, дийуалга илинип койылатугун плакатлар, кино фильмлери, видео кассеталар,

Пәннин илим-пән жәм ислеп шыгаруудағы орны.

Пән каракалпак адабиятын окутуу теориясы жана методикасы илиминин хәр кыйлы ахмийетли мәселелерин изертлеушн жас илимпазларды жетилистирип шыгарууда жана мектептер ушын каракалпак адабияты пәнинен жокары тәжірибелерге ийе педагог кәнигелерди таярлауда тийкаргы кураал болып хызмет аткарады.

Пәнди окутууда пайдаланатуғын заманагөй хабар жәм педагогикалык педагогик технологиялар

Курустың хәмме тарауларын окутууда дәстүрлий усуллар менен биргеликте жаңа педагогикалык методлардан пайдалануу нәзерде тутылады.

Пәнди үйрениу процессинде сабакта компьютерли, информациян хәм де баска заманагөй окутуу технологиялары, педагогикалык мазмундағы әмелий (ролли) ойынлар, сәўбет, пикирлер таласы шөлкөмлестириледи. Сабакты өтиу барысында Акылый хұжим, Кластер, Бумеранг методларының кең мүмкиншилериинен пайдаланылады.

Тийкаргы бөлим

Мәмлкетлик билимленидириу стандарты материаллары менен танысуу, үйрениу. Кадрларды таярлаудын миллий багдарламасын үйрениу мәселелери. Окутуу методикасы бойынша шыққан жаңа методикалык сабақтылар окуу колланбалары менен танысуу. Методикаға байланыслы педагогика, психология хәм баска пәнлер аралык байланысларды көрип шыгуу. Жазба жумыслар ушын тема хәм текст таярлау, оларды орындау жолларын үйрениу. Сабак барысында айырым методларды колланып үйрениуге байланыслы жумыс түрлерин аныклау. Корсетпели методлар схема, таблица, техникалык курааларды пайдаланууды үйрениу. Каракалпак тилин окутууда проблемалык ситуациялар пайда етиудин жолларын үйрениу. Грамматикалык анализ өткериу ушын материаллар таярлау, оларды өткериу жолларын үйрениу. Сабак түрлерине байланыслы ис жобаларды дүзиу тәртибин билиу

Каракалпак адабиятын окутуудын методикалык тарийхый теориялык негизлери

Улыма билим беретутун мектептерде каракалпак адабиятын окутуу мәселелери. Мектептердеги окуу панлеринин катарында каракалпак адабияты панинин алатугын орны. гезисизлик дауиримиздеги жамийетлик омирдин жаналануға бет бурган уақытларында хазирги заман мектептеринин алдына койган уазыйпалары. Жас ауладты хар тәреплеме билимли, жокары дарежелдеги ой-пикирли инсан етип тарбиялауда, олардын руухый кәбиретлигин рауажландырууда хам кәлиплестирюде, миллий әдеп икрамлылыкка салык етип жетилистириуде мектептин роли. Мектептерде каракалпак адабиятын окутуудын ахмийети. Ески адабий мийрасларымыз, халык тарийхы, адабияты, коркем онери, маленияты, халыктын руухый байлыгы, фольклоры хам жазба адабияты, рауажланган хат маленияты, дасепки дауирлердеги оларга коз-карас мәселелери. Каракалпак адабиятынын

илимий пан скендиги, онын озине тан озгешеликтери, каракалпак адебиятынын окытуу методикасынын тийкаргы объекти. Хазирги заман мектептериндеги каракалпак адебиятын окытуу методикасынын мазмуну хам уазыйпалары. Мектептерде каракалпак адебиятын окытууга байланысly методикалык усулларды жетистириу маселелери. Инновация, жана пед технология принциптери, МБС ка мууалык сабак отуу, жаа хам илимий эксперимент. Каракалпак адебиятын окытуу методикасынын баска илимлер менен байланысы. Методикалык мыйраслар. откен дауирдеги мектеп, мешит-медреселерде окытуудын принтиплери. Арабша, парыша, торкше окуудын алып барылуу жагдайлары. Бизин эрамызга шекемги, бизин эрамыздын басындагы жазуулар. IX-XV-асирлерде араб-парсы жазууы болганлыгы. Барлык адебиятлардын кобинесе парсыша жазылганлыгы. Мектеп сауат ашыуга, мешит орта маглумат беруге, медиресе жокары билим беруге тийкарланып курылганлыгы буларла тийкарынан Куръан, хадис, шариат нызамлары биретилгенлиги. Кыраят сабагы, адепнама сабагы, тил илими, адебият, тарийх, математика баска да жамийетлик панлердин окытуудын маселелери. Зийрек балаларды окытууга мбкиншилликлер. Еркин тил бйрениу маселелери. Бурынгы аўкам дауирдеги мектептер, олардын характерлери, даслепки окуулыклар. Сауаттылыктын латын алипбесине отиуи. 400-жыллардагы мектептер. Даслепки багдарлама, даслепки окуу кураллары. Окуудын орыс алипбесине отиуи. Каракалпак адебиятынан 400-жылларда дбзилген даслепки багдарлама, окуулык хам окуу кураллары. Каракалпак адебиятын мектептерде окытуудын бир систеаттбсиу жоллары. каракалпак адебиятын окытуудагы даслепки методикалык мыйраслар. Проф.А.Пахратдинов тарепинен 400-жылы дбзилген «Каракалпак адебиятын окытуу методикасы курсынын багдарламасы». Даслепки методикалык ойлардын пайда болууы хам рауажланыуы маселелери. Биринши каракалпак адебиятын окытуу методикасы. (1980-жыл, авторлары С.Ахметов, А.Пахратдинов, А.Пирназаров). 1989-жылы А.Пахратдинов тарепинен дбзилген «Мектептерде каракалпак адебиятын окытуудын актуал маселелери», 1991-жылы «Каракалпак адебиятын окытуудын методикалык гейпара маселелери», 400-жыл «Каракалпак адебиятын окытуудын методикасы» сабактыгынын дузилгенлиги. Каракалпакстан каракалпак адебиятын мектептерде окытуу хакында методикалык ойлардын калипесиу хам рауажланыу жоллары.

Улыўма билим беретугын мектептерде каракалпак адебиятын окытуудын тийкарлары, методикасы

Мектептерде каракалпак адебиятын окытуудын баслы уазыйпалары. 1998-жылы кабыл етилген Каракалпакстан Республикасынын билимлендириу нызамына тийкарланып коркем адебиятты мектептерде окытуудын негизлерин кайта карап шыгыу маселелери. Каракалпак адебиятын окытуудын жана уазыйпалары. Мектепте окуушыга адебий билим хам тарбия берудин инсаныйлык хам ддемократиялык характер йлеуи, жана де диференциаласкан коз караска ерисиу. Окуушынын коркем адебиятты куры кабыл етсеуи, отан тасир етиушиллик куш болууы. Окуушынын классларда коркем адебиятты окуу аркалы, олзери турмыста жанаша жасауга, еркин ойлауга, доретиушиллик кушке ийе болууга ерисиуи. Каракалпак адебиятынын окуушынын интеллектуал рауажланыуына жардем беруишун пан болып калуына ерисиу. Каракалпак адебияты сабагынын мазмуну багдарлама, окуулык, окуу куралларында анык корсетилиуи. Булардын улкен теориялык, методикалык хам педагогикалык билимге ийе кадрлар тарепинен дузилиуи. Багдарламага киритилген

материаллардын класска молшерленип, окуушылардын жас озгешелигин есепка алган халды, тагы да тарбиялык характерлерине карап берилиуи. Жана де класстагы адебияттан алынган материаллар сайланды шыгармалар болып коркемлиги жагынан, тил озгешелиги бойынша жана де миллийлиги тарепинен де окуушылардын психологиялык, педагогикалык хам тарбиялык талаптарын толык есепка алган халда дузилиуи. Маселен 5-9-класслар ушын алынган материаллар тематикалык, маусимлик хам хронологиялык принциптерди басшылыкка алып дузилиуи. Каракалпак адебиятынын материаллары мектептердеги 5-9-класслардагы каракалпак адебияты бойынша окуушылардын окууына усынылатугын адебий материаллар хар бир классларга арналып дузилген багдарламаларда белгиленип бериледи. Ал, олардын хар бир класслардагы пайдалануу маселелерин, жолларын, усулларын методика корсетеди. Калеген класстагы отилетугын сабак методикалык, педагогикалык принциптерди катан басшылыкка алуу шарти менен откериледи. Каракалпак адебият бойынша окытуудын системасы'1. Жана отилип атырган материалларды откендеги материаллар менен байланыстыруу. 2. адебий билм беруу масекселерин тартиплестириу. Коркем адебиятты класста окытууда мугаллимнин адебий методлардан пайдалануу жоллары' 1. Гурринлесиу методы. 2.Лекция методы. 3.Бааянат жасуу ямаса баылау методлары. Коркем окуу, коркем окууга коылатуын талаптар, тексттерди талкылау. гарезизлик дауиримизде мектептерде каракалпак адебиятын окытуу аркалы окуушыларга адеп-иқрамлык, эстетикалык, руухыйлык тарбия беруу маселелери. Окуушыларга хар бир халыктын озинин жокары мадениятты, руухыйлыгы менен кушлы екенлигин жетерли тусиндириу.

Сабак типлери

Окытуу типлери сабакта окытуудын типлери. 1. Окуушыга сабакты тусиндирип, уйретип, корсетип окытуу тип. 2.Проблемалык окытуу тип. 3. Дифференциаластырылган окытуу тип.4. Программаластырылган окытуу типлеринен теннен пайдалануу. Сабак типлериж: 1. Кирис сабаклары: арнаулы сабаклар (Парахатшылык хам гарезизлик сабагы, гарезизлик хам экология сабагы), дастурлик кирис сабаклары тип. 2. Аралас сабак тип. 3. Бирлескен сабак тип. 4. Окуушыларды жана билимлер менен таныстыруу сабак тип. 5. Окуушылардын билимин, исенимин хам конлитуилерин тексерип кориу сабак тип. 6. Такирарлау сабак тип. 7. Жуумаклау сабак тип.8. Семинар формасында алып барылатугын сабак тип. Каракалпак адебияты мугаллими каракалпак адебият панин окытууг таарлык корип атырганда сабак типлеринен окытуу типлерин сабактын характерлерине карап ажыратууы кереклиги. Бир сабак, еки сабак тиннде де окытуу практикасын коллануу мумкиншилликтери. Оны материалдын характери октуу жагдайларына карап мугаллимнин ози белгилеуи. Каракалпак адебияты мугаллими сабак типин дурис танлауы, окытуудын класста сапалы откерилиуинин негизи екенлиги.

5-9-классларда каракалпак адебиятын окытканда адебий жанрлар бойынша окууды алып баруудын спецификалык озгешеликтери

Улыўма орта билим беретугын мектептерде каракалпак адебияты биринши мартебе 5-6-класслардан баслап тарийх, биология, химия, физика панлери усап академиялык лицей хам касип-техникалык коллежлерге шекем оз алдына пан болып окытылады. Окуушы бул классларда биринши мартебе каракалпак адебиятынын,

**O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRLOGI**

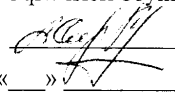
**A'JINIYAZ ATINDAG'I NO'KIS MA'MLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI**

Dizimge alindi

№ _____
« ____ » _____ 2015-jil

«Tastıyqlayman»

Oqıw isleri boyınsha prorektor

 M.Saribaev
« ____ » _____ 2015-jil

**«QARAQALPAQ TILIN OQITIW TEORIYASI HA'M
METODIKASI»
PA'NINEN ISSHI OQIW BAG'DARLAMASI**

Bilim tarawı:	100000 – Ta`lim
Ta`lim tarawı:	140000 – Oqıtıwshılar tayarlaw ha`m pedagogika pa`ni
Bakalavriat bag`darı:	5111300 – Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı

NO'KIS – 2015

Pa'nnin' isshi oqiw bag'darlamasi, ... isshi oqiw reje ha'm ulgi bag'darlamag'a tiykarlanip islep shig'ildi.

Du'ziwshiler: Embergenov U. - NDPI, «Qaraqalpaq tili» kafedrası oqitiwshisi, filologiya nommerinin' kandidati

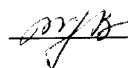
Pikir bildiriwshiler: Yuldasheva Sh. - Aqmola'ndagi NDPI «O'zbek til bilimi» kafedrası dotsenti, filologiya nommerinin' kandidati

Isshi oqiw bag'darlaması Qaraqalpaq til bilimi kafedrası ma'jilisinin' 2015-jıl 24-iyundag'ı 11-sanlı ma'jilisinde talqılawdan o'tken ha'm fakultet ken'esine talqılaw ushin usınıs etilgen.

Kafedra bashg'ı w.w.a.: f.i.k. M.Qurbanov

Isshi oqiw bag'darlaması Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatı fakulteti Ken'esinin' 2015-jıl 25-iyyundag'ı 11-sanlı qararı menen tastıyıqlandı ham paydalanıwg'a usınıs etildi.

Fakultet Ken'esinin' bashg'ı: f.i.k.E.Allanazarov

Kelisildi:
Oqiw - metodikalıq bo'liminin' bashg'ı: Qunnazarov İ

**Pa'nnen o'tiletug'm temalar ha'm olar boyinsha a'meliy jumislar tu'rlerine
ajratilg'an saatlardın' bo'listiriliwi**

T.s	Pa'nnin' bo'limi ha'm teması, lektsiya mazmunı	Saatlار			
		Ja'mi	Lektsiya	Laboratoriya	Seminar
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' mazmunı, wazıypası		2		2
2	Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyasının' didaktikalıq printsipleri		2	2	2
3	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodları		4	2	2
4	Qaraqalpaq tilinin' fonetikasın oqıtıw		4	2	2
5	Qaraqalpaq tilinin' leksikasın oqıtıw		4	2	2
6	Qaraqalpaq tilinin' morfologiyasın oqıtıw		6	2	2
7	Qaraqalpaq tilinin' sintaksisın oqıtıw		6	2	2
8	Qaraqalpaq tilinen jazba jumislardı o'tkeriw metodikası		2	2	2
			30	12	14

Talabalar o'z betinshe jumstın' mazmunı ha'm ko'lemi

№	Isshi oqıw bag'darlamasının' o'z betinshe jumısqa tiyisli bo'limi ha'm temaları	O'z betinshe jumısqa tiyisli tapsırmalar ha'm usınıslar	Orınlanıw mu'ddeti	Ko'lemi (saatta)
1	2	3	4	5
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` maqseti wazıypaları anıqlaw			2
2	Qaraqalpaq tilin oqıtıw didaktikalıq printsiplerin anıqlaw			2
3	Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` metodikalıq ma`seleleri			2
4	Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` negizlerin belgilew			2
5	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodları			2
6	Qaraqalpaq tili boyınsha oqıtıwdı sho'lkemlestiriw			2
7	Qaraqalpaq tili boyınsha oqıtıwdı jobalastırıw			2
8	Fonetikalıq shınıg'ıw, tallaw o'tkeriw			2

9	Leksikalıq tu`sinik, a`meliy jumıs			2
10	So`z shaqapların tallaw usılları			2
11	Ayırım so`z shaqapları tiykarında jumıs			2
12	Sintaksislik baylanıstın` tu`rlerin anıqlaw			2
13	Ga`p ag`zaları boyınsha jumıs ju`rgiziw			2
14	Dizbekli qospa ga`plerdi anıqlıw			2
15	Bag`ının`qılı qospa ga`plerdin` tu`rleri			2
16	Punktuatsiya boyınsha tu`sinikti anıqlaw			2
17	Jazba jumıslardı o`tkeriw			2
Ja`mi				34

A`debiyatlar

1. G`ulamov A, Nematov S. Ona tilin wqitish metodikası T., 2002
2. B.Twxliev va boshqalar Wzbek tili wqitish metodikasi T., 2006
3. Nazarov S. Wzbek tili wqitish metodikasi T., 1995
4. Qozıbaev S. Qazaq tilin oqıtıw metodikası Almata, 1990
5. Isabaev K. Qazaq tilin oqıtıw metodikası Almata, 2004
6. Mrzakulov A. Grammatika wqitishning lingvistik asoslari T., 1994
7. G`ulamov A, Ona tilini wqitish printsiplari va metodlari T., 1997
8. G`ulamov A, Ne`matov S. Ona tili ta`limi mavzusi T., 1998
9. Federenko L.P. Printsipi i metodi obushenie russkogo yazıka M., 1986
10. Tekushev A.V. Metodika russkogo yazıka M., 1988

Qosımsha a`debiyatlar

1. Karimov I. Joqarı qa`nigeli kadrlardı tayarlaw progresstin` stimuli, gazeta «Xalq swzi», 1995
2. Ma`mleketlik ta`lim standartı T., 2002
3. Kadrlardı tayarlawdın` milliy bag`darlaması T., 1997

Du`ziwshi:

E.Embergenov

O`ZBEKSTAN RESPUBLİKASI XALIQ BİLİMLENDİRİW MİNİSTRLİGİ
A`JİNİYaz ATINDAG`I NO`KİS MA`MLEKETLİK PEDAGOGİKALIQ İNSTİTUTI

«TASTIYIQLAYMAN»

Kafedra baslıg`ı _____ M.Qurbanov

«___» _____ 2015-jı.

Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa`ni boyınsha

KALENDAR-TEMATİKALIQ JOBA

Ul□2ma	o1□2	90
saa5□		
Son□n:		
8sh8nd3Y		
L3k5s86aY		əY
Labo4a5o486a		ə0
S3m8na4		FF
O:z b358nsh3		HF

NO`KİS-2015

Lektsiya sabaqlar

T.s	Pa'nin' bo'limi ha'm teması, lektsiya mazmuni	Saatlar			
		Ja'mi	Lektsiya	Laboratoriya	Seminar
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' mazmuni, wazıypası		2		2
2	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodlari		2	2	4
3	Qaraqalpaq tilinin' fonetikasın oqıtıw		2	2	4
4	Qaraqalpaq tilinin' leksikasın oqıtıw		2	2	4
5	Qaraqalpaq tilinin' morfologiyasın oqıtıw		4	2	6
6	Qaraqalpaq tilinin' sintaksisın oqıtıw		4	2	4
			16	10	22

Laboratoriya sabaqlar

Q	T3manın: a5	Saa5	O4nla2 2a15	Esk34582
ə	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası	F		
	Grammatikanı			
F	oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri	F		
	Sintaksisti			
K	oqıtıwdın' teoriyalıq ma'seleleri	F		
H	Orfografiya ha'm orfoepiyanı oqıtıw	F		
	Punktuatsiyanı			
ə	oqıtıwda bassılıqqa alinatug'ın teoriyalıq metodika	F		

Ja:m8 ə0 saa5

Seminar sabaqlar

Q	T3manın: a5	Saa5	O4nla2 2a15	Esk34582
ə	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' mazmuni, wazıypası	F		
	Qaraqalpaq tilin			
F	oqıtıw teoriyasının' didaktikalıq printsipleri	F		

К	Qaraqalpaq tilinin' ayırım tarawların oqıtıw teoriyası	Н
Н	Punktuatsiyanı oqıtıwda basshılıqqa alınatug'ın teoriyalıq metodika	Ғ
Ө	Awız eki ha'm jazba tildi rawajlandırıwǵa qoyılatug'ın talaplar	Ғ
У	Jazba jumislardı o'tkeriw metodikasının' teoriyası	Ғ

Ja:m8 ән saa5

Talabala4 o'z b358nsh3 j7m□s5□n' mazm7n□ ha'm ko'l3m8

№	Isshi oqıw bag'darlamasının' o'z betinshe jumısqa tiyisli bo'limi ha'm temaları	O'z betinshe jumısqa tiyisli tapsırmalar ha'm usınıslar	Orınlanıw mu'ddeti	Ko'lemi (saatta)
1	2	3	4	5
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıw didaktikalıq printsiplerin anıqlaw			2
2	Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` metodikalıq ma`seleleri			2
3	Qaraqalpaq tili boyınsha oqıtıwdı sho`lkemlestiriw			2
4	Qaraqalpaq tili boyınsha oqıtıwdı jobalastırıw			2
5	Fonetikalıq shınıǵ`ıw, tallaw o'tkeriw			2
6	Leksikalıq tu`sinik, a`meliy jumıs			2
7	Ayırım so`z shaqapları tiykarında jumıs			4

8	Sintaksislik baylanisun` tu`rlerin anqlaw			4
9	Ga`p ag`zaları boyınsha jumıs ju`rgiziw			2
10	Dizbekli qospa ga`plerdi anqlıw			2
11	Bag`mn`qlı qospa ga`plerdin` tu`rleri			4
Ja`mi				28

A`debiyatlar

11. G`ulamov A, Nematov S. Ona tilin wqitish metodikasi T., 2002
12. B.Twxliev va boshqalar Wzbek tili wqitish metodikasi T., 2006
13. Nazarov S. Wzbek tili wqitish metodikasi T., 1995
14. Qozıbaev S. Qazaq tilin oqıtw metodikasi Almata, 1990
15. Isabaev K. Qazaq tilin oqıtw metodikasi Almata, 2004
16. Mırzakulov A. Grammatika wqitishning lingvistik asoslari T., 1994
17. G`ulamov A, Ona tilini wqitish printsiplari va metodlari T., 1997
18. G`ulamov A, Ne`matov S. Ona tili ta`limi mavzusi T., 1998
19. Federenko L.P. Printsipi i metodi obushenie russkogo yazıka M., 1986
20. Tekushev A.V. Metodika russkogo yazıka M., 1988

Qosımsha a`debiyatlar

4. Karimov I. Joqarı qa`nigeli kadrlardı tayarlaw progresstin` stimuli, gazeta «Xalq swzi», 1995
5. Ma`mleketlik ta`lim standartı T., 2002
6. Kadrlardı tayarlawdın` milliy bag`darlaması T., 1997

D7:z82sh8Y

E.Emb34g3nov

**O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**AJINIYaZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı fakulteti

Qaraqalpaq til bilimi kafedrası

**«QARAQALPAQ TILIN OQITIW TEORİYASI
HA`M METODIKASI»**

pa`ni boyınsha lektsiya sabaqlarının`

TE X N O L O G I Y A L I Q K A R T A S I
**(Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı (5111302) qa`nigeligi, III kurs
ushin)**

Pa`n oqitiwshisi:

f.i.k. dots.U.Embergenov

No`kis-2015
MAZMUNI:

1. Kirisiw. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' mazmunı, wazıypası.
2. Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyasının' didaktikalıq printsipleri.
3. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası.
4. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası.
5. Qaraqalpaq tilinin' ayırım tarawların oqıtıw teoriyası.
6. Grammatikanı oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri.
7. Grammatikanı oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri.
8. Sintaksisti oqıtıwdın' teoriyalıq ma'seleleri.
9. Sintaksisti oqıtıwdın' teoriyalıq ma'seleleri.
10. Orfografiyanı oqıtıw metodı.
11. Orfografiyanı ha`m orfoepiyanı oqıtıw metodı.
12. Punktuatıyanı oqıtıwda basshılıqqa alınatug'ın teoriyalıq metodika.
13. Punktuatıyanı oqıtıwda basshılıqqa alınatug'ın teoriyalıq metodika.
14. Awız eki tildi rawajlandırıwg'a qoyılatug'ın talaplar .
15. Jazba tildi rawajlandırıwg'a qoyılatug'ın talaplar.
16. Jazba jumıslardı o'tkeriw metodikasının' teoriyası.
17. Jazba jumıslardı o'tkeriw metodikasının' teoriyası.

1-lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma

K848s82. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
m35od8kas□n□n' mazm7n□, 2az□6pas□.

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ
O182 sabag:8n8n:
fo4mas8

Wa158 - F saa5
L3k5s86a- ko:4g8zb3l8

1. K848s82.

2. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
m35od8kas□ pa:n s□pa5□nda.

L3k5s86a jobas8

3. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
m35od8kas□ pa:n8 ma1s358.

4. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
m35od8kas□ pa:n8n8n: 2az□6pala4□.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Qa4a1alpa1 58l8n a4na2l□ pa:n
s□pa5□nda o45a m3k53pl34d3 o1□5□2d□n: 586ka4g:□ p4obl3mala4□
m3n3n ma:s3l3l348n 8l8m86-jobada sh3sh82d8, s57d3n5l34 m3n3n
m7g:□ll8ml34g3 ha:z84g8 zaman 5alapla4□na sa:6k3s o1□5□2d□n:
7s□lla4□n 5an□s5□4□2.

O18582sh8n8n:

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y

2az86pas8Y

Talaba b8l828 k343kY

- Pa:nn8n: 586ka4g:□ ma1s358n 57:s8nd8482H
- Qa4a1alpa1 58l8 an□1la2H
m35od8kas□ pa:n8n8n: 586ka4g:□ ob:3k58nH
- Qa4a1alpa1 58l8 m35od8kas□
pa:n8n o1□5□2d□n: ma1s358n
- Qa4a1alpa1 58l8 m35od8kas□
pa:n8n o1□5□2 2az□6pala4□n

- Qa4a1alpa1 58l8 b3lg8l32H
m35od8kas□n□n: • Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
p43dm358n 57:s8nd8482. m35od8kas□ pa:n8 bo6□nsha
b8l8ml348n as□4□2H
O18582d8n: m35od8 L3k5s86a –ko:4g8zb3l8, «A18l86
ha:m 53xn8kas8H h7:j8m» m35od8, «K8sh8 5opa4la4da
j7m8s al8p ba482» m35od8 586ka4g:8
so4a2la4
O18582 174al8H Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4
O18582 fo4mas8H Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
O18582 j348H A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Kirisiw. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının’ mazmunı, wazıypası» degen temadagi
lektsiyanın` texnologiyalıq kartası**

Bo:l8ml34		Isk34l8k	
8		O18582sh8	Talaba
Wa158			
ə bo:l8m	ə.ə.	T3ma, ma1s358,	ə.ə.
K848s82	j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582	T8n:la6d8.	
(əm8n75)	5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.		
ƒ bo:l8m.	ƒ.ə.	Talabala4 b8l8m8n	ƒ.ə.
B8l8md8	j3d3ll3s58482	ma1s358nd3	So4a2la4g:a
5343n:l3s58482	1adag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y	j72ap b343d8.	
(ƒ0	ə. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2		
m8n75)	pa:n8n8n: 586ka4g:□		
	2az□6pala4□ 1anda6Ÿ		ƒ.ƒ. Sla6d
	ƒ. b7l pa:nn8n: 586ka4g:□	mazm7n8	
	ma1s358 n3Ÿ	m3n3n	
	«A18l86 h7:j8m» m35od8	5an8sad8.	
	a41al8 53ma da2am 3582.	Tal18la6d8.	
	ƒ.ƒ. T3ma bo68nsha 7l82ma	ƒ.ƒ. Sla6d	
	57:s8n8kl34 b348p o:53d8.	mazm7n8	
	ƒ.ƒ. R3658ng s8s53mas8 ha:m	m3n3n	
	586ka4g:8 a:d3b86a5la4 m3n3n	5an8sad8.	
	5an8s58482 ha:m 57:s8n8kl34	Tal18la6d8.	
	b348l3d8.	Konsp3k5	
		353d8.	
қ bo:l8m	қ.ə.	Izb3-8zl8k53 l3k5s86a	қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha	5ol81584ad8,	
a5la4	ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p	so4a2la4	
(нə	ba48lad8Y So4a2la4.	b343d8.	

m8n75) • J3k3 58ll34d8 o1□5□2
m35od8kas□ d3g3nd3 n3
57:s8n3s8zŸ T86ka4g:8

• J3k3 58ll34d8 o1□5□2 la48n jaz8p
m35od8kas□ landa6 ba4ad8.
2az□6pala4d□ b3lg8l36d8Ÿ
T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3
858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

Ҳ бо:l8m Ҳ.ә. So4a2 b348l3d8Y Ҳ.ә.
J72ma1la «B7:g8ng8 53madan o:z8n:8zg3 n3 So4a2la4g:a
2sh8 ald8n:8zŸ» J72ma1 jasa2. j72ap b3482

(ә0 Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s Ҳ.Ғ.
m8n75) 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p T8n:la6d8, jaz8p
b3482. alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

2-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma

Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2 53o486as□n□n'
d8dak58kal□1 p48n5s8pl348

2.1. Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ

Wa158 - f saa5

O182 sabag:8n8n:

l3k5s86a- ko:4g8zb3l8

fo4mas8

L3k5s86a jobas8

1. D8dak85kal□1 p48n5s8p ha11□nda
57:s8n8k.
2. Il8m86l8k, s8s53mal□l□1
p48n5s8p8
3. Sanal□l□1, ak58vl8l8k p48n5s8p8
4. O1□5□2d□n: 57:s8n8kl8l8k
p48n5s8p8
5. Ko:4s35p3l8l8k p48n5s8p8
6. T3o486a m3n3n p4ak58kal□1
ba6lan□s p48n5s8p8

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y D8dak85kal□1 p48n5s8p
ha11□nda 57:s8n8k ha118nda 7l82ma 57:s8n8kk3 863 bolad8. On□n:
57:4l348n 7:643n3d8.*

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- *O1□5□2d□n: 586ka4g:□ p48n5s8p58n:*
p48n5s8pl348n 7:643582H 57:4l348nH
- *D8dak58ka 534m8nn8n: ma:n8s8n 57:s8nd8482.*
*Il8m86l8k, s8s53mal□l□1
p48n5s8p8nH*
- *D8dak58kal□1 p48n5s8p58n: 57:4l348n3*
Sanal□l□1, ak58vl8l8k p48n5s8p8nH
O1□5□2d□n: 57:s8n8kl8l8k

57:s8n8k b3482.

p48n5s8p8nH

- *Ko:4s35p3l8l8k p48n5s8p8nH*
- *T3o486a m3n3n p4ak58kal□1
ba6lan□s p48n5s8p8n b8l82l348
k343k.*

O18582d8n: m35od8

L3k5s86a – ko:4g8zb3l8, Klas534

ha:m 53xn8kas8

m35od8H 586ka4g:8 so4a2la4,

O18582 174al8

**Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4**

O18582 fo4mas8

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyasının’ didaktikalıq printsipleri» degen temadagi
lektsiyanın` texnologiyalıq kartası**

Bo:l8ml34	Isk34l8k	
8	O18582sh8	Talaba
Wa158		
ə bo:l8m	ə.ə. T3ma, ma1s358,	ə.ə.
K848s82	j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582	T8n:la6d8.
(əm8n75)	5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	
Ƒ bo:l8m.	Ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n	Ƒ.ə.
B8l8md8	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	So4a2la4g:a
5343n:l3s58482	1adag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y	j72ap b343d8.
(Ƒ0	1. D8dak58ka 534m8n8n8n:	
m8n75)	586ka4g:□ ma:n8s8Y	
	2. D8dak58ka p48n5s8p8n8n:	Ƒ.Ƒ. Sla6d
	1anda6 57:4l348 ba4Y	mazm7n8
	J72apla4 sx3ma bo68nsha	m3n3n
	57:s8nd848l8p ba48lad8 ha:m	5an8sad8.
	5abl85sa 5ol815848lad8 (Qos8msha	Tal18la6d8.
	ə)	Konsp3k5
	Ƒ.Ƒ. T3ma bo68nsha 7l82ma	353d8.
	57:s8n8kl34 b348p o:53d8.(sla6d –	
	Kə)	
қ bo:l8m	қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a	қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha	5ol81584ad8,
a5la4	ha:m a18l86 h7:j8m m35od8 a41al8	so4a2la4
	al8p ba48lad8Y	b343d8.
(Hə	• B3lg8l8 53ma bo68nsha	
m8n75)	5opa4dag:8 ba4l81 ha:4 186l8	
	p8k84l34d8 an81la2.	
	• Us8ld8 57:s8nd8482 k343k.	
	Talabala4g:a saba1 ba48s8n8n:	
	ma1s358n xam 1ag:86das8n	T86ka4g:8
	57:s8nd848n:.	

- Sh3sh8l828 k343k bolg:an la48n jaz8p mash1alan8 an8l1ap al82 k343k. ba4ad8.
- O18582sh8 ha:m 5opa4d8n: 1a:l3g3n 1a5nas82sh8s8 ha:4 1anda6 p8k84g3 1a4s8 baha b3482g3 bolma6d8
- Ha:4 b84 b8ld848lg3n p8k84 5ax5ag:a jaz8p ba48lad8. Ola4 dodalanba6d8.
- Ha:4 b84 p8k84 b848ml3p 1a4ap sh8g:8lad8
- P8k84 ha:mm3g3 57:s8n8kl8 bol828 k343k, ba4l81 p8k84l34 so:zl34 m3n3n jaz8lad8
- Ha:4 b84 p8k84 1a4alg:anda on8 1ald8482 6amasa al8p 5asla2 k343kl8g8 ma:s3l3s8n sh3sh82 za:47:4.
- Topa4 sapag:a 3m3s, sang:a 8sl36d8, 1a5a4 lansa 7z8n bolsa, p8k84l34 ja1s8 1ab8l 358l3d8
- Ba4l81 p8k84l34 j86nal8p bolg:annan son 5alabala4 o:zl348n8n: 1a:53l348n 6amasa b348lg3n p8k84l34g3 1a4s8 3k3nl8g8n b8ld843d8.
- Qa5a4d8 ko:48p sh811anda 6amasa bahalag:anda so:zl34d8 b3lg8l8 b84 5a:458p53 o4nalas58482 a:hm8635l8 bolad8, m8sal8Y 71sas p8k84l34d8 5opa4la4g:a b848k58482.
- A658lg:an p8k84l34d8 jaz8p 57482 7sh8n b84 adam aj84a582 5868s.
- Topa4g:a kag:86dan8 b7z82g:a ha:m ma:s3l3d3n 58s1a48 k3582g3 bolma6d8.
- Eg34 8sk34l8k pa:s bolsa, onda

o18582sh8 o:z8n8n: a648m
p8k84l348n jaz828 m7:mk8n.
T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3

858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

h bo:l8m h.ə. T3s5 so4a2la48n b3482. h.ə.
J72ma1la J72ma1 jasa2. So4a2la4g:a
2sh8 h.f. O:z b358nsh3 j7m8s j72ap b3482
(ə0 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p h.f.
m8n75) b3482. T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

3-Lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma

Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2 m35od8kas□

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ
O182 sabag:8n8n:

Wa158 - F saa5
l3k5s86a- ko:4g8zb3l8

fo4mas8

L3k5s86a jobas8

1. O1□5□2d□n: m35odla4□
ha:m 7s□lla4□.
2. M35od 5an:la2g:a ha:m
lollan□2g:a lo6□la57g:□n 5alapla4.
3. M7g:all8mn8n: so:z8,
g7:48n:8, l3k5s86as□ h.5.b.

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2
m35od8kas□nda bol□p a5□4g:an jan:al□lla4 m3kn3n 5alabala4d□
5an□s5□4□2. O1□5□2d□n: zamanago:6 7s□lla4□nan xaba4 b3482.*

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- M35od 534m8n8 ha11□nda 57:s8n8k b3482H
- O1□5□2 m35odla4□ m3n3nn 5an□s5□4□2H
- O1□5□2d□n: 7s□lla4□n 57:s8nd848p b3482H
- M3k53pl34d3 1a4a1alpa1 58l8n o1□5□2da lollan□la57g:□n m35odla4 m3n3n 5an□s5□4□2.
- O45a m3k53pl34d3 1a4a1alpa1 58l8n o1□5□2da lollan□la57g:□n m35odla4d□ b8l828H
- M35od 5an:la2g:a ha:m lollan□2g:a lo6□la57g:□n 5alapla4d□ b8l828H
- M7g:all8mn8n: so:z8, m7g:all8mn8n: 57:s8nd84828 ha:m g7:448n: m35odla4□n 5ol□1 o:zl3s584828 k343k..

O18582d8n: m35od8 L3k5s86a –ko:4g8zb3l8, A18l86
ha:m 53xn8kas8 h7:j8m m35od8, BBB m35od8
O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4
O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası» degen temadagi lektsiyanın` texnologiyalıq kartası

Bo:l8ml34	Isk34l8k	
8	O18582sh8	Talaba
Wa158		
ə bo:l8m	ə.ə.T3man□n: a5□n, ma1s358	ə.ə.
K848s82	ha:m k7:58l357g:□n na:586j3l348n	T8n:la6d8.
(өм8n75)	j35k343d8. T3man□1 jobas□ ha:m	
	o:zg3sh3l8kl348 m3n3n	
	5an□s5□4ad□.	
	T3ma bo6□nsha 586ka4g:□	
	57:s8n8kl34d8, o:z b358nsh3 8sl32	
	7sh□n a:d3b86a5la4 d8z8m8n	
	b343d8.	
Ғ bo:l8m.	Ғ.ə. Talabala4 b8l8m8n	Ғ.ə.
B8l8md8	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	So4a2la4g:a
5343n:l3s58482	1adag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y	j72ap b343d8.
(Ғ0	• M3k53pl34d3 1a4a1alpa1 58l8n	
m8n75)	o1□5□2da 1anda6 m35odla4	
	1ollan□lad□Ÿ	Ғ.Ғ. Sla6d
	J72apla4 «A18l86 h7:j8m»	mazm7n8
	a41al8 al8p ba48lad8.	m3n3n
	Ғ.Ғ. T3ma bo68nsha 7l82ma	5an8sad8.
	57:s8n8kl34 b348p o:53d8. (sla6d –	Tal18la6d8.
	Қә,Ғ,)	Konsp3k5
		353d8.
қ bo:l8m	қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a	қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha	5ol81584ad8,
a5la4	ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p	so4a2la4
(Һө	ba48lad8Y So4a2la4.	b343d8.
m8n75)	• M7g:all8mn8n: so:z8	
	s8z8n:sh3 1anda6 bol□2□	

k343kŸ

T86ka4g:8

- *M7g:all8mn8n:* la48n jaz8p

57:s8nd84828sh3Ÿ ba4ad8.

- *G7:448n: m35od4□ ha11□nda
n3 b8l3s8zŸ*

T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3

858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

h bo:l8m h.ə. BBB m35od8 6ak8 (B- h.ə.

J72ma1la b8z n3n88 b8ld8k, B- b8z b8l82d8 So4a2la4g:a

2sh8 1a:l36m8z, B- an81lap ald81). j72ap b3482

(ə0 Talabala4 doskada ha:4 1a6s8s8 o:z h.f.

m8n75) p8k84l348n jaz8p o:53d8.J72ma1 T8n:la6d8, jaz8p
jasa2. alad8.

h.f. O:z b358nsh3 j7m8s

53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p

b3482.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

4-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma

Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2 m35od8kas□

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ

Wa158 - ƒ saa5

O182 sabag:8n8n:

l3k5s86a- ko:4g8zb3l8

fo4mas8

ə. O1□5□2d□n: m35odla4□ ha:m

L3k5s86a jobas8

7s□lla4□.

ƒ M35od 5an:la2g:a ha:m

1ollan□2g:a 1o6□la57g:□n 5alapla4.

к. M7g:all8mn8n: so:z8,

g7:48n:8, l3k5s86as□ h.5.b.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2 m35od8kas□nda bol□p a5□4g:an jan:al□1la4 m3kn3n 5alabala4d□ 5an□s5□4□2. O1□5□2d□n: zamanago:6 7s□lla4□nan xaba4 b3482.

O18582sh8n8n:

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y

2az86pas8Y

Talaba b8l828 k343kY

- *G7:448n: m35od□ ha11□nda 57:s8n8k b3482H*
- *O45a m3k53pl34d3 1a4a1alpa1 58l8n o1□5□2da g7:448n: m35od□n□n: a:hm86358n b8l828H*
- *T8l fak5l348n anal8zl32H*
- *M35od 5an:la2g:a ha:m 1ollan□2g:a 1o6□la57g:□n 5alapla4d□ b8l828H*
- *G4amma58kal□1 5alla2d□ 7:643582H*
- *A:d3b86 sh□g:a4mala4 58l8 anal8zl32, og:an p8k84l348 a65□2□ k343k.*
- *A:d3b86 sh□g:a4mala4d□n: 58l8n anal8zl32d8 7:643582.*

O18582d8n: m35od8

L3k5s86a —ko:4g8zb3l8, Ins345

ha:m 53xn8kas8

m35od8H 53s5 so4a2la48,

O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası» degen temadagi lektsiyanın` texnologiyalıq kartası

Bo:l8 ml348 Wa15 8	Isk34l8k O18582sh8	Talaba
ə bo:l8m K848 s82 (əm8n75)	ə.ə. T3ma, ma1s358, j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582 5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	ə.ə. T8n:la6d8.
F bo:l8m. B8l8 md8 5343n:l3s5 8482 (F0 m8n75)	F.ə. Talabala4 b8l8m8n j3d3ll3s58482 ma1s358nd3 ladag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y • <i>T8l fak5l348n anal8zl32 d3g3nd3 n3 57:s8n3s8zŸ</i> • <i>G4amma58kal□1 5alla2 d3g3nsh3Ÿ</i> • <i>A:d3b86 sh□g:a4mala4d□n: 58l8n 1ala6 anal8zl32 m7:mk8nŸ</i> J72apla4 «A18l86 h7:j8m» 7s8l8 a41al8 al8p ba48lad8.	F.ə. So4a2la4g:a j72ap b343d8.
Қ bo:l8m Mag:l 82ma5la4 (Hə m8n75)	Қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha ha:m «Ins345» 7s8l8 m3n3n al8p ba48lad8Y • O:z b358nsh3 o182 2a158nda alg:an mag:l82ma5la4d8, 3s85k3n l3k5s86ala4d8 5a:458pl3s58482d8 5a:m86nl36d8, al8ng:an mag:l82ma558 5as58681la2, an81la2, ba1la2. Al8ng:8 o:zl3s584g3n mag:l82ma5la4d8 ba6lan8s58482 1a:b8l358n 1a:l8pl3s58482g3 ja:4d3m b343d8. • O182 p4o5s3ss8nd3 al8ng:an mag:l82ma5la4d8 o:z ald8na o:zl348 s8s53malas5848lad8- 5abl85sa 8sh8n3 jaz8lad8 53ks558 b3lg8l34	F.F. Sla6d mazm7n8 m3n3n 5an8sad8. Tal18la6d8. Konsp3k5 353d8. Қ.ə. T3ks5 mazm7n8 bo68nsha j7m8s al8p ba4ad8, 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8. T86ka4g:8 la48n jaz8p ba4ad8.

m3n3n b3lg8l3p sh8g:8lad8.

«V» - m3n b8lg3n
mag:l82ma5la4g:a sa6

«-» - m3n b8lg3n
mag:l82ma5la4g:a sa6 3m3s

«+» - m3n 7sh8n jan:a
mag:l82ma5

«Ÿ» - m3n 7sh8n 57:s8n8ks8z
6ak8 mag:l82ma558 an8lla2,
5ol8158482d8 5alap 358l3d8.

- T3ma bo68nsha ba4
mag:l82ma5la4d8 ak58vl3s58482Y
a18l86 h7:j8m ja:4d3m8nd3 k3l3s8
so4a2g:a j72ap b3482l348n so4a2d8Y
«S8zb7l ha118nda n3l34d8
b8l3s8zŸ»

- T3ks5 mazm7nla48 5alabala4g:a
b348l3d8 ha:m 5opa4 57:48nd3
j7m8s al8p ba4ad8.

- T3ks5k3 1o68la57g:8n b3lg8l34d8
1o68p sh8g:ad8.

T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4
b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

Ҳ
bo:l8m
J72m
a1la2sh8
(ə0
m8n75)

Ҳ.ə. So4a2 b348l3d8Y J72ma1
jasa2.

Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n
7:6g3 5aps84ma 358p b3482.

Ҳ.ə.
So4a2la4g:a
j72ap b3482
Ҳ.Ғ.
T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

5-Lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma

Qa4a1alpa1 58l8n8n' a6□4□m 5a4a2la4□n
o1□5□2 53o486as□

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ

Wa158 - f saa5

O182 sabag:8n8n:
fo4mas8

l3k5s86a- ko:4g8zb3l8

ə. Fon358kan□ o1□5□2
m35od8kas□.

L3k5s86a jobas8 f. L3ks8kan□ o1□5□2
m35od8kas□.

к. F4a3zolog86an□ o1□5□2
m35od8kas□.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Talabala4g:a m3k53p53
fon358kan□, l3ks8ka ha:m f4az3olog86an□ o1□5□2 m35od8kas□
ha118nda 7l82ma 57:s8n8kk3 863 bol828 ha:m 57:s8n8kl348
1a:l8pl3s3d8

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- Fon358kan□ o1□5□2d□n: a:hm86358 ha:m 2ax□6pala4□n 7:643582H
- Fon358ka ha11□nda 57:s8n8k al□2. Fon358kan□ o1□5□2 7s□lla4□n o:zl3s58482H
- Fon358kal□1 sh□n□g:□2la4 o:5k3482H
- L3ks8kan□ o1□5□2 7s□lal4□n 7:643n82H
- L3ks8ka m3n3n f4az3olog86an□ o1□5□2d□n: 7l□2ma ma:s3l348n 7:643582H
- Fo3k58ka, l3ks8ka ha:m f4az3olog86al□1 sh□n□g:□2la4 7:s58nd3 a:m3l86 sh□n□g:□2la4 8sl32.
- L3ks8ka ha:m

f4az3olog86a bo6□nsha
sh□n□g:□2la4 7:s58nd3
8sl32.

O18582d8n: m35od8 L3k5s86a – ko:4g8zb3l8, «a2a»-
ha:m 53xn8kas8 «6a1» 53xn8kas8 Klas534 m35od8,
586ka4g:8 so4a2la4,

O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Qaraqalpaq tilinin' ayırım tarawların oqıtıw teoriyası» degen temadagi lektiyanın`
texnologiyalıq kartası**

Bo:l8ml34 8 Wa158 ə bo:l8m K848s82 (əm8n75) F bo:l8m. B8l8md8 5343n:l3s58482 (F0 m8n75)	Isk34l8k O18582sh8	Talaba
	ə.ə. T3ma, ma1s358, j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582 5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8. F.ə. Talabala4 b8l8m8n j3d3l13s58482 ma1s358nd3 1adag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y • <i>S3s ham ha:48p58, alfav8558 1ala6 o1□5□2 m7:mk8nŸ</i> • <i>B72□n, pa:5 ha:m o:5k34m3l34 ha11□nda 1anda6 sh□n□g:□2la4 o:5k3482 m7:mk8n.</i> J72apla4 «a2a»-«6a1» 53xn8kas8nda al8p ba48lad8. F.F. T3ma bo68nsha 7l82ma 57:s8n8kl34 b348p o:53d8.	ə.ə. T8n:la6d8. F.ə. So4a2la4g:a j72ap b343d8. F.F. Cla6d mazm7n8 m3n3n 5an8sad8. Tal18la6d8. Konsp3k5 353d8. F.ə. Taps84mala4d8 o48nla6d8, j7pl81la4da 5al18la6d8, so4a2la4g:a j72ap b343d8. F.F. So4a2la4g:a j72ap b343d8, Ins345 5abl85s8as8n 5ol584ad8. F.К. Da:p5348n3 «V3n» d8ag4am-mas8n s8zad8 ha:m 5ol584ad8.
к bo:l8m Mag:l82m a5la4 (HӨ m8n75)	қ.ə. Topa4la4g:a bo:l8n82g3 5aps84ma b343d8. L3k5s86a 53ks58 ha:m o:z8n8n: ko:z- 1a4as8nan b84 bas ag:zal8 ga:pl34d8n: d7:z8l82 jolla48n J7pl81la4da 5al18la2d8 ha:m so4a2la4g:a j72ap b3482d8 7s8n8s 353d8. Bl85s so4a2 o:5k343d8. қ.Ф. L3k5s86a 53ks58n3n k3l8p sh811an 2alda 5o:m3nd3g8 so4a2la4d8 o6lap ko:482d8 7s8n8s 353d8. қ.қ. «V3n» d8ag4ammas8 586ka48nda a5a28sh ha:m f368l b84 bas ag:zal8 ga:pl34d8n: 7sasl81 ha:m a684mash8l81la48n an81la2d8 5aps84ad8. қ.н. F368l b84 bas ag:zal8 ga:pl34d8n: ba6anla28sh8 f368ld8n:	F.ə. Taps84mala4d8 o48nla6d8, j7pl81la4da 5al18la6d8, so4a2la4g:a j72ap b343d8. F.F. So4a2la4g:a j72ap b343d8, Ins345 5abl85s8as8n 5ol584ad8. F.К. Da:p5348n3 «V3n» d8ag4am-mas8n s8zad8 ha:m 5ol584ad8.

1anda6 fo4ma-la48nda k3l3d8Ÿ

қ.ө. A5a28sh b84 bas ag:zal8
ga:pl34d8n: s3man58kal81
57:4l348n3 m8salla4 k3l58482d8
7s8n8s 353d8. Ola4d8n: d7:z8l8s8
bo68nsha 57:4l348n3 aj84a582d8
5aps84ad8.

Ғ.Ғ.

So4a2d8
5al18la6d8 ha:m
j72ap b343d8.

Ғ.ө.

M8salla4
k3l5843d8,
d7:z8l8s8
bo68nsha
57:48n
an81la6d8.

Ғ bo:l8m Ғ.ә. So4a2 b348l3d8Y J72ma1
J72ma1la jasa2.
2sh8 Ғ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s
(ә0 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p
m8n75) b3482.

Ғ.ә.

So4a2la4g:a
j72ap b3482

Ғ.Ғ.

T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

6-Lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma G4amma58kan□ o1□5□2 m35od8kas□n□n'
7l□2ma ma's3l3l348

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ Wa158 - F saa5
O182 sabag:8n8n: l3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8

1. Qa4a1alpa1 58l8n o1□5□2da
g4amma58kan□n: a:hm86358 ha:m
o4n□.

L3k5s86a jobas8

2. Qa4a1alpa1 58l8 g4amma58kas□
bo6□nsha saba1 o:5k3482d8n:
mazm7n□ ha:m n3g8z8g
p48n5s8pl348.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Talabala4g:a 1a4a1alpa1 58l8
g4amma58kas□n o1□5□2d□n: 7s□lla4□n 7:643582.

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- G4amma58kal□1 1ag:□6dala4d□ 7:643582H
- G4amma58ka bo6□nsha 53o486al□1 ha:m a:m3l86 ko:nl8kp3l34 b3482H
- G4amma58kal□1 5alla2la4 7:643582H
- G4amma58kadan b348l357g:□n b8l8md8
- T8l b8l8m8n8n: g4amma58ka 5a4a2□ bo6□nsha mag:l□2ma5la 5opla2□H
- G4amma58kan□ o1□5□2d□n: a:hm86358n 7:643n828H
- O:z b358nsh3 g4amma58kal□1 5alla2 j7m□sla4□n 8sl32.
- Il8m86 g4amma58ka m3n3n m3k53p g4amma58kas□ a4as□ndag:□ 58l ma5348alla4□n□n: b348l828n3

5alabala4d□n: an:sa5 ko:z-1a4as□n a65□2□.

o:zl3s584828n

5a:m868nl32.

O18582d8n: m35od8 L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,
ha:m 53xn8kas8 «Klas534» m35od8, 5abl85saH,
586ka4g:8 so4a2la4,

O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Grammatikanı oqıtıw metodikasının’ ulıwma ma’seleleri» tariyxıy shigarması» degen
temadagi lektsiyanın` texnologiyalıq kartası**

Bo:l8	Isk34l8k	
ml348	O18582sh8	Talaba
Wa15		
8		
ə	ə.ə. Pa:n8n8n: s547k574as□,	ə.ə.
bo:l8m	53man□n: a5□n, ma1s358n j35k343d8.	T8n:la6d8.
K848	ə.ƒ. T3ma, ma1s358, j72mag:8	
s82	ha:m l3k5s86an8n: o:582 5a:458b8	
	m3n3n 5an8s584ad8.	
(əm8n75)		
ƒ	ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n	ƒ.ə.
bo:l8m.	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	So4a2la4g:a
B8l8	ladag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y	j72ap b343d8.
md8	• G4amma58ka n3l34d8	
5343n:l3s5	7:64353d8Ÿ	ƒ.ƒ. Sla6d
8482	• G4amma58kan□ o1□5□2d□n:	mazm7n8
(ƒ0	landa6 a:hm86358 ba4Ÿ	m3n3n
m8n75)	ƒ.ƒ. T3ma bo68nsha 7l82ma	5an8sad8.
	57:s8n8kl34 b348p o:53d8.(sla6d –	Tal18la6d8.
	Kə,ƒ,)	Konsp3k5
		353d8.
к	ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n	к.ə.
bo:l8m	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	so4a2la4
Mag:l	ladag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y N3	b343d8.
82ma5la4	7sh8n sx3mas8	
(нə	• N3 7sh8n sx3mas8- mash1alan8	
m8n75)	da:sl3pk8 s3b3bl348 an8lla2	
	bo68nsha p8k84l34 sh8nj848.	
	S8s53mal8, do:4358sh8, s8n o6la28n	T86ka4g:8
	4a2ajland84ad8 ha:m	la48n jaz8p
	ak58vl3s5843d8.	
	• O:z ald8na k8sh8 5opa4la4	

mash1alan8 ko:48p sh8g:ad8. «N3 ba4ad8.
7sh8n» so4a28 b343d8 ha:m s8zad8,
sol so4a2g:a j72ap jazad8. B7l
p4o5s3ss mash1alan8n: da:sl3pk8
s3b3b8n an8llamag:ansh3 da2am
353d8.

- K8sh8 5opa4la4d8 b84l3s5843d8,
o:zl348n8n: s8z8lmala48n 5ol584ad8.
Ul82ma s8z8lmag:a k3l5843d8.
- J7m8s na:586j3l348 ko:4s358l3d8.
F.F. T3ma bo68nsha 7l82ma
57:s8n8kl34 b348p o:53d8. (sla6d –
Kø,F,)

H
bo:l8m
J72m
a1la2sh8
(ə0
m8n75)

H.ə.T3s5 so4a28Y J72ma1 jasa2.
H.F. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n
7:6g3 5aps84ma 358p b3482.

H.ə.
So4a2la4g:a
j72ap b3482
H.F.
T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

7-Lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma G4amma58kan□ o1□5□2 m35od8kas□n□n'
7l□2ma ma's3l3l348

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ Wa158 - F saa5
O182 sabag:8n8n: l3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8

L3k5s86a jobas8 ə.G4amma58kan□ 7:643n82d3
mo4folog86a m3n3n s8n5aks8s
a4as□ndag:□ ba6lan□s
F.G4amma58kal□1 57:s8n8kl34,
1ag:□6dala4, an□llamala4 ha:m
g4amma58kal□1 534m8nl34

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y G4amma58kan□n: 586ka4g:□
bo:l8ml348, mo4folog86a m3n3n s8n5aks8s a4as□ndag:□ ba6lan□s5□
7:643582. G4amma58kal□1 534m8nl34d8 o1□2sh□la4d□n: 5ol□1
da:43j3d3 57:s8n8p al□2□n 5a:m868nl32.

- O18582sh8n8n: O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
2az86pas8Y Talaba b8l828 k343kY
- Mo4folog86a ha11□nda • G4amma58kan□n: 5a4a2l□4□n
57:s8n8k b3482H b8l82l348H
 - S8n5aks8s ha11□nda • Mo4folog86a m3n3n s8n5aks8s58
57:s8n8k b3482H o1□5□2d□n: a:hm86358n b8l82H
 - Mo4folog86a m3n3n • Mo4folog86al□1 ha:m s8n5aks8sl8k
s8n5aks8s a4as□ndag:□ 5alla2la4d□H
ba6lan□s5□ ko:4s358p • O:z b358nsh3 g4amma58kal□1
b3482H 5alla2 j7m□sla4□n 8sl32.
 - Mo4folog86ag:a

ba6lan□sl□ sh□n□g:□2

j7m□sla4□n 8sl3p b342.

O18582d8n: m35od8 L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,

ha:m 53xn8kas8 «Klas534» m35od8, 5abl85saH,
586ka4g:8 so4a2la4,

O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al

ma5348alla4

O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Grammatikanı oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri» tariyxıy shigarması» degen
temadagi lektsiyanın` texnologiyalıq
kartası

Bo:l8	Isk34l8k	
ml348	O18582sh8	Talaba
Wa15		
8		
ə	ə.ə. Pa:n8n8n: s547k574as□,	ə.ə.
bo:l8m	53man□n: a5□n, ma1s358n j35k343d8.	T8n:la6d8.
K848	ə.ƒ. T3ma, ma1s358, j72mag:8	
s82	ha:m l3k5s86an8n: o:582 5a:458b8	
(əm8n75)	m3n3n 5an8s584ad8.	
ƒ	ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n	ƒ.ə.
bo:l8m.	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	So4a2la4g:a
B8l8	ladag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y	j72ap b343d8.
md8	• <i>G4amma58kan□n: 1anda6</i>	
5343n:l3s5	• <i>5a4a2l□4□n b8l3s8zŸ</i>	
8482	• <i>Mo4folog86a n3n8 7:64353d8Ÿ</i>	ƒ.ƒ. Sla6d
(ƒ0	• <i>S8n5aks8s sh3Ÿ</i>	mazm7n8
m8n75)	• <i>Mo4folog86a m3n3n</i>	m3n3n
	<i>g4amma58ka a4as□ndag:□</i>	5an8sad8.
	<i>ba6lan□sl□4 ha11□nda a65□n:.</i>	Tal18la6d8.
	ƒ.ƒ. T3ma bo68nsha 7l82ma	
	57:s8n8kl34 b348p o:53d8.(sla6d –	
	Kə,ƒ,)	Konsp3k5
		353d8.
К	К.ə. Talabala4 b8l8m8n	К.ə.
bo:l8m	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3	so4a2la4
Mag:l	ladag:ala2sh8 so4a2la4 b343d8Y N3	b343d8.
82ma5la4	7sh8n sx3mas8	
(Һө	• N3 7sh8n sx3mas8- mash1alan8	
	da:sl3pk8 s3b3bl348 an8lla2	
	bo68nsha p8k84l34 sh8nj848.	
	S8s53mal8, do:4358sh8, s8n o6la28n	

m8n75) 4a2ajland84ad8 ha:m T86ka4g:8
ak58vl3s5843d8. la48n jaz8p

- O:z ald8na k8sh8 5opa4la4 mash1alan8 ko:48p sh8g:ad8. «N3 ba4ad8. 7sh8n» so4a28 b343d8 ha:m s8zad8, sol so4a2g:a j72ap jazad8. B7l p4o5s3ss mash1alan8n: da:sl3pk8 s3b3b8n an8llamag:ansh3 da2am 353d8.
- K8sh8 5opa4la4d8 b84l3s5843d8, o:zl348n8n: s8z8lmala48n 5ol584ad8. Ul82ma s8z8lmag:a k3l5843d8.
- J7m8s na:586j3l348 ko:4s358l3d8. K.F. T3ma bo68nsha 7l82ma 57:s8n8kl34 b348p o:53d8. (sla6d – Kə,F,)

Ҳ Ҳ.ə.T3s5 so4a28Y J72ma1 jasa2. Ҳ.ə.
bo:l8m Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n So4a2la4g:a
J72m 7:6g3 5aps84ma 358p b3482. j72ap b3482
a1la2sh8 Ҳ.Ғ.
(ə0 T8n:la6d8, jaz8p
m8n75) alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

8-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma S8n5aks8s58 o1□5□2d□n' 53o486al□1
ma's3l3l348

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ Wa158 - Ғ saa5
O182 sabag:8n8n: l3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8

1. S8n5aks8s58 o1□5□2d□n:
a:hm86358 ha:m 2az□6pala4□.
2. So:z d8zb3g8n o1□5□2.

L3k5s86a jobas8

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y S8n5aks8s bo6□nsha 5alabala4g:a
5□6ana1l□ b8l8m b3482. S8n5aks8s58 o1□5□2da 586ka4g:□
2az□6pala4d□ 7:643582.*

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

- *S8n5aks8s58 o1□5□2da 586ka4g:□ 2az□6pala4d□ 7:643582H*
- *S8n5aks8sl8k 5alla2la4d□ 7:643582H*
- *So:z d8zb3g8 ha:m ga:p58n: 586ka4g:□ a6□4mash□l□1la4□n 7:643582H*
- *So:zl34d8n: d8zb3kl3s828n 57:s8nd8482H*
- *So:zl34 a4as□ndag:□ s8n58aks8sl8k d8zb3kl3s82 m3n3n mo4folog86al□1, l3ks8kal□1 d8zb3kl34d8n: a6□4mash□l□g:□n 7:643582.*

*O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8*

O18582 174al8

O18582 fo4mas8

O18582 j348

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- *S8n5aks8s58 o1□5□2d□n: a:hm86358nH*
- *So:z d8zb3kl348n So:z d8zb3kl348 m3n3n ga:p58 b84-b848n3n pa4□1la6 b8l82H*
- *so:z d8zb3kl348 m3n3n 1ospa so:zl34 a4as□ndag:□ pa4□15□ aj□4a5a b8l82.*

*L3k5s86a-ko:4g8zb3l8,
«R7chka s5ol o45as8nda» 7s8l8H
so4a2-j72ap,*

*Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4*

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Sintaksisti oqıtıwdın’ teoriyalıq ma’seleleri» degen temadagi lektsiyanın’
texnologiyalıq kartasi**

Bo:l8ml348	Isk34l8k	Talaba
Wa158	O18582sh8	
ə bo:l8m	ə.ə. Saba158n: 53mas8,	ə.ə. T8n:la6d8.
K848s82	ma1s35 ha:m 2az86pala48 m3n3n	
(əmə8n75)	5an8s584ad8.	
	ə.ə. L3k5s86a jobas8n,	
	p4obl3mal81 so4a2la4d8 3k4ang:a	
	sh8g:a4ad8	
Ƒ bo:l8m.	Ƒ.ə T86ka4g:8 ka53go486a	Ƒ.ə. So4a2la4g:a j72ap
B8l8md8	ha:m 57:s8n8kl34d8, l3k5s86a	b343d8.
5343n:l3s58482	a1848nda sh3sh38l357g:8n	
(Ƒ0	ma:s3l3l34d8 ko:4s353d8	
m8n75)	Ƒ.Ƒ. O182 j7m8s8n8n: bahala2	
	o:lsh3ml348 m3n3n 5an8s8584ad8.	
		Ƒ.Ƒ. Sla6d
		mazm7n8 m3n3n
		5an8sad8.
		Tal18la6d8.
		Ƒ.Ƒ. Sla6d
		mazm7n8 m3n3n
		5an8sad8.
		S7:2435l34
		bo68nsha j7m8s al8p
		ba4ad8, Tal18la6d8.
		Konsp3k5 353d8.
Ƒ bo:l8m	Ƒ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas8n8n:	Ƒ.ə. So4a2la4 b343d8.
Mag:l82ma	ma5348alla48 bo68nsha ha:m G:R7chka s5ol	
5la4	7:s58nd3G: m35od8nda al8p ba48lad8Y	
(nə	✚ Topa4dag:8 ba4l81 s57d3n5l34d8	
m8n75)	1a5nas82g:a 5a4582 m3n3n b84g3 ola4d8n:	
	b8l8m8n ob:3k58v bahala2.	
	✚ Topa4g:a 5aps84ma b348l3d8, ha:4 b84	T86ka4g:8la4
	5alaba lag:azg:a o:z8n8n: j72ap va48an58n	8n jaz8p ba4ad8.
	jazad8 ha:m lag:az on8n: lon:s8s8na	
	b348l3d8, al o:z8n8n: 47chkas8n s5ol	
	o45as8na j8l8s5848p lo6ad8, s3b3b8	
	los8msha 3s858lg3n mag:l82ma5 a41al8	
	o:z8n8n: j72ab8n 5ol81584828 m7:mk8n.	
	✚ J3k3 j7m8s5an son:, ladag:ala2da	
	b348lg3n so4a2la4 bo68nsha G:R7chka s5ol	
	o45as8ndaG: 7s8l8nda j7m8s al8p ba48n:.	
	Eg34 5opa4da Ƒ0-Ƒ0 s57d3n553n 8b84a5	
	bolsa, onda 5opa4d8 5o:45 k8sh8 5opa4g:a	
	bo:l8n: Ha:4 k8sh8 5opa4 5o:m3nd3g8	
	ladag:ala2 so4a2la4dan Ƒ so4a2dan	
	o48nla28 k343k. Ha:4 5opa4 5aps84man8	
	jazba o48nlap bolg:annan son:, 5opa4la4 o:z	
	j72apla48n a28zsha 5al18la28 k343k	
	So4a2la4.	
	✚ S8n5aks8s d3g3nd3 n3 57:s8n3s8ZŸ	

✚ So:z d8zb3g8 d3g3nd3 sh3Ÿ

T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4
b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

Н bo:l8m	Н.ә. T3s5 so4a2la48n b3482Y J72ma1	Н.ә.	
J72ma1la2	jasa2.	So4a2la4g:a	j72ap
sh8	Н.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n 7:6g3	b3482	
(ә0	5aps84ma 358p b3482.	Н.Ғ.	
m8n75)		T8n:la6d8,	jaz8p
		alad8.	

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

9-Lektsiya sabag'inin` modulli

T3ma **S8n5aks8s58 o1□5□2d□n' 53o486al□1**
ma's3l3l348

1.1. Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ **Wa158 - ƒ saa5**
O182 sabag:8n8n: **l3k5s86a- ko:4g8zb3l8**
fo4mas8

L3k5s86a jobas8

- ə. Ga:p ag:zala4□n o1□5□2.
- ƒ. Basla2□sh5□ o1□5□2.
- κ. Ba6anla2□sh o1□5□2.
- η. Tol□1la2□sh5□ o1□5□2.
- θ. An□1la2□sh5□ o1□5□2.
- γ. P□s□1la2□sh5□ o1□5□2.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Ga:p ag:zala4□ basla2□sh,
ba6anla2□sh, 5ol□1la2□sh, an□1la2□sh ha:m p□s□1la2□shla4
ha1l□nda ha:m ola4d□ o1□5□2d□n: 586ka4g:□ m35odla4□n
o:zl3s5843d8.

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- Ga:p ag:zala4□n□n: • Ga:p ag:zala4□ ag:zala4□n
586ka4g:□ o:zg3sh3l8kl348n o1□5□2d□n: a:hm86358n
7:643582H o:zl3s584828H
- Ga:p ag:zala4□n□n: • Ga:p58n: bas ag:zala4□ ha1l□nda
57:4l348n 7:64353d8. 57:s8n8k al□2□H
- Basla2□sh o1□5□2d□ • Ga:p58n: 3k8nsh8 da:43d3l8
57:s8nd843d8H ag:zala4□ ha1l□nda 57:s8n8k
al□2□
- Ba6anla2□sh o1□5□2d□ • Ga:p ag:zala4□n□n: o:z8n3 5a:n
57:s8nd843d8H g4amma58kal□1 b3lsh8l348n
ko:4s3582.
- Tol□1la2□sh o1□5□2d□
- An□1la2□sh o1□5□2d□
57:s8nd843d8H

• *Pisila2sh o152d*
57:s8nd843d8H

O18582d8n: m35od8 L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,
ha:m 53xn8kas8 «Almala4» 7s8l8.

586ka4g:8 so4a2la4,
O18582 174al8 Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8 Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
O18582 j348 A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Sintaksisti oqıtıwdın’ teoriyalıq ma’seleleri» degen temadagi lektsiyanın’
Texnologiyalıq
kartası

Bo:l8ml34 8 Wa158 ə bo:l8m K848s82 (ə m8n75)	Isk34l8k O18582sh8	Talaba
Ƒ bo:l8m. B8l8md8 5343n:l3s58482 (Hə m8n75)	ə.ə. L3k5s86a sabag:8n8n: 53mas8n, jobas8n a658p o:53d8, ald8ng:8 53mag:a so4a2-j72apla4 a41al8 ba6lansad8. Ƒ.ə. T3man8 ash82 7sh8n p4obl3mal8 so4a2la4d8 7s8nad8 Ƒ.Ƒ. Saba158n: bas8nda ha:m a14848nda B/B/B 5abl85sas8 bo68nsha so4a2la4 5a41a58lad8 Ƒ.Ƒ. Ek8nsh8 da:43j3l8 ag:zala4d8n: 586ka4g:8 b3lg8l348n3 5o15ap o:53d8. Ola4d8n: d7:z8l8s8 bo68nsha 57:4l348n3 m8sal k3l5843d8. P8s81la28sh58n: 5ol81la28sh5an a684mash8l8g:8na 858ba48n 5a45ad8. Ƒ.Ƒ. B/B/B 5abl85sas8n8n: Ƒ- kolnkas8n 5ol58482d8 7s8n8s 353d8	ə.ə. T8n:la6d8. Ƒ.ə. Talabala4 j7pl815a 8sl36d8 So4a2la4g j72ap b343d8. Ƒ.Ƒ. Sla6d mazm7n8 m3n3n 5an8sad8. Tal18la6d8. Konsp3k5 353d8. Ƒ.ə. 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8. T86ka4g:8 jaz8p ba4ad8. H.ə. So4a2la4g:a j72ap b3482
Ƒ bo:l8m Mag:l82m a5la4 (Ƒ0 m8n75)	Ƒ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas□ bo6□nsha so4a2la4 b343d8. T3ma bo68nsha b3kk3ml32 j7m8s8n al8p ba482. So4a2la4. <i>Ga:p58n: bas ag:zala4□n a5ap o:58n:Ÿ</i> <i>Ga:p58n: 3k8nsh8 da:43j3l8 ag:zala4□n a5ap o:58n:Ÿ</i> T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.	Ƒ.ə. 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8. T86ka4g:8 jaz8p ba4ad8. H.ə. So4a2la4g:a j72ap b3482
H bo:l8m J72ma1la 2sh8	H.ə. So4a2 b348l3d8Y J72ma1 jasa2. H.Ƒ. O:z b358nsh3 j7m8s	H.ə. So4a2la4g:a j72ap b3482

(ə0 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p H.Ф.
m8n75) b3482. T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

10-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma

O4fog4af86an□ o1□5□2 m35od□.

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ

Wa158 - ƒ saa5

O182 sabag:8n8n:

L3k5s86a- ko:4g8zb3l8

fo4mas8

ə. O4fog4af86al□1 b8l8m

b3482d8n: a:hm86358.

L3k5s86a jobas8

ƒ. O4fog4af86an□ o1□5□2

m35odla4□.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y O4fog4af86a ha11□nda 5ol81
57:s8n8k b3482. O4fog4af86an□ o1□5□2d□n: 586ka4g:□
m35odla4□n 5alabala4g:a 7:643582. O4fog4af86al□1 so:zl8kl34d3n
pa6danan□2d□ 7:643582.

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

- *O4fog4af86a ha11□nda 57:s8n8k b3482H*
- *O4fog4af86an□ 7:643n82d8n: n3g8zg8 ma:1s358n 7:643582H*
- *O4fog4af86an□ o1□5□2 m35od8kas□n□n: 7l□2ma ma:s3l3l348 57:s8nd8482.*
- *So:zl34d8n: a65□l□2□ m3n3n 3s858l828 a4as□ndag:□ a6□4mash□l□15□ 7:643582.*

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- *O4fog4af86a ha11□nda 5ol□1 57:s8n8p al□2H*
- *So:zl34d8n: d74□s jaz□l□2 lag:□6dala4□n o:zl3s58482H*
- *So:zl34d8n: d74□s jaz□l□2□nda o4fog4af86al□1 so:zl8k58n: a:hm86358n 57:s8n82H*
- *O4fog4af86al□1 so:zl8k53n m□ssalla4 5opla2*

O18582d8n: m35od8

L3k5s86a –ko:4g8zb3l8, «A18l86

ha:m 53xn8kas8

h7:j8m » 7s8l8.

586ka4g:8 so4a2la4,

O18582 174al8

**Tax5a, po4, laz34 p4o3k5o48,
v8z7al ma5348alla4**

O18582 fo4mas8

**Topa4da,
k8sh8 5opa4la4da**

O18582 j348

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Orfografiyani o'qituv metodi» degen temadagi lektsiyanin` texnologiyaliq kartasi

Bo:l8ml348 Wa158 ə bo:l8m K848s82 (ø m8n75) ƒ bo:l8m. B8l8md8 5343n:l3s58482 (hø m8n75)	Isk34l8k O18582sh8 ə.ə. T3ma, ma1s358, j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582 5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8. ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n j3d3l13s58482 ma1s358nd3 «A18l86 h7:j8m» m35od8 a41al8 saba158 da2am 353d8Y ▪ Us8ld8 57:s8nd8482 k343k. Talabala4g:a saba1 ba48s8n8n: ma1s358n xam lag:86das8n 57:s8nd848n:. ▪ Sh3sh8l828 k343k bolg:an mash1alan8 an8l1ap al82 k343k. ▪ O18582sh8 ha:m 5opa4d8n: 1a:l3g3n 1a5nas82sh8s8 ha:4 landa6 p8k84g3 1a4s8 baha b3482g3 bolma6d8 ▪ Ha:4 b84 b8ld848lg3n p8k84 5ax5ag:a jaz8p ba48lad8. Ola4 dodalanba6d8. ▪ Ha:4 b84 p8k84 b848ml3p 1a4ap sh8g:8lad8 ▪ P8k84 ha:mm3g3 57:s8n8kl8 bol828 k343k, ba4l8l p8k84l34 so:zl34 m3n3n jaz8lad8 ▪ Ha:4 b84 p8k84 1a4alg:anda on8 1ald8482 6amasa al8p 5asla2 k343kl8g8 ma:s3l3s8n sh3sh82 za:47:4. ▪ Topa4 sapag:a 3m3s, sang:a 8sl36d8, 1a5a4 lansa 7z8n bolsa, p8k84l34 ja1s8 1ab8l 358l3d8 ▪ Ba4l8l p8k84l34 j86nal8p bolg:annan son 5alabala4 o:zl348n8n: 1a:53l348n 6amasa b348lg3n p8k84l34g3 1a4s8 3k3nl8g8n b8ld843d8. ▪ Qa5a4d8 ko:48p sh8l1anda 6amasa bahalag:anda so:zl34d8 b3lg8l8 b84 5a:458p53 o4nalas58482 a:hm8635l8 bolad8, m8sal8Y 7lsas p8k84l34d8 5opa4la4g:a b848k58482. ▪ A658lg:an p8k84l34d8 jaz8p 57482 7sh8n b84 adam aj84a582 5868s. ▪ Topa4g:a kag:86dan8 b7z82g:a ha:m ma:s3l3d3n 58s1a48 k3582g3 bolma6d8. ▪ Eg34 8sk34l8k pa:s bolsa, onda o18582sh8 o:z8n8n: a648m p8k84l348n jaz828 m7:mk8n. ƒ.ƒ. T3ma bo68nsha 7l82ma 57:s8n8kl34 b348p o:53d8. (sla6d – Kə,ƒ,)	Talaba ə.ə. T8n:la6d8. ƒ.ə. So4a2la4g:a j72ap b343d8. ƒ.ƒ. Sla6d m3n3n mazm7n8 5an8sad8. Tal18la6d8. Konsp3k5 353d8.
κ bo:l8m Mag:l82ma5l a4 (ƒ0 m8n75)	κ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha b3kk3ml32 j7m8s8n al8p ba482. So4a2la4.	κ.ə. 5ol8l584ad8, so4a2la4 b343d8.

✓ *O4fog4af86a d3g3n n3n8 7:64353d8Y*
 ✓ *O4fog4af86an□ 7:643n82d8n: 1anda6 T86ka4g:8la4*
a:hm86358 ba4Y 8n jaz8p ba4ad8.
T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4
b34g8z8n: ha:m jazd848n:.
 H. bo:l8m H.ə. So4a2 b348l3d8Y J72ma1 jasa2. H.ə.
 J72ma1la2sh H.ə. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n So4a2la4g:a j72ap
 8 7:6g3 5aps84ma 358p b3482. b3482
 (ə0 m8n75) H.ə. T8n:la6d8, jaz8p
 alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

11-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma *O4fog4af86an□ ha:m o4fo3p86an8 o18582*
m35od□

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y YŸ **Wa158 - F saa5**
O182 sabag:8n8n: **l3k5s86a- ko:4g8zb3l8**
fo4mas8

L3k5s86a jobas8 ə. *O4fog4af86an□ 7:643582*
p48n5s8pl348.
 F. *O4fog4af86al□1 j7m□s 57:4l348.*
 K. *O4fo3p86a ha1l□nda 57:s8n8k.*
 H. *O4fo3p86an□ 7:643n82d8n:*
a:hm86358.

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Talabala4g:a o4fog4af86al□1 ha:m
o4fo3p86al□1 no4mala4d□ 7:643582, so:zl34d8n: d74□s jaz□l□2 ha:m
d74□s a65□l□2 lag:□6dala4□n 7:643582.

O18582sh8n8n: *O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y*
2az86pas8Y Talaba b8l828 k343kY

• *Qa4a1alpa1 58l8 • O4fog4af86an□n: 586ka4g:□*
o4fog4af86as□n□n: p48n5s8pl348n d74□s o:zl3s58482H
586ka4g:□ p48n5s8pl348n • So:zl34d8n: d74□s jaz□l□2□na ha:m
7:643582H

- *O4fog4af86al□1 j7m□s d74□s a65□l□2□nna 858ab4
57:4l348n al□p ba4□2H 1a4a5□2H*
- *O4fo3p86a ha11□nda • T3ks5 7:s58nd3 8sl32d8 b8l82H
57:s8n8k b3482H • O4fo3p86a on□ 7:643n82d8n:
a:hm86358 ha11□nda 5ol□1
57:s8n8k al□2.*
- *So:zl34d8n: d74□s jaz□l□2
ha:m d74□s a65□l□2
1ag:□6daoa4□n 57:s8nd8482*

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8

O18582 174al8

O18582 fo4mas8

O18582 j348

L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,
«K8sh8 5opa4la4 8sl32 » 7s8l8.

586ka4g:8 so4a2la4,

Po4, 5ax5a, Laz34 p4o3k5o48,
v8z7al ma5348alla4

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Orfografiyani ha`m orfoepiyani oqitiw metodi» degen temadagi lektsiyanin`
texnologiyaliq kartasi

Bo:l8ml34	Isk34l8k	
8	O18582sh8	Talaba
Wa158		
ə bo:l8m	ə.ə. T3ma, ma1s358,	ə.ə.
K848s82	j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582	T8n:la6d8.
(əm8n75)	5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	
Ƒ bo:l8m.	Ƒ.ə. Talabala4 b8l8m8n	Ƒ.ə.
B8l8md8	j3d3ll3s58482 ma1s358nd3 «K8sh8	Talabala4
5343n:l3s58482	5opa4la4da ma5348alla4 m3n3n	j7pl815a
(Hə	8sl32 » m35od8 a41al8 saba158	8sl36d8
m8n75)	da2am 353d8Y	So4a2la4g
	Ma1s358Y Talabala4d8n:	:a j72ap
	o182 p4o5s3ss8nd3 o:z p8k84l348	b343d8.
	ha:m 8d36ala48 m3n3n almas82d8	
	ak58vl3s58482. K8sh8 5opa4la4da	
	5al18la2- b3lg8l8 b84 mash1ala	
	bo68nsha sh3sh8ml348 6amasa	
	p8k84l348 ha:m o:z 5a:j8486b3l348	Ƒ.Ƒ. Sla6d
	m3n3n almas82g:a m7:mk8nsh8l8k	mazm7n8
	b343d8.	m3n3n
	▪ 5o:4553n j358 adamg:a d368n	5an8sad8.
	bolg:an 5opa4la4 d7:z8n:	Tal18la6d8.
	▪ dodala2 k343k bolg:an ma:s3l3n8	Konsp3k5
	57:s8nd848n:	353d8.
	▪ ha:4 5opa4dan b84 jaza57g:8n	
	ha:m b84 p8k84 b8ld8482sh8	
	1a5nas82sh8n8 sa6la28n	
	so4an8n:	
	▪ dodala2 7sh8n 2a185 b348n:	
	▪ ha:4 b84 1a5nas82sh8g:a o:z	
	p8k848n b8ld8482g3	
	m7:mk8nsh8l8k b348n:	
	▪ 7s8 sh8n8g:82dan n3	
	7:643ng3n8n so4an:	
	▪ 7s8 7:643ng3n8n 1ala6	
	1ollana57g:8n8n so4an:	

• O4fog4af86a n3n88

7:64353d8Ÿ

• *O4fo3p86a* *n3n88*

7:6433d8Ÿ

• *O4fog4af86an□*

7:643n82d8n: 1anda6

p48n5s8pl348 ba4Ÿ

Ғ.Ғ. T3ma bo68nsha 7l82ma
57:s8n8kl34 b348p o:53d8.

(sla6d – Kə,Ғ,)

қ bo:l8m	қ.ə. Izb3-8zl8k53	l3k5s86a	қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla48	bo68nsha	5ol81584ad8,
a5la4	b3kk3ml32 j7m8s8n al8p	ba482.	so4a2la4
(ғ0	So4a2la4.		b343d8.
m8n75)	T86ka4g:8	57:s8n8kl34g3	
	858ba4 b34g8z8n: ha:m	jazd848n:.	

T86ka4g:8
la48n jaz8p
ba4ad8.

Һ bo:l8m	Һ.ə.T3s5	so4a2la48. J72ma1	Һ.ə.
J72ma1la	jasa2.		So4a2la4g:a
2sh8	Һ.Ғ. O:z	b358nsh3 j7m8s	j72ap b3482
(ə0	53mas8n 7:6g3	5aps84ma 358p	Һ.Ғ.
m8n75)	b3482.		T8n:la6d8, jaz8p
			alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

12-Lektsiya modulli

T3ma

P7nk57a5s86an□ o1□5□2da bassh□l□11a
al□na57g'□n 53o486al□1 m35od8ka

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ

Saa5- f saa5

O182 saba158n:

L3k5s86a- ko:4g8zb3l8

fo4mas8

ə. P7nk57a5s86an□ o1□5□2d□n:
a:hm86358.

L3k5s86a jobas8

ƒ. P7nk57a5s86an□ o1□5□2d□n:
586ka4la4□.

к. P7nk57a5s86an□ 7:643n82d3g8
j7m□s 57:4l348.

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y O1□2sh□la4d□n: jazba ha:m
a2□zsha so:6l328n 4a2ajland□4□2. Qa4a1alpa1 58l8nd3g8 84k8l8s
b3lg8l348 ha11□nda mag:l□2ma5la4 b3482.*

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- P7nk57a5s86a ha11□nda 57:s8n8g8n 1a:l8pl3s58482H*
- I4k8l8s b3lg8l348n8n: a:hm86358n 57:s8nd8482H*
- I4k8l8s b3lg8l348n8n: 57:4l348 ha11□nda a65□p b3482H*
- T3ks5 8sh8nd3g8 84k8l8s b3lg8l34d8 5alabala4g:□ 1o6d□4□2*
- I4k8l8s b3lg8l348n 7:643n82d8n: a:hm86358n 57:s8n8p al□2□H*
- P7nk57a5s86a bo6□nsha a:m3l86 j7m□sla4 al□p ba4□2H*
- B348lg3n 53ks5 8sh8nd3g8 5868sl8 84k8l8s b3lg8l348n 1o6□2H*
- I4k8l8s b3lg8l348n8n: 57:4l348 ha:m ola4d□n: x□zm35l348n b8l828H*

- *A:m3l86 sh□n□g:□2la4 7:s58nd3
8sl32*

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8

L3k5s86a – v8z7al 57:4d3,
586ka4g:8 so4a2la4,
«a2a»-«6a1» 53xn8kas8

O18582 174al8

Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Punktuatsiyani oqıtıwda basshılıqqa alnatug'ın teoriyalıq metodika» degen temadagi
lektsiyanın` texnologiyalıq kartası**

Bo:l8ml34	Isk34l8k	
8	O18582sh8	Talaba
Wa158		
ə bo:l8m	ə.ə. T3ma, ma1s358,	ə.ə.
K848s82	j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582	T8n:la6d8.
(əm8n75)	5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	
	ə.Ғ. Saba158n: ald8nda	
	l3k5s86a	
	53ks5l348, o182	
	5aps84mala48 5a41a58lad8.	
	Saba158n: 53mas8 a658p o:53d8	
	ha:m k7:58l857g:8n na:586j3n8,	
	saba158 al8p ba482 5a:458b8	
	m3n3n 5an8s584ad8.	
Ғ bo:l8m.	Ғ.ə. Topa4la4g:a bo:l8n82g3	Ғ.ə.
B8l8md8	5aps84ma b343d8. L3k5s86a	So4a2la4g:a
5343n:l3s58482	53ks58 ha:m o:z8n8n: ko:z-	j72ap b343d8.
(ғ0	1a4as8nan p7nk57a5s86a ha1l□nda	
m8n75)	so4a2la4g:a j72ap b3482d8 7s8n8s	Ғ.Ғ. Sla6d
	353d8. Bl85s so4a2 o:5k343d8.	mazm7n8
	Ғ.Ғ. L3k5s86a 53ks58n3n	m3n3n
	k3l8p sh811an halda 5o:m3nd3g8	5an8sad8.
	so4a2la4d8 o6lap ko:482d8 7s8n8s	Tal18la6d8.
	353d8.	
	Ғ.Қ. «V3n» d8ag4ammas8	Ғ.Қ. Sla6d
	586ka48nda p7nk5a5s86a, on□	mazm7n8
	o1□5□2d□n: a:hm86358n3	m3n3n
	ba6lan□sl□ sh□n□g:□2la4	5an8sad8.
	b348l3d8.	Tal18la6d8.
	Ғ.Ғ. Ha4 b84 84k8l8s	Konsp3k5
	b3lg8s8n3 m8salla4 k3l58482d8	353d8.
	7s8n8s 353d8	
	Ғ.ə. Ga:p 8sh8nd3 5868sl8	Ғ.Ғ. Masalla4
	84k8l8s b3lg8l348n 1o6□2,	jazad□.
	ola4d□n: 1ollan□l□2 o:zg3sh3l8g8n	Ғ.ə.
	57:s8nd848p b3482d8 5alap 353d8.	I4k8l8s
		b3lg8l348n
		1o6ad□.
Қ bo:l8m	Қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a	Қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla4 bo68nsha	S7:2435l34

a5la4 (hə m8n75) ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p ba48lad8Y So4a2la4. L3k5s86a bo6□nsha so4a2la4 b348l3d8Y

- *I4k8l8s b3lg8l348n8n: jaz□2da ha:m so:6l32d3 landa6 a:hm86358 ba4Y*
- *I4k8l8s b3lg8l348n8 n landa6 57:4l348n b8l3s8zY*

T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:. T86ka4g:8 la48n jaz8p ba4ad8.

h bo:l8m J72ma1la 2sh8 (ə0 m8n75) h.ə. So4a2 b348l3d8Y J72ma1 jasa2. h.ə. So4a2la4g:a j72ap b3482 h.f. 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p T8n:la6d8, jaz8p alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

13 – Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma P7nk57a5s86an□ o1□5□2da bassh□l□11a al□na57g'□n 53o486al□1 m35od8ka

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y YŸ Saa5- f saa5
O182 saba158n: L3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8
L3k5s86a jobas8 h.P7nk57a5s86an□ o1□5□2d□n:

a:hm86358.

o.P7nk57a5s86an□ o1□5□2d□n:
586ka4la4□.

y.P7nk57a5s86an□ 7:643n82d3g8
j7m□s 57:4l348.

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y O1□2sh□la4d□n: jazba ha:m
a2□zsha so:6l328n 4a2ajland□4□2. Qa4a1alpa1 58l8nd3g8 84k8l8s
b3lg8l348 ha11□nda mag:l□2ma5la4 b3482.*

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- *P7nk57a5s86a ha11□nda 57:s8n8g8n
1a:l8pl3s58482H*
- *I4k8l8s b3lg8l348n8n: a:hm86358n 57:s8nd8482H*
- *I4k8l8s b3lg8l348n8n: 57:4l348
ha11□nda a65□p b3482H*
- *T3ks5 8sh8nd3g8 84k8l8s b3lg8l34d8 5alabala4g:□
1o6d□4□2*
- *I4k8l8s b3lg8l348n 7:643n82d8n:
a:hm86358n 57:s8n8p al□2□H*
- *P7nk57a5s86a bo6□nsha a:m3l86
j7m□sla4 al□p ba4□2H*
- *B348lg3n 53ks5 8sh8nd3g8 5868sl8
84k8l8s b3lg8l348n 1o6□2H*
- *I4k8l8s b3lg8l348n8n: 57:4l348
ha:m ola4d□n: x□zm35l348n
b8l828H*
- *A:m3l86 sh□n□g:□2la4 7:s58nd3
8sl32*

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8

L3k5s86a – v8z7al 57:4d3,
586ka4g:8 so4a2la4,
«a2a»-«6a1» 53xn8kas8

O18582 174al8

Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8
O18582 j348

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da
A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ **U.Embergenov**

**«Punktuatsiyani oqıtıwda basshılıqqa alınatug'ın teoriyalıq metodika» degen temadagi
lektsiyanın` texnologiyalıq kartası**

Bo:l8ml34	Isk34l8k	
8	O18582sh8	Talaba
Wa158		
ə bo:l8m	ə.ə. T3ma, ma1s358,	ə.ə.
K848s82	j72mag:8 ha:m l3k5s86an8n: o:582	T8n:la6d8.
(əm8n75)	5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	
	ə.Ғ. Saba158n: ald8nda	
	l3k5s86a	
	53ks5l348, o182	
	5aps84mala48 5a41a58lad8.	
	Saba158n: 53mas8 a658p o:53d8	
	ha:m k7:58l857g:8n na:586j3n8,	
	saba158 al8p ba482 5a:458b8	
	m3n3n 5an8s584ad8.	
Ғ bo:l8m.	Ғ.ə. Topa4la4g:a bo:l8n82g3	Ғ.ə.
B8l8md8	5aps84ma b343d8. L3k5s86a	So4a2la4g:a
5343n:l3s58482	53ks58 ha:m o:z8n8n: ko:z-	j72ap b343d8.
(ғ0	1a4as8nan p7nk57a5s86a ha1l□nda	
m8n75)	so4a2la4g:a j72ap b3482d8 7s8n8s	Ғ.Ғ. Sla6d
	353d8. Bl85s so4a2 o:5k343d8.	mazm7n8
	Ғ.Ғ. L3k5s86a 53ks58n3n	m3n3n
	k3l8p sh811an halda 5o:m3nd3g8	5an8sad8.
	so4a2la4d8 o6lap ko:482d8 7s8n8s	Tal18la6d8.
	353d8.	
	Ғ.Қ. «V3n» d8ag4ammas8	Ғ.Қ. Sla6d
	586ka48nda p7nk5a5s86a, on□	mazm7n8
	o1□5□2d□n: a:hm86358n3	m3n3n
	ba6lan□sl□ sh□n□g:□2la4	5an8sad8.
	b348l3d8.	Tal18la6d8.
	Ғ.Ғ. Ha4 b84 84k8l8s	Konsp3k5
	b3lg8s8n3 m8salla4 k3l58482d8	353d8.
	7s8n8s 353d8	
	Ғ.ə. Ga:p 8sh8nd3 5868sl8	Ғ.Ғ. Masalla4
	84k8l8s b3lg8l348n 1o6□2,	jazad□.
	ola4d□n: 1ollan□l□2 o:zg3sh3l8g8n	Ғ.ə.
	57:s8nd848p b3482d8 5alap 353d8.	I4k8l8s
		b3lg8l348n
		1o6ad□.
қ bo:l8m	қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a	қ.ə.
Mag:l82m	jobas8n8n: ma5348alla4 bo68nsha	S7:2435l34

a5la4 (hə m8n75)	ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p ba48lad8Y So4a2la4. L3k5s86a bo6□nsha so4a2la4 b348l3d8Y	bo68nsha j7m8s al8p ba4ad8, 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8.
	<i>I4k8l8s b3lg8l348n8n:</i> <i>jaz□2da ha:m so:6l32d3</i> <i>landa6 a:hm86358 ba4Y</i> <i>I4k8l8s b3lg8l348n8 n</i> <i>landa6 57:4l348n b8l3s8zY</i>	
	T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.	T86ka4g:8 la48n jaz8p ba4ad8.
h bo:l8m J72ma1la 2sh8 (ə0 m8n75)	h.ə. So4a2 b348l3d8Y J72ma1 jasa2. h.f. O:z b358nsh3 j7m8s 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p b3482.	h.ə. So4a2la4g:a j72ap b3482 h.f. T8n:la6d8, jaz8p alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

14 – lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma

A2□z 3k8 58ld8 4a2ajland□4□2g'a
1o6□la57g'□n 5alapla4

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ
O182 sabag:8n8n:
fo4mas8

Wa158 - F saa5
L3k5s86a- ko:4g8zb3l8

L3k5s86a jobas8

ə. A2□zek8 so:6le2 58l8
ha11□nda.

ф. A2□z3k8 so:6l32 58l8n
4a2ajland□4□2g:a 1o6□la57g:□n
5alapla4

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y O1□2sh□la4d□n: a2□z3k8 so:6l32
lag:□6da4□n 1al8pl3s58482.

O18582sh8n8n:
2az86pas8Y

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY

- A2□z3k8 ha:m jazba 58l o45as□ndag:□
a6□4mash□l□15□
7:643582H
- A2□z3k8 so:6l32 no4mala4□n 57:s8nd8482H
- A2□z3k8 so:6l32d8 4a2ajland□4□2d□n:
a:hm86358n 57:s8nd8482.

- A2□z3k8 so:6l32 ma:d3n86a5□
asad□H
- Со:йле2 нормалар□н
о:злестиредиH
- O4fo3p86al□1 so:zl8kl34 7:s58nd3
j7m□s al□p ba4ad□H
- O:z b358nsh3 a:m3l86
sh□n□g:□2la4 7:s58nd3 j7m□sla4
j7:4g8z3d8.

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8H

L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,
«A18l86 h7:j8m» m35od8, «K8sh8
5opa4la4da j7m8s al8p ba482»
m35od8 586ka4g:8 so4a2la4

O18582 174al8H

Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8H

O18582 j348H

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«Awız eki tildi rawajlandırıwg'a qoyılatug'm talaplar» degen temadagi leksiyanin`
texnologiyaliq kartasi

Bo:l8ml34 8 Wa158 ə bo:l8m K848s82 (ə m8n75)	Isk34l8k O18582sh8	Talaba
ə bo:l8m	ə.Saba158n: ald8nda l3k5s86a 53ks5l348, 5aps84mala48 5a41a58lad8.	ə.ə. T8n:la6d8.
Ƒ bo:l8m.	Ƒ.ə. Bl85s —so4a2, so4a2-	Ƒ.ə.
B8l8md8 5343n:l3s58482	j72ap, 8ns345 7s□l□n 1ollan□2 a41al□ b8l8ml348n ak58vl3s58482.	So4a2la4g:a j72ap b343d8.
(Ƒ0 m8n75)	• <i>A2□z3k8 so:6l32 58l8</i> <i>d3g3n8m8z n3Ÿ</i> • <i>Jazba 58ld3n 1anda6</i> <i>a6□4mash□l□1la4□ ba4Ÿ</i>	Ƒ.Ƒ. Sla6d mazm7n8 m3n3n 5an8sad8.
Ƒ bo:l8m	Ƒ.Ƒ L3k5s86an□n: 43j3s8 ha:m d7:z8l8s8n3 m72ap□1 o1□2 p4o5s3ss8n sholk3ml3s58482 bo6□nsha ha:43k35 5a:458b8n a65□p o:53d8Y	Tal18la6d8.
Mag:l82m a5la4 (ħə m8n75)	Ƒ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p ba48lad8Y T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.	Ƒ.ə. 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8. T86ka4g:8 la48n jaz8p ba4ad8.

Ҳ бо:l8m Ҳ.а. So4a2 b348l3d8Y Ҳ.а.
J72ma1la «B7:g8ng8 53madan o:z8n:8zg3 n3 So4a2la4g:a
2sh8 ald8n:8zŸ» J72ma1 jasa2. j72ap b3482
(а0 Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s Ҳ.Ғ.
m8n75) 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p T8n:la6d8, jaz8p
b3482. alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

15 – leksiya sabag`inin` modulli

T3ma

Jazba 58ld8 4a2ajland□4□2g'a 1o6□la57g'□n
5alapla4

Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ
O182 sabag:8n8n:
fo4mas8

Wa158 - F saa5
L3k5s86a- ko:4g8zb3l8

L3k5s86a jobas8

ə. Jazba 58l ha1□нда.

F. Jazba 58ld8
4a2ajland□4□2g:a 1o6□la57g:□n
5alapla4

O182 sabag:8n8n: ma1s358Y O1□2sh□la4d□n: jazba
sa2a5l□l□g:□n, d74□s jaz□2 1ag:□6da4□n 1al8pl3s58482.

O18582sh8n8n:

O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y

2az86pas8Y

Talaba b8l828 k343kY

- A2□z3k8 ha:m jazba 58l o45as□ndag:□ a6□4mash□l□15□ 7:643582H
- Jazba 58l no4mala4□n 57:s8nd8482H
- Jazba 58ld8 4a2ajland□4□2d□n: a:hm86358n 57:s8nd8482.
- Jazba sa2a5l□l□g:□ asad□H
- Жаз□2 1ag:□йдарар□н о:злестиредиH
- O4fog4af86al□1 so:zl8kl34 7:s58nd3 j7m□s al□p ba4ad□H
- O:z b358nsh3 a:m3l86 sh□n□g:□2la4 7:s58nd3 j7m□sla4 j7:4g8z3d8.

O18582d8n: m35od8

L3k5s86a –ko:4g8zb3l8,

ha:m 53xn8kas8H

«A18l86 h7:j8m» m35od8, «K8sh8
5opa4la4da j7m8s al8p ba482»
m35od8 586ka4g:8 so4a2la4

O18582 174al8H

Laz34 p4o3k5o48, v8z7al

ma5348alla4

O18582 fo4mas8H

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348H,

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Jazba tildi rawajlandırıwg’a qoyılatug’ın talaplar» degen temadagi lektsiyanın`
texnologiyaliq kartasi**

Bo:l8ml34 8 Wa158 ə bo:l8m K848s82 (ə m8n75)	Isk34l8k O18582sh8	Talaba
	ə.Saba158n: ald8nda l3k5s86a 53ks5l348, o182 5aps84mala48 5a41a58lad8. Saba158n: 53mas8 a658p o:53d8 ha:m k7:58l857g:8n na:586j3n8, saba158 al8p ba482 5a:458b8 m3n3n 5an8s584ad8.	ə.ə. T8n:la6d8.
Ƒ bo:l8m.	Ƒ.ə. Bl85s —so4a2, so4a2-	Ƒ.ə.
B8l8md8 5343n:l3s58482	j72ap, 8ns345 7s□l□n 1ollan□2 a41al□ b8l8ml348n ak58vl3s58482.	So4a2la4g:a j72ap b343d8.
(Ƒ0 m8n75)	<i>Jazba 58l d3g3n8m8z n3Ÿ</i> <i>Jaz□2g:a 1anda6 no4mala4 1o6□lad□Ÿ</i>	Ƒ.Ƒ. Sla6d mazm7n8 m3n3n 5an8sad8. Tal18la6d8.
	Ƒ.Ƒ L3k5s86an□n: 43j3s8 ha:m d7:z8l8s8n3 m72ap□1 o1□2 p4o5s3ss8n sholk3ml3s58482 bo6□nsha ha:43k35 5a:458b8n a65□p o:53d8Y	
қ bo:l8m Mag:l82m a5la4 (ңə m8n75)	қ.ə. Izb3-8zl8k53 l3k5s86a jobas8n8n: ma5348alla48 bo68nsha ha:m k8sh8 5opa4la4 j7m8s al8p ba48lad8Y T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3 858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.	қ.ə. 5ol81584ad8, so4a2la4 b343d8. T86ka4g:8 la48n jaz8p ba4ad8.
ң bo:l8m	ң.ə. So4a2 b348l3d8Y	ң.ə.

J72ma1la «B7:g8ng8 53madan o:z8n:8zg3 n3 So4a2la4g:a
2sh8 ald8n:8zŸ» J72ma1 jasa2. j72ap b3482
(ə0 Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s Ҳ.Ғ.
m8n75) 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p T8n:la6d8, jaz8p
b3482. alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

16-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma Jazba j7m□sla4d□ o'5k3482 m35od8kas□n□n'
53o486as□

2.1. Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ Wa158 - f saa5
O182 sabag:8n8n: L3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8

1. Jazba j7m□s5□ o:5k3482d8n:
a:hm86358.

L3k5s86a jobas8

2. Jazba j7m□s5□n: 57:4l348.

3. Jazba j7m□sla4d□ o:5k3482
m35od8kas□n□n: 53o486as□

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y Jazba j7m□sla4d□ o:5k3482d8n: a:hm86358,
on□ bahala2 jolla4□ ha:m jazba j7m□s5□ o:5k3482d8n: m35odla4□ ha118nda
7l82ma 57:s8n8kk3 863 bolad8*

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- Jazba j7m□s5□ o:582d8n: a:hm86358 ha11□ndaH
- Jazba sa2a5l□l□g:□n as□4□2H
- Jazba j7m□sla4d□ 53ks3482d8 7:643582H
- Jazba j7m□sla4d□ bahala2d□ 7:643582.
- Jazba j7m□s al□2d□H
- Jazba j7m□s5□n: a:hm86358nH
- Jazba j7m□sla4da 1a:53l34d8 an□1la2 jolla4□H
- Jazba j7m□sla4 bo6□nsha a:m3l86 sh□n□g:□2la4 8sl32d8 b8l82l348 k343k.

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8

O18582 174al8

L3k5s86a – ko:4g8zb3l8, Klas534
m35od8H 586ka4g:8 so4a2la4,

Laz34 p4o3k5o48, v8z7al

ma5348alla4

O18582 fo4mas8

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

O18582 j348

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Jazba jumislardi o'tkeriw metodikasının' teoriiyası» degen temadagi lektsiyanın`
texnologiyaliq kartasi**

Bo:l8ml34		Isk34l8k	
8		O18582sh8	Talaba
Wa158			
ə bo:l8m	ə.ə.	T3ma,	ma1s358,
K848s82	j72mag:8	ha:m	l3k5s86an8n: o:582
(ə m8n75)	5a:458b8	m3n3n	5an8s584ad8.
ƒ bo:l8m.	ƒ.ə.	L3k5s86a	53mas□
B8l8md8	bo6□nsha	5alabala4	b8l8m8n
5343n:l3s58482	j3d3ll3s58482	ma1s358nd3	j72ap b343d8.
(ƒ0	1adag:ala2sh8	so4a2la4	b343d8Y
m8n75)	✓ Jazba	j7m□s5□n:	landa6
	57:4l348	ba4Ÿ	ƒ.ƒ. Sla6d
	✓ Jazba	j7m□s1a	landa6 5alapla4
	1o6□lad□Ÿ		mazm7n8
	J72apla4	sx3ma	bo68nsha
	57:s8nd848l8p	ba48lad8	ha:m
	5abl85sa	5ol815848lad8	(Qos8msha
	ə)		Konsp3k5
	ƒ.ƒ. T3ma	bo68nsha	7l82ma
	57:s8n8kl34	b348p	o:53d8.(sla6d –
	Kə)		
қ bo:l8m	қ.ə.	Izb3-8zl8k53	l3k5s86a
Mag:l82m	jobas8n8n:	ma5348alla48	bo68nsha
a5la4	ha:m	Klas534	m35od8
(Hə	ba48lad8Y	So4a2la4.	b343d8.
m8n75)	• Jazba	j7m□s5a	586ka4□nan
	landa6	1a:53l34g3	858ba4

1a4a5□lad□Ÿ

T86ka4g:8

- *Jazba j7m□s 7sh□n 1anda6* la48n jaz8p
53ks5l34 5an:lap al□nad□Ÿ ba4ad8.

T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3

858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

h bo:l8m

h.ə. T3s5 so4a2la48n b3482.

h.ə.

J72ma1la J72ma1 jasa2.

So4a2la4g:a

2sh8

h.f. O:z b358nsh3 j7m8s j72ap b3482

(ə0

53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p

h.f.

m8n75)

b3482.

T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

17-Lektsiya sabag`inin` modulli

T3ma Jazba j7m□sla4d□ o'5k3482 m35od8kas□n□n'
53o486as□

2.1. Lektsiyani oqitiw texnologiyasi

Talabala4 san8Y ŸŸ Wa158 - F saa5
O182 sabag:8n8n: L3k5s86a- ko:4g8zb3l8
fo4mas8

ə. Jazba j7m□s5□ o:5k3482 2a15□.

L3k5s86a jobas8

ƒ. Jazba j7m□s5□ 53ks3482.

к. Jazba j7m□sla4dag:□ 1a:53l34
7:s58nd3 8sl32

*O182 sabag:8n8n: ma1s358Y M3k53pl34d3 jazba j7m□sla4d□
o:5k3482, o1□2sh□la4d□n: jazba sa2a5l□l□g:□n as□4□2da jazba j7m□sla4d□n:
a:hm86358 ha118nda 7l82ma 57:s8n8kk3 863 bolad8*

*O18582sh8n8n:
2az86pas8Y*

*O182 x8zm358n8n: j72mag:8Y
Talaba b8l828 k343kY*

- Jazba j7m□s5□n: 57:4l348 ha11□ndaH
- Jazba j7m□s5□ al□2d□n: jolla4□nH
- Jazba j7m□sla4d□ 53ks3482d8 7:643582H
- Jazba j7m□sla4d□ bahala2d□ 7:643582.
- Jazba j7m□s al□2d□H
- Jazba j7m□s5□n: a:hm86358nH
- Jazba j7m□sla4da 1a:53l34d8 an□1la2 jolla4□H
- Jazba j7m□sla4 bo6□nsha a:m3l86 sh□n□g:□2la4 8sl32d8 b8l82l348 k343k.

O18582d8n: m35od8
ha:m 53xn8kas8

O18582 174al8

L3k5s86a – ko:4g8zb3l8, Klas534
m35od8H 586ka4g:8 so4a2la4,
Laz34 p4o3k5o48, v8z7al
ma5348alla4

O18582 fo4mas8

O18582 j348

Topa4da, k8sh8 5opa4la4da

A7d85o486a.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

**«Jazba jumislardi o'tkeriw metodikasının' teoriiyası» degen temadagi lektsiyanın`
texnologiyaliq kartasi**

Bo:l8ml34		Isk34l8k	
8		O18582sh8	Talaba
Wa158			
ə bo:l8m	ə.ə.	T3ma,	ma1s358,
K848s82	j72mag:8	ha:m	l3k5s86an8n: o:582
(əm8n75)	5a:458b8	m3n3n	5an8s584ad8.
ƒ bo:l8m.	ƒ.ə.	L3k5s86a	53mas□
B8l8md8	bo6□nsha	5alabala4	b8l8m8n
5343n:l3s58482	j3d3ll3s58482	ma1s358nd3	j72ap b343d8.
(ƒ0	1adag:ala2sh8	so4a2la4	b343d8Y
m8n75)	✓ Jazba j7m□s5a 1a:53l34g3 jol 1o6ma2 7sh□n n3l34g3 858ba4 1a4a5□2 k343kŸ		
			ƒ.ƒ. Sla6d
			mazm7n8
	✓ Jazba j7m□s ko:l3m8 ha:m mazm7n□ 1anda6 bol□2□ k343kŸ		
			m3n3n
			5an8sad8.
			Tal18la6d8.
	J72apla4	sx3ma	bo68nsha
			Konsp3k5
	57:s8nd848l8p	ba48lad8	ha:m
	5abl85sa	5ol815848lad8	(Qos8msha
	ə)		
	ƒ.ƒ.	T3ma	bo68nsha
		7l82ma	
	57:s8n8kl34	b348p	o:53d8.(sla6d –
	Kə)		
қ bo:l8m	қ.ə.	Izb3-8zl8k53	l3k5s86a
Mag:l82m	jobas8n8n:	ma5348alla48	bo68nsha
a5la4	ha:m	Klas534	m35od8
(нə	ba48lad8Y	So4a2la4.	b343d8.

m8n75) • Jazba j7m□s5a 586ka4□nan
1anda6 1a:53l34g3 858ba4
1a4a5□lad□Ÿ T86ka4g:8

• Jazba j7m□s 7sh□n 1anda6 la48n jaz8p
53ks5l34 5an:lap al□nad□Ÿ ba4ad8.
T86ka4g:8 57:s8n8kl34g3
858ba4 b34g8z8n: ha:m jazd848n:.

Ҳ bo:l8m Ҳ.ә. T3s5 so4a2la48n b3482. Ҳ.ә.
J72ma1la J72ma1 jasa2. So4a2la4g:a
2sh8 Ҳ.Ғ. O:z b358nsh3 j7m8s j72ap b3482
(ә0 53mas8n 7:6g3 5aps84ma 358p Ҳ.Ғ.
m8n75) b3482. T8n:la6d8, jaz8p
alad8.

Pa`n oqitiwshisi: _____ U.Embergenov

«QARAQALPAQ TILIN OQITIW METODİKASI» PA'NI BOYINSHA SEMINAR JUMISLARDIN' TEMALARI HA'M SIPATLAMASI

1-tema. Pa'ndi oqitwda metodikalıq teoriyanı anıqlaw (2 saat) Joba:

- 1.Pa'ndi oqitwda teoriyası boyınsha talaplar.
- 2.Pa'ndi oqitwda metodologiyalıq teoriyanı anıqlaw.

Tayanış tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqitw metodikası pa'nin oqitwdag'ı tiykarg'ı talap studentlerge tildin' barlıq tarawları boyınsha ilimiy ha'm teoriyalıq bilim beriwden ibarat. Al bul pa'ndi oqitwda metodologiyalıq teoriyanı anıqlaw ushın pa'nge tiyisli bolg'an aralıq materiallar boyınsha metodologiyalıq bag'darın ha'r ta'repleme jetkeriw bolıp esaplanadı. Teoriya menen praktikanı baylanış tu'rde alıp barıw na'zerde tutiladı.

Tayanış sorawları.

- 1.Pa'ndi oqitwda qanday teoriyalıq talaplar qoyıladı?
- 2.Pa'ndi oqitwdan teoriyalıq metodologiyasın anıqlaw qalay a'melge asırıladı?

A'debiyatlar

- 1.G'ulomov A. Ona tilin o'qitish prinutsiplari. Toshkent, 1995.
- 2.G'ulomov A., Ne'matov O. Ona tilidan ta'lim mazmuni. Toshkent, 1999.

2-tema. Oqitwdın' mazmunı menen wazıypalarınan tu'sinikti bayıtıw (2 saat) Joba:

- 1.Qaraqalpaq tilin oqitwdın' mazmunı.
- 2.Oqitwdın' wazıypalarınan tu'sinik.

Tayanış tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqitw metodikasının' mazmunı studentlerge bul pa'n boyınsha ilimiy-metodikalıq tu'sinik ha'm teoriyalıq mag'lıwmat beriwden ibarat. Al qaraqalpaq tilin oqitw metodikası pa'nin oqitwdın' wazıypası, jaslarg'a metodikanın' teoriyalıq ma'selelerin, metodologiyalıq tiykarların teren' ta'rtipke u'yretip, bul boyınsha tyanaqlı bilim beriw bolıp esaplanadı.

Tayanış sorawları.

- 1.Pa'nnin' mazmunın qalay anıqlawg'a boladı?
- 2.Bul pa'ndi oqitwdan wazıypaları nelerden ibarat?

A'debiyatlar

- 1.Twxliev a. ha'm t.b. O'zbek tilini wqitish metodikasi, 2006.
- 2.İsbaev K.K. Qazaq tilin oqitw metodikası, Tashkent, 2003.

3-tema. Oqitwda ulıwmalılıq ha'm jeke metodlardın' qollanılıwı (2-saat) Joba:

- 1.Qaraqalpaq tilin oqitw metodikasının' ulıwmalıq metodları.
- 2.Usı pa'ndi oqitwda qollanılatus'ın jeke metodlar haqqında.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasın' teoriyalıq tiykarların studentlerge u'yretiwde ulıwmalıq metodlardan bayqaw, anketa, eksperiment ha'm t.b. metodlar qollanıladı. Al bul pa'ndi oqıtıwda ha'r pa'nge ta'n bolg'an jeke metodlar, tu'sindiriw, salıstırıw, talqılaw, teoriya menen praktikanın' baylanısı ha'm tag'ı basqa da metodlar basshılıqqa alınadı.

Tayanish sorawları

1. Bul pa'ndi oqıtıw barısında oqıtıw didaktikasına ta'n bolg'an ulıwmalıq metodlardın' qaysıları qollanıladı?
2. Usı pa'ndi oqıtıwda jeke pa'nlerge tiyisli qaysı metodlardı qollanıwǵa boladı?

A'debiyatlar

1. Qutlımuratov B. Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' ayırım ma'seleleri. No'kis, 2000.
2. G'ulomov A. Ona tilin u'qitish printsiplari. Toshkent, 1995.

4-tema. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasınan leksika, fonetika ha'm morfologiya boyınsha tu'sinikti bayıtıw (2 –saat)

Joba:

1. Bul boyınsha studentlerdin' leksikadan alg'an bilimin bayıtıw.
2. Fonetika tarawı boyınsha ilimiy tu'sinikti turaqlastırıw.
3. Morfologiya boyınsha aling'an teoriyalıq mag'lıwmattı joqarı da'rejege jetkeriw.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasın studentlerge jetkeriwge leksikalıq qatlamdı, so'zlik xordı bayıtıw na'zerde tutıladı. Sonday-aq, fonetikani u'yretiwde seslik o'zgerislerdi, singarmnizmdı til faktleri tiykarında bayıtıw belgilenedi. Al morfologiyalıq kategoriyalar menen grammatikalıq belgilerdi ha'r ta'repleme tu'sindiriw anıqlanadı.

Tayanish sorawları

1. Studentlerge leksika boyınsha teoriyalıq mag'lıwmat qalay beriledi?
2. Fonetikalıq tu'sinikler studentlerge qanday ta'rtipte u'yretiledi?
3. Morfologiyag'a ta'n bolg'an teoriyalıq mag'lıwmat beriw jolları qanday?

A'debiyatlar

1. Mirzakulov A. Grammatikani o'qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, 1998.
2. Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. No'kis, 1998.
3. Qutlımuratov B. Qaraqalpaq tili morfologiyasın oqıtıw. No'kis, 2000.

5-tema. Jay ha'm qospa sintaksisin oqıtıwda bilimdi bayıtıw (2-saat)

Joba:

1. Jay ga'ptin' sintaksisin oqıtıwdag'ı bilimdi bayıtıw jolları.
2. Qospa gaptin' sintaksisin oqıtıwdagı bilimdi bayıtıw jolları.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'inen jay ga'ptin' sintaksisin oqıtıwda (ga'p ag'zaların, so'z dizbeklerin, ga'ptin' birgelikli ag'zaların ha'm t.b.) studentlerdin' teoriyalıq bilimin ha'r tu'rli jollar menen bayıtadı. Al bul ga'pke tiyisli qospa ga'ptin' sintaksisin oqıtıwda (dizbekli ha'm bag'mın'qı qospa ga'plerdi) studentlerge ilimiy-metodikalıq jaqtan bilim berilip teoriyalıq bilimin bayıtadı.

Tayanish sorawları

1. Bul pa'ndi oqıtıwda studentlerdin' jay ga'ptin' sintaksisi boyınsha tu'sinigi qalay bayıtıladı?

2.Usı pa'ndi oqıtıw barısında qospa ga'p sintaksisi boyınsha stuentlerge teoriyalıq mag'lıwmat qalay beriledi?

A'debiyatlar

1.İsbaeva Q. Qazaq tilin oqıtıw metodikası. Tashkent, 2003.

2.G'ulomov A., Qodirov M. ona tilin o'qitish metodikasi. Toshkent, 2002.

**O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW
MINISTRILIGI**

**A`JINIYAZ ATI`NDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

QARAQALPAQ TIL BILIMI KAFEDRASI

**Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatın oqitiw metodikasi
pa`ninen**

**laboratoriyaliq jumislardin`
sipatlamasi**

5111302- Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı qa`nigeligi ushı`n

Oqıtwshılar: Embergenov U.

Qazaqbaev S.

NO`KIS - 2015

«QARAQALPAQ TILIN OQITIW METODİKASI» PA`Nİ BOYINSHA LABORATOİYA JUMISLARININ` TEMALARI HA`M SIPATLAMASI

1-tema. Qaraqalpaq tilin oqıtw metodikası pa`ninen grammatikalıq tu`sinikti, a`meliyat ko`nlikpeni arttırıw

(2-saat)

Joba:

1. Bul pa`n boyınsha studentlerdin` grammatikalıq tu`sinigin arttırıw.
2. Usı pa`nge baylanıslı studentelrdin` a`meliy ko`nlikpesin qa`liplestiriw.

**Tayanısh tu`sinik:** Qaraqalpaq tilin oqıtw metodikası boyınsha studentlerge grammatikalıq tu`sinik ilimiy-teoriyalıq xarakterde beriledi. Al usı pa`n tiykarında studentlerdin` a`meliy ko`nlikpelerin qa`liplestiriw ko`binese a`meliy jumıslar arqalı ju`zege keledi.

Tayanısh sorawları

1. Qaraqalpaq tilin oqıtw metodikası pa`ninde studentlerdin` grammatikalıq tu`sinigi qalay arttırıladi?
2. Bul pa`ndi oqıtw barısında studentlerdin` a`meliy ko`nlikpesi qalay qa`lipleseedi?

A`debiyatlar

1. Mirzakulov A. Grammatika o`qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, 1998.
2. Qutlımuratov B. Karakalpaq tili morfologiyasın oqıtw. No`kis, 200.

2-tema. Bul pa`ndi oqıtwda qaraqalpaq tilinin` orfgrafiyalıq printsiplerin anıqlaw

(2-saat)

Joba:

1. Orfografiyanı anıqlawda morfologiyalıq printsiptip
2. Orfografiyanı anıqlawda ma`nilik printsiptipi

**Tayanısh tu`sinik:** Usı pa`ndi oqıtwda studentlerge orfografiyanı anıqlawdın` morfologiyalıq printsiptipi, onın` tiykarǵı belgileri, so`zlerdi durıs jazıwdag`ı xızmeti ha`m tag`ı basqa da ta`repleri ilimiy tiykarda ayıladi. Al orfografiyalıu` ma`nilik printsiptipine tiykarlanıp anıqlanıwı mısallar ja`rdeminde ha`m teoriyalıq materiallar tiykarında studentlerge mag`lıwmat retinde beriledi.

Tayanısh sorawlar

1. Qaraqalpaq tili orfografiyasın anıqlawda morfologiyalıq printsiptin` xızmeti qanday?
2. Qaraqalpaq tili orfografiyasın ma`nilik printsiptip qalay anıqlawg`a boladı?

A`debiyatlar

1. Qutlımuratov B. Qaraqalpaq tilin oqıtwdın` ayırım ma`seleleri. No`kis, 200.
2. İshaev K. Qazaq tilin oqıtw metodikası, Tashkent, 2003.

3-tema. Bul pa`ndi okıtw barısında irkilis belgilerinin` qoyılıw printsiplerin studentlerge u`yretiw

(2 saat)

Joba:

1. Irkilis belgilerinin` ma`nilik printsiptip qoyılıwı.
2. Irkilis belgilerinin` grammatikalıq printsiptip qoyılıwı.
3. Irkilis belgilerinin` intonatsiyalıq printsiptip qoyılıwı.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa`n`in oqıtıw barısında studentlerge qaraqalpaq tili irkilis belgilerinin` ma`nilik, grammatikalıq ha`m intonafiyalıq printsiplerde qoyılıwı teoriyalıq ha`m a`meliy jaqtan tu`sindiriledi.

Tayanish sorawlar.

1. Bul pa`ndi oqıtıwda irkilis belgileri ma`nilik printsipte qoyıladı?
2. Irkilis belgilerinin` grammatikalıq printsipte qoyılıwı qalay tu`sindiriledi?
3. Usı pa`n boyınsha studentlerge irkilis belgilerinin` intonatsiyalıq printsipte qoyılıwı haqqında qanday mag`lıwmat beriledi?

A`debiyatlar

1. Nazarov K. O`zbek tili punktuatsiyasi. Toshkent, 1999.
2. Da`wletov M. Qaraqalpaq tili punktuatsiyasi. No`kis, 2001.
3. Ha`zirgi qaraqalpaq tili. Sintaksis. No`kis, 199.

4-tema. Studentlerdin` til baylıg`ın rawajlandırıw jolları

(2 saat)

Joba:

1. Awızeki baylıqtı rawajlandırıw
2. Jazba til baylıqtı rawajlandırıw

Tayanish tu'sinik: Studentlerdin` til baylıg`ın eki tu`rli jol menen rawajlandırıladı: awızeki ha`m jazba tu`rde. Bunda studentlerge jazba jumıslar jazdırıladı. Tekst berilip onın` mazmunı ayıladı, naqıl-maqal aytıradı. Til tarawları boyınsha anıqlama jazdırıladı, diktant, bayan ha`m shıg`arma jazdırıw tapsırıladı.

Tayanish sorawları.

1. Studentlerdin` awızeki til baylıg`ı qanday jollar menen rawajlandırıladı?
2. Jazba jumıslardın` qaysı tu`ri jazba tildi rawajlandıradı?
3. Grammatikalıq materiallardı u`yretiwde studentlerdin` til baylıg`ı rawajlandırıw jolları qanday?

A`debiyatlar

1. Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. No`kis, 1988.
2. Sabirov M. Munozalari dars-davr talabi. Toshkent, 1998.

5-tema. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasın oqıtıwda didaktikalıq printsipler

(2 saat)

Joba:

1. Pa`ndi oqıtıwdan ilimiylik printsiپی
2. Bul pa`ndi oqıtıwdag`ı izbe-izlik printsiپی
3. Pa`ndi oqıtıwdag`ı aktivlilik printsiپی

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa`nin oqıtıwda ilimiylik, izbe-izlik, tu'siniklilik ha`m aktivlilik printsipleri basshılıqqa alınadı. Sebebi bul printsipler usı pa`ndi oqıtıwdın` tiykarǵı belgilerin ha`m mazmunın ashıp beriwde xızmeti ullı. Sonlıqtan, ha`r bir didaktikalıq printsiپ o`zinin` qollanıwı jag`ınan a`hmiyetke iye bolıp esaplanadı,

Tayanish sorawları

1. Pa`ndi oqıtıwda ilimiylik printsiپinin` xızmeti qalay belgilenedi?
2. Usı pa`n ushın izbe-izlik yaki tu'siniklilik printsiپlerinin` a`hmiyeti qanday?
3. Oqıtıwdagı aktivlilik printsiپinin` maqseti nede?

A`debiyatlar

- 1.Razikov O, Ogaev S.Didaktika. 2001.
- 2.G`ulomov A., Ne`matov O. ona tilidan ta`lim mazmuni. Toshkent, 199.

Du`ziwshi:

U.Embergenov

Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'ninen test sorawları

1. Atlıqtın' ko'plik jalgawın qaysı metod durıs?

a) oqıtıwshılıq, b) ilimiylik, s) baqlaw, *d) soraw-juwap.

2. Menshiikli ha'm g'alabalıq atlıqtı okıtıwda qaysı usıl anıg'ıraq juwap beredi?

*a) salıstırmalı, b) tu'sindiriw, s) izbe-izlik, d) ta'kirarlaw.

3. Ana tili pu'tkil aqıl-oydı rawajlandırıwdın' tiykarg'ı ha'm barlıq bilimlerdin' g'a'ziynesi degen pikirdi kim aytqan?

A) Sreznevskiy İ.İ. b) Verdimuratov E. s) Arg'ınov X, * d) til faktlerin anıqlaw.

5. Da'nekerlerdi oqıtıw metodının' en' qolaylısı qaysı?

*a) Teoriya menen a'meliyattı baylanıstırıw, b) sabaqtı rawajlandırıw, s) baqlaw, d) sayaxat.

6. Oqıwshılardıń jibergen qa'telerin du'zetiw jollarının' en' durısın anıqlan'?

a) jibergen qa'telerin sxema menen belgilew, b) ha'ripten ketken qa'teni so'zdin' u'stine qoyıw, s) tablitsa menen, *d) ha'rip penen belgilew.

7. Taza teanı tu'sindiriw waqtı.

a) 25-30, *b) 15-18,) 13-15, d) 28-33.

8. «Mektepte oqıtıwdın' sapasın ko'teriw ushın mugallım o'zi oqıtıwdı men'gerip alg'an bolıwı kerek» degen pikir kimdikı?

a) Nasırov D., b) Berdimuratov K. *s) Tekuchev İ.İ, d) Ushinskiy K.D.

9. Qaysı juwapta da'nekerli dizbekli qospa ga'pti oqıtıw metodi durıs berilgen?

a) tu'sindiriw ha'm gu'rrin', *b) bilim beriwshilik, s) baqlaw, d) soraw-juwap.

10. Waqt ha'm orın pısıqlawıshın okıtıw metodların anıqlan'?

a) gu'rrin', b) baqlaw, *s) salıstırmalı ha'm gu'rrin', d) tildi tallaw,

11. Bag'ının' qılı qospa ga'ptin' tu'rlerin oqıtıw tipleri qaysı?

a) ta'kirarlaw, *b) ilimiylik, s) bekkemlew, d) birlesken sabaq.

12. Atlıqtın' ga'ptegi xızmetin okıtıw printsipleri, qaysıları?

a) sanalıq ha'm bilim beriwshilik, b) balaw, *s) analiz-sintez, d) ilimiylik.

13. Buwın ha'm o'tkermeli oqıtıw tiplerin anıqlan'?

a) izbe-izlik, b) bekkemlew, *s) til faktin anıqlaw, d) anketa.

14. Feyil meyillerin oqıtıw tiplerin ko'rsetin'?

a) gu'rrin', b) jan'a bilim beriw, s) indiktiv-dediktiv, *d) bidimin tekseriw tipi.

15. Oqıwshılardıń sawatlıg'ın artırıw ushın qanday jumıslar ju'rgiziledi, en' qolaylısın anıqlan'?

a) sayaxat, b) shınıg'ıwdı tallaw, s) bekkemlew, *d) diktant ha'm shınıg'ıw jazdırıw.

16. «Tek ulıwma ha'm arnawlı o'siwshilikke mu'mkinshilik tuwdırıwshı oqıtıwdı g'ana rawajlandırıwshı okıtıw deymiz» degen pikirdi kim aytqan?

a) Karimov A. b) Da'wenov E. *s) Maxmudova, d) Rasulov G.

17. Ana tilin oqıtıwja qollanılatugin en' qolay tipler neshew?

a) 15, b) 7, s) 9, *e) 5.

18. Da'nekerli dizbekli qospa ga'ptin' tu'rlerin oqıtıw usılının' qaysısı durıs?

a) izbe-izlilik, b) tiller arqalı baylanıs, s) mugallımın' so'zi, *d) tu'sindiriw ha'm salıstırmalı.

19. Bir quramalı ga'plerdi oqıtıw metodları qaysılar?

*a) salıstırıw ha'm gu'rrin', b) bilimler arasındag'ı baylanıs, s) ta'ka'irarlaw, d) baqlaw.

20. Tekseriw diktantı qanday ta'rtepte o'tkeriledi?

a) baqlaw, b) bilimin esapqa alıw, s) anketa, d) sinaw.

21. Jazba jumıs tu'rleri neshew?

a) 7, b) 5, *s) 3, d) 9.

22. Bag'ının' qılı ga'ptin' bas ga'pke baylanısıw tu'rlerin okıtıw printsipleri qaysı?

a) ilimiylik ha'm rawajlanırıwshılıq, *b) analiz-sintez, s) salıstırıw, d) gu'rrin'.

23. N. Da'wqaraev en' birinshi sintaksis sabaqlıg'ın neshinshi jılı shıg'ardı ha'm qaysı jerde?

a) 1929. Tashkent, b) 1939j. Samarqand, s) 1936-j. To'rtku'l.

*d) 1938-j. To'rtku'l-Samarqand.

24.15-18 minut waqt sabaqtin' qaysi basqishina beriledi?

a) bekkemlew, b) u'y jumisin soraw, s) ta'kirarlaw, d) taza tema tu'sindiriw.

25. Tek grammatikani oqitw arqali sawatlılıqqa erise almaymız, al onı a'meliyat penen qospa alıp barg'anda g'ana ma'ksetke jetise alamız, bull pikirdi kim aytqan?

*a) Ushinskiy K.D. b) Krupskaya N.K., S) Tekuchev İ.İ. d) Da'wqaraev N.

QARAQALPAQ TİLİN OQITIW METODİKASI PA`NİNİN` JUWMAQLAWSHI
QADAG`ALAW BOYINSHA
SAWALNAMA

- 1.Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` maqseti, ha`m wazıypaları.
- 2.So`zlerdin` ko`p ma`nligin oqıtıw.
- 3.Ses ha`m ha`ripti u`yreti.
- 4.İrkilis belgilerin oqıtıw.
- 5.Qaraqalpaq tilin oqıtıwdı sho`lkemlestiriw.
- 6.Jan`a materiallardı tu`sindiriw usılları.
- 7.Qaraqalpaq tilin oqıtıwda didaktikalıq printsiplerin paydalanıw.
- 8.abaqtn` elementleri, qu`rılısı ha`m tipleri.
- 9.U`nleslik nızamın okıtıw.
- 10.Atlıqtın` seplenıwin oqıtıw.
- 11.Jazba jumıslardın` tu`rleri ha`m onı o`tkeri.
- 12.Oqıwshını shınıg`ıw ha`m tekst u`stine jumıs islewge u`yreti.
- 13.Oqıtıwshılardın` awız eki til baylıg`ın rawajlandırıw usılları.
- 14.Saabqta ko`rsetpeı qurallardan paydalanıw.
- 15.Oqıwshılardın` jazba sawatlılıg`ın arttırıw jolları.
- 16.Ga`ptin` bas ag`zaların oqıtıw kespe qagazlardan paydalanıw.
- 17.Jazba jumıslardı baqhalaw jolları.
- 18.Qaraqalpaq tilin oqıtıwdı jobalastırıw.
- 19.Oqıtıwshının` ilimiylik printsipin sabaqta paydalanıw.
- 20.Okıtıwdın` sistemalıq izbe-izlik printsipin
- 21.Qaraqalpaq tili boyınsha klasstan tıs jumıslardı o`tkeri.
- 22.Atlıq ha`m onın` kategoriyasın okıtıw.
- 23.Leksikanı okıtıw.
- 24.Ra`wishtin` ma`nilik tu`rlerin oqıtıw.
- 25.Ko`mekshi so`zlerdi oqıtıw.
- 27.Da`nekersiz dizbekli qospa ga`pti oqıtıw.
- 28.Da`nekerli dizbekli qospa ga`pti oqıtıw.
- 29.Qospa ga`plerdi oqıtıw.
- 30.Jay ga`plerdi oqıtıw.
- 31.Almasıqtın` ma`nilik tu`rlerin oqıtıw.
- 32.Kelbetliktin` da`rejelerin oqıtıw.
- 33.Atlıqtın` betleriniwin oqıtıw.
- 34.Dawıslı ha`m dawıssısh seslerdin` o`zgesheliklerin u`yreti.
- 35.Qaraqalpaq tili kabinetin bezew ha`m u`skenelew usılları.
- 36.Frazeologiyalıq so`z dizbeklerin oqıtıw.
- 37.Feyildin` da`rejelerin oqıtıw.
- 38.Feyil meyilerin` oqıtıw.
- 39.Sanlıqtın` ma`nilik tu`rlerin oqıtıw.
- 40.Ses ha`m fonetikalardın` quramın, o`z-ara qatnasıp u`yreti.
- 41.So`zlerdiin` leksikalıq ma`n`ilerin u`yreti.

Qaraqalpaq tili oqıtıw etodikası boyınsha juwmaqlaw jazba jumıstın variantlar

1 -Variant

1. Qaraqalpaq tili metodikası pa`ninin` maqseti ha`m wazıypaları.

Tayanış tu`sinik. Qaraqalpaq tilin oqıtıwg`a qoyılatug`ın talapları anıqlaw, oqıtıwdın` maqseti-bul boyınsha tu`sinik beriw, tiykarg`ı wazıypa sapalı ta`rbiya ha`m bilim beriw

2.Oqıtıwdın` printsipleri

Tayanış tu`sinik. Qaraqalpaq tilin oqıtıwda didaktikalık printsiplerdi basshılıkka alıu ha`m kollanıu

3. Buuın, pat ha`m otkerme talapların oqıtıw

Tayanış tu`sinik. Buu`ın tu`rlerin anıqlaw, pat normasın bilıu, otkermeleudin jolların belgilep ko`rsetiw.

2-Variant

1.Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikalıq izertlew metodları

Tayanış tu`sinik. Baklaw, eksprement analiz ha`m juwmaklaw, gu`rrinlesiw anketa toltırıw metodların bayanlaw

2.Dawıslı ha`m dawıssız seslerdi oqıtıw

Tayanış tu`sinik. Dawıslılardıń jasalıwı boyınsha bo`liniwleri, dawıssızlardın` klassifikatsiyasın durıs anıqlaw

3.Qaraqalpaq tilinen klastan tıs jumıslardıń tu`rleri

Tayanış tu`sinik. Til do`geregın du`ziw, olimpiada o`tkeriw, sayaxatka shıg`ıw, diyualı gazeta shıg`arıwın anıqlaw

3-Variant

1.Qaraqalpaq tilin oqıtıwdagı metodlar

Tayanış tu`sinik. Til faktin tallaw, gurin lektsiya usılları, ko`rgizbeli grammatikalık tallaw usılları

2.So`z tu`rlerin oqıtıw

Tayanış tu`sinik. Dara qospa so`zlerdi oqıtıw usılın beriw ha`r bir so`zdin` du`zilis anıqlaw

3.Ga`ptin` bas ag`zaların oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Baslawısh ha`m bayanlawıstın` bir-birinen o`zgesheligin, tiykarg`ı belgilerin anıqlaw

4-Variant

1.Fonetikalıq oqıtıwdın` maqseti ha`m wazıypaları

Tayanış tu`sinik: Fonetikanı oqıtıwdın` ilimiy ha`m praktikalık axmiyeti, fonetikalık materiallardı tusindiriudi aytıu

2.Atlıqtın` sepliklerin oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Atlıqtın` altı seplikke bo`liniwi, olardı salıstırmalıqta u`yreniw, ko`rgizbelilikten paydalanıw

3.Ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zaların oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Tolıklawısh, anıqlawısh, pısıklawısh ag`za bolıp bo`liniwin ko`rsetiw, olardıń bir-birinen o`zgesheligin anıqlaw

5-Variant

1.So`z shaqapların oqıtıw

Tayanış tu`sinik: So`z shaqapların klassifikatsiyalaw, olar boyınsha beriletug`ın mag`lumat, ma`nili ha`m ko`mekshi so`z shaqapların anıqlaw

2.Qaraqalpaq tili metodikasının` basqa pa`nlar menen baylanısı

Tayanış tu`sinik: Ou`ıtıw barısında qaraqalpaq tilinin` pedagogika, psixologiya ha`m a`debiyat pa`nleri menen baylanısı ayıladı

3.Ga`ptin` ma`nisine qaray tu`rlerin oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Ga`ptin` ma`ni boyınsha xabar, soraw ha`m u`ndew ga`p bolıp bo`liniwleri ha`m olardıń o`zgesheliklerin ko`rsetiw

6-Variant

1.Sabaq tipleri menen tu`rleri

Tayanış tu`sinik: Sabaktın` aralas, birlesken da`stu`riy sabaq tipleri bolıp boliniui, sabaqtın` bilim beriw, juwmaqlaw, ta`kirlaw sabaqları ekenligi, olardı o`tkeriw jolları

2.U`nleslik nızamın oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Tematikalıq, kalen`darlıq ku`ndelik planlar, olardıń du`ziliw jolların anıqlaw

3.Sinonim, antonim atlıklardı oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Atlıktın` bir neshe formada kelip bir ma`ni anlatıwı sinonim ekenligi qarama-qarsı ma`nide keliwshi antonim ekenligin anıqlaw

7-Variant

1.Qaraqalpaq tili boyınsha jobalar

Tayanış tu`sinik: Tematikalıq, kalen`darlıq ku`ndelik planlar, olardıń du`ziliw jolların anıqlaw

2.Sinonim, antonim, omonimlerdi oqıtıw

Tayanış tu`sinik: So`z ma`nilerinin` beriliwlerin, qarama-qarsılıg`ın belgilew, sinonimlik qatarlardı u`yretiwi, olardıń salıstırmalı usılda tu`sindiriw

3.So`z dizbeklerin oqıtıw

Tayanış tu`sinik: So`z dizbeklerin leksikalıq, morfologiyalıu`, sintaksislik keliwi, sonday-aq atawısh so`z dizbegi

8-Variant

1.Sintaksista oqıtıwdın` maqseti ha`m wazıypaları

Tayanış tu`sinik: Sintaksis bilimin u`yretiwdin` jolların aytıw, bunı u`yretiude sistemalıq ha`m izbe-izlik, onın` basqa tarawlar menen baylanısı

2.Fonetikalıq tallaw jasawdın` jolları

Tayanış tu`sinik: So`zlerdi dawıshı ha`m dauıssız seslerge bolıp tallaw, ses penen ha`riptin` o`zgesheligin anıqlaw

3.Almasıqtı oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Almasıktın` basqa so`z shaqaplarına qatnası, ma`nilik tu`rleri tu`sindiriledi

9-Variant

1.Qaraqalpaq tili boyınsha sabaqlardıń tu`rleri

Tayanış tu`sinik: Fakul`tativ sabaq oqıwushı menen jeke islesiw sabag`ı bolıp keledi, klastan tıs jumıs tu`rleri boladı, olarg`a o`tkeriw jolları ayıladı

2.Kelbetlikti oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Kelbetliktin` jasalıw jolları, kurılısı boyınsha tu`rleri, daejeleri ayıladı.

3 Dizbekli kospa gaptı oqıtıw

Tayanış tu`sinik: Danekerli ha`m danekersiz kospa gaptı oqıtıw jolları ayıladı 10-Variant

1.Qaraqalpaq tili sabagında texnikalıq kurallardan paydalanıu

Tayanış tu`sinik: Daifil`m, kodoskop, magnitafon, epidoskoplardan paydalanıu ayıladı

Grammatikalık kagıydalar, tu`sinikler terminlerdi uyretiu. Apıklama ayıtu, terminlerd tusindiru ayıladı onın ozgeshelikleri bildiriledi

Sozlerdin kop maniligin uyretiu

Tayanish tu`sinik: Bunda so`zdin tura maniey menen auispalı maniey salıstırıladı, omonim menen kop maninin ayırmashılıgı ayıladı

11-Variant

1.Orfografiyanı oqıtıw usılları

Bunda shınıgıu jazıu, onın printsiplerin uyretiu ayıladı.

2.Kasiplik leksikanı oqıtıw

T.t. Bunda ha`r kasipke tan bolgan so`zler salıstırılıp, kollanıuları ozgeshelikleri ayıladı.

3. Feyil maxallerin oqıtıw

Bunda otken, xazirgi, keler maxaller olardı belgileri kollanıuları uyretiledi

T.t. Anıqlawishtın` baska gai ag`zalarınan ozgesheligi salıstırmalı turde ayıladı.

24-Variat

1. Qaraqalpaq tili boyınsha okıushıdan soraw

T.t. Okıushıdan soaru tema kolemi menen mazmunına qaray ha`r tu`rli usılda boladı.

2. Neologizm, goiergen so`zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha`m go`nergen so`zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı

3. Atlıtın` jasalıun oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu`rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi. 25-Variant

1. Okıtıuda mugallimnin so`zi

T.t. Bunda mugallimnin bayanlau usılı so`zdin anıqlığı til fakti tolı k ayıladı.

2. Bayanlawıstı oqıtıw

T.t. Bunda onın kurılısı kaysı so`z shakabınan duziletugınlığı ayıladı.

3. Okıshılardı jazatugın jazba jumıslar

T.t. Tiykarınan ditant ha`m onın tu`rleri, bayan, shıgarma, bayanlama jazdırılıuı kerek.

26-Variant

1.Qaraqalpaq tili boyınsha otiletugın sabaqlarga tallaw.

T.t. Bunda sabaqtın` maqseti, mazmunı, okıushıga beriletuın sorawlar, korsetimlik shanagau o`tkeriw xakkında ayıladı. 2. Neologizm, go`nergen so`zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha`m go`nergen so`zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı. 3.Atlıktın` jasalıun oqıtıw

T.t. Bunda atlıktın` tu`rli usıla jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi.

27-Variant

1 Qaraqalpaq tili boyınsha okıushıdan soraw

T.t. Okıushıdan soaru tema kolemi menen mazmunına qaray ha`r tu`rli usılda boladı.

2.Neologizm, go`nergen so`zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha`m go`nergen so`zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı 3.Atlıtın` jasalıun oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu`rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi. 28-Variant

1 .Qaraqalpaq tili boyınsha okıushıdan soraw

T.t. Okıushıdan soaru tema kolemi menen mazmunına qaray ha`r tu`rli usılda boladı.

2.Neologizm, go`nergen so`zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha`m go`nergen so`zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı 3.Atlıtın` jasalıun oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu`rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi.

Jazba variant duziushi:

Bmbergenov. U

T.t. Bunda irkilis belgilerinin tu`rleri, kollanıuluları ha`m xızmetleri salıstırıu arkalı ayıladı.

18-Variant

1. Okıushılardıń bilimin tekseriu sabagı

T.t. Otilgen material boyınsha bilimdi tekseriu soraw-juuap ha`m ameliy jumılra menen tekseriletugını ayıladı.

2. Sinonim, antonim kelbetliklerdi oqıtıw

T.t. Kelbetlikler sinonim ha`m antonim bolıp kslıui, analiz ha`m sintez usılında tusindiriledi.

3. Leksika boyınsha shınıgıu a/J^^

T.t. Bunda okıushılarga leksika boyınsha shınıgıudı jazba churde tekst arkalı o`tkeriw ayıladı.

19-Variant

1. Qaraqalpaq tili kursı bolimleri arasındagı baylanıs printsipi

T.t. Xar bir bolim bir-birinen baylanıslı uyreniledi. Son olardıń natıyjeligi ayıladı.

2. Feyildin funktsional` formzların oqıtıw

T.t. Bunda xal feyil, kelbetlik feyil ha`m ataush feyiller uyreniledi. Olardı uyretiu jolları ayıladı

3. Antonimdi oqıtıw

T.t. Sozlerdin karama-karsı manide keliuin salıstırmalı turde ayıladı. 20-Variant

1. Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın` ozine tan ozgeshelikleri

T.t. Bunda gurrin, tusindiriu, korgizbelikte oqıtıw usılları ayıladı.

2. Kelbetликтin jasalıun oqıtıw

T.t. Bunda kelbetlik jasaushı kosımtalar, mısallar arkalı korgizbelikte tusindiriu jolları ayıladı. ZFeyildin jasalıun oqıtıw

T.t. Bunda feyildin morfologiyal`j ha`m sintaksislik usılda jasalıun analiz usılda ayıladı.

21-Variant

1. Okıtıuda gurrin usılı

T.t. Bunda klasslarda otkeriletugın gurrin usılına belgilengen uakıt onın tu`rleri: evristikalı, xabar gurrinlerin ayıladı

2. Pısıklaıstın` manilik tu`rlerin oqıtıw

T.t. Sın, uakıt, maqset, sebep, shart, karsılas, mugdar-dareje pısıklaıshları uyretiu jolları ayıladı.

3. Auspalı ha`m auspasız feyillerdi oqıtıw

T.t. Auspalı feyillerdin tura tolıklaısh bolıp keliui, auspasız feyillerdin is-ha`reketi ha`r tu`rli formada korsetedi.

22-Variant

1. Okıtıuda til faktlerin analizleu usılı

T.t. Bunda til faktlern baykau, grammatikalık tallaw, korkem shıgarma

2. Feyil so`zlerdin jasalıun uyretiu

T.t. Feyillerdin morfologiyalık ha`m sintaksisilik usıl menen jasalıuları kespe kagazlar menen uyreniledi.

3. Tolıklaıstı oqıtıw

T.t. Tolıklaısh`ın tura ha`m kıya bolıp boliniui ha`m barıs, tabıs, shıgıs sepliklerinde keliuleri ayıladı.

23-Variant

1. Qaraqalpaq tili boyınsha sabaqlıklar duziliu baskıshları

T.t. Qaraqalpaq tilinen bir neshs baskıshlar dauirinde sabaqlıklar duzilgen

2. Karakachpak tilinen shınıgıu o`tkeriw

T.t. Sabakta bir neshe shınıgiu o'tkeriw jolları: jazba turde auızsha aytıu, sorawa juap qaytarıw shınıgiwları o'tkeriledi

3. Anıqlawıshtı oqıtıw

T.t. Anıqlawıshtın` baska gap ag'zalarınan ozgesheligi salıstırmalı turde ayıladı.

25-Variat

1. Qaraqalpaq tili boyınsha oqıwshıdan soraw

T.t. Oqıwshıdan soaru tema kolemi menen mazmunına qaray ha'r tu'rli usılda boladı.

2. Neologizm, go'nergen so'zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha'm go'nergen so'zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı

3. Atlıtın` jasalıuın oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu'rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi. 25-Variant

1. Okıtıuda mugallimnin so'zi

T.t. Bunda mugallimnin bayanlau usılı so'zdin anıqlığı til fakti tolı k ayıladı.

2. Bayanlawıshtı oqıtıw

T.t. Bunda onın kurılısı kaysı so'z shakabınan duziletugınlığı ayıladı.

3. Okıshılardıń jazatugın jazba jumıslar

T.t. Tiykarınan ditant ha'm onın tu'rleri, bayan, shıarma, bayanlama jazdırılıuı kerek.

26-Variant

1. Qaraqalpaq tili boyınsha otiletugın sabaqlarga tallaw.

T.t. Bunda sabaqtın` maqseti, mazmunı, okıushıga beriletuın sorawlar, korsetimlik shanagau o'tkeriw xakkında ayıladı. 2. Neologizm, go'nergen so'zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha'm go'nergen so'zlerdin kollanıu ozgeshelgi ayıladı. 3. Atlıktın` jasalıuın oqıtıw

T.t. Bunda atlıktın` tu'rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi.

27-Variant

1. Qaraqalpaq tili boyınsha okıushıdan soraw

T.t. Okıushıdan soraw tema kolemi menen mazmunına qaray ha'r tu'rli usılda boladı.

2. Neologizm, go'nergen so'zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha'm go'nergen so'zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı. 3. Atlıktın` jasalıuın oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu'rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi.

28-Variant

1. Qaraqalpaq tili boyınsha okıushıdan soraw

T.t. Okıushıdan soaru tema kolemi menen mazmunına qaray ha'r tu'rli usılda boladı.

2. Neologizm, go'nergen so'zlerdi oqıtıw

T.t. Jana ha'm go'nergen so'zlerdin kollanıu ozgesheligi ayıladı. 3. Atlıktın` jasalıuın oqıtıw

T.t. Atlıktın` tu'rli usılda jasalıuı korgizbeli usılda uyreniledi.

Embergenov. U

Jazba variant duziushi:

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'ninen tarqatpa materiallar

1. Woqi'ti'wdi'n' didaktikali'q printsiplerinde uli'wma didaktikali'q ha'm jeke pa'nlerge ta'n didaktikali'q printsipler qalay basshi'li'qqa ali'nadi'.
2. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday woqi'ti'w usi'llari'nan paydalani'ladi'? Woqi'ti'wdi'n' teoriyali'q ha'm a'meliy usi'llari'na neler kiredi.
3. Qaraqalpaq tilinen qanday sabaq tu'rleri bar? Olardi' sabaq bari'si'nda qalay qollani'wg'a boladi'.
4. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday jobalar menen jumi's ali'p bari'wg'a boladi'? Wolardan woqi'wshi' ushi'n yen' paydali'si' qaysi' joba?
5. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' maqseti menen wazi'ypalari' qanday jollar menen beriledi? Woni'n' mazmuni' haqqi'nda da mag'li'wmat berileme?
6. Woqi'ti'wdi'n' uli'wma ha'm jeke metodlari' woni'n' tu'rleri boyi'nsha ilimiy-metodikali'q tu'sinikler qaysi' usi'lda beriledi?
7. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda grammatikali'qti', a'meliy ko'nlikpeni artti'ri'w jollari'.
8. Fonetikali'q bilimdi ha'm a'meliy ko'niklepeni qa'liplestiriw, wol boyi'nsha ali'p baralutg'i'n jumi'slar.
9. Leksika boyi'nsha woqi'wshi'larg'a beriletug'i'n bilim ko'lemi menen a'meliy jumi'slar tu'rleri.
10. So'z shaqaplari'ni'n' bo'liniw printsiplerin ani'qlaw, wog'an ta'n bolg'an lingvistikali'q tu'siniklerdi bekkemlew,
11. Morforlogiyanin' teoriyali'q belgilerin, wolardi'n' wo'zgesheliklerin u'yretiwde qollani'latug'i'n metodikali'q usmi'llardi' ani'qlaw.
12. Ko'mekshi so'zler, wolardi'n' ma'nili so'zlerden wo'zgesheliklerin tu'sindiriwdegi tiykarg'i' talaplar.
13. Sintaksistin' morfologiya menen baylani'si'n ha'm wolardi'n' bir-birinen ayi'rmashi'li'g'i'n ani'qlawdag'i' tiykarg'i' belgiler.
14. Qospa ga'ptin' tu'rleri, wolardi'n' bir-birine qatnasi' ha'm wondag'i' birlikler haqqi'ndag'i' mag'li'wmat beriw usi'llari'.
15. Punktuatini'n' tiykarg'i' printsipleri qollani'li'wlari', woni'n' worfografiyag'a qatnasi' jo'nindegi ilimiy-metodikali'q tu'sinikler.
16. Woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'wda, sawatli'li'g'i'n artti'ri'wda ali'p bari'latug'i'n jumi'slar.

Woqi'ti'wshi':

Yembergenov U

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w teoriyasi' ha'm metodikasi' pa'ni boyi'nsha glossariy

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'nine baylani'sli' mi'naday metodikali'q terminler bar:

1. Didaktikali'q so'z-grektin' didaktiros degen so'zinen ali'ng'an boli'p, woni'n' tiykarg'i' ma'nisi «woqi'taman», «u'yretemen» degendi an'latadi'.

Didaktika-ta'lim ha'm woqi'ti'w teoriyasi' ha'mde woqi'ti'w bari'si'nda ta'rbiyalaw mazmuni'n sa'wlelendirinin' pedagogikani'n' aji'ralmas bo'legi.

2. Interaktiv so'zi ingliz tilindegi «inter» so'zinen ali'ni'p, wo'z-ara, «ast» ha'reket yetiw degendi bildiredi. Adam menen yamasa na'rse (komp'yuter) menen wo'z-ara ha'rekette, diologli'q gu'rrin'lesiw jag'dayi'nda boli'w degendi an'latadi'.

3. Metod-so'zinen woqi'ti'wdi'n' usi'l ha'm qurallari' tu'siniledi. Metod-bul didaktikali'q ma'nide barli'q pa'nlerge tiyisli bolg'an woqi'ti'w usi'llari'n ha'm woqi'ti'w qurallari'n wo'z ishine aladi'.

4. Kognitivlik pedtexnologiya-oqi'wshi'ni' adamzat ja'miyet ta'repinen toplang'an bilim, ta'jiriybe menen qurallandi'ri'w ha'm wolardi' wo'zinin' keleshektegi xi'zmetinde qollani'wg'a u'yretiwdi maqset yetip qoyadi'.

4. Ko'nlikpe-u'yretiw na'tiyjesinde qolg'a kirgizilgen, i'qti'rsi'z, avtomat tu'rde wori'nlanatug'i'n ha'reket, ko'nlikpeler qanday da ha'reketti qadag'alawsiz, avtomat tu'rde wori'nlaw qa'bileti.

5. Evristikali'q pedagogikali'q texnologiya lektsiya, seminar, laboratoriyali'q ha'm a'meliy jumi'slardi' mashqalali' jag'daydi' teren' izertlew ja'ne izep tabi'w arqali' woqi'ti'wg'a bag'darlang'an ta'lim tiykari'.

6. Kreativlik pedagogikali'q texnologiya-do'retiwshilik, woylaw ha'm uqi'pli'li'qti' rawajlandi'ri'w, woni' qa'liplestiriwge qarati'lg'an.

7. Qadag'alaw sistemasi' ha'r bir woqi'wshi'ni'n' woqi'w iskerligin, jedellesiwin baqlawg'a qarati'lg'an.

8. Ma'mleketlik ta'lim standarti'-u'zliksiz ta'limnin' belgili basqi'shi'nda qa'nigenin' tayarli'q da'rejesi ha'm mazmuni' qoyi'latug'i'n talaplar.

9. Woqi'ti'wdi'n' inovatsiyali'q iskerligin do'retiwshilik imkaniyati' sa'wlelendiriw, iskerlikti artti'ri'w boli'p yesaplanadi'.

10. Pedagogikali'q inovatsiya-pedagogikali'q jan'ali'q, wolardi' bahalaw ha'm pedagogikali'q ja'miyet ta'repinen wo'zlestiriw, woni' a'melde qollani'w haqqi'ndag'i' ta'liyimat.

11. Pedagogikali'q iskerlik-ta'lim maqsetlerin a'melge asi'ri'wg'a qarati'lg'an ja'miyetlik iskerliktin' ayri'qsha bir tu'ri.

12. Pedagogikali'q woyi'n-bilim ali'wg'a qarati'lg'an ha' Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'ninen tarqatpa materiallar

1. Woqi'ti'wdi'n' didaktikali'q printsiplerinde uli'wma didaktikali'q ha'm jeke pa'nlerge ta'n didaktikali'q printsipler qalay basshi'li'qqa ali'nadi'.

- 2.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday woqi'ti'w usi'llari'nan paydalani'ladi'? Woqi'ti'wdi'n' teoriyalı'q ha'm a'meliy usi'llari'na neler kiredi.
- 3.Qaraqalpaq tilinen qanday sabaq tu'rleri bar? Olardi' sabaq bari'si'nda qalay qollani'wg'a boladi'.
- 4.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday jobalar menen jumi's ali'p bari'wg'a boladi'? Wolardan woqi'wshi' ushi'n yen' paydali'si' qaysi' joba?
- 5.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' maqseti menen wazi'ypalari' qanday jollar menen beriledi? Woni'n' mazmuni' haqqi'nda da mag'li'wmat berileme?
- 6.Woqi'ti'wdi'n' uli'wma ha'm jeke metodlari' woni'n' tu'rleri boyi'nsha ilimiy-metodikali'q tu'sinikler qaysi' usi'lda beriledi?
- 7.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda grammatikali'qti', a'meliy ko'nlikpeni artti'ri'w jollari'.
- 8.Fonetikali'q bilimdi ha'm a'meliy ko'niklepeni qaliplestiriw, wol boyi'nsha ali'p baralutg'i'n jumi'slar.
- 9.Leksika boyi'nsha woqi'wshi'larg'a beriletug'i'n bilim ko'lemi menen a'meliy jumi'slar tu'rleri.
- 10.So'z shaqaplari'ni'n' bo'liniw printsiplerin ani'qlaw, wog'an ta'n bolg'an lingvistikali'q tu'siniklerdi bekkemlew,
- 11.Morforlogiyani'n' teoriyalı'q belgilerin, wolardi'n' wo'zgesheliklerin u'yretiwde qollani'latug'i'n metodikali'q usmi'llardi' ani'qlaw.
- 12.Ko'mekshi so'zler, wolardi'n' ma'nili so'zlerden wo'zgesheliklerin tu'sindiriwdegi tiykarg'i' talaplar.
- 13.Sintaksistin' morfologiya menen baylani'si'n ha'm wolardi'n' bir-birinen ayi'rmashi'li'g'i'n ani'qlawdag'i' tiykarg'i' belgiler.
- 14.Qospa ga'ptin' tu'rleri, wolardi'n' bir-birine qatnasi' ha'm wondag'i' birlikler haqqi'ndag'i' mag'li'wmat beriw usi'llari'.
- 15.Punktuatsini'n' tiykarg'i' printsipleri qollani'li'wlari', woni'n' morfografiyag'a qatnasi' jo'nindegi ilimiy-metodikali'q tu'sinikler.
- 16.woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'wda, sawatli'li'g'i'n artti'ri'wda ali'p bari'latug'i'n jumi'slar.

Woqi'ti'wshi':

Yembergenov U

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'ni boyi'nsha
Referat temalar:

- 1.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qollani'latug'i'n didakikali'q printsipler.
- 2.Fonetikali'q shi'ni'g'i'w jazdi'ri'w ha'm fonetikali'q tallaw wo'tkeirw.
- 3.Leksikali'q shi'ni'g'i'w jazdi'ri'w menen tallaw wo'tkeriw.
- 4.Woqi'ti'w metodlari'ni'n' izertleniw bari'si'.
- 5.Grammatikali'q shi'ni'g'i'w jazdi'ri'w ha'' tallaw wo'tkeriw.
- 6.Atli'qti'n' grammatikali'q kategoriyalari'n woqi'ti'w.
- 7.Kelbetliktin' da'rejelerin woqi'ti'w.
- 8.Feyildin' ma'ha'llerin woqi'ti'w.
- 9.Almasli'qti'n' semantikali'q toparlari'n woqi'ti'w.
- 10.Feyil meyillerin woqi'ti'w.
- 11.Ko'mekshi feyillerdi woqi'ti'w.
- 12.Feyildin' funktsional' formalari'n woqi'ti'w.
- 13.Ko'mekshi so'zlerdi woqi'ti'w.
- 14.So'z dizbeklerin woqi'ti'w.
- 15.Ga'ptin' bas ag'zalari'n woqi'ti'w.
- 16.Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n woqi'ti'w.
- 17.Sanli'qti'n' ma'nilik tu'rlerin woqi'ti'w.
- 18.Frazeologizmlerdi woqi'ti'w.
- 19.Ses ha'm ha'riptin' wo'zgesheligin u'yretiw.
- 20.Dizbekli qospa ga'plerdi woqi'ti'w.
- 21.Aralas qospa ga'plerdi woqi'ti'w.
- 22.Ko'p kompanentli qospa ga'plerdi woqi'ti'w.

**Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'ni
boyi'nsha**

LEKCIYA TEKSTLERI

No'kis-2014

KIRISIW
Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' metodikali'q ma'seleleri
Joba

1. Woqi'ti'wdi'n' jan'a wo'zgeris ha'm usi'llari'

2. Jan'a bag'darlama, sabaqli'qlar tiykari'nda woqi'ti'w metodlari'.

3. Woqi'ti'wdi'n' talap da'rejede boli'wi'nda tiykarg'i' da'rekler Worta Mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda ta'lim tuwri'si'nda Ni'zamlardi' a'melge asi'ri'w za'ru'rli boli'p yesaplanadi'. Wo'ytkeni, woqi'ti'wdi'n' jan'a forma ha'm usi'llari' ja'miyet wo'zgerisleri menen jan'a ma'nige, jan'a tu'ske yenedi.

Wo'zbekstan Respublikasi' Woliy Majlisi sessiyasi'nda ta'lim turi'si'ndag'i' Ni'zam qabi'l yetilip, usi' tiykarda jaslarg'a bilim ha'm ta'rbiya beriw ha'rbir mug'allim ushi'n wazi'ypali' jumi's boli'p tabi'ladi'. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda a'sirese woqi'wshi' ushi'n za'ru'r ha'm qolayli' bolg'an (gu'rrin', soraw-juwap analiz sintez) usi'llardan paydalani'p biliminin', ta'rbiyani'n' na'tiyjeligine yerisiw kerek boladi'.

Wol ushi'n ha'rbir mug'allim wo'zinin' sheberligin, uqi'pli'li'g'i'n ko'rsetiwge tuwra keledi. Tlim haqqi'ndag'i' Ni'zam mug'allimler aldi'na ko'p wazi'ypalar qoydi'. Yen' da'slep ha'rbir mug'allim bull ni'zamdi' toli'q u'yrenip, woni'n' ha'rbir punktine teren' tu'sinip, woni'n' bahali'li'g'i'n yesapqa ali'p, woqi'ti'wdi'n' sapali'li'g'i'na yerisiwge ha'reket yetkeni jaqsi'. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w arqali' woqi'wshi'lardi'n' teoriyali'q bilim iyelewine tiykar sali'nadi'. Wol ushi'n ha'rbir mug'allim wo'tiletug'i'n temag'a jaqsi' tayarlanip wog'an za'ru'r bolg'an materiallardi' jaqsi' wo'zlestirip ali'wi' kerek. Sonda wo'tilgen sabaq mazmunli' ha'm sapali' boladi'. Woqi'wshi' bul arqali' joqari' bilimge iye boladi'. Wolardi'n' awi'z yeki ha'm jazba til bayli'g'i' rawajlanadi', du'n'yani' tani'w, jan'ali'qqa umti'li'w uqi'pli'li'g'i'n qa'liplesedi.

Woqi'wshi' ha'rbir tema boyi'nsha tekst ha'm shi'ni'g'i'w u'stinde jumi's islewge a'detlenedi.

A'sirese, qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda da'stu'riy sabaq wo'tiw ha'm seminar sabaqlari'n ali'p bari'w paydali'. Sebebi, woqi'wshi' bul sabaq wo'tiwden keyin ko'p woylani'p, wo'zlestirip, woni' a'meliy jumi'slar menen baylani'sti'radi'.

Woqi'twdi'n' printsiplerinde basshi'li'qqa ali'w kerek. Sebebin ha'bir temani' wo'tiwde ilimiylik, sistemali'li'q ha'm sanali'li'q printsipleri a'hmiyetli. Bunda woqi'wshi' ta'limnin' yen' jaqsi' u'lgisin bileli, jan'a bilim ha'm ta'rbiya ali'wg'a yerisedi. Woqi'ti'w printsipleri metodikadag'i' yen' jaqsi' ha'm za'ru'rli boli'p tabi'ladi'.

Sol ushi'n mug'allim woqi'ti'w printsiplerine a'sirese, qaraqalpaq tilin woqi'ti'wg'a ta'n bolg'an printsiplerge itibar beriwi tiyis.

Wo'zbekstan Respublikasi'ni'n' g'a'rezsizlikke yerisiwi, «Bilimlendiriw haqqi'nda»g'i' ni'zami'ni'n' qabi'l yetiliwi, «Qa'nigeler tayarlawdi'n' milliy

da'stu'ri»nin' islenip shi'g'i'li'wi' bilimlendiriw tarawı'nda da wo'zgerisler islewge ali'p keldi.

Sebebi, 1992-jı'li' qabi'l yetilgen «Bilimlendiriw haqqi'nda»g'i' ni'zamda belgilengen ta'rtip ha'm qag'i'ydalar pa't penen rawajlani'p ati'rg'an ja'miyetimizdin' talap ha'm za'ru'rliginen keyin qali'p kiyati'rg'anli'g'i' sezildi. Bilimlendiriw sistemasi'ni'n' yeskirip qalg'ani', 9-klassti' pitkerip, tayani'sh bilimdi iyelegen, ha'tte 11-klassti' pitkergen woqi'wshi'lar woqi'w ha'm jumi's penen ta'miyinlenbegenligi, jeke adam, ma'mleket ma'pleri menen kadrlar tayarlaw sistemasi' arasi'nda muwapi'q kelmewshiliktin' payda bolg'anli'g'i', woqi'wshi'lardi'n' ma'pi ya mu'mkinshilikleri menen yesaplaspay woqi'ti'w, teoriyalı'q bilimnin' a'meliyattan aji'rali'p qalg'anli'g'i', woqi'wshi'lardi'n' yerkin, wo'z betinshe pikirlewi to'men yekenligin si'yaqli' kemshilikler payda boldi'.

Sonli'qtan bilimlendiriw tarawı'n tu'p-tiykari'nan wo'zgertiw kerek boldi'. Usi' maqsette «Bilimlendiriw haqqi'nda»g'i' Ni'zam, «Qa'nigeler tayarlawdi'n' milliy bag'darlamasi'»nda si'rt yelli ka'siplesler menen ba'sekige belsene tu'se alatug'i'n, sol jari'sta watani'mi'zdi'n' ar-nami'si'n, abi'royi'n ma'rdana qorg'aytug'i'n ha'r ta'repleme rawajlang'an jetik, maman qa'nigeni ta'rbiyalap, kamalg'a keltiriw. Milliy ta'rbiyami'zdi'n' bas maqseti yetip belgilengen.

Mine, usi'g'an baylani'sli' pedagog mug'allimlerden' juwapkershiligin, ka'siplik sheberligin artti'ri'w, woqi'wshi'lardi'n' wo'z betinsheligin ha'm dn'retiwshilik uqi'bi'n, talanti'n rawajlandi'ri'wg'a qarati'lg'an progressiv texnologiyalardi'n', sabaqti'n' jan'a tu'rlerin, jan'a usi'llari'n yengiziw boyi'nsha bir maqsetke qarati'lg'an siyasat ju'rgizilip ati'r.

Demek, ana tili sabaqlari'nda bilim beriwdin' mazmuni'n' jetilistirip bari'w, bilim beriwdin' usi'llari'n jan'alaw payda bolmaqta. Jaqi'n ji'llarg'a shekem mekteplerde woqi'ti'wshi' hu'kimdar yedi. Wol woqi'wshi'dan wo'zi tu'sindirip ati'rg'an na'rseni tu'siniwdi talap yetetug'i'n yedi. Woqi'wshi'lardi'n' wo'z betinshe pikirlewine, wo'z betinshe woqi'p u'yreniwine bag'dar bermedi.

Bu'gingi ku'nde woqi'ti'w tu'p-tiykari'nan wo'zgerdi. İlgeride woqi'ti'wshi' balalardi' woqi'tatug'i'n yedi, ha'zir woqi'wg'a u'yretiw za'ru'r. Bala ta'rtpili ti'n'lawshi', woqi'ti'wshi' tek u'yretiwshi, bunday woqi'ti'w woqi'wshi'lardi'n' bilimdi teren'lestiriwdin' worni'na, woqi'wshi'ni' uqi'psi'z yetip ta'rbiyaladi'. Yendi woqi'wshi' sabaqti' sho'lkemlestiriwdin' qatnasi'wshi'si'. Woqi'wshi'ni'n' wo'zi woqi'wi', a'debiyatlardi' wo'z betinshe woqi'wi', mag'li'wmat, xabarlardi' wo'zi qosi'msha ali'w ha'm a'melde wo'zinshe juwmaq shi'g'ari'wg'a u'yreniwi kerek.

Prezidentimiz İ.A.Karimov aytqanı'nday: «Biz wo'z huqi'qlari'n an'lay alatug'i'n, wo'z ku'shi ha'm imkaniyatlari'na su'yenip is qi'latug'i'n, a'tirapag'i' boli'p ati'rg'an ha'r qanday waqi'yalarg'a shi'n ko'zi menen qaraytug'i'n, woni'n' tani'yug'i'n, ko'p jag'daylarda wo'z ma'pin, ma'mleket,

xali'q ma'pi menen biriktire alatug'i'n, yerkin, hadal jasaytug'i'n insnlardi' ta'rbiyalawi'mi'z kerek¹.

Mine, bunday insnlar birinshi na'wbette mektepte ta'rbiya, bilim aladi'.

Usi' joqari'dag'i' wazi'ypalardi' iske asi'ri'w ushi'n mug'allimnin' aldi'nda u'lken wazi'ypa ju'klengen:

a)ha'r bir pedagogti'n' ka'siplik sheberligin artti'ri'w,

b)woqi'ti'wdi' sho'lkemlestiriwdin' jan'a usi'llari'n izlep tabi'w,

v)woqi'wshi'lardi'n' bilim sapasi' ushi'n ha'r bir mug'allimnin' juwapkershiligi.

Bilimlendiriw xi'zmetkerlerinin' aldi'nda mekteptegi woqi'w-ta'rbiya jumi'slari'n jetilistiriw, woqi'ti'wdi'n' sapasi'n jaqsi'law, woni'n' metodlari' menen usi'llari'n jetilistirw, a'sirese ha'r ku'ngi klasta wo'tiletug'i'n sabaqti'n' ta'sirliligini artti'ri'w-bu'gingi ku'nnin' a'hmiyetli wazi'ypasi'. Sebebi, mektep woqi'wshi'lari'na bilim tiykari'n u'yretiwdе, wolardi' ha'r ta'repleme jetilisen insn yetip ta'rbiyalaw-bul ku'ndelikli sabaq dawami'nda iske asi'ri'ladi'. Demek, ha'r ku'n wo'tiletug'i'n ana tili sabag'i' mazmunli', ku'ndelikli turmi's penen ti'g'i'z baylani'sli', bilim ha'm ta'rbiya menen birge qosi'p ali'p bari'ladi'.

Ana tilinen bilim beriw mazmuni'n jetilistiriw, woni' jan'alaw-turmi's za'ru'rliqi.

Mekteplerde ana tilinen bilim beriwge baylani'sli' bag'darlamalar, sabaqli'qlar 50-ji'llarda qa'liplesti. Sol da'wirden beri bag'darlamalar, sabaqli'qlar wo'zgerisler, bir qansha toli'qti'ri'w menen qayta islenip, qollani'p keldi. Elimiz g'a'rezsizlikke yeriskennen keyin bag'darlamalar, sabaqli'qlar (tu'p-tami'ri'nan) wo'zgertilip, qayta islendi.

Ana tili boyi'nsha ta'lim mazmuni'n jan'alaw-bul metodikali'q jaqtan jan'alaw (za'ru'rliqi) woqi'ti'w usi'llari'n jetilistirip bari'w sha'rt. Sebebi, mektepte woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesinin' to'menligi-bul ta'lim beriwde metodikali'q kemshiliklerge de baylani'sli'. Woqi'wshi'larg'a bilim ilimiy tu'rde berilmese, woqi'wshi'g'a tu'sinikli bolmasa, wol a'meliy bahasi'n jog'altadi'. Ana tili sabag'i'nda a'meliy jumi'slar menen shug'i'llanbay, tek qurg'aq qag'i'yda yadlaw menen bilim berildi. Soni'n' ushi'n ta'lim mazmuni'n, woqi'ti'w metodlari'n jan'alaw za'ru'r boldi'.

Qaraqalpaq tili qaraqalpaq xalqi'ni'n' ma'mleketlik tili. «Til ha'r bir millettin' biybaha bayli'g'i', wol yekonomikali'q ha'm ma'deniy wo'siwshilikke qaray ilgerilewdin' ku'diretli qurali'»

Usi' qu'diretli qural-ana tilin mekteplerde woqi'ti'wda ayri'qsha, wori'ng'a iye.

Qaraqalpaq tili metodikasi' arnawli' pa'n si'pati'nda worta mekteplerde woqi'ti'wdi'n' tiykarg'i' problemalari' menen ma'selelerin ilimiy-metodikali'q jobada sheshiwdi, studentler menen mug'allimlerge ha'zirgi zaman talaplari'na

¹ И.А.Каримов. «Жас әуладты үйлесimli раўажландырыў-Өзбекстан прогрессини тийкары». Ташкент, 1997-жыл.

sa'ykes teoriyali'q bag'dar beriwdi ko'zde tutadi'. Usi' ko'z qarastan wol qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' mazmuni'n, tiykarg'i' printsiplerin, metodlari' menen usi'llari'n, ana tili boyi'nsha woqi'wshi'lardi'n' teoriyali'q bilimdi wo'zlestiriw ko'nlikpelerin bildiriw ha'm woni' praktikali'q jaqtan duri's paydalani'w jollari'n u'yretedi.

Qaraqalpaq tili metodikasi'ni'n' tiykarg'i' wob'ekti-qaraqalpaq tili, woni' mekteplerde woqi'ti'w protsessii boli'p tabi'ladi'. Ana tili boyi'nsha ta'limdi iske asi'ri'w bag'dari'nda metodika kursi'-jeke tillerdi woqi'ti'w metodikasi' si'yaqli' mi'naday wazi'ypalardi' belgileydi:

1)Mekteplerde qaraqalpaq tilinin' mazmuni' menen ko'lemin, wo'zinsheligi ha'm maqsetin ani'qlaw, quri'li'si'n ha'm bo'limler arasi'ndag'i' baylani'si'n, izbe-izligin, klasslarga duri's bo'limstiriliwin ta'miyinlew:

2)Woqi'wshi' menen woqi'ti'wshi'ni'n' material talap yetetug'i'n iskerlik da'rejesin ha'm waqti'n yesapqa ala woti'ri'p, sa'ykes yen' paydali' metodlar menen usi'llardi' u'yreniw ha'm ta'riyplew, bunda u'yreniletug'i'n materialdi'n' jag'dayi'na, woqi'wshi'lardi'n' psixo-fizologiyali'q ayri'qshali'g'i'na qaray anaw, ya mi'naw materialdi' u'yretiwdin' konkret jag'dayi'n yesapqa ali'w:

3)Woqi'wshi'lardi'n' sistemali' tu'rde belgilengen bilimdi tiyisli da'rejede wo'zlestiriwinin' jag'daylari' menen jollari'n u'yreniw ko'nlikpelerin, tvorchestvoliq ug'i'w ha'm paydalani'w a'dislerin payda yetiw. Bulardi'n' barli'g'i' pu'tkil kursti' joqari' da'rejede toli'q u'yrenip ali'wi'n ta'miyin yetiwi kerek.

Bul wazi'ypalardi' a'meliy iske asi'ri'wda, a'lbette, ha'r bir jeke tildin' quri'li'si'na ta'n wo'zgeshelikler yesapqa ali'ni'wi' sha'rt, usi'g'an qaray woqi'ti'wdi'n' konkret jag'dayi'na sa'ykes usi'llardi' tan'law ha'm paydalani'w kerek boladi'.

Qaraqalpaq tili ta'lim retinde ana tildin' teoriyali'q tiykarlari'n, wolardi' praktikali'q turmi's tarawin'nda duri's paydalani'wdi' ko'zde tutadi'.

Tildi woqi'ti'wdi'n' metodikasi'n studentler menen mug'allimlerden' usi' a'diqli ka'sipke su'yiwshiligin artti'ri'wdi' pedagogika (jeke pa'n) metodika tiykari'nda sistemali' bilimdi ta'miyin yetiwdi, miynetke tvorchestvoliq qatnasti', aldi'n'g'i' ta'jiriybelerdi ti'nbay u'yrenip bari'w ha'm yeffektivli formalari' menen tu'rlerin paydalana biliwdi ko'zde tutadi'.

Qaraqalpaq tilinin' metodikasi' pedagogikasi' iliminin' bir bo'legi retinde uli'wma pedagogikali'q printsiplerdi bashi'li'qqa aladi', ha'r qanday til faktlerine, woqi'ti'wdi'n' metodlari' menen usi'llari'na dialektikali'q ko'z-qarastan qatnas jasaydi', adamzat do'retken ilimiy jetiskenliklerge su'yenedi.

Qaraqalpaq tili metodikasi' mug'allimlerden' joqarg'i' woqi'w wori'nni'nda payda yetken pedagogikali'q isenimin qa'liplestiredi, ta'jiriybeler toplawg'a ha'm u'yreniwge, wolardi' wo'z jumi'slari'nda qollana biliwge ayi'ri'm kemshiliklerdi wo'z waqti'nda seze bilip, woni' bodi'rma'wga u'yretedi.

Qaraqalpaq tili metodikasi'ni'n' predmeti woqi'wshi'larg'a qaraqalpaq tiliinin' grammatikasi', morfologiyasi', sintaksisi, fonetikasi', morfografiyasi',

vorfoepiyasi', leksikasi', stilistikasi' ha'm punktatsiyasi' boyi'nsha belgilengen ko'lemdegi teoriyalı'q bilimdi u'yretiw usi'llari'n, alg'an bilimlerin praktikada duri's qollani'w ko'nlikpelerin (boldi'ri'w) (u'yretiw) boli'p tabi'ladi'.

A'debiyatlar

- 1.Bilimlendiriw haqqi'nda Ni'zam, 1997.**
- 2.Kadrlardi' tayarlawdi'n' milliy bag'darlamasi', No'kis-1997.**
- 3.Karimov I. «Jas a'wladti' u'nlesimli rawajlandi'ri'w» O'zbekstan progresstin' tiykari'. 1997.**
- 4.G'ulmov A.Ona tilin wqitish printsiplari va metodlari, Toshkent-1992.**
- 6.Mirzaqulov A. Grammatikani wqitishning lingvistik asoslari, Toshkent-1997.**

Ana tilin woqi'ti'wda qollani'latug'i'n uli'wma didaktikali'q printsipler Jobasi':

- 1.Didaktikali'q printsip haqqi'nda tu'sinik**
- 2.Ilimiy, sistemali'li'q printsipli**
- 3.Sanali'li'q, aktivlik printsipli**
- 4.Woqi'ti'wdi'n' tu'siniklik printsipli**
- 5.Ko'rsetpelilik printsipli**
- 6.Teoriya menen praktikali'q baylani'si' printsipli**

A'debiyatlar:

- 1.Berdimuratov E., Pirniyazov K. Worta mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi', N-1988.*
- 2.G'ulamov A.Ona tilini wqitish printsiplari va metodlari. T-1992.*
- 3.Nazarov S.O'zbek tilini wqitish metodikasi', T,1992.*
- 4.Qozi'baev S.Qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi'. Almati'-1990.*

Woqi'ti'w printsipleri mug'allimnin' xi'zmetin ha'm woqi'wshi'ni'n' biliw qa'biletlilikin ani'qlawshi' ko'rsetkish printsiplerdi bilmew yamasa wolardi' wori'nli' jerinde qollana almaw woqi'ti'wdi'n' tabi'sli' boli'wi'na kesent keltiredi.

Woqi'w-ta'rbiya protsessi woqi'ti'wdi'n' bilim beriwshi, ta'rbiyalawshi' xi'zmetin iske asi'radi'. Pedagogikada bunday uli'wma tiykarg'i' jag'daylar woqi'ti'w printsiplerin payda yetedi.

Ulli' pedagog Ya.A.Komenskiy pedagogika tariyxi'nda birinshi ret woqi'ti'w printsiplerin islep shi'qti'. Wol woqi'ti'wdi' bilim ha'm ta'rbiya beriwdin' tiykari'n (ekinshi) ani'qlap yen' aldi' menen bilim balag'a a'piwayi' formada beriletug'i'ni'n', son' bilim menen ta'rbiya qosi'li'p ali'p bari'latug'i'ni'n' ko'rsetedi. Sonda woqi'ti'wdi'n' bilim ha'm ta'rbiya beriw printsipli a'melge asatug'i'ni'n' da'liyल्ली J.J.Russo bolsa woqi'ti'wdi'n' printsiplerin da'lillep ko'rsetpegen menen woqi'ti'wdi'n' ta'biyiy ideyasi'n do'retti. Woni'n' ko'rsetiwinshe balani'n' ta'biyat penen baylani's jasaw za'ru'rliqi woqi'w protsessinin' printsiplerinen yesaplanadi'. Woqi'ti'wdi'n' printsiplerin to'mendegishe boli'p ko'rsetedi.

1.Woqi'ti'wdi'n' xali'q ideyasi'n sa'wlelendiretug'i'n woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi' xarakteri.

2.Woqi'ti'wdi'n' sistemali'li'g'i', jetiskenligi ha'm sa'ykesligi.

3. Berilgen bilimnin' bekkemligi, woqi'ti'wdi'n' sanali'li'g'i' ha'm aktivligi.

4. Woqi'ti'wdi'n' ko'rsetpeliligi.

K.D.Ushinskiy bul printsiplerge psixologiyali'q ha'm pedagogikali'q jaqtan teren' analiz beredi, woni'n' barli'q ta'replerin wo'zinshe ani'qlaydi'. Solay yetip wol woqi'ti'wda yen' aktiv qollani'latug'i'n ha'm mug'allimler ushi'n qolayli' bolatug'i'n printsiplerdin' usi'nadi'. Oni'n' ko'rsetiwinshe woqi'ti'wdag'i' paydali' printsiplerdin' biri sistemali'li'q penen ko'rsetpelilik printsiplerdin' boli'p yesaplanadi'. Sebebi, woqi'ti'w barli'q waqi'tta sistemali' ha'm ko'rsetpelilik tiykari'nda ali'p bari'lsa wo'tilgen ha'r bir material woqi'wshi'g'a tu'sinikli ha'm an'sat boli'p beriledi. Na'tiyjede woqi'wshi' wo'tilgen ha'r bir materialdi' an'sat wo'zlestirip, wolardi'n' bilimin ken'eytip, sana-sezimi rawajlanadi'. K.D.Ushinskiy ani'qlag'an printsiplerdin' ha'mmesinde praktikada si'nap, wolardi' yeksperimentten wo'tkerip ko'pshilikke usi'ng'an. Sonda K.D.Ushinskiydin' woqi'ti'w printsiplerine bergan analizi boyi'nsha sistemali'q penen ko'rsetpelilik printsipleri unamli' boli'p yesaplanadi'.

Woqi'ti'w printsipleri woqi'ti'wdi'n' wob'ektiv ni'zamli'li'qlari'n sa'wlelendiredi, woqi'ti'w barli'q waqi'tta woqi'p ati'rg'an adamg'a ta'rbiyali'q ta'sir yetedi, sebebi, woqi'ti'w adamdi' ta'rbiyalawshi' ha'm rawajlandi'ri'wshi' faktor. Bul ni'zamli'li'q woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi'li'q printsiplin ko'rsetedi.

Pedagogika iliminde (ha'zir) woqi'ti'w printsiplerin belgilew ha'm wolardi' gruppalar'ga bo'liw ma'seleleri tarti'sli' boli'p kelmekte. Ayi'ri'm ilimpazlar woqi'ti'w printsiplerin woqi'ti'w metodi' menen baylani'sti'ri'p ko'rsetkisi keledi.

Ilimpazlar woqi'ti'w printsiplerinin' birneshe sani'n ha'm woni'n' ha'r bir tu'rli boli'p atali'wlari'n usi'nadi'. Solay bolsada woqi'ti'w ni'zamli'li'qti' bildiretug'i'n ha'm sa'wlelendiretug'i'n ha'm woqi'w protsessin basqari'wg'a ja'rdem беретug'i'n printsipler saqlanbaqta. Jaslarg'a bilim ha'm ta'rbiya beriw wolardi' sanali' yetip shi'g'ari'w, ka'sipke bag'darlaw woqi'ti'wdi'n' belgili printsipleri tiykari'nda a'melge asi'ri'ladi'.

Woqi'ti'w jeke adamdi' milliylik ruxta ta'rbiyalawdi'n' bir ta'repi boli'p yesaplanadi'. Woqi'ti'w jaslarg'a bilim, ta'rbiya beriwdin' tiykari', wol mug'allim xi'zmetinin' tiykari' boli'p, woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi'li'q xarakterge iye boli'w printsiplin boladi'.

Woqi'w materialini'n' mazmuni' ha'm woni' u'yreniwdin' metodi' ilimiy bilim bola-almaydi' ha'm wo'ndiriske aktiv qatnasa almaydi'. Usi'nday woqi'ti'wdi'n' ilim menen baylani'si'n ani'qlaytug'i'n tiykarg'i' na'rse, woqi'ti'wdi'n' ilimiylik printsipte boli'w za'ru'rli'gi payda boladi'.

Bilim adamzat ta'jiriybesindegi belgili bir sistemada berilip bari'ladi'. Woni' ta'rripsiz ra'wishte yamasa wori'nsi'z woqi'wshi'g'a beriwge bolmaydi'. Woqi'ti'wdi'n' usi'nday ta'repi sistemali'q printsiplin keltirip shi'g'aradi'.

Yeger woqi'w protsessinin' mazmuni' wo'zlestiriwge qolayli', jetkilikli, tu'sinikli bolmasa wol wo'z ma'nisin jog'altadi'. Sonli'qtan woqi'w materiali'ni'n' qay da'rejede yekenligin ani'qlaytug'i'n jetkilikli pritsipi ju'zege keledi. Woqi'wshi'ni'n' wo'zin qorshag'an du'n'yani' seziw wobrazlari' arqali' sa'wlelendiriwi, woqi'ti'wdi'n' komponentlerine tiyisli. Woqi'w protsessinin' bunday ta'repi ko'rsetpeli printsiptin' boli'wi'na ali'p keledi.

Woqi'wshi'ni'n' bilimdi tu'siniwi ushi'n biliwge bolg'an joqari' da'rejedegi aktivligi kerek. Aktivlik bolmasa wo'tilgen material tez umi'ti'ladi'. Mine, bul (ba'ntte) woqi'wshi'ni'n' u'yreniwdegı sanali'li'q ha'm aktivlik printsiptin keltirip shi'g'aradi'.

Woqi'wshi'ni'n' wo'tilgen materialdi' toli'q wo'zlestirip ali'wi' ushi'n bilim ha'm uqi'pli'li'q ja'ne ko'plikpeler bekkem boli'wi' kerek. Bul woqi'wshi'larg'a bilim beriwdegı bekkemlilik printsipti boladi'.

Mekteplerde shi'ni'g'i'wlardi' gruppali'q, klass sabaq formasi'nda sho'lkemlestiriw qabi'l yetilgen. Sonda woqi'wshi' wo'zinin' jeke xarakterinin' wo'zgesheligine sa'ykes woylaydi', bastan keshiredi. Woqi'ti'wdi'n' na'tiyjeliliginin' arti'wi'na jeke qatnas jasawdi'n' a'hmiyeti ulli', mug'allimler wo'z praktikasi'nda buni' buri'nnan bileli.

Woqi'ti'w protsessinin' bunday wo'zgesheligi jeke woqi'ti'w printsiptinde sa'wlelendi.

OQITIW PRINTSIPLERI TU'RLERI HA'M WONIN' MAZMUNI

Woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi'li'q xakteri bir neshe bag'darda ju'rgiziledi.

Woqi'w materiali'ni'n' mazmuni' yeldin' ja'miyetlik siyasiy turmi'si' menen quri'li's ha'zirgi zaman ilimi ha'm texnikasi'ndag'i', ma'deniyati'ndag'i' jetiskenliklerge tabi'slari' menen baylani'sli'li'g'i'.

Du'n'ya ha'm woni'n' ni'zamlari' haqqi'ndag'i' ilimiy tu'sinikti, ko'z-qarasti' qa'liplestiriw.

Jeke adamni'n' a'dep-ikramli'li'q, ta'rtpililik, jigerlilik ha'm miynet su'yiwshilik qa'siyetlerin qa'liplestiriw, woqi'w materiali' sovet adamlari'ni'n' jeke moral'li'q qa'siyetlerdin', tu'siniklerdin', jetilisiwine, qa'liplesiwine ali'p keledi.

Woqi'w protsessinde payda bolatug'i'n seziw, bastan keshiriw, yeske tu'siriw protsesslerin qa'liplestiriwı basqari'w.

Woylaw uqi'pli'li'g'i'n rawajlandi'ri'w ha'm qa'liplestiriw, qa'legen material belgili bir woylaw uqi'pli'li'g'i' tiykari'nda wo'zlestiriledi ha'm u'yreniledi, woqi'w xi'zmetinde uqi'pli'li'q payda boladi', rawajlanadi' qa'liplesedi. Bul woqi'wshi'ni'n' turmi'si'nda, uli'wma qa'liplesi w protsessinde ayri'qsha rol' woynaydi', woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi' xakterge iye printsiplerini (bunday qa'deleri) mug'allimnin' jumi'si'na belgili bir talaplar qoyadi'.

Woqi'wshi'ni'n' du'n'yag'a ko'z-qarasi'ni'n', iseniminin', pikirinin' qalay qa'liplesetug'i'ni'n' biliw, ha'r bir sabaqta mug'allim woqi'wshi'ni'n' klass ko'lemine yaki sabaqli'q do'gereginde qalmawi' ushi'n u'lken yaki kishi

ko'lemde du'n'yani'n' uli'wma kartinasi'n wo'zlestiriwge, juwmaqlawg'a bag'dar beriw, woqi'ti'wdi'n' mazmuni'n woqi'wshi'ni'n' turmi'si', minez-qulqi', qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' uqi'pli'li'g'i' (talabi') menen baylani'sti'ri'ladi'.

Jeke woqi'wshi'ni'n' miynet, yestetikali'q, moral'li'q qa'siyetleri jetilistiriwdegi ha'r bir sabaqti'n' a'hmiyetin tu'siniw.

Woqi'ti'w protsessinde woqi'wshi'lardi'n' ko'rsetiw bildiriw payda boli'w sezimlerin basqari'wdi' u'yreniw.

Woqi'wshi'lardag'i' uqi'pli'li'qti'n' payda boli'wi'na seziw ha'm woni' jetilistiriwge jag'day tayarlaw.

Yeger mug'allim usi' talaplardi' saqlap woqi'w protsessin duri's sho'lkemlestirse, woqi'ti'wdi'n' ta'rbiyalawshi' xi'zmeti woqi'wshi'ni'n' jeke wo'zgesheliklerin qa'liplestiretug'i'ni' haqi'yqat faktorg'a aynaladi'.

Woqi'ti'wdi'n' ilimiylik printsipli, qorshag'an dn'yani' biliw protsessii (ju'da') quramali', qarama-qarsi'li'qli' boli'p, wol ha'rqi'yli' yetaplardi', formalardi' wo'z ishine aladi'. Ilimiy boli'w quri'li'stan mazmung'a, zatti' su'wretlewden ishki du'ziliske wo'tiwden ibarat. Mi'sali': ag'ashti'n' si'rtqi' ko'rinisinen woni'n' ishki quri'li'si'n, ko'beyiwin, zat almasi'wi'n tu'iniwge boladi'.

Ilimiy bilim ni'zamli'li'g'a, teoriyag'a ali'p keledi, woqi'wshi'larg'a woqi'w materiallari'n jan'alawg'a mu'mkinshilik beretug'i'n belgili bir ilimler payda boladi'.

Ilimiylik printsipli woqi'w xi'zmetindegi ilimiy bilimlardin' worni'n ko'rsetedi, qorshag'an wortali'qti' biliw duri's ha'm qa'te boli'wi' mu'mkin. Haqi'yqatli'qti' duri's tu'siniw ha'r qi'yli' formada iske asi'ri'ladi'. Yeger woqi'w materiali' zatlardi'n' baqlang'an qa'teleri arqali' tek si'rttan ko'rinse, bul ilimga shekemgi bilim toli'q yesaplanadi'. Wolar woqi'ti'wda ilimiy bilimge tiykar bolsa ta'biyat ja'miyet, adam haqqi'ndag'i' tu'liniklardin' ha'r tu'rli boli'wi' ushi'n paydani'ladi'. Yeger woqi'w materiali' balani' du'n'ya ni'zamli'li'qlari'na, tu'sinikke formulag'a ha'm teoremag'a ali'p kelse, bunday bilim ilimiy dep atali'nadi', wolar aqi'ldi'n' rawajlani'wi'nda u'lken a'hmiyetke iye.

Ilimiy bilimlardin' tariyxi'y rawajlani'wi' qorshag'an du'n'yani'n' ni'zamli'qlari'n a'piwayi' biliwden tu'siniwge wo'tedi. Ilimiy bilim dn'yani' ha'rqi'yli' teren'likte, ilimiy belgilerin joyi'tpay tu'sindiriwi mu'mkin. Sonli'qtan woqi'w materiali' u'yrenip ati'rg'an qubi'li'sti' woqi'wshi'ni'n' jasi'na, wolardi'n' rawajlani'w da'rejesine qaray az yaki teren' ma'nisinde xarakterlep beriw mu'mkin.

Ilimiy bilimdi sistemali' wo'zlestiriw mektepten baslanadi'. Da'slepki ilimiy bilim balani'n' wo'zin qorshag'an du'n'ya haqqi'ndag'i' ha'r qi'yli' wobrazli' tu'siniklari tiykari'nda payda boladi'. Woqi'ti'wdi'n' tabi'sli' boli'wi' mug'allimnin' da'slepki ilimiy bilimlardi wo'zlestiriwdegi woqi'wshi'lardi'n' woylaw xi'zmetin qalay sho'lkemlestiriwine baylani'sli' boladi'.

Woqi'ti'wdi'n' ilimiylik printsiplari mug'allimnin' di'qqati'n ilimiy bilimlarning pedagogikali'q jaqtan tiykarlang'an jollari'n islewge qaratil'di'. Wol woqi'wshi'lardi'n' biliw xizmetin shol'kemlestiriwge talaplar qoyadi'.

Ma'selen: Ilimiy bilim beriwge kirisiwde woqi'wshi' adamdag'i' ta'jiriybenin' qaysi' ta'repinen wo'zlestiretug'i'ni'n, aqil'di'n' qubili'stan mazmunga'a, si'rtqi' saqlawdi'n' ishki qasiyetlerge qalay wo'tetug'i'nli'g'i'n jaqsi' bilip ali'w kerek.

Woqi'wshi'lardi'n' rawajlanil'wi'na ilimiy ha'm basqa tur'degi bilimlarning ta'sir yetetug'i'nli'g'i'n tusiniw.

Programmalil'q woqi'w materialinda haqiyqatli'qti' tusindiriwdin' azli'-ko'pli mu'mkinshiliklerin ko'riw ha'm woni' seziw. Bul tvorchestvolil'q izleniwge jeke qatnas jasawg'a tiykar boladi'.

Daslepki ilimiy tusiniklerdi qaliplestiriw protsessinde balani'n' bilimin sistemalastiri'w ha'm juwmaqlastiri'w jollari'n biliw.

Woqi'ti'wdi'n' sistemali'q printsiplari. Bul printsiplari (tiykarli'g'i') to'rt bolimnen ibarat.

1. Bilim bul adamlardi'n' qorshag'an dun'yadag'i' barli'q narseler (bir-biri) wo'z-ara baylanisli' bolip, wolar turaqli' turde harekette, rawajlanil'wda boladi'.

Woqi'wshi'lardi'n' alatug'i'n barli'q bilimlari uzliksiz rawajlanil'wda bolatug'i'n materiyani'n' belgili bir ta'repi, bilimin qasiyetin, awhalil'n xarakterlep ko'rsetedi.

Geyde woqi'wshi'g'a bilimlari sistemasi'ni'n' tiykari'nda payda bolatug'i'n dun'yadag'i' real' qatnasil'qlardi' biliw quramali' boladi'.

Woqi'ti'wdi'n' sistemali' printsipline birinshi talap woqi'w (biliminil'n) (birinshi) a'debiyatlari'n ko're biliw. Sebebi, woqi'wshi' bir materialil'n sistemalastiri'w arqali' zatlardi'n', qubili'slardi'n' baylanisi'n real' qatnaslari'n biliwi kerek.

2. Woqi'w materialil' arnawli' qayta islengen tiykarli'g'i' bilimnen (bastan), qadelerden, iliminil'n' bolimlerin, turadi'.

Woqi'ti'wdi'n' bilimlari sistemasi' ilimdegil sistema menen sa'ykes kelmeydi, woqi'wshi'lar (hazirgil) bar narselerdi teren'irek u'yrenedi. Ilimnil'n' tiykari' waziy'pasi' woqi'wshi'lardi'n' bilimdi wo'zlestiriwi. Sistemali'q printsiplinil'n' yekinshi talabi' mekteptegil woqi'w materialil'ni'n' tiykarli'g'i' bolg'an ilimdegil bilimlari sistemasi'n duri's tusiniw.

3. Woqi'wshi'lardi'n' woqi'w materialil'n sistemali' wo'zlestiriw mug'allimnin' teoriyalil'q dajesin, woni'n' tvorchestvolil'li'g'i'n ha'm sheberligin, woqi'wshi'ni'n' bilimdi teren' ha'm sistemali' wo'zlestiriwin ta'miyin yetedi. Bir qiyli' mazmun ha'm har qiyli' qurallar, metodlar, jollar menen u'yreniwi mu'mkin.

Sistemali'q printsiplerinil'n' ushinshi talabi' bilimdi wo'zlestiriwde jasi'na sa'ykes keletug'i'n programmalil'q materialdi' u'yreniwdin' sistemasi'n tabil'wdan ibarat.

4. Bilimdegı sistemani' tu'siniw woqi'wshi'ni'n' rawajlani'w funktsiyasi'n wo'z ishine qamti'ydi', materialdi' u'yreniw sistemasi' woqi'wshi'ni'n' rawajlani'wi'ni'n' usi' ta'repine ta'sir yetedi. Sistemali'q printsiptin' to'rtinshi talabi' woqi'w sistemasi' ha'rbir sabaqta wo'nimli boli'wi' kerek. Bull programmali'q materialdi' teren' tu'siniwge yerisedi.

Didaktika— grektin' didarfiros degen so'zi boli'p, woni'n' tiykarg'i' ma'nisi «oqi'taman» degendi an'latadi'. Pedagogikali'q bilim beriw ha'm woqi'ti'w teoriyasi'n jetilistiretug'i'n bo'limi.

Didaktikali'q printsipler—oqi'ti'wdi'n' tiykarg'i' printsipleri. Bilim menen ta'rbiyani' wo'z-ara ti'g'i'z baylani'sli' qarag'anda didaktikali'q printsipler jaslarg'a bilim ha'm ta'rbiya beriwdin' negizgi printsipleri boli'p yesaplanadi'.

Tiykarg'i' printsiplerdi bir-birinen ayi'ra biliwimiz kerek.

a) *Uli'wma didaktikali'q printsipl*—bul barli'q pa'nge tiyisli printsipl. Solay da didaktikali'q printsipler ha'r bir pa'nnin' woqi'w material'ni'n' xarakteri menen mazmuni'na sa'ykes, wo'zine ta'n wo'zgesheliklerine sa'ykeslenip qollani'wdi' talap yetedi.

b) *Jeke pa'nlerge ta'n printsipl*—bul ayi'ri'm pa'nlerdin' material'ni'n' xarakterine baylani'sli' qollani'latug'i'n printsipl. Ma'selen, qaraqalpaq tiline, rus tiline t.b. woqi'ti'w printsipleri.

Didaktikali'q printsipler woqi'w-ta'rbiya islerinin' zan'li' sistemasi'n ko'rsetedi, mug'allimnin' woqi'ti'w isinde na'tiyjelilikke yerisiwinin' yen' kerekli sha'rti boli'p yesaplanadi'. Didaktikali'q printsipler bir-birine ti'g'i'z baylani'sli' sistemada du'zilgen. Wolardi' bir-birine baylani'sti'rmay, ayri'm-ayri'm qollani'w jaqsi' na'tiyje bermeydi.

1) *Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda ilimiylik printsiplin* qollani'w ushi'n, birinshiden, woqi'wshi'larg'a til bilimindegi izertlenip, qa'liplesken, belgili bir sistemag'a tu'sken mag'li'wmatlardi' g'ana usi'ni'wg'a boladi'. Mi'sali', atli'q, kelbetlik, sanli'q t.b. boyi'nsha til iliminde jeterli teoriyali'q juwmaqqa tiykarlang'an mag'li'wmatlardi' usi'ni'w. Yekinshiden, programmag'a sa'ykes du'zilgen sabaqli'qtag'i' materiallardi'n' xarakterri wolardi'n' ilimiylik sapasi'n ta'miyin yetiwi kerek. U'shinshiden, anaw ya mi'naw til qubi'li'si'n til sistemasi'na baylani'sli' tu'rde u'yretiw arqali' g'ana woqi'ti'wdi'n' ilimiylik printsipli iske asi'p woti'radi'. Woqi'wshi'lar pa'nler arqali' g'ana ilimnin' nezizlerin u'yrenedi.

Qaraqalpaq tilinin' mektep grammatikasi' ilimiy grammatikag'a su'yenedi, woqi'w programmasi' usi' printsipl tiykari'nda du'zilip, qaraqalpaq tilinin' grammatikali'q, leksikali'q ha'm fonetikali'q quri'li'si'ni'n' tiykarg'i' ni'zamli'li'qlari'n, worfografiyali'q, punktuatsiyali'q rejelerin, woqi'wshi'ni' ilim tiykarlari' menen qurallandi'ri'wdi' na'zerde tutadi'.

Qaraqalpaq tili metodikasi' didaktikali'q ilimiylikti usi' ko'z-qarasta ali'p bari'wdi' talap yetedi. Mi'sali', fonetikali'q materialdi' wo'tpey turi'p, morfologiyali'q materialdi' wo'tiwge bolmaydi', al morfologiyali'q materiallardi' wo'tpey turi'p, sintaksislik materiallardi' wo'zlestiriw mu'mkin

yemes. Sonli'qtan, woqi'wshi'g'a qaraqalpaq tili boyi'nsha beriletug'i'n bilim ilimiy printsipke su'yenip izbe-iz, sistemali' tu'rde berilip woti'ri'ladi'.

5) Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda teoriya menen praktikani' baylani'sti'ri'w printsipi degennen ken' ma'ni—oqi'ti'wdi' turmi's penen baylani'sti'ri'w, alg'an bilimin praktikada qollani'wg'a u'yretiw, woni' wo'ndiris penen ja'miyetlik iste qollana biliw degendi tu'sinemiz.

Bul barli'q teoriyali'q bilim turmi'stan, a'debiy shi'g'armalardan ali'ng'an mi'sallar menen da'lillengen, qoni'mli' ha'm isenimli boli'wi' sha'rt. Woqi'wshi'lardi'n' wo'zlerinin' iyelegen teoriyali'q bilimlerin praktikada (jazba ha'm so'ylew) tvorchestvoliq jaqtan duri's paydalana biliwi, teriyali'q bilim tiykari'nda turmi's iskerligine tayarlanı'w protsessinin' rawajlanı'wi', kommunistlik quri'li'sti'n' aktiv iskeri boli'wg'a yerisiwi talap yetiledi.

Sabaq protsessii, woni'n' sistemasi', qaraqalpaq tili boyi'nsha bilimdi teoriyali'q ha'm praktikali'q jaqtan woqi'wshi'ni'n' toli'q wo'zlestiriwine qarati'ladi'. Woqi'ti'w protsessinde sabaqta ha'm sabaqtan ti's islenetug'i'n barli'q praktikali'q jumi'slar, aytayi'q, wo'tkendi yeske tu'siriw, taza temani' bekkemlew, u'y tapsi'rmasi' ha'm woni' tekseriw, awi'zsha ha'm jazba de wori'nlanatug'i'n shi'ni'g'i'w jumi'slari' t.b. tek g'ana woqi'wshi'lardi'n' alg'an teoriyali'q bilimin praktikali'q jaqtan qollana biliw ko'nlikpelerin rawajlandi'ri'wg'a bag'darlang'an boli'wi' sha'rt.

2)Woqi'wshi'lardi'n' berilgen bilimdi sanali' men'gerip ali'wi' ushi'n wolardi'n' aktiv boli'wi' u'lken a'hmiyetke iye. Aktivlilik sabaqqa qi'zi'g'i'wshi'li'q na'tiyjesinde kelip shi'g'adi'. Bul jag'day sabaq protsessindegi ko'p na'rselerge—mug'allimnin' sabaqti'n' aldi'na duri's maqset qoya ali'wi'na, woni' pedagogikali'q ha'm psixologiyali'q talapqa say sho'lkemlestire biliwine, sabaqti'n' turmi's penen, ko'rsetpelilik penen, woqi'wshi'lardi'n' tvorchestvoliq isi menen mug'allimnin' sabaq maqsetine i'layi'q duri's usi'l tan'lay ali'wi' t.b. baylani'sli'.

Woqi'wshi'lardi'n' qaraqalpaq tilinen sanali' bilimge iye boli'wi' ushi'n mi'nalardi' yesapqa ali'w za'ru'r.

a) material ko'lemi programmag'a sa'ykes belgili normada klassqa, woqi'wshi'lardi'n' jas wo'zgesheligine, bilimine, ku'shine sa'ykes boli'wi' kerek.

b) ha'r qanday jan'a material wo'tkendegi temalar menen worganikali'q baylani'sta boli'wi' sha'rt:

v) ha'r bir tema woqi'wshi'larg'a tu'sinikli, ani'q, wolardi'n' uqi'bi'na say boli'wi' teoriyali'q material praktikali'q jumi'slar menen ti'g'i'z baylani'sta ali'p bari'li'wi' tiyis:

g)mug'allim wo'z jumi'slari'nda pedagogika, psixologiya ilimlerinin' jetiskenliklerin puxta paydalani'p, bari'wi' kerek:

d)mekteptin' aldi'n'g'i' ta'jiriybeleri wori'nli' ha'm ken' tu'rde qollani'li'p bari'li'wi' lazi'm. Mine, usi'nday sha'rtli jag'daylar, birinshiden,

woqi'wshi'lardi'n' ana tilin u'yreniw protsessindegi aktivlikke tiykar bolsa, yekinshiden, wolar sanali' bilim ali'wg'a so'zsiz ja'rdem yetedi.

4) **Woqi'ti'wdi'n' ko'rsetpeliligin didaktikali'q** printsiplerdin' tiykarg'i' tu'rlerinin' biri retinde woqi'wshi'larg'a ana tili boyi'nsha bilim beriwde ayri'qsha wori'n tutadi'. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda ko'rsetpelilik printsntsipin qollani'w—qaraqalpaq tili boyi'nsha programmali'q materialdi' sanali' iyelewdegi basli' sha'rtlerdin' biri.

Mine, soni'n' ushi'n da mektepte mug'allim sabaqti'n' ko'rsetpelilik printsipline ko'birek itibar berip qarawg'a tuwra keledi. A'sirese, woqi'wshi'lar qansha jas bolsa, grammatikali'q materialdi' men'geriw, tu'siniw sonsha qi'yi'n boladi'.

Qaraqalpaq tili woqi'ti'wda qollani'latug'i'n metodlar

Jobasi':

- 1. Woqi'ti'w metodlari' ha'm usi'llari'.**
- 2. Metod tan'lawg'a ha'm qollani'wg'a qoyi'latug'i'n talaplar.**
- 3. Mug'allimnin' so'zi, gu'rrin'i, lektsiyasi' h.t.b.**

A'debiyatlar:

1. E. Berdimuratov, Q. Pirniyazov. Worta mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi'. No'kis—1968.
2. A'. Nasrullaev, Q. Xojanazarov. Qaraqalpaq tili sabag'i'n ko'rsetpeli woqi'ti'w. No'kis—1991.
3. Qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi'. 1980.
4. O'zbek tilin wqitish metodikasi'. T. 1976.
5. Qutli'muratov B. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' ayi'ri'm ma'seleleri. N. 1992.

Ha'r qanday ilim tarawi' uzaq ji'llar dawami'nda ju'rgizilgen ta'jiriybeler, izertleniwlerdin', ilimiy praktikali'q si'nap ko'riw dawami'nda do'reydi, qa'liplesedi ha'm rawajlanadi'. Woqi'ti'w metodi' ilim si'pati'nda tariyxi'y da'wirler dawami'nda ali'p bari'lg'an ta'jiriybelerdin', izleniwlerdin', ilimiy praktikali'q si'nap ko'riwdin' tiykari'nda payda boladi' ha'm wol ha'zirgi rawajlani'w da'rejesine jetisip woti'r. Metod degen so'zdin' wo'zi pedagogikali'q termin retinde so'zlik qorda keyingi ji'llari' Qaraqalpaqstanda xali'q bilimlendiriw rawajlani'wi' na'tiyjesinde turmi's talabi' tiykari'nda payda boldi'.

Woqi'ti'w mazmuni' ha'm printsipleri woqi'ti'w usi'llari' menen jollari'ni'n' pu'tin bir sistemasi'. Demek, uli'wma bilim beretug'i'n mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' metodi' usi' pa'ndi teoriyali'q ha'm praktikali'q jaqtan u'yretetug'i'n ta'limnin' mazmuni' menen printsipleri, woqi'ti'wdi' u'yretiwidin' usi'llari' menen jollari'ni'n' sistemasi'.

Demek metod so'zinen woqi'ti'wdi'n' usi'l ha'm qurallari'n tu'sinemiz. Metod bul usi'l, jol degen ma'nini an'lati'p, filosofiyali'q ma'nisi boyi'nsha ja'miyet ha'm ta'biyat qubi'li'slari'n izertlew ha'm u'yretiw usi'li' ha'm haqi'yqatli'qqa ilimiy tiykarda jantasi'wdi' bildiredi. Metod bul didaktikali'q ma'nide barli'q pa'nlerge tiyisli bolg'an woqi'ti'w usi'llari'n ha'm woqi'ti'w usi'llari'n wo'z ishine aladi'. Ma'selen ana tili mug'allimi woqi'wshi'larg'a ti' yanaqli' bilim beriwde, teoriyali'q materialdi' woqi'wshi'lardi'n' ha'r ta'repleme wo'zlestirip ali'wi'nda qandayda bir qolayli' metodlardi' tan'lap ali'wdi' basshi'li'qqa aladi'. Bul woqi'ti'w metodi' boladi'.

Woqi'ti'w metodi'—bul woqi'wshi'lardi'n' bilim ha'm wog'an ko'nligiwinin', payda boli'w wolardi'n' isshen'ligin aktivlestiriw, du'n'yag'a ko'z-qarasi'n qa'liplestiriw, sana-sezimin rawajlandi'ri'w, milliylikke ta'rbiyalaw joli'ndag'i' mug'allimnin' qollanatug'i'n usi'llari', yag'ni'y mug'allim woqi'tadi' ha'm

ta'rbiyalaydi' woqi'wshi' bilim aladi' ha'm ta'rbiyalanadi'. Bul buri'nnan bar traditsiya. Usi' mekteptegi bolatug'i'n klasstag'i' bolatug'i'n woqi'w protsessii (shi'n tu'rli termin menen) 1-metod, 2-usi'l, 3-jumi'sti' sho'lkemlestiriw formasi'. Bul terminler basqa pa'nler si'yaqli' qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda da qollani'ladi'.

Bi'layi'nsha aytqanda: wol mug'allimlerin' woqi'wshi'lar ta'repinen bilimdi wo'zlestiriw ha'm a'meliy ko'nlikpelerin payda yetiwde qollani'latug'i'n usi'llar boli'p tabi'ladi'. Woqi'ti'w usi'llari' bo'lek, woqi'ti'w-bo'lek.

Woqi'ti'wdi'n' sho'lkemlestiriwdin' tiykarg'i' formasi' sabaq boli'p yesaplanadi'. Bul sho'lkemlesken sabaqta (waqti'nda) mug'allimlerin' lektsiyasi', gu'rrin'i, woqi'wshi'lardi'n' dokladi' t.b. boladi'. Woqi'ti'wdi'n' klassta sho'lkemleskenlik penen wo'tiliwi sabaqti'n' sapali' wo'tiliwinin' deregi boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n qaraqalpaq tili metodi'ni'n' sostav bo'legi yamasa belgili bir metodi' qollang'anda, woqi'wshi'larg'a bilim beriw ha'm wog'an ko'nliktiriw jollari' yesaplanadi'.

Woqi'ti'wdi'n' metodi' mektepte woqi'latug'i'n pa'nlerdin' ha'mmesine tiyisli boli'p, pedagogikali'q didaktika bo'liminde qarali'nadi', jeke pa'ndi woqi'ti'w metodlari' ayi'ri'm pa'nlerge tiyisli boli'p, tek sol pa'nge xarakterli. Mi'sali': qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodi', qaraqalpaq a'debiyati'n woqi'ti'w metodi', matematikani' woqi'ti'w metodi' t.b. woqi'ti'w metodlari' ko'p ha'm ha'r qi'yl', solay da bolsa wolar pu'tin bir sistema si'pati'nda wo'zinin' tiykarg'i' belgileri, wazi'ypalari' menen xarakterlenedi. Aytayi'q, woqi'ti'w metodlari' woqi'ti'latug'i'n pa'nnin' barli'q ta'repin qamti'y alatug'i'nday boli'wi', wo'z-ara bir-biri menen baylani'sli', bir maqsetke qarati'li'wi', woqi'wshi'lardi'n' u'yreniwge tiyisli materiallardin' wo'zlestiriwine, woni' toli'q men'gere ali'wi'na sa'ykes ko'nlikpelerdi boldi'ri'wg'a ja'rdem yetiwi lazi'm.

Qa'legen metod barli'q jerde qolayli' ha'm u'nlesimli boli'p kele bermeydi. Soni'n' mug'dari'n metod tan'lag'anda-tan'lag'an metodi'ni'n' na'tiyjeli boli'wi', waqi'tti' u'nemlewge qolayli'li'g'i'na itibar beriliwi kerek. Qa'legen wori'nda qollani'la беретug'i'n universal metod bolmaydi'. Tek aktiv qollani'latug'i'n gu'rrin' metodi', grammatikali'q tallaw metodi', shi'ni'g'i'w metodi'.

Passiv metodlar: tayar tekstler menen islesiw metodlari' bar. Metod tan'lawda mi'na jag'daylarg'a itibar beriwi kerek.

- 1) Tan'lag'an metodti'n' woqi'ti'wdi'n' didaktikali'q printsipine juwap beriwi.
- 2) Woqi'ti'wdi'n' maqseti menen wazi'ypasi'na sa'ykes keliwi.
- 3) Temani'n' mazmuni'na sa'ykesligi.
- 4) Woqi'ti'wshi'lardi'n' jas wo'zgesheligine, bilimine, mu'mkinshiligine sa'ykes keliwi.
- 5) Woqi'ti'wg'a berilgen waqi'tqa (si'yi'mli'li'g'i') baylani'sli'g'i',
- 6) Mug'allimnin' mu'mkinshiligin, woni' qollani'wda joqari'dag'i'lardi' yesapqa alg'anda jaqsi' na'tiyje beredi.

Worta mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda to'mendegi metodlardi' qollani'wg'a boladi'.

1)Mug'allimnin' so'zi tu'sindiriwi:

Gu'rrin', tildi faktlerin analizlew, grammatikali'q tallaw, a'debiy shi'ni'g'i'wdi'n' tilin analizlew, shi'ni'g'i'w, ko'rgizbeli woqi'ti'w, problemalap woqi'ti'w, sabaqli'q penen islesiw, yekskursiya metoddari'. Mug'allimn bul metodlardi'n' qaysi' tu'rin paydalani'w kerekligin tan'lap biliw kerek. Metodlardi'n' barli'g'i' birewine jaqsi' na'tiyje bere bermewi mu'mkin. Ma'selen so'zlerdi tu'bir ha'm qosi'mshalari'n ayi'ri'wda, grammatikali'q belgilerin klassifaksiyalawda gu'rrin' grammatikali'q tallaw ha'm shi'ni'g'i'w metodlari' aktiv qollani'ladi'.

2)Mug'allimnin' tu'sindiriwi. Tu'sindiriw ana tilin woqi'ti'wda yen' aktiv metod boli'p kiyati'r.

Tu'sindiriw metodi' ana til sabag'i'nda jan'a materiallardi' bayan yetiw, woqi'ti'wshi'ni'n' sorawlari'na juwap beriw, sabaqli'qtag'i' materiallardi' toli'qti'ri'p ayti'p beriw, programmali'q materialg'a qosi'msha mag'li'wmat beriw, sabaqti' bekkemlew waqi'ti'nda jiyi qollani'ladi'. **Tu'sindiriw metodi'-mug'allimnin'** so'zi arqal iske asi'radi'. Bul geyde gu'rrin' metodi' menen de qatar qollani'la beredi. Mug'allimnin' so'zi logikali'q jaqtan duri's quri'li'p, a'debiy tildin' morfografiyalı'q normasi'na duri's juwap beretug'i'n, mazmunli' tu'sinikli isenimli da'liller menen beriliwi kerek. Bul woqi'wshi'ni'n' an'sat tu'siwine ta'sir yetedi. Bul ushi'n mug'allimn temani' aldi'n ala u'yde planlasti'ri'p, sol plan boyi'nsha jumi's ali'p baradi'.

Mug'allimnin' tu'sindiriwi uzaq sozi'lmawi' kerek. Uzaq temalar 15-20 minut, wortasha tema 10-15 minut juwmaq, bekkemlew, sorawlarg'a juwap, ayi'ri'm faktlerge tu'sinik (kommentariy) bergende 2-5 minut arali'g'i'nda islense boladi'. Mug'allimnin' so'zi ko'rgizbelik penen ali'p bari'lsa woqi'wshi'ni'n' tu'sindirgen temasi' wo'zlestiriwi jen'il boladi', yadi'nda qaladi'.

Mug'allimnin' so'zine to'mendegi talaplar qoyi'ladi'.

İzbe-iz ha'm aniqli'q, ko'rsetpelilik, ani'q so'ylewi, faktti mi'sallar menen da'lillewi, baylani'sli' so'ylewi, a'debiy til formasi'nda so'ylewi, tildin' ko'rkemlew qurallari'ni'n' so'ylewi, mazmunli', ti'yanagli' tu'sinikli, ta'sirli so'ylewi.

Mug'allimnin' so'zi woqi'wshi'lar shi'n mazmuni' jag'i'nan, formasi' jag'i'nan, stil'lik jag'i'nan woqi'wshi'larg'a u'lgi bolarli'qtay boli'wi' kerek.

3)Gu'rrin' metodi'. Bul metod mektep ta'jiriybesinde aktiv qolani'ladi'. Wo'ytkeni, sabaqti'n' bari'si'nda bul metodi'n' qollani'lmaytug'i'n da'wiri joq dewge boladi'. Ma'selen tapsirma sorawda temani' tu'sindiriwde, bekkemlewde, tekseriwde, juwmaqlawdi' gu'rrin' metodi' ken' paydalani'ladi'. Usi'g'an qarap gu'rrin' metodi' qa'legen jerde qollani'la beredi, yeken degen tu'sinik bolmaydi'. Bul metod tu'sindiriw metodi'na qarag'anda wo'zgeshe. **Tu'sindiriw—bul** mug'allimnin' bayanlamasi', yag'ni'y tu'sindiriwi woni'

woqi'wshi'ni'n' ti'n'lap qabi'l yetiwi formasi'nda bolsa, al gu'rrin' metodi' yeki ta'reptide mug'allimnin' woqi'wshi'larda wo'z ishine aladi', gu'rrin'lesiwde yekewide mug'allimnin' ha'm woqi'wshi'lar aktiv qatnasadi'. Belgilengen tema boyi'nsha jumi's soraw-juwap formasi'nda ali'p bari'ladi'.

Gu'rrin' metodi' sabaqta 3 tu'rli jag'dayda qollani'ladi':

1-jan'a materialdi' wo'tip ati'rg'anda, woqi'wshi'larg'a aldi'na-ala belgili bolg'an faktlerdi na'zerde tuti'p gu'rrin'ge shaqi'rami'z. Tema boyi'nsha wo'tip ati'rg'an qag'i'ydag'a sa'ykes mi'sallar tapti'rami'z.

2-den taza materialdi' tu'sindirip woti'ri'p, sog'an baylani'sli' sorawlar taslanadi'.

3-o'tken temani' yeske sali'w, juwmaqlaw, ta'kirarlaw islegende qollani'ladi'.

Duri's du'zilgen gu'rrin' sorawlari' jaqsi' na'tiyje beredi. Sonli'qtan mug'allim woqi'wshi'larg'a beretug'i'n sorawlari'n aldi'n ala woylani'p, yen' basli' ma'selelerdi ishine alatug'i'n, didaktikali'q talapqa juwap beretug'i'nday yetip du'ziwi kerek:

a)soraw ma'nisi boyi'nsha woqi'wshi'g'a tu'sinikli, ani'q, duri's du'zilgen boli'wi' sha'rt.

B)soraw yeki tu'rli juwap talap yetetug'i'nday bolmawi' kerek.

Gu'rrin' metodi' woqi'wshi'g'a tani's materiallardan baslanadi'. Gu'rrin' metodi'n grammatika, fonetika, worfografiya, punktuatsiya boyi'nsha materialdi' wo'tkende, til wo'siriw sabaqta qollani'wg'a boladi'. A'sirese, woqi'wshi'lardi'n' u'yrengen materiallari'n sistemalasti'ri'w, ko'rgen kino, spektakl'lerin ayti'p beriw ko'shelerde, krujoklarda yeks kruksiyada ko'rgenleri boyi'nsha so'ylesiw-gu'rrin' metodi' arqali' iske asadi'. Sonday-aq gu'rrin' metodi'n woqi'wshi'lardi'n' tvorchestvoli'q do'retiwshilik islerinde qollani'li'w jaqsi' na'tiyje beredi. Ma'selen: bayan, shi'g'arma jazi'wdan aldi'n, jazatug'i'n temasi' u'stinde gu'rrin' wo'tkeriw sol tema boyi'nsha pikir ju'rgiziw, belgili bir juwmaqq kelip gu'rrin'lesiw-bayan ha'm shi'g'arma jazi'wg'a mu'mkinshilik beredi. Yamas kartina su'wret boyi'nsha jumi's islew kerek bolsa, woni'n' detal'lari' u'stinde gu'rrin'lesiw, woqi'wshi'lardi'n' sol su'wretin' mazmuni'n toli'q tu'siniwge mu'mkinshilik beredi.

Gu'rrin' metodi'n barli'q sabaqlarda sabaqti'n' dawami'nda qollani'la bersede bolmaydi', wol balalardi' zeriktiredi. Gu'rrin' ani'q maqsetke qarati'li'p, kerekli wori'nda, plan boyi'nsha V-VI klasslardi' **10-15** minut, VII-IX klasslarda **15-20** minut wo'tkerilse boladi'.

1.Til faktlerin analizlew. Qaraqarpaq tilin woqi'ti'wda til faktlerin tallaw jasaw metodi' ju'da' ken' tu'rde qollani'ladi'. Analiz a'l'bette, ani'q beriliwdi talap yetedi, bilimdi jumi's wo'zlestiriwge mu'mkinshilik beredi. Ha'r qanday til qubi'li'si'n, til faktlerin analizlew ushi'n, til situatsiyasi'nda baqlaw, sali'sti'ri'w, sol arqali' juwmaq shi'g'ari'w kerek boladi'. Woqi'wshi'ni'n' usi' protsesske aktiv qatnashi'wi'n sho'lkemlestiriw, mug'allimnin' sheberligine baylani'sli' uli'wma klassti'n' bilim da'rejesi, iykemliligi, aktivliligi analiz protsessinde da'l ko'rinip turadi'. Til faktlerin analizew qaraqalpaq tilinin'

barli'q kursi'n u'yreniwdin' dawami'nda ali'p bari'ladi'. So'zlik sostav, woni'n' ma'nilik wo'zgesheliklerin, grammatikani', fonetikani', worfografiyani', ko'rkem shi'g'armani'n' tilin baqlaw ha'm u'yreniw ushi'nda qolayli' metodi'. Bul 3 tu'rli formada ju'rgiziledi.

1)Til faktlerin baqlaw. 2)Grammatikali'q tallaw. 3)A'debiy shi'g'armalardi'n' tilin (analizlew) u'yreniw.

1)Til faktlerin baqlaw. Bul usi'l mug'dardi'n' basshi'li'g'i'nda belgili bir faktti na'zerde tuti'p, planli' tu'rde ju'rgiziledi. Baqlaw woqi'wshi' ta'repinen ali'p bari'ladi', woni'd izleniwshilik, wo'zinshe woylaw, belgili bir faktti gu'zeti'w arqali' bir pikirge keliw iske asadi'. Woqi'w, woqi'ti'wdi'n' izleniwshilik problemi'n sheshiw tarawi'nda woqi'wshi'lardi'n' logikali'q woy-o'risin rawajlandi'ri'w analitikali'q, sintetikali'q, qadag'alawshi'li'q ta'sirleniwshilik uqi'plari'n qa'liplestiriw usag'an protsesslerdi ta'rbiyalawda ja'rdem yetedi.

Til faktlerine qadag'alaw ju'rgizi'w tilindegi belgili bir qubi'li's, fakt boyi'nsha ju'rgiziletug'i'n bolg'anli'qtan, wol grammatika, fonetika, worfografiya menen punktuatsiya, stilistika tildin' ko'rkem qurallari' h.t.b.o'z ishine aladi', usi' tarawg'a baylani'sli' faktler woqi'wshi'lardi'n' baqlaw wob'ekti bola aladi'. Mi'sali': a)bazi' bir so'zlerdin' seslik quri'li'si'n baqlaw wolardi'n' worfografiyasi', ses penen ha'rip arasi'ndag'i' pari'qti' baqlaw ha'm tu'siniw. Mi'sali': poezd, quyash, al'bom. Esitiliw mene jazi'li'wi' arasi'ndag'i' parqti' ko'riw duzshi', tu'lki, alaqoy, qara qoy, b)lektsiyadan aldi'n ala tayarlanil'g'an tekst boyi'nsha qanday ma'nilerde qollani'li'wi'na itibar beriw, predmetlik zatli'q baylani'si'na na'zer awdari'w, tuwra ya awi'sqan ma'nilerine itibar beriw, v) morfologiya tarawi' boyi'nsha mi'sali' do'rendi so'zlerdi tabi'w wolardi'n' quri'li'si'na baqlaw ju'rgizi'w arqali' qalay jasalg'ani'n ani'qlaw wog'an sa'ykes til faktlerin analizlew, g) Sintaksis boyi'nsha: 1) tekstti woqi'p ga'ptegi so'zlerdi baylani'sti'ri'wshi' til faktlerin tabi'w.

2.Grammatikali'q tallaw woqi'w ha'm woqi'ti'w islerinde ken' ko'lemde qollani'li'p kiyati'rg'an paydali' usi'llardi'n' biri grammatikali'q tallaw boli'p yesaplanadi'. Wol teoriyalı'q jan'a mag'li'wmatti' wo'zlestiriw ushi'n da alg'an biliminin' duri'sli'g'i'n tekserip ko'riw ushi'n da qollani'ladi'. Ha'r qanday tallaw balani'n' woylani'wi'n til qubi'li'si'n, faktlerin wo'zine ta'n belgilerine qaraw tani'wg'a, aji'rati'wg'a mu'mkinshilik tuwdi'radi'. Tallaw arqali' woqi'wshi' praktikali'q ko'nlikpe aladi'. Grammatikali'q tallaw ana tili materiallari'nan sanali' men'geri'wge, wo'z u'yrenenlerin a'melde sanap ko'riwge alg'an bilimlerin bekkemlewge, so'z bayli'g'i'n rawajlandi'ri'wg'a mu'mkinshilik beredi. Jumi'sti' qayta-qayta islete beriwge bolmaydi'. Jumi'sti'n' bir tu'rliligin woqi'wshi'lardi' jali'qti'ri'p jiberedi. Grammatikali'q tallaw u'yge berip jiberiw ushi'n ju'da' qolayli'. Bul woqi'wshi'lardi'n' wo'z betinshe islewine, izleniwine u'yreniwine mu'mkinshilik tuwdi'radi'. Biraq usi'g'an qarap woqi'wg'a ko'p jumi'slar bere beriwge bolmaydi'. Ha'r beriletug'i'n jumi's klass ko'lemine, jas wo'zgesheligine, materiallai'q

xarakterine woqi'wshi'ni'n' islep ali'w mu'mkinshiligine qaray beriledi. Ko'pshilik metodistlar grammatikali'q tallawdi' mazmuni'na qaray yeki tu'rge bo'ledi:

Morfologiyali'q ha'm sintaksislik, morfologiyali'q tallaw so'z quri'li'si'na, so'z shaqaplari'na aji'rati'w, al sintaksislik tallaw ga'ptegi so'zlerdin' baylani'si'ni'n', jay ga'ptin' quri'li'sai'ni'n', qospa ga'ptin' quri'li'si'na baylani'sli' kerekligin ko'rsetedi. Usi'g'an qosa fonetikali'q tallawdi'n' aktivligin ko'rsetedi. Al belgili ilimpaz A.V.Tekuchev rus tilin worta mekteplerinde woqi'ti'w metodikasi'n boyi'nsha grammatikali'q tallawg'a u'lken di'qqat awdari'p, woni'n' mazmuni'na ko'lemine wori'nlaw formasi'na, wori'nlaw worni'na qaray 4 tu'rge bo'ledi: Mazmuni'na qaray morfologiyali'q tallaw: 1) so'z sostavi' ha'm so'z shaqaplari', 2)sintaksis tallaw, ga'p ag'zalari' ha'm ko'lemine qaray toli'q ha'm toli'q yemes usi'lani' qaray, 3) awi'zsha worni'na qarap, 4)klassta ha'm u'yde wori'nlanatug'i'n tu'rlerin ko'rsetedi. Haqi'yqati'nda da worta mekteplerde islenetug'i'n grammatikali'q tallawdi'n' to'mendegi formalari' ali'p bari'ladi':

a) mazmuni' boyi'nsha: 1) morfologiyali'q tallaw-bul yeki bag'darda so'z sostavi' ha'm so'z shaqaplari' boyi'nsha ali'p bari'ladi'. 2) sintaksislik tallaw-bul da yeki bag'darda ga'p ag'zalari' ha'm ga'p tu'rleri boyi'nsha ju'rgiziledi. Fonetikali'q tallaw to'mengi klasslarda morfologiyali'q ha'm sintaksislik tallawg'a kelip qosi'ladi'.

b) Ko'lemi boyi'nsha bul da yeki bag'darda ju'rgiziledi: 1-toli'q tallaw tekst usi'ni'li'p, ha'r ta'repleme toli'q analizlenedi. 2-toli'q yemes tallaw-bunda da tek berilip wol arqali' belgili bir grammatikali'q qubi'li's u'stinde analiz ju'rgiziledi.

a) islew uqi'bi'na qaray: awi'zsha ha'm jazba tu'rde islenedi. Awi'zsha tu'ri klassta, jazba tu'ri klassta ha'm u'yde islenedi.

g) Islew worni'na qaray grammatikali'q tallaw klassta ha'm u'yde ju'rgiziledi. Buni'n' qaysi'si' bolsa da belgili maqsetke qarati'lg'an boladi'.

4.A'debiy shi'g'armalardi'n' tilin analizlew: Mektep sabaqlari' menen woqi'w qurallardi' da, woqi'wli'qlar menen tu'rli a'meliy, awi'z yeki ha'm jazba jumi'slar ko'binese ko'rkem a'debiyattan ali'ng'an tekstler, sonday-aq mi'sallardan ali'nadi'. Buni'n' sebebi ko'rkem a'debiyatti'n' tili janli' tildin' barli'q ko'rinishlerin wo'z ishine aladi'. Woqi'wshi' sabaq protsessinde ko'rkem shi'g'arma tili menen tani'sadi'. Demek, woqi'wshi' shi'g'armani'n' til wo'zgesheligin tallaw boyi'nsha ja'ne de qospali' jumi'sti' islewge tayarlanadi'. Bunday tallaw jazi'wshi'ni'n' shi'g'armasi'na ta'n bolg'an so'zlerge xarakteristika beriw wondagi' su'wretlew qurallari' menen sintaksislik konstruksiyalardi'n' wo'zgesheligin tallap ko'rsetiw maqsetinde ju'rgiziledi, bul a'debiyat kursi'nda u'yreniletug'i'n shi'g'armani'n' tilin tallaw menen baylani'sli' ali'p bari'ladi'.

Ko'rkem shi'g'armani'n' tilin tallaw boyi'nsha woqi'wshi'ni'n' grammatika boyi'nsha bilimi biraz qa'lipleskennen keyin, bir qansha ani'qlama,

qag'i'ydalardi' u'yrengennen son' ali'p bari'w kerek. Sebebi, woqi'wshi' bunday tallaw ju'rgizgende kerekli bolg'an grammatikali'q formalardi' tez ani'q taba alatug'i'n bir-biri menen sali'sti'ra alatug'i'n da'rejede boli'wi' kerek. Ko'rkem shi'g'arma tilin tallag'anda.

a) shi'g'armani'n' so'zligine-oni'n' bayli'g'i'na, ha'r qi'yli'li'g'i'na, semantikali'q mu'mkinliliklerine, b) tildin' kkemlew qurallari'nan qalay paydalang'ani'na, wondag'i' wobrazli'q, yekspressivlik, yemotsionalli'q ta'replerine, v) shi'g'armani'n' sintaksislik quri'li'si'ni'n' ayri'qshali'qlari'na itibar beriledi.

Bul jumi'slardi' islew ushi'n qaraqalpaq tilinin' grammatikali'q, fonetikali'q, leksikali'q qubi'li'slari' menen toli'q tani's boli'wi', bir qansha ko'nlikpelerge iye boli'wi' kerek. Sonda g'ana woqi'wshi'larg'a tiyisli so'zlerdi, woni'n' formalari'n ma'nilik wo'zgesheliklerin ayi'ri'p bile ali'wi' ha'm analiz jasay aladi'.

Shi'ni'g'i'wdi'n' mazmuni', sabaqti'n' mazmuni' menen ushlasi'p woti'radi'. Sonli'qtan shi'ni'g'i'w an'sat ta, qi'yi'nda boladi'. Shi'ni'g'i'w klassta da, u'yde de islenedi. Klassta mug'allim basshi'da ha'r tu'rli shi'ni'g'i'wlardi'n' tu'rlerin wo'tkiziw kerek. Qaraqalpaq tili boyi'nsha sabaqli'qlarda, woqi'w qurallari'na teoriyali'q mag'li'wmatlar menen bir qatarda, sog'an sa'ykes shi'ni'g'i'w jumi'slari'ni'n' tu'rleri berilgen. Degen menen ko'pshilik jag'daylarda wondag'i' berilgen shi'ni'g'i'wlar talaplarda toli'q qamti'y almaydi'. Sonli'qtan mug'allim kerekli shi'ni'g'i'wlardi' wo'zi tvorchestvoliq jaqtan tabi'wi' ha'm sabaqta qollana biliwi kerek. Shi'ni'g'i'w wo'tkeriw ushi'n mug'allim to'mendegilerdi yadtan shi'g'armawi' kerek.

1. Taqlag'an materiallardin' woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesi menen jas wo'zgesheligine sa'ykes keliwi.

2. Woqi'wshi'lardi'n' shi'ni'g'i'wdi'n' wori'nlani'w maqsetin tu'siniwi ha'm wol balalardi'n' qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n payda yetiwi.

3. Shi'ni'g'i'w belgili bir temag'a muwapi'q izbe-iz ju'rgiziliwi.

4. Shi'ni'g'i'w a'piwayi'dan qospali'g'a ali'p bari'li'wi'.

5. Shi'ni'g'i'w talaplari' ha'r tu'rli printsipte boli'p keliwi.

6. Shi'ni'g'i'w tek ku'ndelikli wo'tilgen materiallarg'a g'ana tiykarlani'p qoymastan buri'n wo'tilgen geypara materiallardin' wo'z ishine ali'wi'.

7. Shi'ni'g'i'wdi' tvorchestvoliq tu'rde islewi.

8. Shi'ni'g'i'wlar woqi'wshi'lardi'n' ko'p waqti'n almawi'.

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda yen' qolayli', na'tiyjeli usi'llardi'n' biri shi'ni'g'i'w jumi'slari'n ju'rgiziwi boli'p tabi'ladi'. Shi'ni'g'i'w jumi'si'n sistemali' wo'tkeriw na'tiyjesinde woqi'ti'wdi'n' alg'an teoriyali'q bilimi bekkemlenedi, woni' sapali' wo'zlestiriwge yerisedi, ku'ndelikli a'melde qollani'li'w uqi'pli'li'g'i' qalipleseedi. Sonli'qtan shi'ni'g'i'w jumi'slari' woqi'ti'wdi'n' yen' paydali' metodlari'ni'n' biri retinde sanaladi'. Mektepte qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qollani'latug'i'n tu'rli shi'ni'g'i'w jumi'slari' programmag'a sa'ykes, pedagogikali'q talapqa juwap beretug'i'n da'rejede

a'meliy jumi'slardan ibarat. Bunda teoriyali'q bilimdi bekkemlew, do'retiwshilik ko'nlikpesin artti'ri'w, duri's jazi'wg'a u'yretiw jumi'slari' islenedi. Woqi'wshi'lar qaraqalpaq tili boyi'nsha shi'ni'g'i'w islewde til faktlerine *baqlaw jasay aladi'*, til faktlerin *analiz yetedi*, usi' boyi'nsha *juwmaq jasay aladi'*. Bunda wolar alg'an bilimin bekkemlep g'ana qoymastan, woni' teren'letip baradi'.

***Qaraqalpaq tili boyi'nsha woqi'w jumi'slari'n
sho'lkemlestiriw ha'm wo'tkeriw***

Jobasi':

1. *Qaraqalpaq tili boyi'nsha sabaqti'n' tu'rleri.*
2. *Qaraqalpaq tili sabaqlari'ni'n' quri'li'si'.*
3. *Jan'a materialdi' tu'sindiriw sabag'i'.*
4. *Woqi'wshi'lardi'n' bilimin ha'm ko'nlikpelerin tekseriw sabaqlari'.*
5. *Woqi'wshi'lardi'n' bilimin tekseriw sabag'i'.*
6. *Qaraqalpaq tili sabag'i' boyi'nsha jobalasti'ri'w jumi'slari'.*

A'debiyatlar:

1. *Berdimuratov E., Pirniyazov K. Worta mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi', N-1968.*
2. *Nasrullaev, Q.Xojanazarov, Qaraqalpaq tili sabag' ko'rsetpeli woqi'ti'w. N.1991.*
3. *Qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi'. 1970.*
4. *Wzbek tilin wqitish metodikasi'. T.1976.*
5. *Qutli'muratov B. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' ayi'ri'm ma'seleler. N.1992.*

Qaraqalpaq tili boyi'nsha sabaqlardi' sho'lkemlestiriwdin' formalari', klasstan ti's jeke jumi'slar fakul'tativ arqali' iske asi'raladi'. Klasstag'i' jumi'sti'n' tiykarg'i' formasi' bul sabaqti'n' ha'rtu'rli formalari' arqali' ali'p bari'ladi', fakul'tativ jumi'slar bolsa—bul barli'q woqi'wshi'lar menen ju'rgizilmesten, wol sol pa'nge qi'zi'g'i'wshi'lar menen ju'rgiziledi, klasstan ti's jumi'slar bolsa, ha'rtu'rli krujoklar, konferentsiyasi' t.b. massali'q jumi'slar ja'rdeminde iske asi'ri'ladi'.

Qaraqalpaq tilinde sabaq wo'zinin' mazmuni', wo'tiw metodikasi', aldi'na qoyg'an maqseti boyi'nsha ha'r tu'rli boladi'. Biraqta usi'nday ha'r tu'rli ligine qaray sabaq tipleri wo'zinin' quri'li'wi' boyi'nsha ayri'ladi'. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w boyi'nsha sabaq wo'zinin' aldi'na qoyg'an maqsetine qaray u'sh tiykarg'i' sabaq tipine bo'linedi.

1. Til kursi'ni'n' anaw yaki mi'naw bo'limi boyi'nsha woqi'wshi'larg'a jan'a bilim beriw, 2. Bekkemlew, 3. Woqi'wshi'lardi'n' bilim ha'm ko'nlikpelerin belgili bir bo'lim yaki ayi'ri'm tema boyi'nsha tekseriw.

Al, qaraqalpaq tili boyi'nsha sabaq tu'rleri mazmuni' boyi'nsha birneshe tu'rlerge bo'linedi. Ma'selen, grammatika boyi'nsha, fonetika boyi'nsha,

so'zlerdin' jasali'wi' boyi'nsha worfografiya boyi'nsha, punktuatsiya boyi'nsha ha'm woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'w boyi'nsha. Til wo'siriw sabaqlari' leksika, grammatikali'q stilistika, awi'zsha ha'm jazba bayanlaw, t.b. sabaqlar formasi'nda ju'rgiziledi. Sabaq tiplerinin' ishinde ta'kirarlaw sabaqlari' da negizgi sabaq tiplerine kiredi. Ta'kirarlaw sabag'i' bekkemlew sabag'i'ni'n' basqasha tu'ri. Sebebi, bekkemlew sabag'i' arqali' wo'tilgen tema bekkemlenedi, ta'kirarlanadi'. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda ta'kirarlaw sabaqlari'ni'n' bir tu'ri retinde bilimdi juwmaqlasti'ri'w sabag'i'n ko'rsetiw mu'mkin.

Juwmaqlaw tu'rindagi ta'kirarlaw—bul programmani'n' birneshe bo'limlerin qag'i'ydalardi', tematikali'q yaki qanday da bir ma'seleni sali'sti'ri'w joli' yamasa tallaw jasaw arqali' juwmaqlanadi'.

A'llette, saban' tu'rlerinin' bunday bo'liniwi sha'rtli tu'rde boladi'. Sebebi, sabaqti'n' qaysi' tu'rinde bolmasi'n jan'a materialdi' tu'sindiriw, woqi'wshi'lardi'n' alg'an bilimin bekkemlew ha'm woni' tekseriwidin' yelementleri biri menen biri baylani'si'p turadi'.

Sunday-aq, qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda birikken sabaq tu'rleri de qollani'ladi'.

Mug'allim sabaqta na'tiyjeli ko'rsetkishke yerisiw ushi'n da'slep wo'zi de ilimiy teoriyali'q materiallardi' toli'q iyelep ali'wi', woni' tiyisli til formalari' negizinde tu'sindire biliwi, woqi'wshi'lardi'n' sabaqqa bolg'an aktivliligin boldi'ra ali'wi' kerek. Oni'n' ushi'n ha'r ku'ngi wo'tiliwge tiyisli temag'a mug'allimnin' aldi'n-ala ha'r ta'repleme tayarlani'wi' talap yetiledi.

Soni'n' ushi'n da ha'r bir wo'tkeriletug'i'n sabaq aldi'na birneshe didaktikali'q talaplar qoyi'ladi'.

1. Mug'allim sol wo'tiletug'i'n tema boyi'nsha woqi'wshi'g'a teoriyali'q bilim, praktikali'q ko'nlikpe ha'm ta'rbiya beriwi kerek. Oni'n' ushi'n ha'r bir bayanlani'latug'i'n teoriyali'q bilim til faktlerine baylani'sli' tu'sindiriliwi lazi'm.

2. Sabaqti' tu'sindiriw jumi'slari' ja'ne shi'ni'g'i'wlar woqi'wshi'lardi'n' bilim ha'm jas wo'zgesheligine sa'ykes keliwi, tiyis.

3. Ha'r bir sabaq belgili bir maqsette boli'wi', yag'ni'y wonda woqi'wshi' duri's jazi'wdi', duri's woqi'p, woqi'g'anlari'n duri's bayanlaw qa'biletin qaliplestiriw ko'zde tuti'li'wi' kerek. A'llette, woqi'wshi'larg'a woqi'wdi' da, jazi'wdi' da u'yretiw bul mektep mug'alliminen u'lken pedagogikali'q sheberlikti, wo'z woqi'wshi'si'na bolg'an mehir-muhabbatti' talap yetedi. Bunday a'hmiyetli isti wo'z woqi'wshi'si' menen islese bilgen mug'allim iske asi'ra aladi'.

Qaraqalpaq tilindagi ha'r bir sabaq tipleri quri'li'si' boyi'nsha wo'zine ta'n wo'zgesheliklerge iye. Ma'selen, u'y tapsi'rmasi'n soraw, u'yege tapsi'rma beriwi bir sabaqti'n' sostavi'na kire beriwi mu'mkin. Al, jan'a materialdi' tu'sindiriw, woqi'wshi'lardan soraw yaki klasstag'i' barli'q woqi'wshi'lardi'n' bilimin

tekseriw ha'r bir sabaqti'n' yelementi boli'p yesaplana bermeydi. Sabaq quri'li'si'ni'n' yelementi qaraqalpaq tili boyi'nsha to'mendegishe boladi'.

1.Jan'a materialdi' tu'sindiriw.

2.Bekkemlew ha'm ta'kirarlaw maqsetinde shi'ni'g'i'w.

3.U'yge tapsi'ra beriw.

4.U'y tapsi'rmasi'n soraw.

5.Woqi'wshi'lardan soraw.

6.Klasstag'i' barli'q woqi'wshi'lardi'n' bilimin ha'r ta'repleme tekseriw.

Ha'r bir sabaqta woqi'wshi'lar mug'allimnin' basshi'li'g'i'nda wo'z betinshe jumi'slar isleydi. Mug'allim sabaqta woqi'wshi'larg'a wo'tilgen material boyi'nsha ha'r tu'rli sorawlar beredi, wonnan juwap ali'nadi', wolardi'n' bilimi tekserilip bari'ladi'.

Qaraqalpaq tili sabaqlari'ni'n' na'tiyjeliligin artti'ri'w joqari'da ko'rsetilgen jumi'slardi' duri's sho'lkemlestire ali'wg'a, sabaq quri'li'si'n didaktikali'q printsiplerge sa'ykes sho'lkemlestiriwge tikkeley baylani'sli', bul wo'z gezeginde ana tili boyi'nsha sabaqti' wo'tkeriwde woni'n' wo'zine ta'n wo'zgesheligine baylani'sli' ali'p bari'li'wdi' talap yetedi.

Sabaq quri'li'si'ni'n' yelementleri sabaqti'n' maqsetine, wo'tiletug'i'n materialg'a, shi'ni'g'i'wdi'n' tu'rine (ma'selen, grammatikali'q tallaw, so'zlik jumi'si', diktant) baylani'sli' wo'zgerip baradi'. Bir sabaq quri'li'si' ha'r bir sabaqta bir tu'rde ta'kirarlana bermegeni maqul. Ma'selen, u'y tapsi'rmasi'n soraw sabaqti'n' baslani'wi'nda yaki bekkemlew waqti'nda sorala bermesten, jan'a materialdi' wo'tiw da'wirinde de soraw mu'mkin. Sonli'qtan da mug'allim sabaq quri'li'si'n materialdi'n' mazmuni' menen ko'lemine qaray quri'wi' kerek. Wol ushi'n mug'allim sabaqta qollani'latug'i'n metodikali'q usi'llar menen a'dislerdi tan'lap biliwi sha'rt.

Woqi'wshi'lardi'n' haqi'yqatli'qti' tu'sindiriwdegi psixologiyali'q wo'zgesheligine baylani'sli' sabaqti'n' quri'li'si' birneshe tu'rlerge bo'linedi:

1.Woqi'wshi'lardi'n' sabaqta biliwi kerek bolg'an na'rselerdi qabi'l yetiwine tayarli'q. Bunda mektep turmi'si'nan ha'm mektep ta'jiriybesinen mi'sallar ali'p paydalani'w. Bunda wo'tilgen material menen yendi wo'tiletug'i'n materialdi'n' logikali'q baylani'si' za'ru'r boladi'.

2.Sabaqta jan'a materialdi' tu'sindiriw yetabi'n qabi'l yetiw.

3.Sabaqti' bekkemlew yetabi'nda yaki ayi'ri'm bekkemlew sabag'i'nda ha'r tu'rli shi'ni'g'i'wlar wo'tkerip woqi'wshi'lardan sorawg'a baylani'sli', woni'n' ha'r tu'rli formalari'na baylani'sli' sabaqlarda u'yrenilgen materiallardi' yeske sali'w.

Ha'r bir sabaq wo'zinin' quri'li'si' boyi'nsha bir-birinen wo'zgeshelikke iye. Wolay bolsa, mug'allim wondag'i' ha'r bir yetap boyi'nsha islenetug'i'n jumi'sqa baylani'sli' 45 minutli'q waqi'tti' duri's, na'tiyjeli paydalana biliwi kerek. Oni'n' ushi'n tu'sindiriliwge tiyisli material, jumi'sqa baylani'sli' 45 minutli'q waqi't ani'q, i'qsham planlasti'ri'li'p ali'ni'wi' sha'rt.

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda a'hmiyetli sabaq tu'rinin' biri-jan'a materialdi' tu'sindiriw. Woqi'wshi'larg'a jan'a bilim beriw, tiykari'nan jan'a materialdi' tu'sindiriw arqali' iske asi'ri'ladi'. Sonli'qtan da jan'a mateiraldi' tu'sindiriw sabaqti'n' yen' sheshiwshi yetapi' boli'p tabi'ladi'. Bunda mug'allim jan'a materialdi' tu'sindiriwde buri'n wo'tilgen materialg'a baylani'sti'radi'. Sonda woqi'wshi'lar grammatika, fonetika, leksika, worfografiya, punktuatsiya ha'm til wo'siriw boyi'nsha berilgen materialdi' toli'q, ha'r ta'repleme ug'i'p ali'wg'a yerisedi. Wo'tilgen tema menen jan'a temani' baylani'sti'ri'w printsiipi sabaqti'n' barli'q yetaplari'nda jan'a materialdi' tu'sindiriwde, bekkemlew waqti'nda, woqi'wshi'lardan sorawda, u'y tapsi'rmasi'n tekseriwde, jazba jumi'slari'n wo'tkeriwde qollani'la beredi.

A'llette, mug'allim jan'a temani' tu'sindiriwde didaktikali'q printsiplerdi basshi'li'qqa ali'wi', woni' iske asi'ri'wi' tiyis.

1.Jan'a materialdi'n' woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesi menen jas wo'zgesheligine sa'ykes keliwi.

2.Jan'a materialdi'n' woqi'wshi'ni'n' qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n, aktivliligin boldi'ri'wi'.

3.Jan'a materialdi'n' wo'tilgen tema menen baylani'sli' boli'wi'.

4.Jan'a materialdi'n' ta'rbiyali'q ta'repi boli'wi'.

5.Sabaqta ko'rsetpeli quraldi'n' boli'wi'.

6.Sabaqta waqi'tti' duri's paydalana biliw.t.b.

Jan'a materialdi' woqi'wshi'larg'a tu'sindiriw ko'rsetpelilik, sali'sti'rmali'li'q printsipleri, mug'allimnin' so'zi t.b. arqali' iske asi'ri'ladi'. Bundag'i' a'hmiyetli faktordi'n' biri—tu'sindiriliwi tiyisli materialdi'n' wo'tilgen material menen baylani'sti'ri'li'p tu'sindiriliwi. Bunda sali'sti'ri'w joli' menen tu'sindiriw ju'da' jaqsi' na'tiyje beredi.

Jan'a materialdi' woqi'wshi'larg'a tu'sindiriw plan tiykari'nda ju'rgiziledi, materialdi' bayanlawda logikali'q izbe-izlik saqlanadi'. Woqi'wshi'larg'a jan'a tu'sinikler menen qag'i'ydalar tu'sindiriledi.

Jan'a temani' bayanlaw ani'q, i'qsham, qi'sqa, mazmunli' ilimiy jaqtan teren', toli'q da'lillengen tu'rde boli'w kerek. Jan'a temani' tu'sdiriw belgili bir ji'ynaqlang'an juwmaq penen tamamlani'wi' za'ru'r. Jan'a materialdi' woqi'wshi'lardi'n' sanasi'na sin'diriw bayqaw, tu'sindiriw soraw-juwap, grammatikali'q tallaw, gu'rrin', kitaptan paydalani'w usi'llari' arqali' iske asi'ri'ladi'. Bul metodikali'q usi'llar sabaqti'n' maqseti menen mazmuni'na, jan'a temani'n' ko'lemine baylani'sli' qollani'ladi'.

Jan'a temani' tu'sindiriwdi asi'g'i'sli'q penen ju'rgiziwge bolmaydi'. Jan'a temani' tu'sindiriwge arnalg'an sabaq wo'zinin' ishine to'mendigidey birneshe yetaplardi' aladi'.

1.U'y tapsi'rmasi'n tekseriw.

2.Jan'a materialdi' tu'sindiriw.

3.Qag'i'ydalar menen ani'qlamalardi' juwmaqlasti'ri'w.

4.Wo'tilgen temani' bekkemlew.

5.U'yge tapsi'rma beriw.

Sabaqti'n' bul yelementleri (etaplari') ushi'n waqit'ti'n' bo'listiriliwi birdey bola bermeydi. Sebebi, sabaqta wo'tiletug'i'n materiallar wo'zinin' ko'lemi ha'm qospali'li'g'i' boyi'nsha ha'r qi'yli' boladi'.

Bekkemlew sabag'i' wo'zinin' strukturasi' (quri'li'si') boyi'nsha jan'a bilim beriw sabag'i'nan wo'zgeshe. Bunda tiykarg'i' sabaq yelementi shi'ni'g'i'w boli'p, wol arqali' wo'tilgen jan'a material bekkemlenedi. Bekkemlewdegi wazi'ypa shi'ni'g'i'wlar negizinde jumi's ju'rgizgende woqi'wshi'larg'a sorawlar berip, juwap ali'w. Bekkemlew sabag'i' ali'ng'an teoriyali'q bilimdi praktikali'q jaqtan ha'r ta'repleme wo'zinde qa'liplestiriw, jetilistiriw ushi'n ju'rgiziledi. Sonli'qtan da bunday sabaqlarda ha'r tu'rli shi'ni'g'i'wlar islenip sol arqali' sorawlar beriw, tu'sindirimi jazi'w, grammatikali'q tallaw arqali' wo'tilgen tema boyi'nsha alg'an bilimlar bekkemlenedi. Bekkemlew sabaqlari'nda da za'ru'rli bolg'an wori'nlar mug'allim ta'repinen tu'sindiriledi.

Wo'tilgen temani' bekkemlew jan'a materialdi' tu'sindiriw sabag'i'nda da ju'rgiziledi. Bekkemlew sabag'i'nda bolsa, birneshe shi'ni'g'i'wlar ja'rdeminde woqi'wshi'lar til faktlerin baqlaydi', wog'an tallaw jasaydi', wolardi' bir-biri menen sali'sti'radi', wonnan juwmaq shi'g'aradi'. Bekkemlew sabag'i' na'tiyjeli boli'w ushi'n ju'rgiziletug'i'n praktikali'q jumi'slardi' tu'sindirip bari'w kerek.

Bekkemlew sabaqlari' yeki-u'sh saatli'q, geyde bir saatli'q wo'tilgen material boyi'nsha belgili tema yamasa bo'lim wo'tilip boli'ng'annan keyin wo'tkeriledi.

Bekkemlew sabaqlari'nda wo'tkeriletug'i'n shi'ni'g'i'wlardi'n' tu'rlerin, wog'an qoyi'lg'an taplardi' wori'nlaw ko'binese woqi'wshi'lardi'n' wo'z betinshe islewi arqali' a'melge asi'ri'ladi'. Bunda shi'ni'g'i'wlardi' islew klasstag'i' barli'q woqi'wshi'g'a, yaki ha'r bir woqi'wshi'g'a jeke tu'rde de tapsi'ri'ladi'. Bul ushi'n didaktikali'q materiallar (kartochkalar) paydalani'ladi'.

Woqi'wshi'lardi'n' alg'an teoriyali'q biliminin' praktikali'q jaqtan qa'liplesiwi jan'a materialdi' tu'sindiriw ha'm bekkemlew sabaqlari' arqali' tekserip bari'ladi'. Woqi'wshi'lardi'n' alg'an bilimi ku'ndelikli sabaqti'n' maqsetine qaray ju'rgiziledi de, wonda woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen temalar boyi'nsha bilimi ha'r ta'repleme tekserilmeydi. Sonli'qtan da woqi'wshi'lardi'n' bilimin tekseriw sabaqlari' ju'rgiziledi, wonda wo'tilgen temalar boyi'nsha woqi'wshi'lardi'n' alg'an bilimi tekseriledi, ta'kirarlanadi', ji'ynaqlanadi' ha'm juwmaq jasaladi'.

Woqi'wshi'lardi'n' bilimin tekseriw sabag'i' awi'zsha tu'rdep de ju'rgiziledi. Yegerde awi'zsha tekserilgende woqi'wshi'larg'a sorawlar berilip, juwap ali'nadi', mi'sallardag'i' za'ru'rli fonetikali'q, grammatikali'q, morfografiyali'q materiallardi' awi'zsha tallaydi', wo'z yadi'nan mi'sallar tawi'p, ayti'p beredi. Jazba tu'rde woqi'wshi'lardi'n' bilimin tekseriwde shi'ni'g'i'wlar jazba tu'rde islenedi, kespe qag'azlar u'stinde isleydi. So'zlerge ha'm ga'plerge fonetikali'q, grammatikali'q tallaw jasaydi', diktant ha'm woni'n' tu'rleri wo'tkeriledi, bayan yaki shi'g'arma jazi'ladi'. Usi'nday wo'z betinshe jumi'slar arqali' mug'allim

woqi'wshi'ni'n' wo'tilgen materiallardi' qalay wo'zlestirgenligin, qanday wori'nlardi' toli'q ha'm sanali' tu'rde wo'zlestire almag'anli'g'i'n bilip aladi'. Na'tiyjede mug'allim kelesi sabaqlarda usi'g'an qaray jumi's ju'rgizedi, ayi'ri'm materiallardi' qayta tu'sindiredi, qosi'msha tu'sinikler beredi.

Qaraqalpaq tili boyi'nsha jobalasti'ri'w jumi'slari'

Jobasi':

a) Ji'lli'q yamasa kalendarli'q joba

b) Tematikali'q joba

v) Ku'ndelikli sabaq jobasi'

Basqa pa'nlerdi de woqi'ti'wda planlasti'ri'w a'hmiyetli wori'n tutqanli'g'i' si'yaqli' qaraqalpaq tili boyi'nsha da planlasti'ri'w jumi'slari' u'lken wori'n atqaradi'. Plan—bul programmali'q materiallar negizinde qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda belgili bir izbe-izliktin', sistemali'li'qti'n' saqlani'wi'nda, wo'tilgen tema menen jan'a material arasi'ndag'i' baylani'sti' boldi'ri'wda u'lken wori'ndi' iyeleydi.

Qaraqalpaq tili boyi'nsha planni'n' aldi'n-ala duri's du'ziliwi woqi'ti'w metodlari' menen usi'llardi' tan'lawda mug'allimge jen'illik beredi. Planda u'yreniliwge tiyisli materiallar, ani'q, i'qsham ko'rsetiliwi sha'rt. Onda teoriyali'q ha'm praktikali'q jumi'slar duri's planlasti'ri'li'wi' za'ru'r. Planda ko'rsetilgen ma'selelerge sa'ykes woqi'wshi'lar klassta ha'm u'yde wo'z betinshe jumi's ju'rgiziw na'tiyjesinde duri's teoriyali'q bilim ha'm praktikali'q ko'nlikpe alatug'i'n, awi'zsha ha'm jazba til bayli'g'i' rawajlana alatug'i'n da'rejede boli'wi' tiyis.

Qaraqalpaq tili boyi'nsha planlasti'ri'w jumi'slari' u'sh tu'rli plan tiykari'nda ali'p bari'ladi':

1. Ji'li'q yaki kalendar' plan.

2. Tematikali'q plan.

3. Ku'ndelikli sabaq plani'.

Bular boyi'nsha programmali'q material uli'wma tu'rde shereklerge bo'listiriledi. Onda programma boyi'nsha wo'tiletug'i'n til kursi' bo'limlerinin' ha'r bir temasi' ko'rsetilip, wog'an aji'rati'lg'an saatlar sani' jazi'ladi'. Bunday plan mug'allimge programmali'q materiallardi' wo'tiwdin' sistemali'li'g'i'n, izbe-izligin saqlap bari'wg'a mu'mkinshilik beredi, sebebi programma materiallari'na bo'listirilgen saatlar wo'tiliwge tiyisli temani'n' mazmuni' menen ko'lemine sa'ykes ali'ng'an.

Ji'lli'q plan bul woqi'w plani'na muwapi'q du'zilgen mektep programmasi' tiykari'nda islenedi. Sonli'qtan da bul planda ko'rsetilgen saatlar sani' qalay bolsa solay mug'allim ta'repinen wo'zgeretilip jibere beriwge bolmaydi'. Til kursi'ni'n' bo'limleri bolg'an sintaksis, morfologiya, leksika, fonetika, worfografiya, punktuatsiya, sonday-aq til wo'siriwge baylani'sli' woni'n' wo'z ishindegı temalarg'a berilgen saatlardı' azg'ana ji'li'sti'ri'wg'a (awi'sti'ri'wg'a)

boladi'. Bul klasstag'i' woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesin, u'lgeriwin yesapqa alg'an halda boli'wi' za'ru'r.

2. Tematikali'q plan.

Bul negizinen ji'lli'q plan negizinde programmali'q materiallardi' bo'limlarga bo'lip, wolarg'a saatlar ayi'ri'm aji'rati'ladi'.

Tematikali'q planlasti'ri'w mug'allimge temani' duri's ani'qlawg'a, sabaqi'n' bari'si'nda temani'n' maqsetin, mazmuni'n wonda islenetug'i'n jumi'slardi' belgilep ali'wg'a mu'mkinshilik beredi.

Na'tiyjede mug'allim sol materialdi' wo'tiwge baylani'sli' shi'ni'g'i'w tan'lawg'a, metodikali'q usi'llar menen a'dislerdi belgilep ali'wg'a, ko'rsetpeli qurallardi' qollani'w za'ru'rigin, woqi'wshi'lar menen wo'z betinshe islenetug'i'n jumi'slardi' planlasti'ri'wg'a ken' mu'mkinlilik aladi'. Bunday planlasti'ri'w woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'w, ta'kirarlaw sabaqlari'n duri's sho'lkemlestiriw, woqi'wshi'lar menen jeke islesiw jumi'slari'n ju'rgiziwde woqi'wshi'lardi'n' sabaqqa bolg'an qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n payda yetiw usag'an jumi'slardi' turaqli' ali'p bari'wdi' ta'miyinleydi.

Bul jumi'slardi' izbe-iz iske asi'ri'w ushi'n mug'allim ku'ndelikli sabaq plani'n du'zedi.

3. Ku'ndelikli sabaq plani' ha'm mug'allimnin' sabaqqa tayarli'g'i'.

Mug'allim sabaqta wo'tiletug'i'n temani' woqi'wshi'lar sanasi'na duri's sin'diriw ushi'n sabaqqa aldi'n-ala tayarlanadi', sabaq plani'n jazadi'. Bunday sabaq plani'n islew mug'allimnin' woqi'wshi'larg'a teoriyali'q materiallardi' duri's tu'sindiriwge, qa'te jibermewge, sabaqi' metodikali'q jaqtan duri's sho'lkemlestiriwge imkaniyat beredi. Oni'n' ushi'n mug'allim da'slep sabaqta wo'tiletug'i'n temani' ani'qlap woni'n' ko'lemin da'l, ani'q shegaralap ali'wi' talap yetiledi. Bunnan keyin sol temag'a baylani'sli' ilimiy-lingvistikali'q ha'm metodikali'q a'debiyatlar menen tani'si'wi', sabaqli'qtag'i' tiyisli materiallardi' u'yretiwi, wondag'i' woqi'wshi'lar ushi'n qi'yi'nshi'li'q keletug'i'n wori'nlardi' ani'qlaw za'ru'r.

Sabaq plani'n du'ziwde temani'n' maqseti, wo'tilgen tema menen kelesi tema wortasi'ndag'i' baylani's, jan'a materialdi' tu'sindiriw ha'm bekkemlewdegi metod ha'm usi'llar belgilenedi, ani'qlanadi', materialdi' toplaw, sabaqta qollani'latug'i'n ko'rsetpeli qurallardi' belgileydi, sabaqli'q u'stindeg'i' jumi's, shi'ni'g'i'wlar islew, woni'n' qaysi' tu'rin wo'tkeriw ani'q ko'rsetiledi, u'y tapsi'rmasi' ani'qlanadi'.

Qullasi', ku'ndelikli sabaq plani'ni'n' ha'r ta'repleme duri's isleniwi, wonda islenetug'i'n jumi'slardi'n' duri's planlasti'ri'li'wi' sabaq na'tiyjeliligini'n' arti'wi'ni'n' wo'tilgen materialdi' woqi'wshi'lardi'n' bekkem sanali' wo'zlestirip ali'wi'ni'n' deregi.

A'debiyatlar:

1. G'ulamov A. t.b. *Wzbek tilini wqitish metodikasi*, T.-2001.

2. Qozi'baev S. *Qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi*, Almati'-1990.

3. *Nazarov S. Wzbek tilini wqitish metodikasi, T.1992.*
4. *Qutli'muratov B. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' ayi'ri'm ma'seleleri. N.1996.*

Fonetikani' woqi'ti'w metodikasi'

Jobasi':

1. *Fonetikani' woqi'ti'wdi'n' a'hmiyeti ha'm wazi'ypalari'.*
2. *Ses ha'm ha'ripti, alfavitti woqi'ti'w.*
3. *Buwi'n, pa't ha'm wo'tkermenini woqi'ti'w.*
4. *Fonetika shi'ni'g'i'wlar wo'tkeriw.*
5. *Fonetikali'q tallaw wo'tkeriw.*

Fonetikani' u'yreniw, jazi'w worfografiya menen ti'g'i'z baylani'sli' ali'p bari'ladi'. Oni' woqi'ti'w mektep turmi'si'nda wog'ada a'hmiyetli—ori'ndi' iyeleydi. Sebebi woqi'wshi'lardi'n' qaraqalpaq tilinin' seslik sistemasi'ni'n' wo'zgesheliklerin biliw—bul wolardi'n' duri's jazi'w, a'debiy tilde duri's so'ylew normalari'n u'yreniwdin', so'ylew ma'deniyati'n qa'liplestiriw menen rawajlandi'ri'wdi'n' tiykari' boli'p yesaplanadi'.

Fonetikani' woqi'ti'wg'a baylani'sli' tiykarg'i' wazi'ypa.

a) oqi'wshi'larg'a qaraqalpaq tilinin' sesli sistemasi' tuwrali' mektep programmasi'na sa'ykes ilimiy jaqtan duri's bilim beriw ha'm ko'nlikpelerdi qa'liplestiriw:

b) qaraqalpaq tilinin' seslik sistemasi' boyi'nsha alg'an bilimin, duri's jazi'w normalari'na (orfografiya, punktuatsiya), duri's ayti'w, woqi'w ha'm so'ylew (orfoepikali'q) normalari'n qollana biliwge u'yretiw.

Bul maqsetti wori'nlaw ushi'n mektepte da'slep ses ag'zalari'n u'yretiwden baslanadi', so'ylew sesleri, dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler, wolardi'n' tu'rleri, juwan ha'm jin'ishke dawi'sli'lar, u'nli ha'm u'nles dawi'ssi'zlar, wolardi'n' qaraqalpaq tilindegi sha'rtli tan'balari', seslerdin' fonetikali'q wo'zgeriw, wolardi'n' worfografiyalı'q, ayti'li'w normalari', qos sesler ha'm wolardi'n' jazi'li'wi' t.b. usag'an ma'seleler fonetika ha'm grafika bo'liminde u'yretiledi.

Sonli'qtan, ses ha'm ha'rip boyi'nsha gu'riin'lesiw arqali' balani'n' yesine tu'sirip, woni' bekkemlep, tiykarg'i' ayi'rmashi'li'g'i'n biliw ushi'n, wog'an ko'nliktiriw maqsetinde mi'naday shi'ni'g'i'wlar menen is ali'p bari'wg'a boladi'.

1. *Bir ses bir ha'rip penen belgilenedi.*
2. *Bir ses yeki ha'rip penen belgilenedi.*
3. *Eki ses bir ha'rip penen belgilenedi.*
4. *Hesh qanday sesti bildirmeytug'i'n ha'ripler de bar.*

Usi'lay yetip, ses penen ha'riptin' ayi'rmashi'li'g'i' mi'sallar menen da'lillenip, wolar boyi'nsha buri'ng'i' bilgenleri bekkemlenedi. Solay yetip, qaraqalpaq tilindegi sesler, wolardi'n' ha'rip penen baylani'si', wo'zgesheligi boyi'nsha shi'ni'g'i'wlar wo'tkeriledi. Shi'ni'g'i'w awi'zsha, jazba wo'tkerile beredi.

Bul boyi'nsha yeki bag'darda jumi's ali'p bari'wg'a boladi'.

1. Woqi'wshi'lardi'n' baslawi'sh klasslarda alg'an bilimin ta'kirarlaw, alfavitti ta'rtibi menen bir neshe woqi'wshi' ayti'p beredi.

Alfavittegi ha'riplerdin' ma'nilerin tu'sindiredi. Ha'rip penen ses wortasi'ndag'i' ayi'rmashi'li'qti' aytadi'. Qaraqalpaq alfavitinin' uli'wma sani' 41, sonnan «'», «'» ha'ripleri belgi retinde g'ana paydalanatug'i'ni', barli'g'i' qosi'li'p alfavitti quraytug'i'nli'g'i' so'z yetiledi.

2. Keyin shi'ni'g'i'w wo'tkerilip, ha'r bir woqi'wshi' ta'rtip boyi'nsha alfavitti qatar ta'rtibi menen ayti'p u'yrenedi.

3. So'zlikten mug'allim aytqan sesti tez ayti'p beriwde bag'darlaydi'. Bul woqi'wshi'lardi'n' ayi'ri'm so'zlerdin' qalay jazi'li'wi'n yeslep qali'wi'na da mu'mkinshilik beredi.

4. Qi'sqarg'an so'zlerdin' duri's ayti'li'wi'n woqi'p u'yreniw. Bul so'zlerdi ayti'wda da'slep woqi'wshi'lar qi'ynaladi'. Sonli'qtan da'pterine woylani'p woti'ri'p, duri's jazi'p, keyin wo'zleri woqi'p shi'qsa boladi'.

5. Klasslas woqi'wshi'lari'ni'n', wo'z klasi'nda woqi'ytug'i'n sabaqlari'ni'n', ay ati'n, soyuzli'q respublika atamaları'ni'n', Qaraqalpaqstandag'i' rayon atamaları'n h.t.b. alfavit boyi'nsha du'zip jazi'w.

6. Mug'allim ta'repinen so'zler berilip, woni' alfavit ta'rtibi menen ko'shiriw.

7. Geyde klass woqi'wshi'lari'ni'n' ha'r qaysi'si'na bir ha'ripti berip, «orni'n'di' tap» woyi'ni' arqali' da shi'ni'g'i'w islense boladi'.

Buwi'n menen pa't arasi'nda ti'g'i'z baylani's boli'wi'na sa'ykes, yekewi u'stinde jumi's ali'p barsa da boladi'. A'llette, bul jumi's shi'ni'g'i'w da'wirinde ko'birek yeske ali'ni'wi' kerek.

Bunnan keyin buwi'n, pa't u'stinde mi'naday shi'ni'g'i'wlar wo'tkeriledi:

1. Tekst berilip, woni' buwi'ng'a bo'liw, woni'n' pa'tli buwi'ni'n tabi'w.

2. Buwi'ndi' sostavi'na qaray tu'rlerge bo'liw shi'ni'g'i'wlari'.

3. Baylani'sli' tekstlerde so'zlerdi buwi'ng'a bo'liw, pa'tti tabi'w ha'm woni' qayta ayti'w normasi'n u'yreniw. A'sirese, qosi'qlar boyi'nsha ko'birek shi'ni'g'i'w jumi'si'n ali'p bari'w.

So'ylewdin' seslik ta'repin yesapqa ala woti'ri'p seslerdi u'yretiwge baylani'sli' praktikali'q shi'ni'g'i'wlarda ko'pshilik wori'ndi' awi'zsha jumi'slarg'a arnag'an maqul. So'z quri'li'si'ndag'i' ha'r qanday ses, yeger woni' biz fonetikali'q analiz yetpekshi bolsaq, woni' ayti'w arqali' tu'sindiriwdi, ko'nligiwdi talap yetedi.

Woqi'wshi'lar menen islesiwde barli'q waqi'tta aldi' menen sesler, keyin wolardi'n' jazi'wi'na (fonetika-grafikali'q) baylani'sli' jumi's ali'p bari'ladi'. Materiallardi' analizew wo'tilgen temalardi'n' xarakterine sa'ykes, aytayi'q, belgili bir fonetikali'q-grafikali'q qubi'li'sqa baylani'sli' boli'wi', yamasa pu'tin bir informatsiyali'q sistemani' wo'z ishine alatug'i'n boli'wi' da mu'mkin. Buni'n' birinshisi, ha'r ku'ngi sabaqqa baylani'sli' boladi' da, al yekinshisi, belgili bir tematikali'q, shereklik, juwmaqlaw xarakterinde boladi'.

Fonetikali'q tallaw—oqi'wshi'lardi'n' fonetika boyi'nsha alg'an bilimin bekkemlewde, juwmaqlawda, ta'kirarlaw jumi'slari'n wo'tkeriwde aktiv metodlardi'n' biri boli'p yesaplanadi'.

Fonetikali'q tallaw programmali'q bilim ko'leminde ali'p bari'ladi'. Fonetikali'q tallaw mi'naday ma'selelerge qarati'lali'. 1.Dawi'sli' sesler, wolardi'n' juwan, jin'ishke tu'rleri. 2.Dawi'ssi'z sesler, u'nli, u'nles, dawi'ssi'zlari'. 3.Ses ha'm ha'rip. 4.Buwi'n tu'rleri, pa't, wo'tkerme.

Fonetikali'q tallaw awi'zsha ha'm jazba tu'rde ali'p bari'ladi'. Bulardan awi'zsha tallaw woqi'wshi'larg'a ko'birek payda beredi.

FONETIKANI OQITIWDA BO'LIMLER ARASINDAG'I BAYLANIS, OLARDI OQITIW

Fonetik-tildin' ses ha'm seslik sistemasi'n izertleytug'i'n til biliminin' u'lken bir tarwi' boli'p yesaplanadi'. Fonetikani' u'yretiw jazi'w worfografiya menen ti'g'i'z baylani'sli' ali'p bari'ladi'. Fonetika tildin' basqa bo'limlerin leksika, grammatikani' u'yreniw ushi'n da tiykar boli'p sanaladi'.

Fonetika so'ylew seslerinin' jasali'wi' ayti'li'w wo'zgesheligi, jazi'li'w, wo'zgerisi ha'm worfografiyali'q ta'repleri, tildin' teoriyali'q tiykari' menen praktikali'q qollani'li'wi' haqqi'ndag'i' bilimdi wo'zlestiriwde tiykar boladi'.

Ha'r qanday leksikali'q, semantikali'q ha'm grammatikali'q qubi'li'slar menen faktlerdi u'yreniw de tildin' fonetikali'q sistemasi', grafikasi' menen worfografiyasi' menen bekkem baylani'sta, g'a'rezsizlikte woqi'ti'wdi' talap yetedi.

Fonetikani' woqi'ti'wdi' so'ylew seslerinin' jasali'w jollari', wolardi'n' wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri tuwrali' qi'sqa tu'rde mag'li'wmat berip, tildin' jazba tu'ri menen awi'zeki tu'rinin' arasi'ndag'i' ayi'rmashi'li'qti', wolardi'n' bir-biri menen wo'z-ara baylani'sti', qaraqalpaq a'debiy tilinin' worfoepiyali'q normalari'n ani'qlaydi'.

Fonetika boyi'nsha da'slepki teoriyali'q bilim wog'an ko'nligiwdi woqi'wshi'lar baslawi'sh klasslardan baslap aladi'.

Al, 5-klassta baslawi'sh klassta fonetika boyi'nsha alg'an bilimin teren'lestiriledi, bunda fonetika boyi'nsha jan'a mag'li'wmalar menen tani'sadi', wol boyi'nsha jumi's isleydi, ko'nligedi.

Solay yetip, woqi'wshi'lar bir qansha bilimge, tu'sinikke iye boladi'.

Fonetikani' woqi'ti'wdi'n' da'slepki basqi'shi'nda woqi'wshi'lar da'slep so'ylew ag'zalari'n u'yrene baslaydi', so'ylew sesleri, dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler, u'nli ha'm u'nles dawi'ssi'z sesler, wolardi'n' qaraqalpaq tilindegi sha'rtli tan'balari' ha'm jazi'li'wi', seslerdin' fonetikali'q jaqtan geypara wo'zgerisi, wolardi'n' worfografiyali'q ayti'li'w ha'm jazi'li'w normalari' seslardin' qosarlani'p keliwi ha'm wolardi'n' jazi'li'wi' ha'm t.b. usag'an ma'seleler u'yretiledi.

Bul ayti'lg'anlardi'n' ba'ri sabaq bari'si'nda ha'r qi'yli' metodikali'q usi'llar ha'm ko'rsetpelilik penen da'liyense ha'm tu'sindirilse, woqi'wshi'lar bul

boyi'nsha bilimge, ko'nlikpege iye boladi'. Solay yetip fonetikani'n' ha'r bir bo'limi bir biri menen baylani'sli' ha'm izbe-izlikte woqi'ti'ladi', wolardi'n' ha'r bir bo'limi bir neshe usi'llar arqali', a'meliy jumi'slardi' wori'nlaw na'tiyjesinde ali'p bari'ladi'.

U'NSIZLIK NIZAMIN OQITIW

Qaraqalpaq tilinin' dawı'sli' ha'm dawı'ssi'z sesleri so'zdin' ishinde ha'm so'z dizbeklerinin' arası'nda bir-biri menen artikulyatsiya jag'i'nan, ko'binese wo'z-ara sa'ykeslenip u'nlesedi. So'ylew bari'si'nda so'z bo'lekleri, yag'ni'y tu'bir so'z benen qosi'mta yamasa buwi'n menen buwi'n, ses penen ses ha'm bir so'z benen yekinshi so'z wo'zlerinin' ayti'li'wi' jag'i'nan bir-biri menen sa'ykeslenip u'nlesip keledi.

So'ylew bari'si'nda bir so'z yekinshi so'z benen, bir buwi'n yekinshi buwi'n menen wo'zinin' pa'ti buwi'ni' ha'm t.b. jag'i'nan bir-biri menen sa'ykeslenetug'i'ni' si'yaqli' bir ses yekinshi ses penen u'nlesip turadi'. U'nleslik ni'zami'n woqi'ti'w bari'si'nda woni'n' ayi'ri'm belgileri, buwi'n menen seslerdegi u'nleslikler boyi'nsha tu'sinik beriw belgilenedi. Sonli'qtan yen' aldi' menen u'nleslik ni'zami' woqi'w bag'darlamasi'nda qalay ko'rsetilgen, wol ushi'n belgilengen saat mug'dari', woni'n' qaysi' tu'rlerin da'slep u'yreniw kerek. Mine, usi' ma'seleler yesapqa ali'nadi'.

Qaraqalpaq tili boyi'nsha woqi'w bag'darlamasi'nda ses u'nlesligi, ilgerili ha'm keyinli ta'sir haqqi'nda 4 saat ko'leminde mag'li'wmat beriliw jobalasti'ri'lg'an. Soni'n' menen birge u'ni'leslik ni'zami'ni'n' tiykarg'i' belgileri, woni'n' ayi'ri'm wo'zgesheligi haqqi'nda tu'sinik beriliw kerek. U'nleslik ni'zam tuwrali' da'slepki tu'siniklerdi woqi'wshi'lar baslawi'sh klasstan baslap aladi'. Al, 5-klassta u'nleslik ni'zami'n ta'kirarlaw menen birge buwi'n u'nlesligi menen ises u'nlesligine baylani'sli' so'zlerdin' ayti'li'wi'ndag'i', jazi'wi'ndag'i' wo'zgerisler menen ayi'rmi'shali'qlar teren'irek tu'rde u'yretiledi.

Solay yetip u'nleslik ni'zami'ni'n' qag'i'ydalari' ha'r tu'rli shi'ni'g'i'w jumi'slari'n jazdi'ri'w arqali' sanali' tu'rde wo'zlestirilip, woqi'wshi'lardi'n' worfografiyali'q jaqtan sawatli'li'g'i' artti'ri'ladi'.

U'nsizlik ni'zami'n woqi'ti'wdi'n' da'slepki sabag'i' soraw-juwap usi'li' menen ali'p bari'ladi'. Da'slepki sabaqta woqi'wshi'larg'a to'mendegidey sorawlar beriledi.

- 1.Dawı'sli' sesler ayti'li'wi'na qaray neshege bo'linedi?
- 2.Juwan dawı'sli' sesler qaysi'lar?
- 3.Jin'ishke dawı'sli'lar qaysi'lar?
- 4.Dawı'ssi'z sesler ayti'li'wi'nsha qalay bo'linedi?
- 5.U'nli dawı'ssi'z sesler qaysi'lar?
- 6.U'nsiz dawı'ssi'zlar qaysi'lar?

U'nleslik ni'zami'n woqi'ti'wda tablitsadan paydalani'ladi'. Woqi'wshi'lar tablitsadag'i' so'zlerdi woqi'p, qaysi' sestin' ayti'li'w ta'sirinen qanday ses

wo'zgerip turg'ani'n, sonday-aq so'z dizbeklerindeki seslerdin' wo'zgeriwi, tu'bir so'zdin' son'g'i' sesi menen qosi'mtani'n' da'slepki sesinin' bir-birine tiygizgen ta'sirin tabadi'.

Mug'allim woqi'wshi'lardi'n' aytqani'n ji'ynaqlay woti'ri'p u'nleslik ni'zami' degenimiz bir-birine jaqi'n so'zlerdin', wondag'i' buwi'n'lardi'n' ha'm seslerdin' ilgerili-keyinli ta'sir yetip wo'z-ara u'nlesip wo'zgeriwi yekenin aytadi'.

Woqi'wshi'larg'a u'nleslik ni'zami'ni'n' qag'i'ydasin' ayti'p beriw jetkiliksiz. Sonliqtan *aq i'laq*, gu'z qa'ha'ri t.b. so'z dizbeklerin keltirip sol so'z dizbeklerindeki yeki so'z arali'g'i'ndag'i' u'nles 3 ha'm u'nlik seslerinin' tu'biri saqlani'p jazi'latug'i'nli'g'i'n, al kerisinshe tu'birdin' son'g'i' seslerine qosi'lg'an qosi'mtalardi'n' da'slepki dawisli' seslerinin' ta'siri menen (qag-qag'adi', sho'p-sho'bi) u'nleslenip ayti'latug'i'ni'n biraq jazi'w bari'si'nda so'zlerdin' tu'biri saqlanbay, yesitiliwi boyi'nsha jazi'latug'i'ni'n mug'allim ha'r ta'repleme woqi'wshi'g'a duri's tu'sindiriw kerek.

Woqi'wshi'lar qon'si'las so'zlerdin' arasi'nda bolatug'i'n sa'ykeslikke bir ga'p, buwi'n menen sesler arasi'nda bolatug'i'n sa'ykeslikke bir-bir ga'pten mi'sallar tawi'p jazadi'. U'sh woqi'wshi'g'a kespe qag'azlar u'lestirilip beriledi. Woqi'wshi'lar kespe qag'azlarda berilgen tapsi'rmalardi' wo'zlerinshe wori'nlaydi'.

Buwi'n u'nlesligi menen ses u'nlesligin woqi'ti'wda mug'allim sabaqta sol materiallardi' tu'sindiriwden baslaydi'. Jan'a temani' tu'sindiriwge tayarli'q ko'rilib, so'zlerdin' buwi'n'lardan quralatug'i'ni'na mi'sallar ayti'ladi'. Bunnan keyin buwi'n u'nlesligi menen ses u'nlesligin tu'sindiriwge ja'rdem beretug'i'n ko'rgizbeli quraldan paydalani'ladi'.

U'nleslik ni'zami'ni'n' buwi'n u'nlesligi, ses u'nlesligi boli'p yekige bo'linetug'i'nli'g'i' ayti'ladi', mi'sallar keltiriledi. Berilgen so'zlerdin' tu'biri menen qosi'mtasi' ani'qlani'p, tu'bir so'zlerde neshe buwi'n bar yekenligi, wol buwi'n'lardi'n' qaysi'si' juwan, qasi'si' jin'ishke yekenligi ayti'li'p, wolarg'a qosi'mtalardi'n' qalay qosi'lg'anli'g'i' tu'sindiriledi.

Woqi'wshi'lar ha'r bir tu'birdin' son'g'i' sesleri menen qosi'mtalardi'n' da'slepki seslerin wo'zinshe ani'qlaydi'. Mug'allim qosi'mta menen tu'bir arasi'ndag'i', so'z dizbeklerindeki seslerdin' bir-birine ta'sir yetiwinen wo'z-ara u'nlesip turg'anli'g'i'n faktler menen aytadi'.

Buwi'n u'nlesligine bag'i'nbaytug'i'n qosi'mtalar juwan ha'm jin'ishke buwi'nli' so'zlerge sol tu'rde jalg'anatug'i'ni' mi'sallar menen ayti'ladi'. Sabaqti'n' kelesi tu'rinde u'nleslik ni'zami' boyi'nsha grammatikali'q tallaw wo'tkeriledi. Bul tallaw fonetikali'q tallawg'a arnaladi'. U'nleslik ni'zami'n woqi'wshi'lardi'n' wo'zlestire ali'w da'rejesin ani'qlaw maqsetinde klassta sabaq barasi'nda diktant jazdi'ri'ladi'. Woqi'wshi'lar diktantti' jazi'p bolg'annan keyin tekst qayta woqi'li'p, qa'teler tekseriledi.

Woqi'wshi'larg'a ilgerili ta'sir boyi'nsha tu'sinik beriwde kestdenpaydalani'ladi'. Usi' kestden woqi'wshi'lar da'slepki sestin' son'g'i'

seske ta'sir yetiwinen uqsasli'q payda bolg'ani'n, solay yetip ilgerili ta'sir kelip shi'qqani'n bilip aladi'.

Ilgerili ta'sirdin' tu'bir menen qosi'mtada, birikken so'zlerde, so'z dizbeklerinde bolatug'i'ni' ayti'li'p, woqi'wshi'lardi'n' di'qqati' tu'bir menen qosi'mtada bolatug'i'n ilgerili ta'sirge awdari'ladi'. Tu'bir menen qosi'mtadag'i' ilgerili ta'sirdi jaqsi'lap tu'sindiriw ushi'n mi'sallar tan'lap ali'nadi'.

So'zdin' son'g'i' sesi dawisli' sesten ja'ne u'nli, u'nles seslerden bolsa, dawis'si'zdan baslanatug'i'n qosi'mtani'n' da'slepki sesi u'nli yaki u'nles dawis'si'z bolatug'i'ni' ayti'ladi'. Ilgerili ta'sir boyi'nsha woqi'wshi'larg'a teoriyali'q bilim berilgen son', bazi' bir qi'yi'n so'zlerdin' duri's jazi'li'wi'n ja'ne wondag'i' ilgerili ta'sirdi toli'q u'yretiw maqsetinde tu'sindirmeli jazba jumi'slar ali'p bari'ladi'. Kelesi sabaqta birikken so'zler menen so'z dizbeklerindeki ilgerili ta'sir boyi'nsha ha'r jaqlama, tu'sinik beriledi. Bul boyi'nsha mag'li'wmat beriliw bari'si'nda kestden paydalani'wg'a boladi'. Kestegе to'mendegidey sorawlar jazi'ladi'.

1. Birikken so'zlerde ilgerili ta'sir qalay boladi'?

2. So'z dizbeklerindeki ilgerili ta'sir qalay boladi'?

Sorawlarg'a juwap ali'ng'an son' mug'allim woqi'wshi'lar menen birge birikken so'zlerdin' birinshi bo'limi dawisli' yaki u'nles dawis'si'zdan bolsa, yekinshi si'n'ari' juwan dawisli'dan baslansa, juwan dawisli' ayti'li'wda jin'ishke dawisli'day boladi' degendey juwmaq jasaydi'.

Woqi'wshi'larg'a keyingi ta'sir haqqi'nda mag'li'wmat beriw sol boyi'nsha tu'sinik beriwden baslanadi' ha'm mi'sallar jazi'lg'an tablitsa woqi'wshi'larg'a ko'rsetiledi. Tablitsadag'i' so'zler boyi'nsha woqi'wshi'larg'a mi'naday sorawlar beriledi:

1. So'zlerdegi sesler bir-birine ta'sir yetip so'zlerdi qalay wo'zgartip tur?

2. Qosi'mta qanday seslerden baslanip jalg'ang'an?

3. Tu'bir so'z benen qosi'mta arasi'nda qanday wo'zgeris bar?

Berilgen sorawlarg'a juwap ali'ng'annan keyin woqi'wshi'lar menen birge mi'sallar ja'rdeminde wo'tilgen tema boyi'nsha juwmaq jasaladi'.

Birikken so'zlerdegi keyinli ta'sir boyi'nsha tu'sinik kespe qag'azlar ja'rdeminde beriledi. Mug'allim kespe qag'azlardag'i' ga'pler ha'm so'zlerdi wo'zi woqi'p wondag'i' keyinli ta'sirge ushi'rap ayti'lg'an seslerdi atap wo'tedi.

Mug'allim da'slep birikken so'zlerdegi son'i'nan so'z dizbeklerdegi keyinli ta'sirdi tu'sindiredi. Bul boyi'nsha woqi'wshi'larg'a ha'r ta'repleme bilim ha'm tu'sinik berilgennen keyin tu'sindiriw, do'retiwshilik ha'm tan'law diktantlari'n jazdi'ri'wg'a boladi'.

Bul diktantlarg'a qosi'msha yeskertiw diktanti'n jazdi'ri'wg'a boladi'. Eskertiw diktanti' ko'riw, yesitiw joli' menen ju'rgiziledi. Mug'allim yeskertiw diktanti'ni'n' tekstin toli'q woqi'p shi'g'adi' son' ha'r bir ga'ptegi u'yrenilip

ati'rg'an keyinli ta'siri bar so'zlerge grammatikali'q tallaw ju'rgiziledi, jazı'w qag'i'ydalari' yeske tu'siriledi.

Uli'wma alg'anda u'nleslik ni'zami'n woqi'ti'w bari'si'nda ha'r qi'yli' usi'llar: (tu'sindirmeli, sali'sti'ri'w, bayanlaw usi'llari') qollani'li'p ha'r qi'yli' jazba jumi'slari' wo'tkeriledi. A'sirese, *tan'law*, yeskertiw so'zlik, do'retiwshilik diktantlari' jazdi'ri'ladi'.

Leksika menen frazeologiyani' woqi'ti'w

Jobasi':

1. *Leksika ha'm frazeologiyani' woqi'ti'w di'n' uli'wma ma'seleleri.*

2. *Neologizm, go'nergen so'zler ha'm basqa tillerden kirgen so'zlerdi u'yretiw.*

3. *Ka'siplik leksikani' woqi'ti'w.*

4. *Sinonim, womonim ha'm antonim so'zlerdi woqi'ti'w.*

5. *Leksika boyi'nsha shi'ni'g'i'w wo'tkeriw.*

Mektepte leksikani' woqi'ti'w arqali' woqi'wshi'lar mi'naday tu'sinik aladi':

a) til leksikasi'ni'n' xarakteri, san ha'm sapali'q jag'i'nan so'zlik sostavi'n' jag'dayi' tuwrali':

b) tildin' leksikasi'ni'n' bayi'w jollari', jetilisiwi ha'm rawajlani'wi' boyi'nsha:

v) qaraqalpaq tilindegi so'zlerdin' qollani'w wo'zgesheligi ha'm da'rejesi tuwrali':

g) qaraqalpaq tili leksikasi'ni'n' tiykarg'i' semantikali'q toparlari' ha'm qollani'li'wi' tuwrali'.

Leksika boyi'nsha arnawli' sabaqlarda so'zlikler menen islesiwde u'lken a'hmiyetke iye. Bunda woqi'wshi'lar tildin' so'zlik sostavi'ni'n' san ha'm sapali'q da'rejesi tuwrali' jeterli tu'sinik aladi'. So'z ma'nisi u'stinde, yeksperessli-stilistikali'q qollani'w jollari'n qa'liplestiredi.

Tildin' so'zlik sostavi' bay ha'm woni'n' mu'mkinshiligi sheksiz. Leksikani' u'yretiw arqali' woqi'wshi' usi' til bayli'g'i'na aralasadi', wog'an su'yiwshiligi artadi', so'z sheberlerinin', ko'rkem a'debiyatti'n', ilim ha'm texnikani'n' jetiskenlikleri menen tani'si'wg'a, xabardar boli'wg'a mu'mkinshilik aladi'.

Tilimizdegi neologizmler wolar u'stinde jumi's ali'p bari'w sabaqta, a'sirese qaraqalpaq tili menen a'debiy shi'g'armalardi' analizlew da'wirinde ko'birek islenedi. Neologizmlerdi woqi'wshi'lardi'q birden men'gerip ali'wi', woni' qollana biliwi qi'yi'n.

Tilimizdegi neologizmlerdi tu'sindiriw arqali' ayi'ri'm wo'z da'wirinde neologizm boli'p, keyin ala ja'miyettin' rawajlani'wi'na baylani'sli' geyparalari'ni'n' go'nergen so'zlerdin' qatari'na wo'tip woti'ratug'i'ni'n, ayti'w mi'sallar menen da'lillep ko'rsetiw woqi'wshi'lardi'n' tildin' rawajlani'w protsessin aqg'ari'p bari'wi'na mu'mkinshilik beredi. Si'rttan kirgen so'zlerge qalay qatnas jasaw jollari'n ayti'p, wolardi' sol u'stinde shi'ni'qti'w ushi'n mi'naday jumi'slardi' islep woti'ri'w kerek:

a) gazeta, jurnal, kitaplardan si'rttan kirgen so'zlerdi ko'shirtip jazdi'ri'p, woni'n' ma'nisin tu'sindiriw, woqi'li'wi', ayti'li'wi'na shi'ni'qti'ri'p bari'w:

b) si'rttan kirgen so'zlerge wo'z so'zlerimizdin' ishinen ma'nilik jaqtan jaqi'n so'zlerdi qatar qoyi'p ko'rsetiw:

v) si'rttan kirgen so'zler boyi'nsha woqi'wshi'lar menen so'zlik jumi'si'n ali'p bari'w h.t.b.

Woqi'wshi'lar mektepte ku'ndelikli turmi'si'nda ka'siplik leksikadan paydalani'p woti'radi'. Baslawi'sh klasslarda bul tuwrali' da'slepki mag'li'wmat berilmeydi.

Bul boyi'nsha mi'naday jumi'sti'n' tu'rleri boyi'nsha isler ali'p bari'wg'a boladi':

a) shi'ni'g'i'w jumi'slari'n ka'siplik leksikani'n' tarawlari' boyi'nsha ali'p bari'w. Bul jag'dayda woqi'wshi'lardi' qorshag'an turmi'sqa baylani'sli' ka'sipler boyi'nsha baqlawg'a bag'darlaydi'.

b) bayan, shi'g'arma wo'tkeriledi. Bul jumi's ka'siplik tematikag'a arnaladi'.

v) geyde yekskursiyani'n' juwmaqlari'n awi'zsha ju'rgizip, buni' da belgili bir tematikag'a baylani'sli' ali'p bari'w kerek.

g) belgili bir tematikag'a baylani'sli' (pionerler so'zligi, futbolistler so'zligi, sayaxatshi'lar so'zligi, woqi'wshi'lar so'zligi h.t.b.) so'zlikler du'zdiriw.

Sinonimlerdi wo'tkende woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'w jumi'slar menen ushlasti'ri'p bari'w wori'nli'. Geypara mug'allimler sinonim haqqi'nda tu'sinik berip, wonnan keyin bekkemlew jumi'si'na wo'tip kete beredi. Sinonim u'stinde alg'an bilimlerin qalay biliw maqsetinde bir neshe praktikali'q jumi'slar islese boladi'.

Omonim, antonim u'stinde de usi'nday jumi'slar islep, woqi'wshi'lardi'n' bul temalardi' toli'q men'gerip ali'wi'na mu'mkinshilik beretug'i'n sabaqlarda bir neshe shi'ni'g'i'wlar berilgen.

Leksika boyi'nsha mi'naday shi'ni'g'i'wlar islep bari'w talapqa i'layi'q dep qaraladi'.

a) tekst u'stinde islew, wonnan temag'a sa'ykes so'z ha'm so'z ma'nilerin tabi'w, so'z ma'nsine xarakteristika beriw, tiykarg'i' ha'm wonnan do'regen awi'sqan ma'nilerdi aji'rati'w, sali'sti'ri'w ayi'ri'qshali'qlari'n ani'qlaw, so'zliklerden paydalani'w:

b) so'zlerdi leksikali'q ha'm grammatikali'q ma'nilerine qaray topalarg'a bo'liw, so'z shaqaplari'na qatnasi'n ani'qlaw:

v) a'debiy shi'g'armalardan awi'sqan ma'nide qollani'lg'an wori'nlardi' tabi'w, awi'zsha yaki jazba tu'rde:

j) anaw ya mi'naw leksikali'q temag'a baylani'sli' bayan ha'm shi'g'armalar jazdi'ri'w, wonda kerekli so'zler menen ma'nilerdi qollana biliw:

e) mektep so'zlikleri u'stinde leksikali'q shi'ni'g'i'wlar wo'tkeri'?

Frazeologizmler boyi'nsha sabaqlarda woardi'n' wo'zgeshe so'z qatлами' yekenligin ko'zde tuti'p, wol wo'zgesheliktin' ma'nisinde, ko'binese awi'spali' ma'ni de keletug'i'nli'g'i'nda quri'li'si' boyi'nsha yeki, ya wonnan da ko'p so'zlerdin' dizbeginen turatug'i'nli'g'i'n na'zerde tuti'w kerek. Tu'sindiriw usi'

bag'darda wo'tkerilse, wol konkret mi'sallardi'n' bazasi'nda ali'p bari'lsa, woqi'wshi'lardi'n' ug'i'wi'na jen'il boladi'.

Didaktikali'q jumi's tekstlerden frazeologizmlerdi tabi'w, ma'nilerin ani'qlaw, sa'ykes ga'pler tu'rinde ko'shirip jazi'w, ya woqi'w, frazeologizmlerdi keltirip ga'p woylap tabi'w usag'an formalarda da ali'p bari'ladi'.

Woqi'wshi'lar menen praktikali'q jumi's islew da'wirinde wo'zinshe islewge, yamasa klassta islewge mi'naday tapsi'rmalar beriwge boladi'.

a) belgili tekst, ya shi'g'armadan frezeologizmlerdi tawi'p, wog'an ma'nilik analiz jasaw:

b) shayi'r-jazi'wshi'lari'mi'zdi'n' belgili bir shi'g'armasi'n ko'rsetip, wolardan frazeologizmlerdi tapti'ri'w ha'm ko'shirtip jazdi'ri'w:

v) shi'g'armalardan ushi'rma so'zlerdi tapti'ri'w, wolardi' tematikalar boyi'nsha ayi'ri'w, ma'nilik tu'siniker beriw:

g) naqi'l-maqallardi' tematikali'q belgilerine qaray ayi'ri'w.

Mi'sali', ba'ha'r, miynet, bilim, adamgershilik, dosli'q h.t.b.

d) bular boyi'nsha ayi'ri'm so'zlikler ju'rgizdirip u'yreti'w. Bul jag'dayda frazeologizmler boyi'nsha du'zilgen so'zliklerden paydalani'w mu'mkin.

e) frezeologizmler boyi'nsha tablitsalar, sxemalar du'zdiriw t.b.

Grammatikani' woqi'ti'w metodikasi'

Joba

1. Grammatikani' woqi'ti'w a'hmiyeti ha'm worni'.

2. Grammatikani' woqi'ti'w mazmuni' ha'm printsipleri.

3. Grammatikani' u'yreniwde morfologiya menen sintaksistin' baylani'si'.

4. Grammatikali'q tu'sinikler haqqi'nda.

A'debiyatlar

1. Wzbek tilin wqitish metodikasi. Toshkent, 1975.

2. Qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi' (Raxmatova S). Almati', 1975.

3. K.Arg'i'nov qazaq tilin woqi'ti'w metodikasi', Almati', 1974.

4. E.Berdimuratov, K.Pirniyazov. Worta mekteplerde qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi'. No'kis, 1988.

5. B.Qutli'muratov. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' ayi'ri'm ma'seleleri. No'kis-1992.

Grammatikali'q woqi'ti'wdag'i' maqset woqi'wshi'larg'a ana tilinin' ni'zamlari'n, grammatikali'q quri'li'si'ndag'i' wo'zgesheligin u'yreniwdegi, so'zlerdin' du'zilis imenen til quri'li'si' haqqi'ndag'i' qag'i'yardar menen ani'qlamalardi' u'yreti'wden ibarat.

Woqi'wshi'lar grammatani' u'yreniw na'tiyjesinde tildin' a'hmiyeti, ana tildin' tiykarg'i' teoriyali'q ha'm a'meliy faktlerin bilip aladi'. Gramatika boyi'nsha beriletug'i'n teoriyali'q bilim ha'm a'meliy ko'nlikpe woqi'wshi'lardi'n' tildin' barli'q tarawlari' boyi'nsha bilimin bekkemleydi.

Grammatikani' ha'r ta'repleme u'yreniwden woqi'wshi'lardi'n' til kursi' tarawlari' boyi'nsha teren' bilimg'e iye boli'wi'na ta'miynlew menen birge wolardi'n' woy-pikirlerin basqa birewlerge duri's jetkeriwge imkaniyat beredi.

Woqi'wshi'larg'a beriletug'i'n ha'rqanday grammatikali'q tu'sinikler mi'salar ja'rdeminde beriledi wol ha'rqi'yli' shi'ni'g'i'wlardi'n' ja'rdeminde jetkeriledi. Woqi'wshi'lar grammatikali'q bilimdi sanali' wo'zlestiriw na'tiyjesinde wolardi'n' til bayli'g'i' rawajlanadi'.

Mektep bag'darlamasi'nda grammatikani' u'yreniwge arnalg'an bo'limlerge baylani'sli' woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n wo'siriw boyi'nsha jumi's tu'rlerin: bayan, shi'g'arma, jazdi'ri'w, is qag'azlardi'n' tu'rlerin ju'rgiziw, tekst tallaw t.b. jumi'slardi' isletiw belgilengen.

Grammatika boyi'nsha teoriyali'q bilim beriw morfologiya ha'm sintaksiske baylani'sli' ilim negizlerine tiykarlanadi'. Grammatikadan beriletug'i'n bilimdi woqi'wshi'lardi'n' wo'zlestiriwi ushi'n wolardi'n' so'z bayli'g'i' rawajlang'an boli'w, so'zlerdin' ma'nisin bilgen boli'wi' kerek.

Woqi'wshi'lar grammatika sabaqlari'nan so'zlerdi u'yrenip, usi' so'zler tiykari'nda ga'p du'ziwdi u'yrenedi. Grammatikani' woqi'ti'wda metodikag'a tiyimli printsipler basshi'li'qqa ali'nadi'. Onda mazmun menen formani'n' birligi grammatikali'q tu'siniklerdin' qa'liplesiwi, grammatikali'q quri'li's negizinde morfologiya menen sintaksistin' birligi a'melge asi'ri'ladi'.

Demek, grammatika boyi'nsha sabaq wo'tkeriwde til bo'limeri arasi'ndag'i' printsipl saqlanadi'.

Grammatika negizinen yeki bo'limnen: morfologiya ha'm sintaksisten turadi' bular wo'z-ara bir-biri menen baylani'sli'.

Morfologiya so'z ha'm so'zdin' quri'li'si'n izertlegende so'zlerdi leksika-grammatikali'q belgilerine qaray toparlarg'a bo'ledi.

Grammatikani' u'yreniwdegi maqset morfologiya ha'm sintaksis boyi'nsha woqi'wshi'g'a jeterli teoriyali'q bilim beriw a'meliy ko'nlikpe beriwde ibarat. Grammatikani'n' sintaksislik bo'limnin' morfologiyadan keyin u'yreniliwi ta'biyiy qubi'li's.

Grammatikani' u'yreniw bari'si'nda ayi'ri'm so'zler berilip, sol arqali' woqi'wshi'larg'a birneshe ga'pler du'zdiriw tapsi'ri'ladi'. Grammatikani' woqi'ti'wda shi'ni'g'i'w jumi'si'n isletiw a'hmiyetli. Bul jumi's arqali' woqi'wshi'lar so'zlerdi morfologiyalarg'a bo'ledi, wol so'zlerdin' leksika-grammatikali'q ma'nilerin ani'qlaydi'.

Sintaksis boyi'nsha a'meliy shi'ni'g'i'w jumi'slari'nda so'z dizbekleri wolardi'n' tu'rleri ga'p, woni'n' tu'rlerin, ga'p ag'zalari'n, wolardi'n' wo'zgesheligin bileli. Ha'rqanday grammatikali'q mag'li'wmat beriwge arnalg'an a'meliy shi'ni'g'i'wlar u'yrenilip ati'rg'an materialdi'n' mazmuni'na juwap beriw tiyis.

Grammatika boyi'nsha bilim beriwde grammatikali'q tu'sinikler menen grammatikali'q qubi'li'slardi' u'yretiw belgili bir grammatikali'q ani'qlamalar menen qag'i'ydalar tiykari'nda tu'sindiriledi. Grammatikali'q tu'sinikler bayanlang'anda yen' a'hmiyetli ha'm qi'yi'n wori'nlarda bo'lip ali'p woni' woqi'wshi'g'a ha'r jaqlama tu'sindiriw paydali'.

Grammatikali'q ani'qlama ha'm qag'i'ydalar ana tilin sapali' tu'sindiriwdin' tiykari' woqi'wshi'lar grammatikali'q ani'qlamalar menen qag'i'ydalar yadlap aytqan menen wolardi' mi'sallar menen tu'sindire almaydi'.

Grammatikali'q qag'i'ydalar menen ani'qlamalar til faktleri menen qubi'li'slari'na berilgen ilimiy da'liyllewler tiykari'nda boladi'. Ha'rqanday ani'qlamalar menen qag'i'ydalar ha'm woni'n' ji'yi'ndi'si' grammatikali'q tu'sinikler menen birge grammatika kuri'si'ni'n' tiykari'n quraydi'.

Ani'qlamalar menen qag'i'ydalardi' teren' ha'm ha'r ta'repleme bilmeytug'i'n, woqi'wshi'lardi'n' grammatika boyi'nsha bekkem bilim ali'wi' mu'mkin yemes. Til qubi'li'slari'n tu'sindiriwi qag'i'ydalar arqali' beriledi. A'sirese, ma'nileri ha'rqi'yli', ken' tu'rdegi kategoryalar menen til faktleri, worfografiya ha'm punktuatsiya qag'i'ydalari' ja'rdeminde u'yreniledi.

Ha'rqanday ilimiy terminler a'sirese grammatikali'q terminler belgili bir tu'siniklerdi ko'rsetiwshi, so'z boli'p tabi'ladi'. Al morfologiyali'q sostavi', leksikali'q ma'nisi boyi'nsha wo'z aldi'na so'z boli'p yesaplanadi'. Ha'rbir grammatikali'q termin grammatikali'q tu'si niktin' tiykarg'i' belgisin quraydi'.

Grammatikali'q ta'repler duri's bolsa ha'mmege tu'sinikli boladi' ha'm wol barli'q klasslarda bir tu'rde ayti'li'wi' kerek. Oni' ha'r tu'rli yetip atawg'a qollani'wg'a bolmaydi'. Ha'rqanday grammatikali'q tu'sinik belgili termin menen ataladi' wol ilimiy ha'm a'meliy jaqtan da'liylenip tilde qa'liplesedi. Grammatikali'q terminlerdi woqi'wshi'larg'a tu'sindiriw ushi'n mug'allim termin so'zdi taxtag'a jazi'p u'yreniwi kerek.

Grammatikali'q tu'sinikler menen ani'qlamalardi' qag'i'ydalardi' woqi'wshi'lardi'n' sanali' tu'sinip ali'wi'nda woni' woqi'wshi'lardi'n' a'meliy jumi'slarda wori'nli' qollani'wi'na kewil bo'linedi.

Tildegi terminler tuwrali' woqi'wshi'larg'a grammatikali'q tu'sinikler beriwde, birin yekinshisine shatasti'ri'w ushi'n wol kerek bolg'an wori'nlarda mi'salar ja'rdeminde sali'sti'ri'w arqali' tu'sindiriledi.

Qag'i'ydalar menen ani'qlamalardi' wo'zlestiriw, grammatikali'q tu'siniklerdi qa'liplestiriw bul til qubi'li'slari'ndag'i' tu'siniliwge tiyis. Materialdi'n' negizgi belgilerin, woni'n' ji'yi'ndi'si'n ani'qlawg'a tikkeley baylani'sli'.

Grammatikali'q qubi'li'slardi'n' belgili ta'repin ayi'ri'w arqali' woqi'wshi'larda grammatikali'q tu'sinikler qa'liplese baslaydi'. Woqi'wshi'lar grammatikali'q ani'qlama menen qag'i'ydalar arqali' tu'sindiriliwge tiyisli temani'n' mazmuni' sanali' tu'rde an'sat wo'zlestiriwge yerisedi wo'z pikirlerin jeterli ha'm toli'q tu'rde bayanlaw usi'llari'n u'yrenedi.

Morfologiyani' woqi'ti'w metodikasi'

Jobasi':

1. *Morfologiyani' woqi'ti'wdi'n' maqseti ha'm wazi'ypalari'.*
2. *So'z sostavi'n woqi'ti'w.*
3. *So'z tu'rlerin woqi'ti'w.*
4. *So'z shaqaplari'n woqi'ti'w.*
 - a) *Atli'qti' woqi'ti'w.*

b)Kelbetlikti woqi'ti'w.

v)Sanli'qti' woqi'ti'w.

g)Almasi'qti' woqi'ti'w.

d) Feyildi woqi'ti'w.

e)Ra'wishti woqi'ti'w.

Morfologiyani' woqi'ti'w tiykari'nda morfologiyani'n' u'yretetug'i'n wo'zine ta'n wob'ektine qarati'ladi', solay da tildi mekteplerde woqi'ti'wdi'n' wob'ektiv talaplari', tildin' ayi'ri'm tarawlari' arasi'ndag'i' bekkem baylani's ha'm g'a'rezsizlik morfologiyali'q sabaqlarda so'ylewdi rawajlandi'ri'w ushi'n za'ru'r bolg'an tildin' basqa ta'repleri menen baylani'sli' ali'p bari'wdi' kerek yetedi.

So'z shaqapshalari'n, jasali'wi'n u'yretiw arqali' woqi'wshi' so'zler u'stinde isleydi, demek, wol so'zlik bayli'g'i'n ken'eytip baradi'. Wolay bolsa, so'zlik jumi'slari' islenip bari'wi' sha'rt. Ko'plik, seplik, tarti'm, betlik kategoriyalari'n u'yretiwge baylani'sli' so'zlerdin' ga'pte grammatikali'q baylani'slari' haqqi'nda sintaksiske tayarli'qti' aladi'. Qaraqalpaq tilinin' worfografiyasi' fonetikali'q-morfologiyali'q printsipke su'yenedi, al morfologiyani' woqi'ti'wda woqi'wshi' ha'r bir sabaqta worfografiyalı'q jumi's ta ali'p baradi' degen so'z.

Morfologiyani' woqi'w arqali' woqi'wshi' usi' taraw boyi'nsha programmag'a sa'ykes teoriyalı'q bilim aladi', praktikali'q ko'nlikpege iye boladi'. Bulardi'n' barli'g'i' da tildin' wo'tilgen tarawlari' menen bekkem baylani'sta, alg'an bilimin ken'eytiw, sintaksisti u'yreniwge tayarli'q bag'dari'nda ju'rgiziledi.

Morfologiyali'q materiallardı' woqi'ti'w da'wirinde ha'r bir sabaqti'n' u'yretiwshilik, biliwshilik, ta'rbiyalawshi'li'q, printsiplerine su'yene woti'ri'p is ali'p baradi'. Mug'allim material tan'lawda beriletug'i'n shi'ni'g'i'wlardi'n' morfologiyali'q qag'i'ydalarg'a juwap beriwine ha'm wolardi'n' ko'binese baylani'sli' tekstler tu'rinde berilip, woqi'wshi'lar ushi'n ta'rbiyai'q xarakterge iye boli'p woti'ri'wi'na itibar berip bari'w kerek.

So'z sostavi' tuwralı' mektep grammatikasi'nda qi'sqasha berilgen. Negizinde, so'z sostavi' tuwralı' ken'irek mag'li'wmat beriliw kerek. Sebebi, morfologiyali'q ha'm worfografiyalı'q bilim usi'ni' talap yetedi. Bul woqi'wshi'lardi'n' duri's so'ylew ha'm jaza biliwine mu'mkinshilik tuwdi'radi', so'z sostavi' ken'irek ha'm jaqsi' men'geriliwi tiyis. Solay yetip, so'z sostavi' temasi'n tu'sindirgende, so'zlerdin' mi'naday morfologiyali'q u'sh yelementten turatug'i'n tu'sindiriw menen jumi's ali'p bari'ladi'.

1.So'zdin' tu'biri.

2.Qosi'mta.

3.Do'rendi tu'bir (tiykar)

Bul boyi'nsha grammatikali'q jumi's woqi'wshi'larg'a tiykarg'i' ha'm do'rendi tu'birlardi' ani'qlaw, analizlew, qosi'mtalardi' ayi'ri'w, tiykari'nda praktikali'q ko'nlikpe mi'sallar bag'dari'nda sho'lkemlestiriledi.

So'z tu'rlerin' bir-biri menen baylani'sli' ha'm izbe-izli planda woqi'tqan maqul. Bunday a'dis, qospa so'z tu'rlerinin' bir-birinen ayi'rmashi'li'g'i'n,

jasali'w wo'zgesheligin sali'sti'ri'p qaraw arqali' teoriyali'q bilimdi jen'il wo'zlestiriwge ja'rdem yetedi. Bul ushi'n qospa so'zlerdin' tu'rleri boyi'nsha mi'sallar tan'lanadi', wonda qospa so'zlerdi tabadi', bir-biri menen sali'sti'radi', ma'nisi ha'm jasali'w parqi' ayi'ri'ladi'.

A'sirese, qi'sqarg'an so'zler tilimizde son' payda bolg'an jan'a qubi'li's yekenligin, wolardi'n' qanday jollar menen qi'sqari'wi', duri's ayti'li'w menen jazi'li'w jollari'n ko'rsetiw kerek. Sebebi qi'sqarg'an so'zler bir jag'i'nan worfografiya, yekenshi jag'i'nan worfoepiya menen baylani'sli', u'shinshiden, kalligrafiyali'q a'hmiyetke iye.

Sunday-aq, bunday jumi'slardi'n' birikken so'zler, jup so'zler boyi'nsha da wo'tkeriwge boladi'. Bunda woqi'wshi'lar qaysi' so'z benen qaysi' so'zdin' birikkenin, wolar arasi'nda fonetikali'q wo'zgeristin' bolg'an, bolmag'ani'n ko'redi ha'm qalay jazi'li'wi'n u'yrenedi.

Jup so'zlerdin' tu'rlerin woqi'tqanda bala woni'n' ha'r qanday tu'rinin' jasali'wi' bir-birinen wo'zgesheligin an'lawi' kerek.

Woqi'wshi'larg'a so'z shaqaplari' temasi'n tu'sinliriwdi baslawi'sh klassta alg'an bilimi tiykari'nda baslaw kerek. Bul ushi'n sa'ykes tekstler u'stinde shi'ni'g'i'w islenedi.

Qanday jag'dayda da yeske tu'siriw shi'ni'g'i'wi' islenip, keyin programmada belgilengen so'z shaqaplari' haqqi'ndag'i' bilimdi tu'sindirgen maqul boladi'. Bul ushi'n mug'allim didaktikali'q materiallar tiykari'nda so'z shaqaplari'n sali'sti'rma analiz arqali' qaraqalpaq tilindegi so'zlerdin' ma'nisine, formasi'na ha'm ga'p ishindegisi xi'zmetine qaray bir neshe toparg'a bo'linetug'i'ni' tuwrali' juwmaqlasqan tu'sinikti beredi, wolardi'n' so'z shaqaplari' dep atalatug'i'nli'g'i'n aytadi'.

Woqi'wshi'lar «Atli'q» temasi' boyi'nsha qansha jaqsi' tu'sinik ali'p, wog'an duri's ko'nlikse, keyingi wo'tiliwge tiyisli so'z shaqaplari'n sonshama duri's men'gere aladi'. Atli'qti' woqi'ti'wda gu'milji tu'sinik berilse, woqi'ti'wdi'n' metodikasi' ha'm wondag'i' na'tiyjeli usi'llar basshi'li'qqa ali'nbasas, ha'r qi'yli' praktikali'q jumi'slar islenbese, baslang'i'sh klasslarda wo'zlestirilgen bilim ha'm ko'nlikpe tiykar yetilmese, atli'q boyi'nsha ha'r ta'repleme tu'sinik, ko'nligiw isin men'geriw qi'yi'n, bilim isenimsiz ha'm u'stirtin xarakterde boladi'.

Atli'q boyi'nsha woqi'wshi'larg'a tu'sinik beriw mi'na jollardi' tan'law kerek:

1. Til faktlerin analiz yetiw arqali' juwmaqqas qaray bari'w (qag'i'ydani' belgilew)-induktivlik jol.

2. Juwmaqtan (qag'i'ydani' ani'qlawdan) til faktlerin analiz yetiwge wo'tiw—deduktivlik jol.

Woqi'wshi'lardi'n' atli'q temasi'n duri's men'gerip ali'w ushi'n bul u'stinde shi'ni'g'i'wlar islew ha'm bilimin ani'qlaw maqsetinde kontrol' jumi'slari'n wo'tkerip turi'w kerek. Bul ilajlar woqi'wshi'lardi'n' atli'q temani' sanali' men'gerip ali'wi'na mu'mkinshilik tuwdi'radi'.

Gu'rrin' protsessinde birlik ha'm ko'plik ma'ni ani'qlanadi'. Keyin ko'pshilik atli'qlardi'n' da birlik ha'm ko'plik ma'nide qollani'latug'i'ni' ayti'ladi', juwmaq islenedi. Atli'qti'n' ma'ni do'retiwshi affiksleri ataladi', woqi'wshi'lar wo'zleri mi'sallar tabadi'. Bir neshe shi'ni'g'i'wlar islegennen keyin ayi'ri'm atli'qlardi'n' ko'plik jalg'awlari'n qabi'l yetpey-aq, ko'plik ma'nide qollani'la beriletug'i'nli'g'i'n mi'sallar menen mug'allim ko'rsetedi, tu'sindiredi, woqi'wshi'lardi' da qatnasti'radi', sabaqti' aktivlestiredi, soraw-juwap tu'rinde awi'zeki ha'm jazba formalarda birlik ha'm ko'plik sandag'i' atli'qlar woylap tapti'ri'ladi', jazdi'ri'ladi', ko'plik qosi'mtalari' ataladi'.

Atli'qti'n' tarti'mlani'wi' haqqi'nda belgilengen teoriyalig' mag'li'wmat anaw, ya mi'naw bet, san tu'rinde tarti'm jalg'awi' ko'rinetug'i'n ga'plerdin' bazasi'nda u'yreniliwi mu'mkin. Bul ushi'n ha'r bir ga'pte tarti'ms jalg'a7li' atli'q so'zler izbe-izlilik penen keltirilip, grammatikalig' ma'nisi anilizlenedi, qaysi' bette, qaysi' sanda qanday jalg'aw qollani'lg'ani', qalay jalg'ang'ani', sestin' wo'zgeriwi tu'sindiriledi. Sabaqti' gu'rrin'lesiw arqali' buri'ng'i' bilimin yeske tu'sirip ayi'ri'm so'zlerdi tu'rli seplik formalari'nda keltirip ma'nisi ha'm formasi' jag'i'nan ani'qlawdan baslag'an paydali'. Wolar analiz yetilip, woqi'wshi'larg'a ga'p ishindeg'i' xi'zmeti tu'sindiriledi. Solay yetip, qaraqalpaq tilinde, ataw, iyelik, bari's, tabi's, shi'g'i's, wori'n sepliklerinin' bar yekenligi wolardi'n' sorawlari', usi' sepliklerde turi'p, wolardi'n' jalg'awlardi' qabi'l yetip tu'rleniwi atli'qlardi'n' seplenitug'i'nli'g'i' ayti'ladi'. Bizin' pikirimizshe, sabaq konkret mi'sallardi'n' bazasi'nda sepliklerdin' ma'nisin, morfologiyalig' ko'rsetkishlerin, qollani'li'wi'n ani'qlaw tiykari'nda ali'p bari'li'wi' kerek, sepliktin' ma'nileri menen formalari' izbe-izlilik penen ani'q mi'sallarda ani'qlanadi'. Atli'qlardi'n' sepleniwine baylani'sli' bir sabaqti', seplik jalg'awlari'ni'n' jazi'li'wi'na arnap wo'tkeriw jaqsi' na'tiyje beredi. Sebebi, woqi'wshi' ne ushi'n seplik jalg'awi'ni'n' ha'r tu'rli yekenligin ayi'ri'wda qi'ynaladi'. Woqi'wshi'lar atli'qti'n' sepleniwine baylani'sli' mi'na sorawlarg'a juwap bere alatug'i'n boli'wi' tiyis:

1. Atli'qlardi'n' sepleniwi degenimiz ne?
2. Seplik jalg'awlari'ni'n' xi'zmeti nede?
3. Qaraqalpaq tilinde qanday seplikler bar?
4. Wolardi'n' qanday sorawlari' bar?
5. Seplik jalg'awlari' ayti'p berin'
6. Seplik jalg'awlari'ni'n' jazi'li'wi' qanday?
7. Atli'q so'z woylap tap, seple.
8. Atli'qlar birlik ha'm ko'plik sanlarda qalay tu'rlenedi?
9. Jay seplik, tarti'mli' seplik degen ne?

Atli'q jasawshi' qosi'mtalar u'stinde islegende, da'slep sol wo'zinin' da'slepki ma'ni menen wog'an qosi'mta qosi'lg'annan keyingi ma'nisi arasi'ndag'i' wo'zgeshelikti, ayi'rmashi'li'qti' sali'sti'ri'w kerek boladi'. Bul keyingi temalardi' duri's tu'siniwge mu'mkinshilik jasaydi'.

Do'rendi atli'qlardi' ha'm wolardi'n' qosi'mtalari' boyi'nsha sabaqli'qta, do'rendi atli'qlardi' tabi'w ha'm qosi'mtalari'ni'n' asti'n si'zi'w, atli'q jasawshi' qosi'mtalari'n ayi'ri'w ha'm ma'nisin ayti'p beriw, berilgen so'zlerde qosi'mtalardi' tabi'w, analiz yetiw, berilgen qosi'mtalardi' qosi'p yekinshi ma'nisi atli'q so'zlerdi jasaw qusag'an shi'ni'g'i'wlar berilgen.

Sabaqta so'zlerdi morfologiyali'q jaqtan tallap, wolardi'n' keynine qosi'mtalardi'n' jazi'li'w ni'zamli'qlari'n tu'sindirip bari'w, wolar boyi'nsha kishkene qag'i'ya jasap, buni' sa'ykes analiz tiykari'nda woylani'lg'an sorawlar ja'rдеми menen woqi'wshi'lardi'n' wo'zlerine isletiw mu'mkin.

Woqi'wshi' qosi'mta arqali' do'regen yekinshi so'zdin' ma'nisi, sorawi', qanday tu'sinikti bildiretug'i'nli'g'i', grammatikali'q belgisi haqqi'nda toli'q bilimge iye boli'wi' sha'rt. Bulardi' tek bilip g'ana qoymay, woqi'wshi'lar wolardi' da'lilley alatug'i'n bolsi'n, woni' wo'zi qollana alatug'i'n da'rejege yerissin.

Kelbetlikti woqi'ti'wdi' da wolardi'n' leksikali'q ma'nisi menen grammatikali'q ma'nisine baylani'sli' wo'zgeshelikti tani'w kerekligin, woni'n' kelbetlik predmettin' ko'binese si'n-si'pati'n bildirgen baylani'sli' so'zler bolg'anli'qtan, woni' atli'q so'zler menen baylani'sta u'yretken maqul.

Kelbetlikti u'yreniw boyi'nsha gu'rri'n' wo'tkergende, wolardan ko'p na'rse talap yetilmeydi. Da'slepki shi'ni'g'i'wlarda ga'p ishinen kelbetlikti tawi'p (a'llette, sorawlar arqali'), woni' basqa so'z shaqaplari'nan ayi'ra biliwine, wog'an duri's soraw qoya biliwine ha'm qanday so'z shaqabi' menen baylani'sli' boli'p keliwin itibarg'a ali'w za'ru'r.

Kelbetliktin' jasali'wi' temasi'n wo'terde qaraqalpaq tilinde so'zlerdin' jasali'wi' boyi'nsha woqi'wshi'lardi'n' alg'an bilimi tiykar yetip ali'nadi' da, wolar u'stinde bir qansha sabaq wo'tkergennen keyin, taxtag'a ko'rsetpeli quraldi' ildirip sxema u'stinde jumi's islenedi, tu'sindiriledi.

Woqi'wshi'lardi'n' kelbetlik boyi'nsha u'yrengenlerine su'yene woti'ri'p, kelbetliktin' da'rejelerin de tu'sindiriwge boladi'. Bul jerde woqi'wshi'lar da'rejeni tu'siniwge qi'ynaladi'. Sonli'qtan mi'sallar arqali', da'reje degennin' ne yekenligi haqqi'nda tu'sindirilip, sabaqta terminnin' ma'nisin ashi'w joli' menen baslasa da boladi'. Keyingi praktikali'q jumi'slar tu'rli formalarda wo'tkeriledi. 1.Ha'r qi'yli' temalarda shi'g'arma, bayanlar jazdi'ri'p, bulardi' qollani'w na'tiyjesin ko'riw, bul ushi'n aldi' menen ta'biyatqa sayaxat uyi'mlasti'ri'w, su'wretler berip, bularg'a qadag'alaw jasaw.

2.O'zleri woqi'g'an a'debiy shi'g'armalardan, sinonim kelbetliklerdi tawdi'ri'p, qollani'li'p turg'an ga'pi menen ko'shirtip jazdi'ri'w.

3.Berilgen kelbetliklerdin' sinonimlerin tapti'ri'w, wolardi'n' qanday wori'nda qollani'wi' yekenligin aytti'ri'w ha'm qollani'p ko'riw.

4.Mug'allim ta'repinen tayarlang'an kespe qag'azlar isletiw t.b.

Sanli'q so'z shaqabi'n atli'qlarg'a qatnasli' planda u'yretiw arqali' mug'allim, birinshiden, temalardi'n' bir-biri menen baylani'si'n ta'miyinleydi, yekinshiden, woqi'wshi'lardi'n' atli'q ha'm kelbetlik haqqi'ndag'i' bilgenlerin

yesine tu'siredi, u'shinshiden, bular arasi'ndag'i' grammatikali'q, semantikali'q wo'zgeristi ayi'ra biliwine mu'mkinshilik tuwdi'ri'ladi'. Sanli'qti'n' tu'rlerin woqi'ti'wda wol boyi'nsha arnawli' ko'rsetpe qurallar islep, wonda tu'rlerin mi'sallar arqali' ko'rsetip paydalansa boladi'. Sonda woqi'wshi'lar wolar arasi'ndag'i' bir-birinen ayi'rmashi'li'qlardi' tez wo'zlestirip aladi'. Woqi'wshi'lar ko'binese qospa sanli'qlardi'n' jazi'li'wi', qatarli'q sanli'qlardi'n' jazi'li'wi' boyi'nsha qi'ynaladi', geyde bazi' bir worfografiyali'q qa'telikke jol qoyadi'. Sanli'qti' u'yretiw sabag'i'nda to'mendegi tiykarg'i' wazi'ypa iske asi'wi' sha'rt:

1.Sanli'qti'n' ma'nisin tani'w.

2.Sanli'q qanday sorawlarg'a juwap beriw bilw.

3.Sanli'qti'n' grammatikali'q belgilerin aji'rati'w.

4.Sanli'qti'n' tu'rlerin bilw.

5.Sanli'qlardi'n' sostavi'n tani'w.

6.Sanli'qti'n' ga'p ishinde atqaratug'i'n xi'zmetin belgilew.

7.Sanli'qlardi'n' worfografiyasi'n ani'qlaw ha'm t.b.

Almasi'qti' u'yreniw aldi'n'g'i' klasslarda woqi'wshi'lardi'n' atli'q, kelbetlik, sanli'q boyi'nsha alg'an bilimin yeske tu'siriwden baslanadi'. Wo'ytkeni, almasi'qlar ko'binese usi' so'z shaqaplari' menen tikkeley baylani'sli'.

Almasi'qti' woqi'ti'w da, basqa so'z shaqaplari'n woqi'ti'w si'yaqli', sabaqti' iktivlestiriw maqsetinde woqi'wshi'lardi' jumi's islewge psixologiyali'q jaqtan tayarlawdan baslaw kerek. Sonnan keyin gu'rrin' wo'tkerip mi'sallar menen sali'sti'ri'w arqali' almasi'q so'zlerdin' ma'nileri grammatikali'q belgileri analiz yetiledi.

Almasi'q boyi'nsha tu'sinik alg'annan keyin tablitsani' paydalani'w arqali' wolardi'n' ma'nilik jaqtan ha'r qi'yli' bolatug'i'nli'g'i' analizlenedi. Bul da mi'sallar bazasi'nda ali'p bari'ladi'. Analiz yetiw, sali'sti'ri'p ko'iw almasi'qlardi' bir-birinen ayi'ri'wi'na jag'day jasaydi', keyin tablitsa du'ziledi.

Almasi'q boyi'nsha alg'an bilimin bekkemlew maqsetinde, shi'ni'g'i'w jumi'si'ni'n' to'mendegi tu'rlerin usi'nsa boladi':

a) tekstten almasi'qlardi' tawi'p, wolarg'a sorawlar qoyi'w, tarti'm, seplik jalg'awi'n ani'qlaw (grammatikali'q tallawdi'n' ayi'ri'm bo'limi):

b) berilgen almasi'q so'zlerdi tarti'm ha'm seplik jalg'awi' menen tu'rlew:

v) tekstlerde ko'p tochka worni'na tiyisli almasi'qlardi' tawi'p qoya bilw:

g) ayi'ri'm almasi'qlardi' qollani'p (ha'r qi'yli' formada) ga'pler du'ziw:

d) atli'q, kelbetlik, sanli'q qollani'lg'an ga'plerdegisi' so'zlerdi tiyisli almasi'qlar menen awmasti'ri'w:

e) almasi'qlardi' so'ylewde birlik, ko'plik, sanda qollani'p u'yreniw, wolarg'a ma'nilik analiz jasaw:

j) imlasi'na baylani'sli' u'yreniwshi diktantlar, bayan, kishi shi'g'armalar jazi'w, almasi'qlardi' qollani'w usi'llari'n u'yretiw t.b.

Feyil so'z shaqabi'n woqi'ti'w woni'n' leksikali'q ma'nisin, morfologiyali'q formalari'n, ga'p ishindeg i xi'zmetlerin, u'yretiwge baylani'sli'.

Feyildin' usi' belgilerin teoriyali'q jaqtan u'yreniw ha'm praktikali'q qollana ali'wdan ibarat. Mug'allim feyildin' bunday wo'zgesheliklerin yeske ala woti'ri'p, sabaqti' usi' wo'zgesheliklerin baylani'sli', woqi'wshi'lardi'n' toli'q men'gere ali'wi'na jag'day tuwdi'ra alarli'qtay yetip ali'p bari'w tiyis.

Keyingi sabaqta feyil, ma'nisi, grammatikali'q belgisi haqqi'nda sistemali' tu'sinik beredi. Bul jag'dayda mug'allim woqi'wshi'lardi'n' wo'tken sabaqtag'i' yeske tu'sirgenlerin, sol boyi'nsha klassta, u'yde islengen jumi'slari'na su'yene woti'ri'p tu'sindiriwi, mi'sallardi' sol tiykarda ali'wi' kerek.

Woqi'ti'wshi' feyil so'zlerdi basqa so'z shaqaplari'na jatatug'i'n so'zler menen sali'sti'ri'w arqali' wolardi'n' (feylil so'zlerdin') yen' basli' belgilerin aji'rati'wdi' ko'zde tutadi'.

Feyillerdin' jasali'wi'n u'yretkende basqa so'z shaqaplari'ni'n' jasali'wi' mag'li'wmatqa su'yeniledi. Mi'sallar ali'p, analiz yetiledi. Sol arqali' wo'tiledi woqi'wshi'lar sabaqli'qtag'i' basqa so'zlerge jalg'ani'p, wolardan feyiller jasaytug'i'n arnawli' qosi'mtalar boladi'.

Bul boyi'nsha woqi'wshi'lar menen gu'rrin'leskende, birinshiden, feyilde u'sh ma'ha'l bolatug'i'nli'g'i'n, yekinshiden, feyiller de atli'qlar si'yaqli' birlik ha'm ko'plik sanda qollani'latug'i'ni'n yesine sali'w ha'm analiz jasaw kerek boladi'. En' basli' wazi'ypa feyil ma'ha'llerin u'yreniwde is-ha'rekettin' qaysi' ma'ha'lde boli'p ati'rg'ani'n, bolg'anli'g'i'n, bolatug'i'nli'g'i'n so'ylew waqti' menen sali'sti'ri'p sanali' tu'rde tani'w ha'm ani'qlawdan, ma'ha'llik formalardi'n' xi'zmetin wo'zlestiriwden ibarat.

Ha'rbir feyil da'rejesin bo'lek wo'tiw de mu'mkin bul feyilge berilgen saatti'n' jetkilikliligine qaraladi'. Onday jag'dayda ha'r bir feyil da'rejesinin' ma'nilik qatnasi' arnawli' bayanlani'li'p, keyin barli'q da'rejeler, wolar arasi'ndag'i' wo'zgeshelik ha'm baylani's juwmaqlasi'wi' sha'rt. Woqi'wshi' feyil da'rejeleri boyi'nsha pu'tin bir tu'sinik alsi'n ha'm wol keyin sa'ykes shi'ni'g'i'wlar, praktikali'q jumi'slardi'n' u'stinde isletiw arqali' bekkemlensin. Feyil meyillerin woqi'ti'wda da feyil da'rejeleri boyi'nsha islengen jumi's formalari' menen usi'llari' paydalani'li'wi' mu'mkin. Bul boyi'nsha ilimiy tu'sinikte shi'ni'g'i'wlardi'n' bazasi'nda, sali'sti'ri'w plani'nda payda bolsa, tu'sinik isenimli ha'm sapali' boladi'.

Solay yetip, feyildin' meyilleri boyi'nsha woqi'wshi'larg'a:

- 1)Feyildin' meyilleri degen termininin' neni an'lalatug'i'nli'g'i',
- 2)Feyildin' meyillik tu'rleri
- 3)Wolardi'n' bir-birinen wo'zgeshelikleri, jasali'wi'
- 4)Feyil so'zlerin bir meyil formasi'nan, yekinshi meyil formasi'na wo'zgertip qollana biliw
- 5)Bulardi' wo'zlerinin' so'ylew iskerliginde duri's qollana biliw usag'an bilim ha'm wog'an ko'nligiw beriledi.

Feyildin' ma'ha'lleri ha'm woni'n' jasali'wi' boyi'nsha sabaq wo'tiledi. Sonli'qtan, bunda sabaq analizi ko'birek ma'ha'llerdin' qalay jasali'wi', wolardi'n' betleniwi, sepleniwine itibar beriledi. Bunda da shi'ni'g'i'wlar islenip, teoriyali'q bilim, praktikali'q jumi's penen bekkemlenip woti'ri'ladi'. Woqi'wshi'larg'a ko'birek tu'sinikli boli'w maqsetinde feyil ma'ha'llerinin' betleniw u'lgileri sxema boyi'nsha ali'p bari'ladi'. Woqi'wshi'lar shi'ni'g'i'w islew da'wirinde feyil ma'ha'llerinin' qosi'mtalari'n tawi'p, wolardi' analiz yetedi. A'sirese, keler ma'ha'ldin' awi'spali', niyetli, boljawli' tu'rleri u'stinde ko'birek shi'ni'g'i'w isletiw kerek. Da'slepki sabaqti' woqi'wshi'lar menen gu'rrin'lesiwde ra'wish ne, qanday ma'ni an'latadi'? qanday? Sorawlarg'a juwap beredi, qanday so'z shaqabi' menen baylani'si'p keledi, kelbetlik qanday so'z shaqabi' menen baylani'si'p keledi, formali'q usasli'g'i', qanday so'zler tiykarg'i' ra'wishler boladi' h.t.b. degen sorawlar u'stinde woy juwi'rti'w kerek. Sabaqti' bekkemlew, ko'nliktiriw yetabi'—oqi'wshi'lar ushi'n da, mug'allim ushi'n da yen' bir juwapkerli yetap. Sonli'qtan, mug'allim bug'an ayri'qsha di'qqat awdari'p, woqi'wshi'lardi'n' mu'mkinshiligine qaray sabaqti'n' maqsetine i'layi'q jumi's beriw kerek.

Ra'wishtin' tu'rleri boyi'nsha sabaq wo'tkende de, wo'tken sabaqtag'i' alg'an bilimne su'yene woti'ri'p, sabaq baslaw kerek. Woqi'wshi'lardi'n' bilgenlerin juwmaqlap, wolardi'n' di'qqati'n taza temag'a awdari'w za'ru'r. Taza temani'n' mazmuni'na sa'ykes ko'rsetpeli qurallar islewge boladi'.

Ra'wishtin' uli'wma tu'rleri boyi'nsha tu'sinik, yamasa tu'rli ma'nilerdegi ra'wish so'zler menen bir neshe ga'plerdi keltirip, awi'zeki ha'm jazba formalarda sa'ykes ra'wishler ma'nilik ha'm formali'q jaqtan analiz yetiledi, wolardi'n' bir-birinen parqi' belgileri ani'qlanadi'.

Woqi'wshi'larg'a ra'wishtin' jasali'wi' boyi'nsha tu'sinik bergende, tilimizde so'zlerdin' jasali'wi', soni'n' ishinde ra'wishlerdin' jasi'li'wi' boyi'nsha qanday yekenligi, wolardi'n' wo'zine ta'n qosi'mtalari' u'stinde tiykarg'i' ra'wish ne, wolardan ha'm basqa so'z shaqaplari'nan qalay ra'wish jasaladi', do'rendi ra'wishler qalay payda boladi', wolardi'n' tu'rleri qanday degen ma'seleler boyi'nsha bilim aladi'. Ko'mekshi so'zlerdi woqi'ti'w mi'na tiykarg'i' wazi'ypalar do'geriginde boladi':

-Woqi'wshi'lardi'n' mektepte grammatika boyi'nsha bilimin tag'i' da ko'mekshi so'zlerdi u'yreniw arqali' toli'qti'ri'p bari'w, ko'mekshi so'zlerdin' ha'r qaysi'si'ni'n' wo'zine ta'n wo'zgesheligi, wolardi' bir-birinen ayi'ra biliwge u'yreti'w:

-Ma'nili so'zler menen ko'mekshi so'zler arasi'ndag'i' ayi'rmashi'li'g'i'n (ma'nilik, grammatikali'q), qari'm-qatnasi'n, wolardi' bir-birinen aji'rata biliwge u'yreledi:

-Woqi'wshi'lardi'n' ko'mekshi so'zlerdi so'ylew protsessinde duri's qollana biliwin, wolardi' shatasti'ri'w jollari'n u'yreti'w:

-Woqi'wshi'larg'a ko'mekshi so'zler boyi'nsha teoriyali'q bilim beriw menen birge, sol iyelegen bilimin praktikali'q iske asi'ri'w maqsetinde jumi's isley biliwge ko'nliktiriw:

-Orfografiyali'q alg'an bilimin ja'ne de rawajlandi'ri'p bari'w ushi'n ko'mekshi so'zlerdin' jazi'li'w normalari'n u'yretiw t.b.

Ko'mekshi so'zlerdi woqi'ti'w

Jobasi':

1) *Tirkewishti woqi'ti'w*

2) *Da'nekerdi woqi'ti'w.*

3) *Janapaydardi' woqi'ti'w.*

Ga'pte so'zlerdin' grammatikali'q baylani'si'n, woqi'wshi'lardi'n' so'ylew tilin wo'siriwde, ayri'qsha stilin rawajlandi'ri'wda tirkewishlerdi duri's tani'w ha'm duri's qollana biliwdin' a'hmiyeti ulli'.

Tirkewishlerdin' tu'rlerine toqtag'anda, wolardi'n' tilimizdegi ko'birek qollani'latug'i'n qanday tu'rleri bar yekenligin ko'rsetiw ha'm wolar qalay bo'linetug'i'nli'g'i'n ayti'p kelip, mi'naday tablitsani' ko'rsetiw menen sol boyi'nsha analizler islese boladi'.

Bunnan keyin ha'r qi'yli' jazba, awi'zsha jumi'slar islep, wolardi'n' qalay jazi'li'w, ga'p ishindeg qollani'w wo'zgesheligine tibar berip barsa boladi'. Tirkewishlerdin' stil'lik qollani'li'wi' boyi'nsha da shi'ni'g'i'wlar sho'lkemlestirilgeni maqul.

Da'nekerdin' de, tikeriw si'yaqli' ga'p ishinde a'hmiyeti ulli'. Sebebi, da'neker tu'sip qalsa, ga'p ma'nisinde wolqi'li'q seziledi.

Bul jag'daylardi' boldi'ri'w maqsetinde jumi'slardin' ha'r qi'yli' tu'rde uyi'mlasi'wi'na ko'birek itibar beriw kerek. 1.*Biraq, ya, ja'ne ha'm* da'nekerlerin keltirip, yadi'n'i'zdan bir neshe ga'p du'zip jazi'n'.

2.Mug'allimnin' bergen tekstinen da'nekerlerdi tabi'n' ha'm woni'n' qanday so'zdi, ga'pti baylani'sti'ri'p turg'ani'n ayti'p berin'.

3.Tekstten da'nekerlerdi tawi'p, wolardi' ma'nisine qaray qaysi' tu'rine jatatug'i'ni'n ayti'p berin'.

4.Berilgen tekstlerdegi da'nekelerdi ma'nisi boyi'nsha mi'na sxemag'a tu'sirin' ha'm mi'salar keltirip, ma'nisin sali'sti'ri'n', anaqlan' t.b.

5.Da'nekelerdin' tu'rlerine mi'sallar jazi'n', qollani'li'wi'n analiz yetin'.

6.Ma'niles da'nekelerge mi'sallar woylap tabi'n' t.b.

Ko'mekshi so'zlerdin' ma'nilik belgisi, formasi' ha'm qollani'w worni', qatnasli' so'zi ani'qlanadi', analiz yetiledi. Sol arqali' janapaylardin' belgilerin ayi'radi'. Janapay so'zlerdi woqi'wshi'lardi'n' duri's, intonatsiya menen woqi'wi' ha'm ayta ali'wi'na kewil bo'liw kerek. Bul da shi'ni'g'i'w jumi'si'n islew da'wirinde qa'liplesip baradi'.

Janapay so'zlerdin' jazi'li'w ma'selesinde woqi'wshi'lar ko'birek aljasadi'. Sebebi, worfografiyali'q jazi'li'w qa'desi boyi'nsha wolardi'n' ko'pshiligi so'zlerden defis penen jazi'lsa, ko'pshiligi bo'lek jazi'ladi' da, defis qoyi'lmaydi'. Sonli'qtan bul boyi'nsha da biraz jumi'slar islewge tuwra keledi.

Janapaylardi'n' worfografiyasi' boyi'nsha to'mendegishe praktikali'q shi'ni'g'i'wlar arnawli' tu'rde wori'nlani'wi' kerek boladi'.

a) si'zi'qsha arqali' jazi'latug'i'n janapay so'zlerdi ataw, mi'sallar keltiriw, tallaw.

b)-aq, yamasa, g'oy janapayi'n qosi'p ga'p du'ziw, qanday belgi qoyi'li'wi'n tu'sindirip beriw.

v) ko'p tochkalar worni'na kerekli janapaylardi' qosi'p ko'shirip jazi'w, worfografiyasi'n tu'sindiriw.

g) baylani'sli' tekstler u'stinde islew.

Sintaksisti woqi'ti'w metodikasi'

Jobasi':

1. Sintaksisti woqi'ti'w di'n' a'hmiyeti ha'm wazi'ypalari'.

2. So'z dizbegin woqi'ti'w.

3. Ga'p ag'zalari'n woqi'ti'w.

a) Bayalawi'shti' woqi'ti'w.

b) Bayanlawi'shti' woqi'ti'w.

v) Toli'qlawi'shti' woqi'ti'w.

g) Ani'qlawi'shti' woqi'ti'w.

d) Pi'si'qlawi'shti' woqi'ti'w.

Sintaksislik material tikkeley woqi'wshi'lardi'n' so'ylewine baylani'sli'. Sintaksisti u'yreniw a'dette tildin' basqa tarawlari', aytayi'q, leksika, morfologiya menen bekkem baylani'sta ali'p bari'li'wi' sha'rt. Wo'ytkeni, ga'p so'z dizbeginen quraladi', so'z wo'z gezeginde so'z dizbeklerin payda yetedi, bul ushi'n so'zler so'z dizbeklerinde, ga'p ishinde semantikali'q ha'm grammatikali'q baylani'sqa tu'sedi, so'zler formali'q jaqtan wo'zgeredi t.b.

Sintaksisti woqi'ti'wda tiykarg'i' ma'selelerdin' biri woqi'wshi'larg'a sn'z dizbegi ha'm ga'pti, wolardi'n' wo'zgesheligin toli'q tani'ti'w boli'p tabi'ladi'. Bul ushi'n mug'allim wolardi'n' xarakterli belgilerin tani'ti'w kerek.

Demek, sintaksisti woqi'ti'wda usi'nday basli' ma'seleler boyi'nsha bilim ha'm ko'nlikpeler beriledi. Basli' wazi'ypa sintaksiske baylani'sli' woqi'w programmasi' belgilengen da'rejede woqi'wshi'lardi' teoriyali'q ti'yanagli' bilim menen tvorchestvoliq jaqtan qurallandi'ri'wdan ibarat.

Al so'zlerdin' dizbeklesiwini tu'sindiriw, woni' woqi'wshi'larg'a u'yretiw an'sat jumi's yemes. Buni' tu'siniw ushi'n woqi'wshi'lar leksika menen morfologiyani' jaqsi' men'gergen boli'wi' sha'rt. Mug'allim woqi'wshi'lar aldi'na tiykarg'i' maqset yetip to'mendegiler qoyi'ladi':

-so'z dizbekleri menen qospa so'zler arasi'ndag'i' pari'qti' ayi'ra biliw:

-so'z dizbekleri menen ga'pti bir-birinen pari'qlay biliw:

-so'zlerdi sintaksislik baylani'sqa tu'siriwshi qurallardi' bir-birinen ayi'ra biliw:

-sintaksislik baylani'sti'n' tu'rlerin ayi'ra biliw:

-ga'ptegi so'zlerge duri's soraw qoyi'p, wolardi'n' qanday ag'za yekenligin, qanday so'z shaqabi'nan, qalay jasali'p turg'ani'n ayi'ra biliw:

-so'zler arasi'ndag'i' sintaksislik dizbeklesiw menen morfologiyali'q, leksikali'q dizbeklerdin' ayi'rmashi'li'g'i'n biliw.

Woqi'wshi'lar so'zlerdin' dizbeklesiwini tuwrali' ti'yanagli' bilim ha'm ko'nlikpe alg'annan keyin so'zlerdin' baylani'si'w ni'zamli'qlari' tuwrali' tu'sinik beriw wonsha qi'yi'n bolmaydi'.

Woqi'wshi'larg'a leksikali'q, morfologiyali'q so'z dizbekleri ha'm sintaksislik so'z dizbenklerinin' usi'nday wo'zgesheligin mi'sallar arqali' da'lillep, woqi'wshi'lardi'n' wo'zlerine de mi'sallar tapti'ri'p, gu'rrin'lesiw arqali'

tu'sindirgende wolarg'a tu'sinikli boladi'. Woqi'wshi'lardi'n' bul boyi'nsha bilimin bekkemlew ushi'n sorawlar taslap, ha'r tu'ri boyi'nsha wo'zlerine mi'salar du'zdirip, awi'zsha shi'ni'g'i'wlar isletiledi de, keyin bular boyi'nsha jazba jumi'slar ali'p bari'ladi'.

Baylani'sti'n' tu'rlerin bir-biri menen sali'sti'ri'p, wolardi'n' ayi'rmashi'li'g'i'n ko'rsetiw arqali' g'ana biz woqi'wshi'lardi'n' so'z dizbeklerin sanali' men'geriwine yerisemiz. Bular boyi'nsha tekstler u'stinde sintaksislik ha'r qi'yli' tallaw, ga'pler du'ziw, tekstten so'z dizbeklerin taba biliw, wolardi'n' tu'rlerin ayi'ra biliw arqali' alg'an bilimin bekkemley aladi'. Bunda tiykarg'i' wazi'ypa ga'ptin' ag'zasi', xi'zmeti, wolardi'n' wo'zine ta'n grammatikali'q belgileri haqqi'nda teoriyali'q bilim beriw na'zerde tuti'ladi'. Ga'p ag'zalari'n u'yretiwde qag'i'ya menen sheklenbey, ga'p ishindegı so'zlerdin' ga'ptin' sostavi'na kiriwi, ayi'ri'm sorawg'a juwap beriwı, basqa so'zler menen baylani'sta boli'wi' yesapqa ali'nadi'. «Ga'p ag'zalari'g' temasi'n woqi'wshi'lar qanshama jaqsi' tu'sinip, woni' bekkemley alsa, grammatika boyi'nsha keleshekte iyeleytug'i'n jumi'slari'ni'n' na'tiyjeli boli'p bari'wi'na gu'man joq. Bas ag'zalar menen yekinshi da'rejeli ag'zalardi'n' qag'i'ydalari' berilip, wolardi'n' tiykarg'i' belgileri tu'sindiriledi:

1)bas ag'zalar ga'p ishinde woyi'mi'zdi'n' tiykari' boli'p, wo'zliginen ga'p jasay ali'w mu'mkinshiligine iye:

2)al yekinshi da'rejeli ag'zalar bolsa wo'zliginen ga'p jasaw mu'mkinshiligine iye yemes, ga'p du'ziwde qosi'msha xi'zmet atqaradi':

3)ga'ptin' bas ag'zalari'-baslawi'sh penen bayanlawi'sh:

4)al ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari' bolsa-toli'qlawi'sh, ani'qlawi'sh ha'm pi'si'qlawi'sh.

Baslawi'sh tuwrali' sabaq gu'rrin'lesiwden baslang'ani' maqul. Wo'ytkeni, pu'tkil baslang'i'sh klasslar dawami'nda woqi'wshi'lar bul tema boyi'nsha da'slepki mag'i'lwmatlardi' iyelep aladi', woni' ga'ptin' ishinen ayi'radi'. Baslawi'sh boyi'nsha jetkilikli da'rejede awi'zsha ha'm jazba tu'rde shi'ni'g'i'w jumi'si' islengennen keyin mug'allim woqi'wshi'lardi'n' qatnasi' menen sol analizlerden kelip shi'qqan teoriyali'q juwmaqqa keliwi kerek. Bul juwmaq-baslawi'shti'n' ga'ptegi xi'zmeti, formasi', qanday so'z shaqaplari'nan an'sali'satug'i'nli'g'i', sostavi', birgelikligi, worfografiyasi' haqqi'ndag'i' programma belgilegen mag'li'wmatti' wo'z ishine ali'w tiyis. Woqi'ti'wshi' juwmaqlaw retinde baslawi'shti'n' tiykarg'i' belgilerin ayti'p berse boladi'. Mi'sali': 1)baslawi'sh-ga'ptegi is-ha'rekettin' iyesi, tiykari': 2)baslawi'sh ataw sepligindegı jay, ko'plik, tarti'm jalg'awlari'n qabi'l yetken so'z ha'm so'zlerden boladi': 3) baslawi'sh atli'qtan ha'm atli'q wormi'nda kelgen basqa so'z shaqaplari'nan jasaladi': 4) baslawi'sh bir so'zden de, qospa so'zlerden de boladi', birgelikli de boli'p keledi. Usi'nday wo'zgesheliklerine qaray wolar dara baslawi'sh, qospa baslawi'sh, birgelikli baslawi'shlar boli'p keledi.

Bayanlawi'shti' woqi'ti'w baslaw penen baylani'sli' u'yreniwdi talap yetedi. Baslawi'sh ga'pte is-ha'reketin' iyesi bolsa, bayanlawi'sh baslawi'shti'n' ha'reketin bayanlaydi'.

Bayanlawi'shti'n' wo'zine ta'n grammatikali'q belgileri boyi'nsha juwmaq beriwge boladi':

1) bayanlawi'sh-baslawi'shti'n' is-ha'reketin, isin, zatli'q, sanli'q sapasi'n, sani'n, mo'lsherin, ma'kani'n mezigilin bayanlaydi':

2) bayanlawi'sh ne qi'ladi'? Ne isleydi? Ne islep ati'r? Qanday? Qansha? Kim? Ne? T.b. sorawlardi'n' birewine juwap beredi:

3) bayanlawi'sh, tiykari'nda, feyillerden boladi', sonday-aq atli'qlardan, sanli'qlardan, kelbetliklerden, almasi'qlardan, ra'wishlerden, modal' so'zlerden boli'wi' mu'mkin:

4) bayanlawi'shlar-bir so'zden de, qospa so'zlerden de boladi' usi'g'an qaray dara, qospa, bayanlawi'shlar boli'p keledi:

5) ga'pte bayanlawi'shlar birgelikli de boli'p keledi.

Woqi'wshi'lardi'n' bul boyi'nsha alg'an bilimin bekkemdew ushi'n testler u'stinde ha'r qi'yli' praktikali'q jumi'slar islewi sha'rt. Bunday jumi'sti'n' tu'rleri woqi'wshi'lardi'n' baslawi'sh penen bayanlawi'sh tuwrali' alg'an bilimin bekkemlew menen birge, wolardi'n' qi'zi'g'i'p jumi's islewine, woylani'wi'na mu'mkinshilik tuwdi'radi'. Baslawi'sh penen bayanlaw tuwrali' woqi'wshi'g'a qansha ti'yanagli' bilim berip, wolardi' turmi'sta qollani'w jollari'n u'yrete bilsek, ga'p ag'zalari'n duri's men'gere biliwine, jay ga'ptin' tu'rleri boyi'nsha duri's jumi's islewge mu'mkinshilik tuwdi'radi'. *Ga'ptin' yekinshi da'rejelerin woqi'ti'w da bas ag'zalardi' woqi'ti'w* menen ti'g'i'z baylani'sta boladi'. Woqi'wshi'lardi'n' bas ag'zalari' boyi'nsha, sonday-aq, baslawi'sh mektepte ga'p ag'zalari' boyi'nsha bilimlerine su'yenip jumi's ali'p bari'ladi'.

Yekinshi da'rejeli ag'zalar grammatikali'q ha'm stilistikali'q jaqtan u'lken a'hmiyetke iye. Usi' tiykarda woqi'wshi'lar tildin' ken' mu'mkinshiligi menen tani'sadi'. Baslawi'sh penen bayanlawi'sh bas ag'zalar bolg'ani' menen, wo'z pikirimizdi ani'q, toli'q beriw ushi'n yekinshi da'rejeli ag'zalardan paydalani'w kerek yekenligi mi'sallar menen da'lillenedi.

Toli'qlawi'shti' woqi'tqanda da basqa ga'p ag'zalari'n woqi'tqan si'yaqli' ha'r qi'yli' usi'llar paydalani'ladi'. Negizinde, toli'qlawi'shti'n' da buri'nnan bir qansha tani's bolg'anli'g'i' yesapqa ali'ni'p, sabaq wol haqqi'nda gu'rrin'lesiwden baslang'ani' maqul. Toli'qlawi'sh boyi'nsha mi'sallar tiykari'nda analiz islenedi, wolardi'n' ne ushi'n toli'qlawi'sh boli'p turg'anli'g'i' ani'qlanadi', qi'ylang'an jerlerinde mug'allimnin' wo'zi ja'rdem yetedi, toli'qlawi'sh haqqi'nda tu'sinigin sistemag'a saladı', keyin mug'allim juwmasa boladi'. Toli'qlawi'shti'n' wo'zinshelik mi'naday belgileri bari'n tu'snidirip, wolardi' yesinde saqlaw kerekligin yeskertedi:

1) toli'qlawi'sh feyilden bolg'an bayanlawi'shti' zatli'q ma'ni jag'i'nan toli'qti'ri'p keledi:

2)ma'nisi, xi'zmeti jag'i'nan bari's, tabi's, wori'n, shi'g'i's sepligindegi so'zlerdin' ma'nisine jaqi'n boladi'.

3)tirkewish penen qatar kelgen (ushi'n, tuwrali', haqqi'nda menen, benen, penen h.t.b.) so'zler kim? Ne ushi'n? Kim haqqi'nda? Kim, ne tuwrali'? Kim, ne menen (benen penen) sorawlari'na juwap berip toli'qlawi'sh xi'zmetinde keledi, (menen, penen, benen so'zlerinin' basqa xi'zmetin de ayti'p, wolardi' bir-biri menen shatasti'rmaw kerek yekenin yeskertiw kerek).

Woqi'wshi'lar usi'layi'nsha toli'qlawi'sh boyi'nsha teren'irek bilim aladi', ko'nligedi. Sonli'qtan toli'qlawi'shti'n' ma'nisin boyi'nsha tu'rleri—*tuwra ha'm qi'ya toli'qlawi'sh* boyi'nsha tu'sindiriw qi'yi'ng'a soqpaydi'.

Sonli'qtan wolardi'n' ani'qlawi'sh boyi'nsha da'slepki bilimlerine, so'zlerge soraw qoyi'w ta'jiriybelerine su'yene woti'ri'p, konkret mi'sallardi'n' bazasi'nda tu'sinikleri sistemalasti'ri'ladi', programmag'a sa'ykes jan'a teoriyali'q mag'li'wmat beriledi.

Mug'allim sabaqti' ani'qlawi'shti'n' sorawlari'na sa'ykes so'z shaqaplari'n analiz yetiwden baslas da boladi'. Bul jag'dayda atli'qti'n', almasi'qti'n' iyelik sepligindegi kelbetlik sanli'q so'zler u'stinde sorawlarg'a su'yene woti'ri'p gu'riin'lesiwden baslawi' da mu'mkin. Mug'allim sabaqti' woqi'wshi'lardi'n' sanali' men'gerip ali'wi'na qaray quri'wi' tiyis. Bul ushi'n wo'tiwge tiyisli material ani'q til faktlerine su'yenip, ha'r qi'yli' qolayli', woqi'wshi'lardi'n' do'retiwshilik uqi'bi'n boldi'rmaytug'i'n praktikali'q materialar menen ta'miyen yetilip bari'li'wi' kerek. Usi' temag'a baylani'sli' mug'allimnin' aldi'nda mi'naday wazi'ypalar turadi':

1)woqi'wshi'larg'a pi'si'qlawi'shti'n' ma'nisi menen xi'zmeti haqqi'nda mag'li'wmat beriw

2)pi'si'qlawi'shti'n' ga'ptegi worni'n belgilew:

3)woqi'wshi'lardi'n' pi'si'qlawi'shti' so'ylewde duri's payda qollana biliwin ta'miyinlew, ko'nlikpelerin jetilistiriw. Bunnan keyingi sabaqlarda pi'si'qlawi'shti'n' quri'li'si'na qaray *dara ha'm qospa* pi'si'qlawi'sh boli'wi' ha'm wonnan keyin ma'nisine qaray alti'g'a bo'linetug'i'ni' haqqi'nda tu'sinikler bergende, barli'q ga'p ag'zalari'nday pi'si'qlawi'sh ta *dara ha'm qospa* boli'p bo'linedi ha'm buni'n tiykarg'i' wo'zgeshelikleri bar.

So'z dizbeklerin woqi'ti'wdi'n' qolayli' usi'llari'

Ha'r bir jan'a temani' tu'sindiriwde pedagogikali'q talaplari' menen metodikali'q usi'llar paydalani'ladi'. So'z dizbekleri boyi'nsha teoriyali'q bilim, a'meliy ko'nlikpe beriwde bir qansha wazi'ypalar belgilenedi. Atap aytqanda soraw-juwap, talqi'law ha'm sali'sti'rmali' usi'llardi' basshi'li'qqa ali'w, ta'kirarlaw ha'm juwmaqlaw sabaqlari'n wo'tkeriw, shi'ni'g'i'w ha'm basqa da jazba jumi'slardi' jazdi'ri'w.

So'z dizbeklerinin' u'lken yeki bo'limnen: atawi'sh so'z dizbegi ha'm feyil so'z dizbeginen turatug'i'nli'g'i' tuwrali' aldi'n-ala mag'li'wmat beriledi. Bulardi'n' ha'r biri wo'z aldi'na bir neshe tarawlarg'a bo'linip u'yretiletug'i'ni' yeskertiledi.

So'z dizbegi haqqi'nda ayti'lg'an so'z-so'z dizbeginin' materiali' yekenligin, al so'z dizbegi ga'ptin' materiali' yekenligin mi'sallar ja'rdeminde tu'sindiriw paydali'.

So'z dizbegindegi so'zler qa'legen so'zlerdin' baylani'si'wi'nan, qosi'ndi'si'nan, dizbeklesiwinen bola bermeydi, wolardi'n' du'ziliwinde qanday bir grammatikali'q belgiler yamasa tilge ta'n zan'li'li'q bar. Atawi'sh so'z dizbegi yeki atli'q yamasa yeki kelbetlik so'zlerdin' a'piwayi' dizbeginen bolmaydi'. Qa'legen atli'q so'zler ha'r tu'rli grammatikali'q baylani'slar na'tiyjesinde atawi'sh so'z dizbegin du'zedi.

Atawi'sh so'z dizbeklerinin' atli'q so'zlerden bolg'an tu'ri ko'binese ataw ha'm iyelik seplikli bolatug'i'ni'na mi'sallar keltiriledi. Mi'sali': Qosi'baydi'n' baydan kiygen jipek shapani' yesine tu'sti. (K.Sultanov). Etinin' i'si'li'g'i' qashqan joq yeken (sonda).

Izafetlik jol menen baylani'satug'i'n atawi'sh so'z dizbeklerinin' ha'r tu'rli ma'nilerde qollani'li'p keliwi analizlew, da'liyilew arqali' tu'sindiriledi.

Kelbetlik so'zlerden du'zilgen atawi'sh so'z dizbeklerinin' basqa so'z dizbeklerden wo'zgesheliklerin ani'qlaw ushi'n tekstti tallaw, so'zlerden ga'p du'ziw, berilgen ga'plardan, tekstten kelbetlikten bolg'an atawi'sh so'z dizbegin tabi'w si'yaqli' jumi'slar wori'nlanadi'.

Sanli'q so'zlerden bolg'an atawi'sh so'z dizbegi tuwrali' tu'sinik beriliw mi'sallar arqali' ha'm woni' tallaw joli' menen a'melge asi'ri'ladi'. Bul boyi'nsha bilimdi ani'qlaw maqsetinde sorawlar beriledi:

1.Sanli'qtan bolg'an atawi'sh so'z dizbegindegi so'zler qanday baylani'sadi'?

2.Wondag'i' sanli'q so'zler qanday ma'nilik belgilerdi biliredi?

3.Sanli'q so'zlerden bolg'an atawi'sh so'z dizbeginde qanday grammatikali'q qurallar xi'zmet atqaradi'?

4.Sanli'qtan bolg'an atawi'sh so'z dizbeginin' kelbetlikten bolg'an so'z dizbeginen wo'zgesheligi qanday?

Almasi'q so'zlerden bolg'an atawi'sh so'z dizbeklerin tu'sindiriw basqa atawi'sh so'z dizbeklerin u'yretiwge qarag'anda bir qansha wo'zgeshe. Sonli'qtan bul tema boyi'nsha ta'kirarlaw ha'm juwmaqlaw sabaqlari'n wo'tkerip, wonda kespe qag'azlardan paydalani'w kerek boladi'.

1-kespe qag'az

1.Siltew almasi'g'i'nan bolg'an so'z dizbeklerine ga'p du'zin'.

2.Mi'na xatti' dosti'ma apari'p ber. Berilgen ga'pegi almasi'q so'zdin' dizbeklesiwini ani'qlan'.

2-Kespe qag'az

1.Ha'mme qi'zlar wo'z yerkinshe woti'r (Saliev). Ga'ptegi almasi'qti'n' ma'nisin ha'm dizbeklesiw ta'rtibin ayti'n'.

2.Barli'q, pu'tkil, duyi'm so'zlerin ati'lq so'zler menen baylani'sti'ri'p so'z dizbegin du'zin'.

3-Kespe qag'az.

1.Wo'zlik almasi'g'i' menen bolg'an so'z dizbegin du'zip, ma'nisin ayti'n'.

2.Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli almasi'q so'zdi qoyi'n'.

...ayi'bi'mdi' aqlayman (A.Worazov).

Atawi'sh so'z dizbeklerinin' bulardan basqa da grammatikali'q formalar ha'm ko'mekshi so'zlerdin' ja'rdemi menen du'ziletug'i'n tu'rleri boyi'nsha teoriyali'q mag'li'wmat berileadi. Birneshe feyil toplamlari' atli'q so'zler menen dizbeklesip so'z dizbegin du'ziwi ushi'rasadi': Jag'ag'a shi'rpi'ldap uri'p aqqan suwg'a qaradi'. (S.Saliev). Ketip barati'rg'an diyqanlarg'a qoli'n bi'lg'adi' (sonda).

So'z dizbeklerin du'ziwde seplik jalg'awlar menen ko'mekshi so'zlerdin' qollani'li'wi' mi'sallar ja'rdeminde ayti'ladi':

Ata menen anani'n' buyri'g'i'n wo'tew perzent ushi'n pari'z (K.Sultanov).

Ji'rti'q kiyim jamawg'a (naqi'l)

Seplik jalg'awi' ja'ne ko'mekshi so'zler menen kelgen atawi'sh so'z dizbegin ani'qlawg'a baylani'sli' sorawlar berileadi:

1.Seplik jalg'aw menen du'zilgen so'z dizbegindegi so'zler qalay baylani'sadi'?

2.Qanday ko'mekshi so'zler atawi'sh so'z dizbegin du'ze aladi'?

3.Bunday so'z dizbekleri ko'binese qanday ma'nilerdi bildiredi?

4.Seplik jalg'awli' yamasa ko'mekshi so'z benen du'zilgen atawi'sh so'z dizbegi basqa atawi'sh so'z dizbeklerinen qalay wo'zgeshelenedi?

5.Atawi'sh so'z dizbeklerinin' tiykarg'i' belgileri qanday?

Feyil so'z dizbekleri atawi'shlardan yamasa atawi'shli'q xi'zmettegi so'zlerden boladi'. Bul temani' tu'sinirdiwe feyil so'z dizbeklerinin' jupkerlesiwshi, seplik jalg'awli' yamasa ko'mekshi so'zli atawi'shlardan du'ziletug'i'nli'g'i' teoriyali'q mag'li'wmatlar ha'm ani'qlamalar tiykari'nda ayti'ladi'.

Feyil so'z dizbeklerinin' atawi'sh so'zlerden tirkewish yamasa basqa da ko'mekshi so'zler arqali' bolatug'i'nli'g'i' ayti'li'p, wolar ma'nilik qatnasti' bildiretug'i'ni' mi'sallar menen da'liyllenedi.

Bulardan basqa atawi'shlardan yamasa atawi'shli'q xi'zmettegi feyil so'z dizbeklerin mi'naday sorawlar ja'rdemi menen de u'yretiwge boladi':

1.Jupkerlesiwshi atawi'shlardan bolg'an so'z dizbekleri qalay du'ziledi?

2.Seplik jalg'awli' atawi'shlardan bolg'an so'z dizbeklerin qalay ani'qlawg'a boladi'?

3.Tirkewishli ha'm basqa ko'mekshi so'zli atawi'shlardan du'zilgen feyil so'z dizbekleri qanday ma'nilik qatnaslardi' bildiredi?

4.Atawi'sh so'zlerden du'zilgen feyil so'z dizbegi menen atawi'sh so'z dizbeginin' qanday wo'zgesheligi bar?

Ra'wishler feyil so'zler menen ma'nilik ha'm grammatikali'q jaqtan dizbeklesip, jupkerlesiw joli' menen baylani'sqan so'z dizbeklerin du'zedi.

Ra'wish so'zlerden bolg'an feyil so'z dizbeklerin u'yreniw boyi'nsha sabaq so'z shaqaplari' menen baylani'sli' ali'p bari'ladi'. Wo'ytkeni, ra'wishtin' ma'nilik tu'leri ja'rdeminde du'zilgen so'z dizbeklerinin' qollani'li'wi' menen

ma'nilik belgilerin ani'qlawda ra'wish so'z shaqabi' yeske tu'siriledi, wolardi'n' belgilerin ta'kirarlanadi'.

Ra'wish so'zlerden bolg'an feyil so'z dizbekleri ma'nililik jaqtan bildireile bermesten, ra'wish so'zlerdin' qatnasi'ndag'i' frazeologiyali'q so'z dizbekleri ja'rdeminde de du'zeletug'i'nli'g'i' ha'r jaqlama ayti'ladi'.

Mi'sali': Qaliyla ishek-silesi qati'p ku'ldi (K.Sultanov).

Jolawshi' awqatti' ko'zdi ashi'p jumg'ansha jep boldi' (sonda).

Hal feyilden bolg'an feyil so'z dizbekleri sali'sti'ri'w usi'li' menen u'yretiledi. Sebebi, hal feyil formalari'nan du'zilgen feyil so'z dizbeklerinde qaysi' formalar wo'nimli qollani'latug'i'n bolsa, sol formalardan du'zilgen so'z dizbeklerine mi'sallar ali'ni'p tallaw wo'tkeriledi. Wo'tilgen materiallardi' yeske tu'siriw yamasa qaytalaw ushi'n ha'rqi'yli' jumi's wori'nlanadi':

1. Tekst tan'lani'p, wondag'i' hal feyil formali' so'z dizbeklerin ani'qlaw.

2. Grammatikali'q formalar ja'rdeminde hal feyilden bolg'an so'z dizbeklerin du'ziw.

3. Hal feyilden bolg'an feyil so'z dizbeklerinin' ayi'rmashi'li'qlari'n biliw.

4. Hal feyil formalari'ni'n' qaysi'si' feyil so'z dizbegin du'ziwdegi xi'zmetin ani'qlaw.

Yeliklewish so'zlerden du'zilgen feyil so'z dizbekleri gu'rrin'lesiw yaki soraw-juwap usi'li'nda tu'sindiriledi. Yeliklewish so'zler feyil so'zler menen baylani'si'p bir dizbek quraytug'i'ni' ayti'li'p, woni'n' formali'q ha'm grammatikali'q belgileri talqi'lanadi'.

So'z dizbeklerin u'yretiwde bag'darlama menen didaktikali'q talaplar basshi'qqa ali'nadi':

1. So'z dizbekleri boyi'nsha teoriyali'q bilim, tu'sindiriw, gu'riin' usi'llari' ja'ne sali'sti'ri'wlar menen beriledi.

2. Beriletug'i'n bilimnin' ko'lemi menen mazmuni' yesapqa ali'nadi'.

3. Ha'r bir bo'limnin' belgileri til faktleri menen u'yretiledi.

4. So'z dizbekleri boyi'nsha awi'zsha ha'm jazba qadag'alaw jumi'si' wo'tkeriledi.

Solay yetip so'z dizbeklerin woqi'ti'wda bilim ha'mi ko'nlikpeni bayi'ti'wg'a, so'zlerdin' baylani'si'ndag'i' grammatikali'q qurallari' yeske sali'wg'a, ga'plerdin' duri's du'ziliwine di'qqat beriledi shi'ni'g'i'w, diktant, bayan ha'm shi'g'arma jumi'slari' jazdi'ri'ladi'.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'ni'n' tu'sindiriw jollari'

Qaraqalpaq tilinin' sintaksisi boyi'nsha «Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'» temasi'n woqi'ti'wdag'i' tiykarg'i' maqset-bag'darlama boyi'nsha bilim beriw, ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'ni'n', bir-birinen wo'zgesheliklerin, tani'ti'w, wolardi'n' du'zilisi menen qollani'li'wi'nan a'meliy ko'nlikpe beriwden ibarat.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n woqi'ti'wdag'i' wazi'ypa-ekinshi da'rejeli ag'zalari'nan tu'sinikti ken'eytiw, sol tiykarda bilimlerdi, woqi'w, so'ylew, jazi'w bari'si'nda qollani'wg'a u'yretiw boli'p yesaplanadi'.

Yekinshi da'rejeli ag'zalar tiykari'nda mag'li'wmat ha'm a'meliy ko'nlikpe beriwde to'mendegidey jumi'slar ali'p bari'ladi':

1. Tekstten, ga'pten ga'p ag'zalardi' tawi'p, woni' tallaw.

2. Berilgen ga'plerden baslawi'sh yamasa bayanlawi'shti' qospay ga'pti woqi'ti'w.

3. Ha'r bir ga'pte neshshe ga'p ag'zasi'ni'n' bar yekenligin ani'qlaw.

4. Bir bas ag'zadan turatug'i'n so'z—ga'plerdin' jay ga'plerden wo'zgesheligin biliw.

5. Ga'p ag'zalari' boyi'nsha soraw-juwap wo'tkeriw ha'm t.b.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n ani'qlawda, woni' klassifaksiyalawda to'mendegi belgiler yesapqa ali'nadi':

1. Yekinshi da'rejeli ag'za menen tu'sinliriliwshi ag'zalardi'n' ma'nilik qatnaslari':

2. Yekinshi da'rejeli ag'zalardi'n' ma'nilik bildiriwi:

3. Ga'ptegi so'zlerdin' sintaksislik baylani's belgisi:

4. Tu'sindiriliwshi ha'm tu'sindiriliwshi ag'zalardi'n' leksika-semantikali'q belgisi ha'm t.b.

Toli'qlawi'sh haqqi'nda tu'sinik gu'rrin'lesiw arqali' beriledi, mi'sallar keltirilip, wol talqi'lanadi'. Bunnan keyin toli'qlawi'shti'n' ma'nisine, wo'zgerisine, woni'n' qaysi' ag'za menen baylani'si'na itibar beriledi.

Toli'qlawi'shti'n' belgileri ayti'lg'anda mi'nalar yeske ali'nadi':

1. Toli'qlawi'sh feyilden bolg'an bayanlawi'shti' zatli'q ma'nide toli'qti'radi'.

2. Shi'g'i's, wori'n sepliklerindegi so'zler toli'qlawi'sh ha'm pi'si'qlawi'sh xi'zmetinde keletug'i'nli'g'i' ayti'ladi'. Temag'a baylani'sli' gu'rrin'desiw ha'm mi'sallardi' talqi'law arqali' dara ha'm qospa toli'qlawi'shti'n' belgieri ani'qlanadi':

1. Dara toli'qlawi'sh tu'bir ha'm bir yeki buwi'nli' so'zlerden boladi'.

2. Qospa toli'qlawi'shlar yeki yamasa bir neshe so'zdin' dizbeginen turadi'.

3. Toli'qlawi'shlar tirkewishlerdin' dizbeginen boli'p, qospa toli'qlawi'shti' payda yetedi.

4. Qospa toli'qlawi'shlarg'a seplik qosi'mtalari' qosi'li'p ayti'ladi'.

5. Dara ha'm qospa toli'qlawi'shlardi'n' wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri boladi'.

Toli'qlawi'shti'n' ma'nilik belgileri, quri'li'si' ha'm seplikler meen keliwi boyi'nsha teoriyali'q mag'li'wmat berilgen son', a'meliy ko'pklpe payda yetiwde ha'rqi'yli' jumi's wori'nlanadi':

1. Ga'pten dara ha'm qospa toli'qlawi'shlardi' tawi'p, bir-birinen wo'zgesheligin ayi'ri'w.

2. Dara, qospa toli'qlawi'shlarg'a sorawlar qoyi'p, wolardi'n' qaysi' sepliklerde turg'ani'n ani'qlaw.

3. Ko'rkem shi'g'armalardan dara ha'm qospa toli'qlawi'shlardi' tawi'p, wo'z aldi'na terip jazi'w ha'm t.b.

Tuwra toli'qlawi'shti'n' tiykarg'i' grammatikali'q belgisi tabi's sepligi. Bul tuwrali' mag'li'wmat ha'm ti'yanagli' bilim soraw-juwap, gu'rrin' usi'llari'

arqali' beriledi. Tuwra toli'qlawi'shqa baylani'sli' ilimiy-metodikali'q tu'sinik mi'sallardi' analizew, da'lillewler ja'rdeminde beriledi. Sonday-aq to'mendegidey tapsi'rmalar wori'nlanadi':

1. Tekstten tuwri' toli'qlawi'shti' tawi'p, woni'n' ashi'q ha'm jasi'ri'n tu'rde keliwin ani'qlaw.

2. Berilgen ga'pten tuwra toli'qlawi'shti'n' jalg'awi'n tabi'w.

3. Temag'a baylani'sli' klassta tan'law diktanti'n jazdi'ri'w t.b.

Qi'ya toli'qlawi'shlar feyilden bolg'an bayanlawi'shti'n' tiykari' boladi'. Bul temani' woqi'ti'wda u'yrenilgen tuwra toli'qlawi'sh penen sali'sti'ri'ladi', ha'r biri ushi'n mi'sallar ali'ni'p, wol talqi'lanadi'.

Tema tu'sindirilgen son' woqi'wshi'larg'a to'mendegidey sorawlar beriledi:

1. Qi'ya toli'qlawi'sh qanday sorawlarg'a juwap beredi?

2. Qi'ya toli'qlawi'shlar qaysi' sepliklerdi talap yetedi?

3. Qi'ya toli'qlawi'shlar qaysi' ko'mekshi so'zler menen dizbeklesedi?

4. Qi'ya toli'qlawi'shti'n' tuwra toli'qlawi'shtan ayi'rmashi'li'g'i' qanday? ha'm tag'i' basqa. Ani'qlawi'shti'n' quri'li'si'n ta'kirarlawda jazba jumi'slar wori'nlani'p son'i'nan test ali'wg'a boladi'.

Ani'qlawi'shlar wo'zine ta'n belgilerge iye boli'p, du'zilisine qaray bir so'zden de ha'm wo'z-ara ma'nilik jaqtan baylani'sqan bir neshe so'z dizbeklerinen de boladi'.

Ani'qlawi'sh haqqi'nda mag'li'wmat berilgende woni'n' grammatikali'q belgileri, sorawlari' ayti'ladi', ani'qlawi'shqa soraw qoyi'w tiykari'nda mi'sallar menen tu'sindiriledi.

Ani'qlawi'shti'n' wo'zgesheliklerin, du'zilisini ani'qlaw ushi'n jumi'slardi' wori'nlaw na'zerde tuti'ladi':

1. Tekstten yamasa ga'pten qospa ani'qlawi'shlardi'n' qollani'li'wi'n ani'qlaw.

2. Teksttegi ko'p noqatti'n' warni'na tiyisli ani'qlawi'shti' qoyi'w.

3. Ani'qlawi'sh boyi'nsha toli'q yemes tallaw wo'tkeriw.

4. Tiyisli so'zler ja'rdeminde ga'p du'ziw.

Ayqi'nlawi'sh wo'zinen buri'n yaki son' kelgen ani'qlawshi' so'zdin' ma'nsin toli'q ashi'p, woni' tu'sindirip, ayqi'nlaydi'.

Ayqi'nlawi'sh temasi'n woqi'tqanda woni'n' ga'pte atli'qtan bolg'an ag'zani' ayqi'nlap keletug'i'nli'g'i' ayti'ladi', woni'n' tiykarg'i' belgilerin, basqa ag'zalardan wo'zgesheligin ani'qlaw maqsetinde shi'ni'g'i'wlar jazdi'ri'ladi':

1. Atli'q so'zler menen qollani'lg'an ayqi'nlawi'shlarg'a ga'p du'ziw.

2. Tuwi'sqanli'q, ka'siplik, qa'nigelik t.b. belgilerdi bildiretug'i'n atli'q so'zler menen kelgen ayqi'nlawi'shlardi'n' ma'nilerin jazi'p beriw.

3. Ga'ptegi ayqi'nlawi'shlardi'n' asti'n si'zi'p, qollani'wi'n ani'qlaw.

4. Ayqi'nlawi'sh so'zler ja'rdeminde kishi ko'lemdegi diktant, bayan jazdi'ri'w ha'm t.b.

Pi'si'qlawi'shlar dara ha'm qospa so'zler ja'ne ga'p ag'zalari'na bo'linbeytug'i'n so'zler dizbegi, feyil toplamlari' menen bildiriledi. Pi'si'qlawi'shti' woqi'ti'wda mi'naday wazi'ypalar wori'nlani'wi' belgilenedi:

1. Pi'si'qlawti'n' ma'nisi menen xi'zmeti boyi'nsha mag'li'wmat beriw.

2. Pi'si'qlawi'shti'n' ga'p worni'n, ma'nisin ani'qlaw.

3. Pi'si'qlawi'shti' ga'pte duri's qollana beliw.

Pi'si'qlawi'shti'n' quri'li'si', tu'rleri qolayli' usi'llarda tu'sindirilip to'mendegidey a'meliy jumi'slar islenedi:

1. Berilgen tekstten pi'si'qlawi'shti'n' quri'li'si'n, tu'rlerin ani'qlaw,

2. pi'si'qlawi'shti'n' grammatikali'q belgilerin ayi'ri'w.

3. Wolar di'n' qaysi' so'z shaqabi'nan qanday so'z dizbeklerinen feyi toplamlari'nan bolg'ani'n biliw.

4. Berilgen so'zler ja'rdeminde dara, qospa, ha'm ken'eytilgen pi'si'qlawlardan ga'p du'ziw.

5. Bul tema boyi'nsha qadag'alaw jumi'si'n wo'tkeriw.

6. Bayan, shi'g'arma jazdi'ri'wda pi'si'qlawi'shlardi' qollana biliw t.b.

Pi'si'qlawi'shti'n' ma'nilik bo'liniwine ha'r qi'yli' mi'sallar keltiriledi, wolar di'n' bir-birinen wo'zgeshelikleri, grammatikali'q belgileri sali'sti'ri'w, analiz-sintez usi'li'nda u'yretiledi.

Is-ha'reketti bildiretug'i'n pi'si'qlawi'shlardi'n' qollani'li'wi', grammatikali'q belgileri ha'r ta'repleme talqi'lanadi' bir neshe mi'sallar ja'rdeminde da'liylenedi.

Wori'n, waqi't pi'si'qlawi'shlari'ni'n' wo'zgesheliklerin, bildiriw xarakterin ha'm grammatikali'q belgilerin ani'qlaw maqsetinde soraw-juwap usi'li'nan paydalani'ladi'. Mi'sali': 1. Wori'n pi'si'qlawi'shlari' qanday so'zler menen dizbeklesedi?

2. Wolar qaysi' so'zler ja'rdeminde bildiriledi?

3. Waqi't pi'si'qlawi'shlari'ni'n' grammatikali'q belgileri qanday?

4. Wori'n ha'm waqi't pi'si'qlawi'shlari'ni'n' wo'zgeshelikleri qalay belgilenedi?

Bul sorawlarga juwap retinde ga'pler yaki tekstler tan'lani'p, wolar tallanadi'.

Mug'ldar-da'reje pi'si'qlawi'shlari' qollani'wi', belgilerdi bildiriw, is-ha'reket protsessinin' waqi'tli'q, ken'islik ha'm yesapli'q ja'ne awi'rli'q mug'darlari'n bildiretug'i'nli'g'i' ilimiy tiykarda ayti'ladi'. Wolar boyi'nsha teoriyali'q mag'li'wmatlar beriledi.

Bul bo'limlerdi tu'sindiriwde to'mendegidey jumi'slar islenedi:

1. Mug'dar-da'reje pi'si'qlawi'shlari'ni'n' grammatikali'q belgilerin ani'qlaw.

2. Wolar di'n' ma'nilik ta'repi ha'm qanday so'zler menen baylani'slari'n bayanlaw.

3. Mug'dar-da'reje pi'si'qlawi'shi'ni'n' basqa da pi'si'qlawi'shlardan wo'zgesheligin ani'qlaw t.b.

Pi'si'qlawi'sh tuwrali' mag'li'wmat berilgen son' ta'kirarlaw yamasa juwmaqlaw sabag'i' wo'tiledi, sabaqta sol tema ushi'n tallaw wo'tkerilip, toli'qti'ri'wlar, yeske tu'siriwler boladi'. Na'tiyjede woqi'wshi'da to'mendegidey bilim ko'nlikpe payda boladi':

1. Pi'si'qlawi'shti'n' quri'li'si', ma'nilik tu'rleri ani'qlanadi'.

2. Ha'rbir pi'si'qlawi'shti'n' wo'zgesheligi haqqi'nda bilim ali'nadi'.

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n woqi'tqanda mi'naday talaplar wori'nlani'wi' tiyis:

1. Tan'lang'an woqi'ti'w usi'llari'ni'n' materialdi'n' maqsetine sa'ykes keliwi.

2. Wo'tilgen materialdi'n' woqi'w bag'darlamasi'na muwapi'q boli'wi'.

3. Materialg'a tan'lap ali'ng'an mi'sallardi'n' talapqa i'layi'qli'g'i',

4. Sabaq bari'si'nda ali'p bari'lg'an a'meliy jumi'slardi'n' wo'tilgen materialdi'n' talabi'na juwap beriwi.

5. Wo'tiletug'i'n materialdi'n' xabar texnologiyasi'nda beriliwi.

6. Sabaqta jan'a pedagogikali'q texnologiyani'n' yengiziliwi ha'm t.b.

Ga'ptin' birgelikli ag'zalari'n u'yretiw jollari'

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' qi'yi'n ha'm qospali' wazi'ypasi'n sheshiw mektep mug'allimlerinin' teoriyali'q ha'm a'meliy tayarli'q da'rejesine, mol ta'jiriybesine ja'ne, za'ru'rli woqi'w bag'darlamalari' menen sabqli'qlari'na iye boli'wi'na baylani'sli'.

Qaraqalpaq tili kursi'ni'n' tarawlari' wo'z aldi'nda bo'linip qaralg'ani' menen de wolardi' woqi'ti'w, u'yretiw ko'p qi'yi'nshi'li'qti' payda yetedi, ha'r bir tarawdi'n' wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri, wolardi'n' bir-birine qatnasi' itibarg'a ali'nadi'.

Birgelikli ag'zalardi' ko'rsetpeli qurallar ja'rdeminde u'yretiw na'tiyjesinde woqi'wshi'ni'n' joqari' bilim ali'wi' na'zerde tuti'ladi'. A'l'bette, ha'r bir material woqi'wshi'g'a ani'q, duri's beriliwi za'ru'r. Wol ushi'n mug'allim aldi'na bir qansha wazi'ypalar qoyadi'. Birgelikli ag'zalardi' woqi'ti'wdag'i' tiykarg'i' wazi'ypa-oqi'wshi'g'a wolardi'n' tu'rlerin, jay ga'plerdin' baylani'si'w usi'llari'n u'yretiwden, bunnan ti'sqari' birgelikli ag'zalardi'n' ko'rkem tekste qollani'li'wi'n, woni'n' irkilis belgilerinin' qoyi'li'w normalari'n ani'q u'yretiwden ibarat.

Qaraqalpaq tilindegi birgelikli ag'zalardi' woqi'ti'w arqali' woqi'wshi'ni'n' logikali'q woylawi', jay ga'p tuwrali' tu'sinigi, wolardi'n' wo'zgesheligin biliwi qaliplesedi. Woqi'wshi'da birgelikli ag'zani'n' ayi'ri'mlang'an ag'zalardan ayi'rmashi'li'g'i'n biliw ko'nlikpeleri jetilisedi, sintaksistin' morfologiyag'a bayani'si'n u'yreniw za'ru'rliqi payda boladi'.

Qaraqalpaq tilindegi birgelikli ag'zalardi' tu'sindiriwde uli'wma til ilimindegi son'g'i' jetiskenlikler, jan'a pedagogikali'q texnologiya yesapqa ali'nadi'.

Bul tema shatasli' qi'yi'n ha'm qospali' bolg'anli'qtan bir neshe bo'limlerden turi'p, biraz wo'zgesheliklerge iye. Birgelikli ag'zalarda ko'binese birinshi ha'm yekinshi da'rejeli ag'zalardi'n' ga'ptegi worni', qollani'li'wi' u'yreniledi.

Jay ga'ptin' sintaksisinde birgelikli ag'zalar talasli', bul tarawdi' woqi'ti'wda aldi' buri'n jay ga'p haqqi'nda tu'sinik beriledi de, son' birgelikli ag'zalardi'n' tyikarg'i' belgileri a'piwayi' tu'rde ayti'ladi'.

Temani' tu'sindiriwde ha'r qi'yli' usi'llardan: gu'rrin', tu'sindiriw, ko'rsetpelilikten paydalani'ladi'.

Sabaqta ilim tiykarlari'n u'yretiwde qolayli' usi'l qollani'ladi', temani'n' xarakterine qaray jumi's tu'rleri ju'rgiziledi. Qa'legen materialdi' qa'legen usi'lda wo'tiw mu'mkin yemes. Sonli'qtan woqi'ti'w usi'li'ni'n' qolayli'g'i', wo'tiletug'i'n materialg'a sa'ykesligi, u'yreniletug'i'n materialdi'n' mazmuni'n toli'q ashi'p bere ali'wi' t.b. yesapqa ali'nadi'.

Usi'l tan'law ta'jiriybege, woni'n' a'meliy ta'repleme, wo'tiletug'i'n materialdi'n' waqti'na, woqi'wshi'ni'n' bilim da'rejesi menen jas wo'zgeshelegine baylani'sli'. Birgelkili ag'zalardi' ko'rsetpelilik penen wo'tiw sabaqti'n' na'tiyjeliligin artti'radi', woqi'wshi'ni'n' bilimin ken'eytedi.

K.D.Ushinskiydin' aytqani'nday woqi'wshi' bes so'z u'stinde jumi's islewge qi'ynaladi', al ko'rsetpelilik penen jigirma so'z benen an'sat jumi's isley aladi'.

Sabaqta ko'rsetpe qurallardi' paydalani'p jumi's islew qolayli'. Wo'ytkeni, woqi'wshi'lardi'n' sabaqta u'lgeriwi ha'r qi'yli'. Sol ushi'n to'men u'lgeretug'i'n woqi'wshi' menen sxema, tablitsa ja'rdeminde islesiw paydali'.

Birinshiden, to'men u'lgeriwshi woqi'wshi' materialdi'n' ayi'ri'm ta'replerin shala tu'sinip, sabaqqa kewilsiz qatnasi'wi' mu'mkin. Bunday itibarsi'z woqi'wshi'ni'n' sabaqqa i'qlasi'n, qatnasi'n boldi'ri'w.

Yekinshiden, woqi'wshi' temag'a mi'sal tan'lay aladi', sol mi'sal arqali' temani' duri's ha'm jaqsi' tu'sinip ali'wg'a yerisedi.

Woqi'ti'wdi'n' ko'resetpeliligi bilim beriwde, ayri'qsha wori'ng'a iye. Sonli'qtan mug'allm sabaqti'n' ko'rsetpelilik printsiplerine itibar beriw tiyis. A'sirese, birgelikli ag'zalardi' woqi'wshi'lardi'n' bilip ali'wi'nda sabaqta ko'rsetpelilikten paydalani'ladi'.

Birgelkili ag'zalardi' tu'sindiriwde, temani' bekkemlew yamasa ta'kirarlaw bari'si'nda tablitsia, sxema, kartina, plakat ha'm texnikali'q qurallardan paydalani'w unamli' na'tiyje beredi. Birgelkili ag'zalar ko'rsetpeli qurallar menen tu'sindirilgende woqi'wshi'lar wo'tilgen temani' sanali' tu'rde wo'zlestirip, woni'n' ha'mme ta'replerin toli'q bileli, tu'sindiriletug'i'n materialdi' juwmaqlasti'ri'w tablitsia yaki sxemalar ja'rdeminde boladi'.

Jan'a materaildi' (taza temani') tu'sindiriwde, wo'tilgen materiallardi' (buri'n wo'tilgen temalardi') ta'kirarlawda, qi'yi'n wori'nlardi' yaki faktlerdi tallaw bari'si'nda ko'rsetpaeli qural xi'zmet atqaradi'.

Birgelikli ag'zalardi' tu'sindiriwde ko'rsetpeli qurallardi' paydalani'wda mi'nalarg'a itibar beriledi:

1. Paydani'latug'i'n ko'rsetpeli qurallardi'n' temag'a sa'ykesligin tan'law.

2. Ko'rsetpeli quraldi'n' woqi'wshi'ni'n' jas wo'zgesheligine, bilim da'rejesine sa'ykesligin yesapqa ali'w.

3. Ko'rgizbeli qural wo'tiletug'i'n tema menen jan'a temani' baylani'sti'ratug'i'n boli'wi'.

4. Ko'rsetpeli quralg'a tan'lang'an mi'sallar sabaqli'qtan tan'lanbay ko'rkem a'debiy shi'g'armalardan boli'wi'.

5.Ko'rsetpeli qural tayarlawda woni'n' i'qshamli'li'g'i' menen woqi'wshi'ni' zeriktirmeytug'i'ni', wolar'di'n' i'qlasi'n boldi'ratug'i'ni' yestetikali'q jaqtan unamli'li'g'i' yesapqa ali'ni'wi'.

6.Ko'rsetpeli qural ko'lemi ha'm wondag'i' jazi'li'wlar talapqa i'layi'q boli'wi'.

Sabaqta paydalani'latug'i'n ko'rsetpeli quraldi'n' woqi'wshi'g'a ta'sirshen'ligine, metodikadi'q qolayli'li'g'i'na kewil awdari'ladi'.

K.D.Ushinskiydin' aytqani'nday ko'rsetpeli woqi'w qi'yali'y tu'sinikke yemes, al ani'q wobrazshlarg'a, balani'n' qabi'l yetken na'rsesi tiykari'nda quri'lg'an boli'wi' tiyis. Tu'sindiriletug'i'n material ko'rsetpelilikte bayanlsansa, jan'a faktler menen ha'diyseni woqi'wshi' wo'z ko'zi menen ko'rip, sog'an i'lyai'q pikir ju'rgizse, zatlar menen ha'diyse, woni'n' tildegi qollani'li'wi' haqqi'nda ti'yanaqli' bilim aladi'.

Birgelikli baslawi'shlardi' woqi'ti'wda ko'binese tablitsalardan paydalani'w a'hmiyetli. Birgelikli baslawi'shlar atli'q so'zlerden al, ayi'ri'm jag'daylarda basqa da atawi'sh so'zlerden de boli'wi' mu'mkin. Wolar ga'pte kelgende sanaw intonatsiyasi' tu'rinde bolmastan, da'nekerlerdin' ja'rdeminde de dizbeklesip kelip, birgeliklikti du'zedi. Usi'nday belgilerin woqi'wshi'g'a toli'q jetkeriwde sxemadan paydalani'wg'a boladi'. Da-de da'nekeri menen baylani'sqan birgelikli baslawi'shlarg'a ha'r qi'yi' kespe qag'az du'ziledi:

Kespe qag'az

1)Berilgen ga'ptegi ko'p noqatti'n' worni'na so'z tawi'p qoyi'p ga'pti toli'qti'ri'n'. Ati'zda...menen...ha'm basqa da yeginler wo'sip tur. (IQurbanbaev).

2)Da-de da'nekerli birgelikli baslawi'shi' bar ga'p du'zin'. Atawi'sh feyiller birgelikli baslawi'sh xi'zmetinde kelgende ken'eytilgen ag'za tu'rinde ayti'ladi'. Mi'sali': wog'an aldaw, qorqi'ti'w, ta'sir yetpeydi. Wol ushi'n qami's tasi'w, gu'dige shi'g'ari'w qi'yi'ng'a tu'sti. (K.Sultanov).

Birgelikli baslawi'shlar kelbetlik feyil ha'm basqa da tomlamlardan boladi'. Ma'selen, Maqtap ati'rg'ani' da basqa woylap ati'rg'ani' da belgisiz (A.A'liyev). bazardan zat a'keletug'i'n da, awqat pisiretug'i'n da-men. (S.Saliyev).

Usi' ga'pti sxema tu'rinde tu'sindiriw paydali'. Bazarg'a baratug'i'n da, awqat pisiretug'i'n da, suw tasi'ytug'i'n da kir juwatug'i'n da-men.

Sabaqta ko'rsetpelilikten paydalani'w woqi'ti'wdi'n' qi'zi'qli', na'tiydeli boli'wi'n ta'miyin yetedi, woqi'wshi'lardi'n' ko'riw, seziw di'qqati'n ta'rbiyalaydi', jan'a bilimdi bekkemlewde ha'm ta'kirarlawda a'meliy ko'nlikpelerin qa'liplestiredi.

Mektep turmi'si'nda klass taxtasi' menen wo'tilgen sabaqlar na'tiyjeli bolg'an bolsa, ko'rsetpeli qurallar da sabaqti'n' na'tiyjeliligin artti'radi'. (V.V.Lunacharskiy).

Birgelkili bayanlawi'shlar tuwrali' woqi'wshi'g'a mag'li'wmat berilgende aldi' menen bayanlawi'shlar qanday so'zlerden ibarat yekenligi, so'zlerdin' baylani'si'w usi'llari' sali'sti'rmali' tu'rde tu'sindiriledi.

Birgelkili bayanlawi'shlardi'n' dizbeklesiwshi intonatsiya menen baylani'si'p keliwi mi'sallar ja'rdeminde ha'm ko'rsetpelilikte ayti'ladi'. Birgelkili bayanlawi'shlardi' baylani'sti'ri'wshi' intgnatsiya: sanaw intonatsiyasi', qarsi'las intonatsiya, sebeplik intonatsiya boli'p bo'linetug'i'nli'g'i' ayti'ladi', wol tuwrali' ilimiy-teoriyalig' tu'sinikler mi'sallar arqali' beriledi.

Bunda woqi'wshi' mag'li'wmatti' yesitiw, gu'rrin'lesiw arqali' aladi', biraq bul mag'li'wmat woqi'wshi'ni'n' yesinde uzaq saqlanbawi' mu'mkin.

Ha'mme waqi't tablitsa menen tema tu'sindirilse, woqi'wshi'da temani' biliwge qi'zi'g'i'wshi'li'q bolmaydi'. Sonli'qtanda sxema du'zip yaki kartina ko'rsetip, sol tiykarda materialdi' tu'sindiriwge tuwra keledi.

Birgelkili atawi'sh bayanlawlardi' woqi'ti'wg'a baylani'sli' qollani'latug'i'n sxemalar wo'tiletug'i'n temag'a, materiallardi'n' maqsetine juwap berse, woqi'wshi' ken' tu'sinikke, ti'yanagli' bilimge iye boli'wi' mu'mkin.

Birgelkili aralas bayanlawi'shlardi' tu'sindiriw basqa birgelkili bayanlawi'shlardi' tu'sindiriwge qarag'anda bir qansha wo'zgeshe. Sebebi, birgelkili aralas bayanlawi'shlar ha'r qi'yli' so'z shaqaplari'nan bolg'anli'qtan wolardi'n' dizbeklesiw bir baslawi'shqa bag'i'ni'p, keliwi bayanlanadi' son' juwmaq shi'g'ari'ladi'.

Birgelkili aralas bayanlawi'shlar analiz-sintez usi'li'nda tu'sindirilip temani' bekkemlew maqsetinde kespe qag'azlardan paydalani'li'wg'a boladi'. Kespe qag'azlar woqi'wshi'ni'n' birgelkili ani'qlawish boyi'nsha bilimin, tu'sinigin ani'qlaydi'.

Birgelkili toli'qlawishlardi'n' morfologiyali'q wo'zgesheliklerin gu'rrin'lesiw, mi'sallar arqali' tu'sindiriw woqi'wshi'g'a ko'p ja'rdem yetedi, na'tiyjede wolar tema boyi'nsha teren' bilim aladi'.

Ko'rsetpelilikte tu'sindirilgen birgelkili toli'qlawishlardi'n' ma'nileri ani'qlanadi'.

Sunday-aq juwmaqlaw yaki ta'kirarlaw sabaqlari'nda birgelkili toli'qlawishlardi' woqi'wshi'lardi'n' bilip alg'ani'n ani'qlawda to'mendegishe kespe qag'azlar tayarlanadi', wolar woqi'wshi'larg'a beriledi.

Kespe qag'azlar ja'rdeminde jumi'slar islew, mi'sallardi' talqi'law woqi'wshi'lardi'n' bilimin, tu'sinigin artti'radi', woqi'wshi'lar wo'zlerinshe a'meliy jumi's islew mu'mkinshiligine iye boladi'.

Birgelkili pi'si'qlawishlardi' ha'r ta'repleme, ilimiy-metodikali'q jaqtan analizlep, woni'n' barli'q ta'repleri boyi'nsha woqi'wshi'g'a jetkeriw ko'p na'rseni talap yetedi.

A'sirese, birgelkili pi'si'qlawishlardi' ko'rsetpelilikte u'yretiw an'sat, qolayli' ha'm woqi'wshi' ushi'n paydali'.

Ko'rsetpeli quraldan paydalani'p mug'allim birgelkili pi'si'qlawishlardi'n' ma'nilik bo'liniwin, neni an'latatug'i'ni'n, qanday sorawlarg'a juwap

beretug'i'ni'n, qaysi' so'z shaqabi'nan bolatug'i'ni'n teoriyali'q materiallar negizinde ayti'p beredi.

Birgelkili pi'si'qlawi'shlar wolardi'n' ma'nilik tu'rleri menen grammatikali'q belgileri ha'r qi'yli' usi'llarda a'sirese ko'rserpelilikte u'yretsilse, sabaq na'tiyjeli boladi'. Woqi'wshi'larg'a ti'yanagli' bilim ha'm tu'sinik beriledi.

Birgelkili pi'si'qlawi'shlardi' bekkemlew yaki ta'kirarlaw sabaqlari'nda su'wretti qollani'wg'a boladi'. Su'wrette waqi'yalar menen qubi'li'slar, zatlardi'n' ko'rinisi menen ma'nisi birgelkilikte bayanlani'wi' tiyis. Sol tiykarda birgelkili pi'si'qlawi'shlardi'n' ma'nilik bo'liniwi, wolardi'n' bir-birinen wo'zgesheligi izbe-iz u'yretiledi. Na'tiyjede birgelkili pi'si'qlawi'shlardi'n' ha'r birin woqi'wshi' toli'q bileli.

Sabaqti'n' na'tiyjeli, mazmunli' boli'wi' materialdi'n' ko'rsetpelilikte tu'sindiriliwine baylani'sli', sonli'qtan ha'r bir tema ko'rsetpelilikte wo'tilse, u'lken a'hmiyetke iye boladi'.

Birgelkili ag'zalardi' woqi'ti'wda ko'rsetpeli qurallardi'paydalani'wda mi'nalar yesapqa ali'nadi'.

1)Woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesi menen jas wo'zgesheligi.

2)Sabaqti'n' mazmuni' menen temani'n' ko'lemi.

3)Materialdi'n' awi'r, jen'ili.

Ko'rsetpeli quraldi'n' sapali', unamli' boli'wi' woni'n' talapqa sa'ykesligi talap yetiledi.

Tayarang'an ko'rsetpeli qurallardi'n' paydali'li'g'i' yesapqa ali'ni'p, mi'nalarg'a itibar beriledi:

1)Materiallardi'n' toli'q wo'zlestiriliwi

2)Ko'rsetpeliliktin' a'hmiyetliligi.

3)Ondag'i' mi'sallar menen ani'qlamalardi'n' qolayli'li'g'i'.

4)Wo'tilgen temag'a qatnasi'na, qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'.

5)Ha'r bir ko'rsetpe quraldi'n' wori'nli' duri's paydalani'w.

Ko'rgizbeli qurallardi' birgelkili ag'zalardi' tu'sindiriw waqti'nda ha'm usi' ag'zalar boyi'nsha wo'tilgen temalardi' bekkemlew bari'si'nda ja'nede birgelkili ag'zalardi'n' barli'q tu'ri wo'tilip boli'ng'annan keyin, ta'kirarlaw jumi'si'n ali'p bari'wda sabaqti'n' mazmuni' menen quri'li'si'na qaray paydalana beriwge boladi'.

Tu'sindiriletug'i'n material, ko'rsetpelilikte ali'p bari'lsa, sol temag'a tiyisli faktler menen tu'siniklerdi woqi'wshi' jaqsi' bileli.

Ko'rsetpelilik bilim tiykari', woqi'ti'wdi'n' yen' a'hmiyetli ha'm paydali' usi'li', woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesin, sawatli'li'g'i'n artti'radi', wolardi'n' sanali', a'depi ta'rbiyalani'wi'na ja'rдем yetedi. Sonli'qtan N.K.Krupskaya ko'rsetpelilikti joqari' bahalap, woqi'ti'wdi'n' mazmuni'n, sapasi'n jaqsi'laytug'i'ni'n ati'p wo'tedi.

Qospa ga'pti woqi'ti'w

Jobasi':

- 1)Qospa ga'p haqqi'nda tu'sinik
- 2)Dizbekli qospa ga'pti woqi'ti'w
- 3)Bag'i'ni'n'n'i' qospa ga'pti woqi'ti'w
- 4)Aralas qospa ga'pti woqi'ti'w

Qospa ga'p-sintaksistin' yen' qi'yi'n bo'limi. Qospa ga'pti woqi'ti'wda mug'allim woqi'wshi'lardan gu'rrin', qadag'alaw, ko'rgizbelilik, mektep lektsiyasi', mug'allimnin' tu'siniriwi, sali'sti'ri'w usag'an metodlardan wori'nli' paydalani'wi' tiyis.

Qospa ga'ptin' ne ushi'n ha'r qi'yli' boli'p keliwine woqi'wshi'lardi'n' di'qqati' awdari'li'p, qospa ga'p wo'zinin' usi'nday ma'nisi menen formasi'na qaray u'shke bo'linetug'i'nli'g'i' yeskertilip, ko'rgizbeli qural ko'setiledi:

Dizbekli qospa ga'ptin' tiykarg'i' belgileri:

- 1)dizbekli qospa ga'ptin' komponentleri ayi'ri'm turg'anda wo'z aldi'na tamamlang'an ti'yanaqli' woydi' bildiredi:
- 2)ha'r bir komponenttin' bayanlawi'shi' da ti'yanaqli', sonli'qtan woni'n' komponentlerin wo'z aldi'na ali'p qarawg'a boladi':
- 3)dizbekli qospa ga'ptin' komponentleri bir-biri menen intonatsiya ha'm da'nekerler arqali' baylani'si'p kele beredi:
- 4)dizbekli qospa ga'ptin' komponentlerinin' wori'n ta'rtibi turaqli' boli'p, wolardi'n' worni'n awmasti'ri'wg'a kele bermeydi:
- 5)dizbekli qospa ga'p yeki komponenttten de, wonnan da ko'p komponentten de quraladi'.

Woqi'wshi'lar dizbekli qospa ga'ptin' ma'nilik jaqtan tu'rlerin u'yrengende, ha'r bir tu'rin *da'nekerli*, *da'nekersiz* dep bo'lip qaraydi'. Sol jerde ma'nilik jaqtan jaqsi' ayi'ra bilgeni menen da'nekelerin duri's ayi'ra ali'wg'a qi'ynali'wi' mu'mkin.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' belgileri mi'sallar menen ko'rsetilip, woqi'wshi'larg'a tu'sindirilgennen keyin, usi' tiykarda bag'i'ni'n'qi' qospa ga'ptin' ani'qlamasii' payda boladi'. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'pler boyi'nsha alg'an bilimlerin bekkemlew maqsetinde praktikali'q jumi'slardi' sabaqti'n' maqsetine i'layi'q ha'r qi'yli' formalarda uyi'mlasti'ri'w talapqa juwap beredi.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' tu'rleri, bo'liniw printsipleri, wolardi'n' ma'nilik jaqtan bir-birinen parqi', sorawlar arqali' ayi'ri'w jollari', wolardi'n' ha'r qaysi'si'na ta'n belgileri boyi'nsha gu'rrin'ler wo'tkerip, mi'sallar menen da'lillew kerek.

Wol ushi'n mi'na sorawlar boyi'nsha is ali'p bari'ladi'. Qospa ga'p degen ne? Oni'n' wo'zine ta'n belgisi qanday? Qospa ga'p neshege bo'lenedi? Ne ushi'n? Wolardi'n' bir-birinen wo'zgesheligi qanday?

Dizbekli qospa ga'plerdi woqi'ti'w usi'llari'

Dizbekli qospa ga'plerdin' ma'nisi wolardi'n' komponentleri arasi'ndag'i' ma'nilik qatnaslar arqali' bildiriledi. Bul ma'nilik qatnaslardi' bildiriwde

wolardi'n' bayanlawi'sh formalari', da'nekerler ha'm intonatsiya xi'zmet atqaradi'.

Dizbeki qospa ga'ptin' usi' ta'replerin woqi'wshi'larg'a tu'sindiriwde to'mendegilerge itibar beriledi:

1.Wo'tiletug'i'n temani' ani'q tu'sindiriw,

2.Wo'tilgen temani'n' woqi'wshi'lardi'n' yesinde ani'q ha'm toli'q saqlani'wi'na yerisiw,

3.Woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen temani' ha'r ta'repleme wo'zlestiriw ushi'n ta'kirarlawdi' izbe-iz qollani'w,

4.Wo'tilgen temag'a baylani'sli' shi'ni'g'i'w ha'm jazba jumi'slardi' wo'tkerip turi'w h.t.b.

Dizbekli qospa ga'plerden woqi'wshi'lardi'n' ti'yanagli' ha'm toli'q bilim ali'wi'nda wo'z betinshe ha'm do'retiwshilik jumi'slari' wo'tkeriledi. Wolardi'n' wo'tilgen tema boyi'nsha bilimnin' turaqli' boli'wi' ushi'n ta'kirarlaw sabag'i' boladi'.

Ta'kirarlaw wo'tilgen materialdi' wo'zlestiriwde, sol boyi'nsha ani'q tu'sinikke iye boli'wda ja'rdem yetedi.

Ta'kirarlaw belgili joba yaki ta'rtipte wo'tkeriledi. Bunda wo'tilgen materiallardi'n' qaysi' wori'nlari'n (oqi'wshi'arg'a qi'yi'n, tu'siniwine ja'rdem kerek bolg'an jerlerin) qalay ta'kirarlaw kerek. Qanday metodikali'q usi'llardan paydalani'wg'a boladi'. Geyde wo'tilgen temani'n' yaki materialdi'n' barli'q wori'nlari' ta'kirarlanadi'.

Ta'kirarlaw bari'si'nda woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen materialdi' biletug'i'n ta'repleri yeske tu'siriledi de, al materialdi'n' yen' qi'yni', qospali' wori'nlari' teren'irek, u'yreniledi.

Wo'tilgen materialdi' ta'kirarlaw belgilenedi yag'ni'y woqi'wshi'lardi'n' sol temag'a tu'sinigi, bilim da'rejesi, yeste saqlaw qa'bileti itibarg'a ali'nadi'.

Yeger dizbekli qospa ga'ptin' ha'mmesi ta'kirarlani'w kerek bolsa, mug'allim temani'n' tiyisli wori'nlari', a'hmiyetli ta'repleri na'zerde boli'p, arnawli' tu'rde ta'kirarlaw wo'tkeriledi.

Dizbekli qospa ga'plerdi ta'kirarlawda mi'nalarg'a itibar beriledi:

1.Da'nekerli dizbekli qospa ga'pke juwmaqlawshi' ta'kirarlaw kerek, sebebi, temani'n' wo'zgesheligi, bo'liniwi boyi'nsha woqi'wshi'lar shatasi'wi' mu'mkin.

2.Bul tema wo'tiliwden aldi'n woni'n' jay ga'plerden wo'zgesheligi ayti'ladi' ha'm dizbekli qospa ga'pke qatnasi' tu'sindiriledi. Usi' ta'replerin yele de yeske tu'siriwge, woni' mi'sallar menen da'lillewge tuwra keledi.

3.Wo'tilgen temag'a baylani'sli' tekseriw diktanti'n, bayan, shi'g'arma ha'm t.b. jumi'slardi' jazdi'ri'wg'a baylani'sli' tapsi'rmalar beriledi.

Dizbekli qospa ga'pler wo'tilip boli'ng'an son', juwmaqlaw ha'm ta'kirarlaw wo'tkeriw menen ta'kirarlawdi'n' barli'q ta'repi sheshilmeydi. Wol ushi'n sabaq dawami'nda ku'ndelikli ta'kirarlaw turaqli' tu'rde ali'p bari'ladi'.

Wo'ytkeni, turaqli' ta'kirarlawda woqi'wshi'lar wo'tilgen materialdi'n' ha'mme ta'repin tu'sinedi, tema boyi'nsha bilimi turaqli' boli'p, wo'zinshe woylaw, a'meliy jumi's islew qa'biletligi, qa'liplesedi, temag'a baylani'sli' ga'p du'ziw, mi'sal tabi'w uqi'pli'li'g'i' jetilisedi.

Wo'tilgen materiallardi' yeske tu'siriwde woni' wo'zlestiriwde ha'm ta'kirarlawda ha'r qi'yli' jumi'slardan paydalani'ladi'.

Ma'selen: da'nekerli ha'm da'nekersiz dizbekli qospa ga'plerdegi jay ga'plerdin' baylani'si'w usi'llari'n, belgilerin ani'qlaw, sol tiykarda ga'p du'ziw, yaki berilgen tekstten dizbekli qospa ga'plerdi tawi'p, wolardi'n' tiykarg'i' belgilerin biliw ha'm t.b. jumi'slar ali'p bari'lsa, wo'z na'tiyjesin beredi.

Sunday-aq wo'tilgen temani' yaki materiallardi' bekkemlew yamasa yeske tu'siriw bari'si'nda woqi'wshi'lardan soraw ha'm u'ye berilgen tapsi'rmani' tekseriw (ga'plerdi ani'qlaw, shi'ni'g'i'wlardi'n' wori'nlani'wi'n baqlaw, belgili so'zler ja'rdeminde du'zilgen ga'plerdin' duri'sli'li'g'i'n qadag'alaw ha'm t.b.) ta'kirarlawdi'n' tiykarg'i' da'reklerinin' biri.

Ha'mme waqi'tta wo'tilgen materiallardi' woqi'wshi'lardan soramastan wolarg'a sorawlar berilip tema yeske tu'siriledi. Ko'p sorawlar woqi'wshi'ni' jali'qti'radi', sonli'qtan wolar ayti'lg'an pikirdi qaytalay beriwge a'detlenedi.

Da'nekersiz dizbekli qospa ga'pti u'yretkende (mug'allim) woqi'wshi'lardi'n' sanasi'nda ani'q tu'siniktin' payda boli'wi' yesapqa ali'nadi'. Sol ushi'n (mug'allim) materialdi'n' jobasi' du'zilip, sol (tiykarda) izbe-izlikte ha'm ko'rsetpelilikte temani' tu'sindiredi.

Tema jaqsi' tu'sindirilgen menen woqi'wshi'g'a wol jetkiliksiz. Woqi'wshi'g'a sol temag'a baylani'sli' jumi's islewdin' joli'n, berilgen so'zler arqali' ga'p qurawdi' u'yretiwge boladi'. Woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen tema yaki material boyi'nsha jumi's islewine ta'kirarlawdi'n' belgili ja'rdemi bar. Sonli'qtan (mug'allim) wo'tilgen materiallardi' yeske tu'siriw ushi'n sorawlar tayarlawda, islenetug'i'n a'meliy jumi'slardi' belgilewde aldi'n-ala woylani'w kerek.

Da'nekersiz dizbekli qospa ga'p temasi'n tu'sindiriwde tan'lang'an usi'l, temag'a tiyisli ga'p ha'm tekst mazmuni' boyi'nsha, til wo'zgesheligi jag'i'nan bag'darlamag'a sa'ykes boli'wi' tiyis.

Da'nekersiz dizbekli qospa ga'plerdi woqi'ti'wda didaktikali'q printsipler basshi'li'qqa ali'ni'wi' sha'rt:

1)Wo'tiletug'i'n materialdi'n' woqi'wshi'lardi'n' bilim da'rejesi menen jas wo'zgesheligine sa'ykesligi,

2)Jan'a materialdi'n' woqi'wshi'lardi'n' qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' menen intasi'n artti'ri'wi',

1)Jan'a materialdi'n' buri'n wo'tilgen tema menen baylani'sli'li'g'i',

2)Temani' bekkemlew bari'si'nda ta'kirarlawdi' a'melge asi'ri'w,

3)Wo'tilgen temani' ta'kirarlawda woqi'wshi'lardi'n' tema boyi'nsha bilimin, tu'sinigin yesapqa ali'ni'w ha'm t.b.

Mektep bag'darlamasi'nda da'nekerli ha'm da'nekersiz dizbekli qospa ga'plerdi woqi'ti'wg'a materialdi'n' awi'r-jen'iline, ko'lemine qaray saat berilgen.

Da'nekersiz dizbekli qospa ga'pler komponentlerinin' sani'na, ma'nilik belgilerine, wondag'i' jay ga'plerdin' baylani'si'w ta'rtibine qaray da'nekerli dizbekli qospa ga'plerden wo'zgeshelenedi:

Bul bo'lim birneshe temalarg'a bo'lingen. Usi' temalardi' tu'sindiriwde (mug'allim wo'z) ta'jiriybe tiykari'nda, metodikali'q usi'llar menen jumi's ali'p baradi'. Denekersiz dizbekli qospa ga'plerdi tu'sindiriwde temag'a ta'n bolg'an faktler, belgiler ayti'ladi', tiyisli mi'sallar menen da'liyllenedi.

Woqi'wshi'larg'a usi' tema boyi'nsha bilim berilgeni ani'qlanadi', Materialdi' ta'kirarlaw, woni' joba boyi'nsha ali'p bari'w belgilenedi.

Ma'selen: (mug'allim) Bir saatli'q sabaqti' ta'kirarlawg'a arnawli' tiyis, wonda sabaqti'n' jobasi' wo'z aldi'na du'ziledi ha'm ta'kirarlawdi'n' mazmuni' menen maqseti ko'rsetiledi.

Temani'n' mazmuni'n' ani'qlawda jen'il ha'm qi'sqa, tu'sinikli sorawlar du'zilip, woqi'wshi'larg'a beriledi. Bul sorawlar uli'wmali'q ha'm jeke xarakterde boli'wi' mu'mkin. Sabaqqa itibarsi'z, i'qlassi'z qatnasqan woqi'wshi'larg'a bunday sorawlar beriledi.

Woqi'wshi'larg'a beriletug'i'n uli'wmali'q sorawlar to'mendegishe:

1)Da'nekersiz dizbekli qospa ga'plerdegi jay ga'pler qanday usi'llar menen baylani'sadi'?

2)Bundag'i' jay ga'plerdin' ma'nilik belgilerin qalay ani'qlawg'a boladi'?

3)Da'nekersiz dizbekli qospa ga'p jay ga'plerden qanday belgiler menen wo'zgeshelenedi?

Bul sorawlarg'a woqi'wshi'lar (toli'q qatnasi'p) wo'zlerinshe juwap beriwge ha'reket yetedi.

Usi' sorawlardan basqa ha'rbir woqi'wshi'ni'n' wo'tilgen material boyi'nsha tu'sinigin, bilimin ani'qlaw maqsetinde mi'naday jekke tu'rdegi sorawlar da beriliwi mu'mkin:

1)Mezgilles da'nekersiz dizbekli qospa ga'p qanday ma'nilerdi an'latadi'?

2)Sebep-na'tiyje da'nekersiz dizbekli qospa ga'pte jay ga'plerdin' wori'n ta'rtibi qanday boladi'?

3)Tu'sindirmeli da'nekersiz dizbekli qospa ga'ptin' komponentlerinin' sani' qanday?

Berilgen sorawlarg'a juwaplar awi'zsha, ayi'ri'm jag'dayda jazba tu'rde ali'ni'p, wol juwaplar belgili ta'rtipte bahalanadi'.

Dizbekli qospa ga'ptin' bul tu'rin woqi'ti'wda ta'kirarlaw sabag'i' ali'p bari'ladi'.

Da'nekersiz dizbekli qospa ga'plerdin' ha'rbir tu'ri tu'sindirilgennen son' uli'wmali'q ha'm juwmaqlawshi' ta'kirarlawlar wo'tkerilgende, woqi'wshi'lardi'n' ti'yanaqli' bilim ali'wi' ta'miyinlenedi.

Qarsi'las da'nekersiz dizbekli qospa ga'p wo'tilgennen keyin woni' ta'kirarlawda to'mendegidey sorawlar wortag'a taslanadi':

1)Qarsi'las ma'ni qalay bildiriledi?

2)Qarsi'las ma'ni bildiriwshi formalar menen so'zlerdi ayti'n'?

3)Ne ushi'n qarsi'las dizbekli qospa ga'p du'ziledi ha'm t.b.

Uli'wma alg'anda da'nekersiz dizbekli qospa ga'pler u'yrenilgennen keyin ta'kirarlaw sabag'i'n wo'tkeriwge boladi'. Wo'ytkeni, sabaqta (mug'allim bul) (boyi'nsha woqi'p) u'yrenilgen materiallardi'n' xarakterli belgileri ani'qlanadi'. Na'tiyjede woqi'wshi'lar da'nekersiz dizbekli qospa ga'ptin' barli'q ta'replerin, haqi'yqi'y qospa ga'p bola alatug'i'ni'n ani'q biliwge ha'reket yetedi.

Da'nekerli dizbekli qospa ga'pler jan'a wo'tiletug'i'n material retinde u'yrenilgende woqi'wshi'lardi'n' bul boyi'nsha bilimge iye boli'wi'nda mi'nalar yesapqa ali'nadi':

1)Ha'r bir wo'tiletug'i'n jan'a tema buri'n wo'tilgen tema menen ti'g'i'z baylani'sta boli'w kerek.

2)Jan'a tema woqi'wshi'larg'a tu'sinikli boli'wda u'yretiletug'i'n teoriyalı'q material, a'meliy jumi'slar menen baylani'sta beriliw sha'rt.

3)Jan'a temani' tu'sindiriwde ha'r qi'yli' usi'llar tan'lap ali'nadi'.

Da'nekerli dizbekli qospa ga'pler (ko'binese) ta'kirarlaw sabag'i' arqali' u'yretiledi. Sonli'qtan da'nekerli dizbekli qospa ga'ptin' ha'r bir tu'ri arnawli' ta'kirarlani'wi' sha'rt. Ta'kirarlaw waqti'nda woqi'wshi'larg'a kespe qag'azlar yaki da'nekerli dizbekli qospa ga'p komponentlerinin' baylani'si'w ha'm wori'nlası'w ta'rtibin duri'slap biliw, ani'qlaw negizinde sxema beriliwi mu'mkin.

Biriktiriwshi da'nekerli dizbeki qospa ga'plerdi ta'kirarlawda (to'mendegidey) kespe qag'azlar qollani'ladi'.

Woqi'wshi'lar ha'rbir si'zi'qti'n' ishine so'z jazi'p, yekinshi ga'p penen qanday da'nekerler arqali' baylani'si'wi'n wori'nlaydi'.

Usi' bo'limdi ta'kirarlawda woqi'wshi'larg'a to'mendegidey ga'p beriledi:

1)Bizin' yeldin' jaslari' u'ljenlerge hu'rmet yetedi ja'ne...

Sayaxatshi' ji'l qusari' u'lkemizge keldi (K.Sultanov). Ga'ptegi ko'p noqat worni'na so'z qoyi'p woni' toli'qti'radi'.

Bunday ga'pler woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen temani' jaqsi' wo'zlestirip, woni' tu'siniwine sebepshi boladi'. Ta'kirarlaw bari'si'nda tablitsalar (boli'p bul) (tablitsani' mug'allim) tayarlanı'p taxtag'a ildiredi, sol boyi'nsha wo'tilgen tema soraladi'.

Qarsi'las da'nekerli dizbekli qospa ga'pte is-ha'reket bir-birine qarama-qarsi' boladi'. Usi' wo'zgeshelikler mi'sallar ja'rdeminde tu'sindirilip, ta'kirarlaw arqali' u'yretiledi.

Qarsi'las da'nekerli dizbekli qospa ga'pte *biraq, lekin, al, so'ytede, degen* menen t.b si'yaqli' da'nekerler jay ga'plerdi baylani'sti'radi'. Bul da'nekerler menen ga'ptin' baylani'si'wi'n woqi'wshi'lardi'n' wo'zlestirip ali'wi' ushi'n yaki ta'kararlaw waqti'nda sorawlar beriledi:

1) *Lekin, biraq, degen menen* da'nekerleri ga'ptin' qaysi' wori'nlari'nda kelip qarsi'lasli'q ma'ni bildiredi?

2) *Degen menen, so'ytse, de, lekin* da'nekerleri bir birine sinonim tu'rinde qollani'lama?

3) *Al, biraq* da'nekerlerinin' sinonimlik tu'ri qalay qollani'ladi'?

Qarsi'las da'nekerli dizbekli qospa ga'plerdegi da'nekerlerdi sxema menen keltirip wol boyi'nsha ga'p quri'w kerekligi yeskertiledi. Bulardan basqa ta'kirarlaw bari'si'nda woqi'wshi'lardi'n' woylawi'n rawajlandi'ri'w, ga'p quraw uqi'pli'li'g'i'n qa'liplestiriwge arnalg'an ga'pler beriledi.

Da'nekerli qarsi'las dizbekli qospa ga'plerdi u'yretiwdе sxema menen jumi's islewden, woqi'wshi'lar da'nekerlerdin' tu'rlerin bileди, sog'an i'layi'q mi'sallar tan'laydi'. Sol da'nekerlerdin' dizbekli qospa ga'ptegi xi'zmetin ani'qlaydi'.

Gezekles da'nekerli dizbekli qospa ga'plerdi u'yretiwdе bir qansha jumi's tu'rleri wori'nlanadi', woqi'wshi'ni'n' temani' tu'siniw da'rejesin baqlaw ushi'n kespe qag'azlar qollani'ladi'.

1) Gezekles da'nekerlerdin' toli'q ayti'p berin'.

2) Gezekles da'nekerler ga'ptin' qaysi' wori'nlari'nda keledi?

3) Gezekles da'nekerlerdin' ga'p qurawdag'i' xi'zmeti qanday?

Awi'spali' da'nekerli dizbekli qospa ga'plerdi (ta'kirarlawda) mi'naday sorawlar ja'rdeminde tu'sindiriwge boladi'.

1) Ga'ptegi is-ha'rekettin' wori'nlani'w bari'si' qanday awi'spali' da'nekerler arqali' belgili boladi'?

2) Awi'spali' da'nekerlerdin' ga'ptegi xi'zmeti qalay ani'qlanadi'?

3) Awi'spali' da'nekerler menen kelgen jay ga'plerdegi ha'reket qaysi' komponent arqali' tu'sindiriledi? ha'm t.b.

Awi'spali' da'nekerli dizbekli qospa ga'plerdin' ayi'ri'm tu'rlerin soraw-juwap penen u'yretiw jetkiliksiz. Sol ushi'n woqi'wshi'larg'a mi'naday tapsi'rmalar beriliwi mu'mkin:

1) *Ya, ya bolmasa* da'nekerlerinin' qatnasi'wi'nda ga'p quraw.

2) Awi'spali' da'nekerlerdin' gezekles da'nekerlerden wo'zgesheligin ayti'w. Solay yetip da'nekerli dizbekli qospa ga'plerdin' ha'r bir tu'rin arnawli' ta'kirarlaw arqali' u'yreniwge de boladi', ha'm arnawli' sabaq retinde u'yreniw de mu'mkin. Bul mug'allimnin' is-ta'jiriybesine, sheberligine, talapshan'li'g'i'na baylani'sli'.

Dizbekli qospa ga'pler a'piwayi' ha'm juwmaqlawshi' ta'kirarlaw arqali' u'yreniledi. A'piwayi' ta'kirarlaw ha'r bir temani' u'yrengennen son' ali'p bari'ladi'.

Bunda temag'a sorawlar yaki kespe qag'azlar tayarlanadi'. Sol arqali' woqi'wshi'lardi'n' wo'tilgen temadan alg'an tu'sinigi, bilimi bahalanadi'.

Juwmaqlawshi' ta'kirarlawdi' tema wo'tilip boli'ng'annan keyin arnawli' juwmaqlaw sabag'i' boladi', sabaqta tema toli'q yeske tu'siriledi.

Ta'kirarlaw sabag'i' jaqsi' tayarli'q ha'm belgili joba boyi'nsha wo'tkeriliwi tiyis. Sebebi, woqi'wshi'lar wo'tilgen tarawg'a, tiyisli temalarg'a tayarlanadi',

ilimiy-metodiali'q a'debiyatlardi', teoriyali'q materiallardi' u'yreniw wolarg'a tapsi'ri'ladi'.

Dizbekli qospa ga'plerdi ta'kirarlaw sabag'i'nda u'yreniwge tiyisli materillarda' woqi'p keliw tapsi'rmag'a beriledi. Ta'kirarlaw sabag'i'nda ko'binese awi'zsha juwap ali'nadi', materialdi' tu'siniwi qi'yi'n bolg'anda jazba juwap ali'nadi'.

Jazba juwap ji'ynap ali'ni'p tekseriledi, woni'n' juwmag'i' kelesi sabaqta ayti'ladi'. Awi'zsha ha'm jazba juwaplar bahalani'p, baha jurnalga' qoyi'ladi', juwap bere almag'an woqi'wshi'larga' yeskertiw beriledi.

Dizbekli qospa ga'plerdi ta'kirarlawda ko'p jumi'slar isleniwi sha'rt. Ta'kirarlawda wo'tilgen temani'n' xarakterli belgileri ani'qlanadi', ga'p du'ziw, so'zler ja'rdeminde mi'sal tabi'w ha'm t.b bilim ko'nlikpeleri belgili boladi'.

Jumi'sti'n' mazmunli' ha'm sapali' boli'wi'nda ta'kirarlawga' baylani'sli' ali'p bari'latug'i'n jumi's tu'rleri, kespe qag'azlardi' keltiredi. Dizbekli qospa ga'plerdi bir qi'yli' usi'llar menen u'yrenbesten ta'kirarlaw wo'tkeriwden, ko'rsetpelilikten paydalani'w wori'nli'.

Sonda wo'tilgen material tu'sinikli ha'm yeste qalarli'q da'rejede boladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi woqi'ti'w

Qaraqalpaq tilin woki'ti'wda tildin' barli'q tarawlari' izbe-izlikte u'yreniledi. Bul bug'darda beriletug'i'n bilim, teoriyali'q mag'li'wmatlar, til ilimindegi son'g'i' jetiskenlikler boyi'nsha beriledi.

Qaraqalpaq tili kuri'si'ni'n' tarawlari' wo'z-aldi'na qaralg'an menen wolardi' woqi'ti'wda ha'r bir tarawdi'n' wo'zgeshelikleri, wolardi'n' bir-birine qatnasi' yesapqa ali'nadi'.

Til bo'limleri arasi'ndag'i' baylani's bir-birinen aji'rati'lmaydi', ma'selen, leksika, fonetika, morfologiya bo'limleri Sintaksis bo'limin woki'ti'wda yeske tu'siriledi, wondag'i' formalar ayti'ladi'.

Sintaksis bo'limi yeki klassta 8-klassta jay ga'ptin' sintaksisi woqi'ti'lsa, 9-klassta qosta ga'ptin' sintaksisi woqi'ti'ladi'.

Qospa ga'ptin' sintaksisin u'yreniw bari'si'nda woqi'wshi'lar qospa ga'ptin' tu'rlerin, wondag'i' jay ga'plerdin' baylani'si'w usi'llari'n, jay ga'plerdin' wori'n ta'rtibin ha'm ma'nilik belgilerin toli'q xa'm ani'q tu'rde bilip aladi'.

Qospa ga'pti woqi'ti'w jay ga'ptin' sintaksisin woqi'ti'wg'a qarag'anda birqansha qi'yi'n ha'm qospali'. Sebebi, qospa ga'pti woqi'ti'wda mug'allim woqi'wshi'lardi'n' duri's, sanali' tu'sinip ali'wi' ushi'n ha'r qi'yli' metodlardan: gu'rrin', qadag'alaw, ko'rgizbelilik, tu'sindiriw, sali'sti'ri'w usi'llari'nan duri's paydalani'wi' tiyis.

Qospa ga'ptin' wo'zi u'lken yeki *bo'limnen ibarat*. Bul bo'limler arasi'nda bekkem baylani's bar. Wo'ytkeni, woqi'wshi'lar da'slep dizbekli qospa ga'p haqqi'nda tu'sinik alg'annan keyin, bagi'ni'n'qi'li' qospa ga'p tuwrali' materialdi' an'sat bilip aladi'. Sebebi dizbekli ha'm bag'i'ni'n'ki'li' qospa ga'pler arasi'nda aytarli'qtay ayi'rmashi'li'q jok. Dizbekli qospa ga'p penen bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerde jay ga'plerdin' sani', wori'n ta'rtibi birdey.

Tek wolardag'i' jay ga'plerdin' bir-biri menen baylani'si'nda ayi'rmashi'li'q bar. Usi' ayi'rmashi'li'qlar ko'rsetpeli qural usi'li'nda tu'sindiriliw kerek. Sonda bul yeki bo'lim arasi'ndag'i' baylani's, wolardi'n' wo'zgesheligi ani'qlanadi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' birinshi jay ga'pi yekinshi jay ga'p penen bayanlawi'shli'q formalar yaki feyil formolari' menen baylani'sqanli'qtan bag'i'ni'n'qi' baylani'sti' du'zip keledi. Na'tiyjede birinshi ga'p bag'i'ni'n'qi'li' boli'p yekinshi ga'pke (bas ga'pke) baylani'sadi' ha'm bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'pti du'zedi. Qospa ga'ptegi bunday belgilerdi ani'qlaw teoriyali'q materiallar tiykari'nda u'yretiledi. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi u'yretiwde *sali'sti'rmali'li'q, analiz-sintez* usi'llari' a'hmiyetli boli'p yesaplanadi'. Sebebi, bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' birewi yekinshisine sali'sti'ri'li'p tu'sindirilgende, wolardi'n' uqsasli'g'i' yaki ayi'rmashi'li'g'i' ani'qlanadi'.

Bunday uqsasli'q yaki ayi'rmashi'li'q sali'sti'ri'w arqali' tu'sindirilse, woqi'wshi'lardi'n' woylawi' qa'liplesip bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rlerin (to'mendegishe) bilip ali'w mu'mkin.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptegi jay ga'plerdin' baylani'si'n (a'sirese feyil formolari' ha'm qatnasi'q so'zler arqali' baylani'si'n) sali'sti'ri'w arqali' u'yretiw:

2. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptegi jay ga'plerdin' ma'nilik belgilerin, wori'n ta'rtibin sali'sti'ri'w arqali' ani'qlaw:

3. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p penen dizbekli qospa ga'p komponentlerinin' bir-birinen wo'zgesheligin belgilew:

4. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptegi jay ga'plerdin' bir-birine g'a'rezliligini formalar arqali' tu'sindiriw ha'm t.b.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi woqi'ti'wda to'mendegi wazi'ypalar belgilep ali'ndi':

Woqi'wshi'lardi'n' bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p boyi'nsha teoriyali'q bilimge iye boli'wi'n ta'miyinlew:

b) Bul boyi'nsha woqi'wshi'lardi'n' alg'an bilimin sistemalasti'ri'w:

v) Woqi'wshi'lardi'n' bilimin bekkemlew maqsetinde shi'ni'g'i'w jazdi'ri'w, a'meliy jumi'slardi' sho'lkemlestiriw:

g) Woqi'wshi'lar ushi'n bir neshe sorawlar tayarlap wog'an juwap qaytari'wg'a a'detlendiriw.

d) Wo'tilgen material tiykari'nda kishi ko'lemdegi tekst du'ziwge woqi'wshi'lardi' a'detlendiriw t.b.

Qaraqalpaq tilindegi bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi ma'nilik ha'm quri'li'si' jaqtan bo'liwde da'slep bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'pler ma'nilik tu'rlerge bo'linip qarali'nadi' ha'm ma'nilik tu'rlerdin' qanday usi'l menen du'ziletug'i'nli'g'i' yaki quri'li'si' boyi'nsha tu'rleri so'z yetiledi.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi ma'nilik tu'rlerige bo'liw belgili bir printsipke tiykarlanadi' wolardag'i' jay ga'plerdin' ma'nilik qatnaslari' na'zerde tuti'ladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rlerin woqi'ti'wda wolardi'n' ma'nilik tu'sinigine itibar berilmey, qollani'li'w da'rejesine di'qqat awdari'ladi'.

A'sirese, bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p dizbekli qospa ga'pke qarag'anda tilimizde ko'birek qollani'ladi'. Bul wo'zgesheliklerdi u'yreniwden woqi'wshi'lar baylani'sli' so'ylep, bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rlerin ayi'ri'p bileli. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rlerin woqi'ti'w bari'si'nda ko'rsetpeli qurallardan paydalani'w a'hmiyetli boli'p yesaplanadi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik bo'liniwlerin, wolardi'n' bir-birinen wo'zgesheliklerin sorawlar arqali' ani'qlaw, wolardi'n' belgilerin tu'sindiriw, mi'sallar ja'rdeminde da'liylewler na'tiyjesinde woqi'wshi'lar bekkem bilimge iye boladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' ma'nilik tu'rlerin mi'sallar yaki ani'qlamani' awi'zeki ayti'w ja'ne tu'sindiriw menen u'yretiw jetkiliksiz. Sebebi, woqi'wshi' materialdi' tu'sinip, ani'qlamani' bilgen menen materialdi'n' tiykarg'i' belgilerin, wolardag'i' wo'zgesheliklerdi toli'q an'lay almaydi'. Wol ushi'n ko'rsetpe quralg'a mi'sallar jazi'p, wolar sali'sti'ri'li'p u'yretilse, wo'tilgen materialdi'n' barli'q ta'replerin woqi'wshi' bileli.

Bag'i'ni'n'qi' ga'ptin' sha'rt meyil formasi' menen baylani'si'wi'nan bag'i'ni'n'qi'li' ga'p du'ziledi, wolardi'n' ayi'rmashi'li'g'i'n ani'qlawda mi'sallar sali'sti'ri'ladi'. Wo'ytkeni, sha'rt meyil formasi' menen bag'i'ni'n'qi'li' ga'pler ha'm (du'zilmesten) dizbekli qospa ga'pler de du'ziliwi mu'mkin. Wolardi'n' dizbekli yaki bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p yekenligin mi'sallardi' sali'sti'ri'w arkali' ani'qlawg'a boladi'. Mi'sali': Usi'nnan jazatayi'm uyi'qlap ketse, awhali' ku'ta' qi'yi'n boladi' (da'nekersiz dizbekli qospa ga'p).

Atasi' ko'rgenli bolsa, balasi' biygu'na qol baylamaydi' (bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p).

Bul mi'sallardi'n' dizbekli yaki bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p yekenligin ani'qlawda is-ha'rekettin' wori'nlani'w bari'si' yesapqa ali'nadi'.

Woqi'wshi'lar usi'nday mi'sallardi' ayti'p yaki jazi'p wolardi'n' ma'nilik belgilerin, qollani'li'w wo'zgesheliklerin bilip ali'w mu'mkinshiligine iye boladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' waqi't, sha'rt, sebep, bag'i'ni'n'qi' tu'rleri, jay ga'plerdin' baylani'si'w usi'llari' to'mendegi tablitsa menen u'yretiledi.

ma-y formali' waqi't bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p	ma-y formali' sha'rt bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p	ma-y formali' sebep bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p
Muzi'ka dawi'si' arbadag'i' ha'mme zat tu'sirilip bol-ma+y, birden jan'lap ketti (A.A'liyev)	Yel quri'ma+y wot quri'mas (naqi'l)	Biraq, a'wladtan- awlad tuwma-y, bul yel shi'mshi'qlar ma'kani'na aynali'p barati'r (T.Qayi'pbergenov).

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' basqa tu'rleri de grammatikali'q formalar ja'rdeminde du'zilip, ha'rqi'yli' ma'nilerdi bildirip keliwleri ushi'rasadi'. Bunday wo'zgeshelikler yamasa bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik belgileri woqi'wshi'ni'n' yesinde turmawi' mu'mkin. Sol ushi'n ko'binese tablitsa yaki sxemalardan paydalani'w kerek.

Ma'selen, sa formali' bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' bas ga'pke baylani'si'n to'mendegidey tablitsa arqali' u'yretiwge boladi'.

-sa formali' bag'i'ni'n'qi'li' ga'p	sebeb qospa	-sa formali' bag'i'ni'n'qi'li' ga'p	waqi't qospa	-sa formali' bag'i'ni'n'qi'li' ga'p	sha'rt qospa
Woni'n' ju'zi <u>qi'zarsa</u> , Da'wlet qi'zari'p sala beredi. (G'.Seytnazarov)		Wol Tashkentten qayti'p <u>kelse</u> , yerinen xat kelgen yeken. (Atajanov A')		Go'ne qudi'qti' teren' <u>qazbasa</u> , taza suw shi'qpaydi'. (A.A'liyev)	

Bul tablitsalar taxtag'a ildirip, wondag'i' mi'sallardag'i' is-ha'reketler sali'sti'ri'ladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rleri woqi'wshi'larg'a tu'sindirilse, wondag'i' jay ga'plerdin' baylani'si'w usi'llari' ayti'li'p, is-ha'rekettin' wori'nlani'w bari'si' qospa ga'plerdegi mi'sallar sali'sti'ri'li'p u'yretiledi. Sonda woqi'wshi' wo'tilgen materialdi'n' mazmuni'n, xarakterin tu'sinedi.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' ma'nilik tu'rlerin grammatikali'q formalar arqali' ani'qlay bermey, wolardag'i' jay ga'plerdin' baylani'si'nda ko'mekshi so'zlerdin' xi'zmeti menen ma'nilik belgileride ayti'ladi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptegi jay ga'plerdi baylani'sti'ri'wda *sayi'n*, *deyin*, son', ko'mekshi so'zleri xi'zmet atqaradi', bul so'zler arqali' bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nileri ani'qlanadi'.

Mi'sali': Wol ha'r qu'ni kelgen *sayi'n*, bir-birimizge sorawli' ko'z benen qarasami'z. Uri's uzaqqa sozqlg'an *sayi'n*. Ma'teke g'arri'dan uyki' qashti'. (K.Sultanov).

Jumi's ko'beygen *sayi'n*, qoli' shayraqlana tu'sken. Oni'n' birligi wo'sken *sayi'n*, bilim de wo'sedi (A'miwda'r'ya).

Bul ga'plerdegi *sayi'n* tirkewishi jay ga'plerdi baylani'sti'ri'p, is-ha'rekettin' ha'rqi'yli' bolg'anli'g'i'n bildirip bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p ma'nilik jaqtan ani'qlaydi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptegi jay ga'plerdin' son' tirkewishi ja'rdeminde baylani'si'wi', wolardi'n' ha'rqi'yli' ma'nilik belgilerdi bildiretug'i'n tu'sindiriledi:

1.To'rebay ketken son', Nazli' kempir yeki bu'klenip jati'p qaldi' (waki't) bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p.

2.Qoldan qarshi'g'am ketkennen *son'*, jarg'anat ta jaw boli'p tur (sebeb bag'i'ni'n'ki'li' qospa ga'p).

3.Gilen' g'arri'lar wo'giz arbag'a mingen *son'*, jaslar jayawlap ju're berdi. (qarsi'las bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'p).

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdin' ma'nilik tu'rleri boyi'nsha woqi'wshi'lardi'n' bilimlerin bekkemlewde *soraw-juwap* wo'tkeriledi, a'meliy jumi'slar ali'p bari'ladi'. Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'ptin' ma'nilik ayi'rmashi'li'qlari' belgileri a'meliy jumi's wori'nlaw arqali' ani'qlanadi'.

Bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi *sali'sti'ri'w* arqali' u'yretkende, wolardi'n' bir-birine uqsasli'g'i'n yamasa ayi'rmashi'li'g'i'n ko'rsetiw kerek boladi'.

Qaraqalpaq tilin oqıw metodikası pa`ninen kurs jumıslarınn` temaları

- 1 Bolımlı, bolımsız, feyillerdi oqıw
- 2 Atlıqtın` tartım jalğ`awın okıw
- 3 Atlıqtın` bas ag`zalar xızmetin keliwin u`yretiw
- 4 Jup eliklewishlerdi oqıw
- 5 Qısqarg`an qospa so`zlerdi oqıw
- 6 Feyildin` da`rejelerin oqıw
- 7 Qaraqalpaq tili sabagında ko`rsetpe qurallardan paydalanıw
- 8 Feyil bir sostavlı ga`plerdi okıw
- 9 ga`ptin` birgelkili ag`zaların oqıw
- 10 Oqıwshılardıń jazba til baylıg`ın rawajlandırıw
- 11 Qaraqalpaq tilindegi pa`t normaların u`yretiw
- 12 ga`p ag`zalarınn` orın ta`rtibin u`yretiw
- 13 Anıqlawıshtı okıw
- 14 So`z dizbeklerin okıw
- 15 Frazelogizmlerdi oqıw
- 16 Antonimlerdi oqıw
- 17 Ses ha`m ha`riplerdi o`zgesheliklerin u`yretiw
- 18 So`zlikler menen jumıs aparıw jolları
- 19 Ko`p ma`nili so`zlerdi oqıw
- 20 Oqıwshılarg`a bayan jazıwǵa u`yretiw
- 21 Ka`sipke baylanıslı o`zlerdi oqıw
- 22 Diktant jazıwǵa u`yretiw

Oqıtıwshı:

Embergenov U

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w teoriyasi' ha'm metodikasi' pa'ni boyi'nsha annotatsiyalar

Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w teoriyasi' ha'm metodikasi' kursi' bilim tiykarlari', a'meliy jumi'slar ha'm laboratoriyali'q isler, studentler menen wo'tkeriletug'i'n qa'nigelik a'meliyatlar menen ti'g'i'z baylani'sta ali'p bari'ladi'.

Bul pa'nnin' tiykarg'i' maqseti studentlerge ha'r ta'repleme bilim beriwdi ha' Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi' pa'ninen tarqatpa materiallar

1.Woqi'ti'wdi'n' didaktikali'q printsiplerinde uli'wma didaktikali'q ha'm jeke pa'nlerge ta'n didaktikali'q printsipler qalay basshi'li'qqa ali'nadi'.

2.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday woqi'ti'w usi'llari'nan paydalani'ladi'? Woqi'ti'wdi'n' teoriyali'q ha'm a'meliy usi'llari'na neler kiredi.

3.Qaraqalpaq tilinen qanday sabaq tu'rleri bar? Olardi' sabaq bari'si'nda qalay qollani'wg'a boladi'.

4.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda qanday jobalar menen jumi's ali'p bari'wg'a boladi'? Wolardan woqi'wshi' ushi'n yen' paydali'si' qaysi' joba?

5.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wdi'n' maqseti menen wazi'ypalari' qanday jollar menen beriledi? Woni'n' mazmuni' haqqi'nda da mag'li'wmat berileme?

6.Woqi'ti'wdi'n' uli'wma ha'm jeke metodlari' woni'n' tu'rleri boyi'nsha ilimiy-metodikali'q tu'sinikler qaysi' usi'lda beriledi?

7.Qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda grammatikali'qti', a'meliy ko'nlikpeni artti'ri'w jollari'.

8.Fonetikali'q bilimdi ha'm a'meliy ko'niklepeni qaliplestiriw, wol boyi'nsha ali'p baralutg'i'n jumi'slar.

9.Leksika boyi'nsha woqi'wshi'larg'a beriletug'i'n bilim ko'lemi menen a'meliy jumi'slar tu'rleri.

10.So'z shaqaplari'ni'n' bo'liniw printsiplerin ani'qlaw, wog'an ta'n bolg'an lingvistikali'q tu'siniklerdi bekkemlew,

11.Morforlogiyanin' teoriyali'q belgilerin, wolardi'n' wo'zgesheliklerin u'yretiwde qollani'latug'i'n metodikali'q usmi'llardi' ani'qlaw.

12.Ko'mekshi so'zler, wolardi'n' ma'nili so'zlerden wo'zgesheliklerin tu'sindiriwdegi tiykarg'i' talaplar.

13.Sintaksistin' morfologiya menen baylani'si'n ha'm wolardi'n' bir-birinen ayi'rmashi'li'g'i'n ani'qlawdag'i' tiykarg'i' belgiler.

14.Qospa ga'ptin' tu'rleri, wolardi'n' bir-birine qatnasi' ha'm wondag'i' birlikler haqqi'ndag'i' mag'li'wmat beriw usi'llari'.

15.Punktuatsini'n' tiykarg'i' printsipleri qollani'li'wlari', woni'n' worfografiyag'a qatnasi' jo'nindegi ilimiy-metodikali'q tu'sinikler.

16.Woqi'wshi'lardi'n' til bayli'g'i'n rawajlandi'ri'wda, sawatli'li'g'i'n artti'ri'wda ali'p bari'latug'i'n jumi'slar.

Woqi'ti'wshi':

Yembergenov U

Avtorlar haqqi'nda mag'li'wmat

Usi' woqi'w metodikali'q ko'plik materiallari'n tayarlawshi' ha'm du'ziwshi avtor U.Yembergenov 1938-ji'li' tuwi'lg'an 1962-ji'li' Qaraqalpaq ma'mleketoik pedagogikalvq instituti'ni'n' filologiya fakul'tetin pitkeren.

1962-1979-ji'llari' Wo'zbekstan İlimler Akademiyasi' Qaraqalpaqstan bo'limine qarasi' N.Da'wqaraev ati'ndag'i' til ha'm a'debiyat instituti'nda ilimiy xi'zmetker boli'p islegen. 1971-ji'li' filologiya ilimlerinin' kandidati' da'rejesine iye bolg'an. 1979-1990-ji'llari' Wo'zbekstan pedagogikali'q ilimizertlew instituti'ni'n' qaraqalpaq tili ha'm a'debiyati'n woqi'ti'w metodikasi' bo'liminde ilimpaz boli'p islegen.

1990-ji'ldan ha'zirge deyin A'jiniyaz ati'ndag'i' NMPI din' qaraqalpaq til bilim kafedrasi'nda u'lken woqi'ti'wshi' boli'p islep ati'r.

İlimiy-metodikali'q jumi'slari'.

1.Qaraqalpaq tilinin' worfografiyali'q so'zliklerin (1980, 1990) du'ziwshilerdin' biri.

2.Qaraqalpaq tilinin' tu'sindirme so'zliklerin (I-II-III-IV tomlar) du'ziwshilerdin' biri.

3.Ha'zirgi qaraqalpaq tilinde yeliklewish so'zler (monografiya, 1990) kitabi'.

4.Qaraqalpaq tilinen didaktikali'q materiallar, 4-klass ushi'n (1984) avtorlar menen birlikte.

5.Qaraqalpaq tili sintaksisinin' ayi'ri'm temalari'n woqi'ti'w (metodikali'q ko'rsetpe, 2011-ji'l).

6.Qaraqalpaq tilindegi birgelikli ha'm ayi'ri'mlang'an ag'zalardi' woqi'ti'w (metodikali'q ko'rsetpe, 2011-ji'l).

7.Qaraqalpaq tilindegi bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi woqi'ti'w (metodikali'q ko'rsetpe, 2012-ji'l).

8.Qaraqalpaq tilindegi ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n woqi'ti'w (metodikali'q ko'rsetpe, 2012-j).

9.Qaraqalpaq tilindegi so'z dizbeklerin woqi'ti'w (metodikali'q ko'rsetpe 2012-ji'l).

10.Qaraqalpaq tili punktuatsiyasi'n u'yretiw usi'llari' (metodikali'q ko'rsetpe, 2012-ji'l).

11.Qaraqalpaq tilindegi frazeologizmlerdi woqi'ti'w (ilimiy- metodikali'q toplam, 2010-j. 31-35-betler).

12.Qaraqalpaq tilindegi frazeologiyali'q birliklerdi woqi'ti'w (İlimiy-metodikali'q toplam, 2010-j. 10-13-bet).

13.Qaraqalpaq tilindegi grammatika-materiallardi' u'yretiw, jurnal «Bilim bulag'i'»-2012-ji'l №21.

14.Qaraqalpaq tilindegi aralas qospa ga'plerdi woqi'ti'w, jurnal «Bilim bulag'i'» 2012, №2.

Yembergenov U.

**O`ZBEKSTAN RESPUBLİKASI XALIQ BİLİMLENDİRİW
MİNİSTRLİĞİ**

**A`JİNİYaZ ATINDAG`I NO`KİS MA`MLEKETLİK PEDAGOGİKALIQ
İNSTITUTI**

QARAQALPAQ TİLİ HA`M A`DEBİYaTI FAKULTETİ

Qaraqalpaq til bilimi kafedrası

**QARAQALPAQ TİLİ HA`M
A`DEBIYATIN OQITIW TEORİYASI
HA`M METODİKASI** pa`ninen

NORMATİV HU`JJETLER

NO`KIS- 2014

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI

TA`LIM TWG`RISIDA

(O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 9-son, 225-modda)

I. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-modda. Ushbu Qonunning maqsadi

Ushbu Qonun fuqarolarga ta`lim, tarbiya berish, kasb-hunar o`rgatishning huquqiy asoslarini belgilaydi hamda har kimning bilim olishdan iborat konstitutsiyaviy huquqini ta`minlashga qaratilgan.

2-modda. Ta`lim to`g`risidagi qonun hujjatlari

Ta`lim to`g`risidagi qonun hujjatlari ushbu Qonundan hamda boshqa qonun hujjatlaridan iborat.

Qoraqalpog`iston Respublikasida ta`lim sohasidagi munosabatlar Qoraqalpog`iston Respublikasining qonun hujjatlari bilan ham tartibga solinadi.

Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida ta`lim to`g`risidagi qonun hujjatlaridagidan o`zgacha qoidalar belgilangan bo`lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo`llaniladi.

3-modda. Ta`lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy printsiplari

Ta`lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor deb e`lon qilinadi.

Ta`lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy printsiplari quyidagilardan iborat:

ta`lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;

ta`limning uzluksizligi va izchilligi;

umumiy orta, shuningdek o`rta maxsus, kasb-hunar ta`limining majburiyligi;

o`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi yo`nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o`qishni tanlashning ixtiyoriyligi;

ta`lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;

davlat ta`lim standartlari doirasida ta`lim olishning hamma uchun ochiqligi;

ta`lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv;

bilimli bo`lishni va iste`dodni rag`batlantirish;

ta`lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg`unlashtirish.

4-modda. Bilim olish huquqi

Jinsi, tili, yoshi, irqiy, milliy mansubligi, e`tiqodi, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, xizmat turi, ijtimoiy mavqei, turar joyi, O'zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganligidan qat`i nazar, har kimga bilim olishda teng huquqlar kafolatlanadi.

Bilim olish huquqi:

davlat va nodavlat ta`lim muassasalarini rivojlantirish;

ishlab chiqarishdan ajralgan va ajralmagan holda ta`lim olishni tashkil etish;

ta`lim va kadrlar tayyorlash davlat dasturlari asosida bepul o`qitish, shuningdek ta`lim muassasalarida shartnoma asosida to`lov evaziga kasb-hunar o`rgatish;

barcha turdagi ta`lim muassasalarining bitiruvchilari keyingi bosqichdagi o`quv yurtlariga kirishda teng huquqlarga ega bo`lishi;

oilada yoki o`zi mustaqil ravishda bilim olgan fuqarolarga akkreditatsiyadan o`tgan ta`lim muassasalarida eksternat tartibida attestatsiyadan o`tish huquqini berish orqali ta`minlanadi.

Boshqa davlatlarning fuqarolari O'zbekiston Respublikasida xalqaro shartnomalarga muvofiq bilim olish huquqiga ega.

Respublikada istiqomat qilayotgan fuqaroligi bo`lmagan shaxslar bilim olishda O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqlarga ega.

5-modda. Pedagogik faoliyat bilan shug`ullanish huquqi

Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega.

Pedagog xodimlarni oliy o'quv yurtlariga ishga qabul qilish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdiqlagan Nizomga muvofiq tanlov asosida amalga oshiriladi.

Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish sud hukmiga asosan man etilgan shaxslarning ta'lim muassasalarida bu faoliyat bilan shug'ullanishga yo'l qo'yilmaydi.

6-modda. Ta'lim muassasasining huquqiy maqomi

Ta'lim muassasasini akkreditatsiyalash vakolatli davlat organi tomonidan attestatsiyaga asosan amalga oshiriladi.

Ta'lim muassasasi yuridik shaxs bo'lib, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda barpo etiladi. Nodavlat ta'lim muassasasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilagan tartibda davlat akkreditatsiyasidan o'tgan paytdan boshlab yuridik shaxs huquqlari va ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'ladi.

Ta'lim muassasasi qonun hujjatlariga muvofiq ishlab chiqilgan ustav asosida faoliyat ko'rsatadi.

Ta'lim muassasasi attestatsiya natijalariga binoan davlat akkreditatsiyasidan mahrum etilishi mumkin.

Ta'lim muassasalari o'quv-tarbiya majmuilariga hamda o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish birlashmalari va uyushmalariga birlashishga haqli.

Ta'lim muassasalari ustavda belgilangan vazifalariga muvofiq pulli ta'lim xizmatlari ko'rsatish, shuningdek tadbirkorlik faoliyatining boshqa turlari bilan shug'ullanishga haqli.

7-modda. Davlat ta'lim standartlari

Davlat ta'lim standartlari umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi.

Davlat ta'lim standartlarini bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

8-modda. Ta'lim berish tili

Ta'lim muassasalarida ta'lim berish tilidan foydalanish tartibi Davlat tili haqidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan tartibga solinadi.

II. TA'LIM TIZIMI VA TURLARI

9-modda. Ta'lim tizimi

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

davlat standartlariga muvofiq ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta'lim muassasalari;

ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalar;

ta'lim sohasidagi davlat boshqaruv organlari, shuningdek ularga qarashli korxonalar, muassasalar va tashkilotlar.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.

10-modda. Ta'lim turlari

O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

maktabgacha ta'lim;

umumiy o'rta ta'lim;

o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;

oliy ta'lim;

oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;

kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;

maktabdan tashqari ta'lim.

11-modda. Maktabgacha ta'lim

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va etuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim olti-etti yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida va mulk shaklidan qat'i nazar, boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi.

12-modda. Umumiy o'rta ta'lim

Umumiy o'rta ta'lim bosqichlari quyidagicha:

boshlang'ich ta'lim (I—IV sinflar);

umumiy o'rta ta'lim (I—IX sinflar).

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir. Maktabning birinchi sinfiga bolalar olti-etti yoshidan qabul qilinadi.

Umumiy o'rta ta'lim bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi.

Bolalarning qobiliyati, iste'dodini rivojlantirish uchun ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etilishi mumkin.

13-modda. Wrtta maxsus, kasb-hunar ta'limi

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim olish maqsadida har kim umumiy o'rta ta'lim asosida akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishning yo'nalishini ixtiyoriy ravishda tanlash huquqiga ega.

Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari egallangan kasb-hunar bo'yicha ishlash huquqini beradigan hamda bunday ish yoki ta'limni navbatdagi bosqichda davom ettirish uchun asos bo'ladigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi.

Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlangan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan uch yillik o'rta kasb-hunar o'quv yurtidir.

14-modda. Oliy ta'lim

Oliy ta'lim yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minladi.

Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash oliy o'quv yurtlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar va oliy maktabning boshqa ta'lim muassasalarida) o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi asosida amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim ikki bosqichga: davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjatlar bilan dalillanuvchi bakalavriat va magistraturaga ega.

Bakalavriat oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha puxta bilim beradigan, o'qish muddati kamida to'rt yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir.

Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni shartnoma asosida olishga haqlidirlar.

15-modda. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim jamiyatning ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgandir. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida (aspirantura, ad'yunktura, doktorantura, mustaqil tadqiqotchilik) olinishi mumkin.

Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash, ilmiy darajalar va unvonlar berish tartibi qonun hujjatlarida belgilanadi.

16-modda. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash kasb bilimlari va ko'nikmalarini chuqurlashtirish hamda yangilashni ta'minlaydi.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

17-modda. Maktabdan tashqari ta'lim

Bolalar va o'smirlarning yakka tartibdagi ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davlat organlari, jamoat birlashmalari, shuningdek boshqa yuridik va jismoniy shaxslar madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda maktabdan tashqari ta'lim muassasalarini tashkil etishlari mumkin.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalariga bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, san'at maktablari, musiqa maktablari, studiyalar, kutubxonalar, sog'lomlashtirish muassasalari va boshqa muassasalar kiradi.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining faoliyat ko'rsatish tartibi qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladi.

18-modda. Oiladagi ta'lim va mustaqil ravishda ta'lim olish

Davlat oilada ta'lim olishga va mustaqil ravishda ta'lim olishga ko'maklashadi.

Bolalarni oilada o'qitish va mustaqil ravishda ta'lim olish tegishli ta'lim muassasalarining dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi. Ta'lim oluvchilarga vakolatli davlat muassasalari tomonidan uslubiy, maslahat va boshqa yo'sinda yordam ko'rsatiladi.

19-modda. Ta'lim to'g'risidagi hujjatlar

Akkreditatsiya qilingan ta'lim muassasalarining bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjat (shahodatnoma, diplom, sertifikat, guvohnoma) beriladi. Davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjat oilada ta'lim olgan yoki mustaqil ravishda bilim olgan va akkreditatsiya qilingan ta'lim muassasalarining tegishli ta'lim dasturlari bo'yicha ekstern tartibida imtihonlar topshirgan shaxslarga ham beriladi, davlat ta'lim muassasalarida o'qitilishi shart bo'lgan va ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilab qo'yiladigan mutaxassisliklar bundan mustasno.

Oliy ma'lumot to'g'risidagi diplomga o'zlashtirilgan fanlar ro'yxati, ularning hajmlari va fanlarga qo'yilgan baholar yozilgan varaqa ilova qilinadi.

Dissertatsiya himoya qilgan shaxslarga belgilangan tartibda fan nomzodi yoki fan doktori ilmiy darajasi beriladi va davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplom topshiriladi.

Davlat ta'lim standartlariga mos kelgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi bilan xorijiy davlatlarning hukumatlari o'rtasidagi ikki tomonlama bitimlar asosida har ikki tomonning ma'lumot to'g'risidagi hujjatlari belgilangan tartibda o'zaro tan olinishi mumkin.

Tegishli bosqichdagi ta'limni tugallamagan shaxslarga belgilangan namunadagi ma'lumotnoma beriladi.

Davlat tasdiqlagan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjat navbatdagi bosqich ta'lim muassasalarida ta'lim olishni davom ettirish yoki tegishli ixtisoslik bo'yicha ishlash huquqini beradi.

III. TA'LIM JARAYONI QATNASHCHILARINI IJTIMOIIY HIMOYA QILISH

20-modda. Ta'lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish

Ta'lim muassasasida ta'lim oluvchilar qonun hujjatlariga va normativ hujjatlarga muvofiq imtiyozlar, stipendiya va yotoqxonada joy bilan ta'minlanadi.

21-modda. Ta'lim muassasalari xodimlarini ijtimoiy himoya qilish

Ta'lim muassasalari xodimlariga ish vaqtining qisqartirilgan muddati belgilanadi, haqi to'lanadigan yillik uzaytirilgan ta'tillar hamda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan imtiyozlar beriladi.

Ta'lim muassasalari ish haqiga mo'ljallangan mavjud mablag'lar doirasida mustaqil ravishda stavkalar, mansab okladlariga tabaqalashtirilgan ustama belgilashga hamda mehnatga haq to'lash va uni rag'batlantirishning turli shakllarini qo'llashga haqli.

22-modda. Etim bolalarni va ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarining vasiyligisiz qolgan bolalarni o'qitish

Etim bolalarni va ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarining vasiyligisiz qolgan bolalarni o'qitish va ularni boqish davlatning to'la ta'minoti asosida qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

23-modda. Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar va o'smirlarni o'qitish

Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar va o'smirlarni o'qitish, ularni tarbiyalash hamda davolash uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tashkil etiladi. Bolalar va o'smirlarni ushbu ta'lim muassasalariga yuborish va ulardan chiqarish ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarining roziligi bilan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan amalga oshiriladi.

Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining o'quvchilari qisman yoki to'la davlat ta'minotida bo'ladi.

24-modda. Ijtimoiy yordamga va tiklanishga muhtoj bo'lgan shaxslar uchun o'quv-tarbiya muassasalari

Alohida sharoitlarda tarbiyalanish va o'qishga muhtoj bo'lgan bolalar va o'spirinlar uchun ularning bilim olishi, kasb tayyorgarligi va ijtimoiy tiklanishini ta'minlaydigan ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari tashkil etiladi.

Ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tash muassasalarida saqlanayotgan shaxslarning ta'lim olishi va mustaqil bilim olishi uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda sharoitlar yaratiladi.

IV. TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISH

25-modda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sohasidagi vakolatlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sohasidagi vakolatlariga quyidagilar kiradi:

- ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish;
- ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlariga rahbarlik qilish;
- ta'limni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- ta'lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash;
- ta'lim muassasalarini akkreditatsiyadan, pedagog, ilmiy kadrlarni attestatsiyadan o'tkazish tartibini belgilash;

boshqa davlatlarning ta'lim muassasalariga O'zbekiston Respublikasining hududida ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi ruxsatnomalar berish;

qonun hujjatlariga muvofiq xorijiy davlatlarning ta'lim to'g'risidagi hujjatlarini tan olish va hujjatlarning ekvivalent ekanligini qayd etish tartibini belgilash;

davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash;

davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjatlarni tasdiqlash va ularni berish tartibini belgilash;

davlat grantlari miqdori va ta'lim muassasalariga qabul qilish tartibini belgilash;

davlat oliy ta'lim muassasasining rektorlarini tayinlash;

ta'lim oluvchilarni akkreditatsiya qilingan bir ta'lim muassasasidan boshqasiga o'tkazish tartibini belgilash;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlar.

26-modda. Ta'limni boshqarish bo'yicha maxsus vakolat berilgan davlat organlarining huquq doirasi

Ta'limni boshqarish bo'yicha maxsus vakolat berilgan davlat organlarining huquq doirasiga quyidagilar kiradi:

ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ro'yobga chiqarish;
ta'lim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish va uslub masalalarida ularga rahbarlik qilish;

davlat ta'lim standartlari, mutaxassislarning bilim saviyasi va kasb tayyorgarligiga bo'lgan talablar bajarilishini ta'minlash;

o'qitishning ilg'or shakllari va yangi pedagogik texnologiyalarni, ta'limning texnik va axborot vositalarini o'quv jarayoniga joriy etish;

o'quv va o'quv-uslubiyat adabiyotlarini nashr etishni tashkil qilish;

ta'lim oluvchilarning yakuniy davlat attestatsiyasi va davlat ta'lim muassasalarida eksternat to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash;

davlat oliy ta'lim muassasasining rektorini tayinlash to'g'risida Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritish;

pedagog xodimlarni tayyorlashni, ularning malakasini oshirishni va qayta tayyorlashni tashkil etish;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlar.

27-modda. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining ta'lim sohasidagi Vakolatlari **Mahalliy davlat hokimiyati organlari:**

ta'lim muassasalari faoliyatining mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish ehtiyojlariga muvofiqligini ta'minlaydilar;

ta'lim muassasalarini tashkil etadilar, qayta tashkil etadilar va tugatadilar

(respublika tasarrufida bo'lgan muassasalar bundan mustasno), ularning ustavlarini ro'yxatga oladilar;

o'z hududlaridagi ta'lim muassasalarini vakolat doirasida moliyalash miqdorlarini va imtiyozlarni belgilaydilar;

ta'lim sifati va darajasiga, shuningdek pedagog xodimlarning kasb faoliyatiga bo'lgan davlat talablariga rioya etilishini ta'minlaydilar;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradilar.

28-modda. Ta'lim muassasasini boshqarish

Ta'lim muassasasini uning rahbari boshqaradi.

Ta'lim muassasalarida qonun hujjatlariga muvofiq faoliyat ko'rsatadigan jamoat boshqaruvi organlari tashkil etilishi mumkin.

29-modda. Ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlari bilan nodavlat ta'lim muassasalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar

Ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlari nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qiladi.

Nodavlat ta'lim muassasalari ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzgan taqdirda, akkreditatsiya qilgan organlar ularning faoliyatini qonun hujjatlariga muvofiq to'xtatib qo'yishga haqli.

Nodavlat ta'lim muassasalariga qabul davlat o'quv yurtlari uchun belgilangan tartibda va muddatlarda amalga oshiriladi.

V. YaKUNLOVCHI XULOSALAR

30-modda. Ota-onalar yoki qonuniy vakillarning vazifalari

Voyaga etmagan bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari bolaning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishlari shart hamda ularning tarbiyasi,

maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olishlari uchun javobgardirlar.

31-modda. Ta'limni moliyalash

Davlat ta'lim muassasalarini moliyalash respublika va mahalliy byudjetlar mablag'lari, shuningdek byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi.

32-modda. Ta'limni rivojlantirish fondlari

Ta`limni rivojlantirish fondlari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda yuridik va jismoniy shaxslarning shu jumladan chet ellik yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy badallari hisobidan tashkil etilishi mumkin.

33-modda. Xalqaro hamkorlik

Ta`lim muassasalari ta`lim muammolari yuzasidan xalqaro hamkorlikda ishtirok etadilar, chet davlatlarning tegishli o`quv yurtlari bilan bevosita aloqalar o`rnatish, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ular bilan qo`shma o`quv yurtlari tashkil etish huquqiga ega.

34-modda. Ta`lim to`g`risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlik

Ta`lim to`g`risidagi qonun hujjatlarini buzishda aybdor bo`lgan shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo`ladilar.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti I. KARIMOV

Toshkent sh.,
1997 yil 29 avgust,
464-I-son

«TASTIYIQLAYMAN»

Kafedra baslig'ı _____ M.Qurbanov

«___» _____ 2015-jı.

Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatı fakulteti

Qaraqalpaq til bilimi kafedrası

Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatın oqıtıw teoriyası ha'm metodikası

pa'ninen o'z betinshe jumıslardı orınlaw boyınsha metodikalıq ko'rsetpe

Fakultet	Qaraqalpaq tili ha'm	Ulıwma oqıw saat	178
Kafedra	a'debiyatı	Lektsiya	30
Kurs	Qaraqalpaq til Bilimi	Seminar	44
Semestr	3	laboratoriya	20
	6	O'zbetinshe jumıs	84

Talabalardıń o'z betinshe jumısı oqıw rejesindegi pa'ndı o'zlestiriw belgilengen oqıw isleriniń ajıralmas bo'legi bolıp, ol xabar resursları ta'repinen ta'miyenlenip, orınlanıw reyting sisteması talapları tiykarında qadag'alanıwı tiyis.

Qag'ıydaǵa muwapıq joqarı oqıw orınlarında talabanıń ha'ptelik o'z betinshe jumısının ko'lemi bakalavrlardan ku'ndizgi bo'liminde 22 saattan ibarat.

Oqıw semestr juwmag'ında talabanıń o'z betinshe jumısı boyınsha toplang'an reyting balları ha'r bir pa'n boyınsha auditoriyadaǵı oqıw islerine berilgen reyting balları menen birgelikte toparlardıń reyting qaydanamasınja, talabalarınıń da'ptershesinde ha'm oqıwdı pitkergenligi tuwralı beriletug'ın diplom qosımshasına dizimge alınıwı kerek.

TALABANIN' O'Z BETINSHE JUMISININ' MAQSETI

1.Oqıtıwshılardıń basshılıǵında ha'm qadagalawı astında talaba ma'lim bir oqıw jumısın o'zbetinshe orınlaw ushın za'ru'r bolǵan bilim ha'm ko'nlikpelerdi sa'wlelendiriw ha'm rawajlandırıw.

2.Oqıwshınıń qadagalawısız talabanıń ma'lim bir oqıw jumısın o'zbetinshe izertlep, ilimniń teoriyalıq tamanınıń o'zlestirip, onı a'melge qollanıwdan ibarat.

TALABANIN' O'ZBETINSHE JUMISININ' WAZIYPALARI

1.Oqıw jumısına muwapıq jan'a bilimlerdi o'zbetinshe puxta o'zlestiriw ko'nlikpelerine iye bolıw.

2.Kerekli mag'lıwmatlardı izlep tabıw, o'zbetinshe erkin pikirlew, ilimiy ha'm tariyxıy miyraslardı, aldınǵı ta'jiriybelerdi o'zbetinshe u'yreniw.

3.a'limleme dereklerin u'nemli paydalanıw.

4.Da'tu'riy oqıw, ilimiy a'debiyatlardan paydalanıp, normativ hu'jjetler menen islesiwdi qa'liplestiriw.

5.Kompyuterlerden paydalanıp, elektron oqıw a'debiyatları ha'm mag'lıwmatları banki menen isleiwdi jolg'a qoyıw.

6.Internet tarmag'ınan maqsetli paydalanıw.

7.mag'lıwmatlar bazasın sho'lkemlestiriw.

Talabanıń jumısı o'zbetinshe o'zbetinshe jumısın sho'lkemlestiriw formaları

1.Ayırım teoriyalıq temalardı oqıw a'debiyatları ja'rdeminde o'zbetinshe o'zlestiriyaw.

2.Berilgen tema boyınsha ma'limlei (refarat) tayarlaw.

3.A'meliy shınıǵıwılarg'a tayarlıq ko'riw.

4.Teoriyalıq bilimlerdi a'meliyatta qollanıw.

5.A'meliyattagı o'zbetinsheu'mkin bolǵan problemalardıń sheshimin tabıw.

6.Tekst du'ziw, awdarma islew, shıǵarma ha'm bayan jumısların jazıw.

7.İlimiy maqala, a'njumang'a bayanat tezislerin tayarlaw.

Oqıtatug'ın pa'nnin' o'zgesheliklerinen kelip shıǵıp, talaba o'zbetinshe jumısın sho'lkemlestiriwde basqada formalarınan paydalanıw mu'mkin.

Talabanın' o'z betinshe jumısı ushın ajratılğan waqıtka sa'ykes ra'wishte ha'r bir pa'n boyınsha tiyisli kafedralarda o'z betinshe jumıstın' sho'lkemlestiriw formaları, tarsıpma variantları islep shıg'ılıp, fakultet ilimiy Ken'esinde tastıyqlanıwı tiyis.

Talabalardıń o'z betinshe jumıstı pa'nler boyınsha orınlanıwı ushın temag'a za'ru'r metodikalıq qollanba, ko'rsetpe ha'm usınıslar isler shıg'ıwı kerek.

TALABANIN' O'Z BETINSHE JUMISIN QADAG'ALAW HA'M BAHALAW

1. Ha'r bir pa'n boyınsha talaba o'z betinshe isine basshılıq etiw ju'klemesi professor-oqıtıwshınıń jeke rejesinin' sho'lkemlestirilgen metodikalıq bo'liminde esapqa alınadı.

2. Talabanın' o'z betinshe jumısına basshılıq etiw kafedrada du'zilgen ha'm fakultet ta'repinen tastıyqlanatug'ın konsultatsiyalar kestesi tiykarında a'melge asırıladı.

3. Talabanın' o'z betinshe jumısı boyınsha konsultasiya saatları topar jurnalında dizimge alınıp barıladı.

4. Talabanın' o'z betinshe jumısın qadag'alaw, oqıw shınıg'ıwların alıp barıwshı oqıtıwshı ta'repinen a'melge asırıladı.

5. Talabanın' o'z betinshe jumısı pa'pnin' jumıs bag'darlamasında ajratılğ'an saatlarg'a sa'ykes reyting balları menen bahalanıp, na'tiyjesi pa'n boyınsha talabanın' reytingine kiritiledi.

Talabanın' reyтин ko'rsetkishleri o'z betinshe jumısı boyınsha, a'stu'rge aylang'an topar reyтин aynasında ha'm fakultettin' arnawlı topar elektron tarmag'ında sa'wlelendirilip barıladı.

6. Talabanın' o'z betinshe jumısı tu'rleri ha'm onı bahalaw kriteriyaları tiyisli kafedra ta'repinen belgilenip, fakultet ilimiy ken'esinde tastıyqlanadı. O'z betinshe jumıstı bahalaw kriteriyaları talabalarg'a oqıw jılı (semestr) baslanıwı aldınan metodikalıq materiallar menen birgelikte tarqatıladı.

7. Talabanın' o'z betinshe jumısı pa'nler kesiminde talabalar toparlarında, kafedra ma'jilislerinde ha'm fakultet ilimiy ken'eslerinde dodalanıp barıladı.

8. Talabanın' o'z betinshe jumısı kafedra arxivinde dizimge alınadı ha'm oqıw jılı dawamında saqlanadı. O'z betinshe jumıs boyınsha to'mendegi eki sha'rt orınlang'an jag'dayda jaqsı na'tiyjege iye bolıwı mu'mkin.

9. Talabanın' jumısı barlıq wakıtta oqıtıwshı ta'repinen baqlanıp barılıwı lazım.

10. Jumıs rejesi talabalarda qızıqsınıw payda etiwı kerek.

Birinshi jag'dayda talaba o'zinin' iyelep atırgan bagıtınin' durıslıg'ına isenim payda etedi. Onın' ushın okıtıwshı talaba menen pikirlesip, awızsha ha'm jazba tapsırmalar berip, talabanın' jumısın ku'ndelikli qadag'alap baradı.

Talabalardıń o'z betinshe jumısın qadagalap barıwda olardıń lektsiya ha'm laboratriyalıq jumıslarınan alg'an bilim, ko'nlikpelerin reyтин qadag'alaw jolı menen tekseriwge boladı.

«QARAQALPAQ TILIN OQITIW METODIKASI» PA'NI BOYINSHA O'Z BETINSHÉ JUMISLARDIN' TEMALARI HA'M TAPSIRMALARI

1-tema. Oqitwshí mazmuní menen wazıypalarınan tu'sinikti bayıtıw

(2-saat)

Joba:

- 1.Qaraqalpaq tilin okıtıwdan mazmunı.
- 2.Oqıtıwdın' wazıypalarınan tu'sinik.

Tayanısh tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' mazmunı studentlerge bul pa'n boyınsha ilimiy-metodikalıq tu'sinik ha'm teoriyalıq mag'lıwmat beriwden ibarat. Al qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'nin okıtıwdın' wazıypası, jaslarg'a metodikanın' teoriyalıq ma'selelerin, metodologiyalıq tiykarların teren' ta'rtipke u'yretip, bul boyınsha tiyanaqlı bilim beriw bolıp esaplanadı.

Tayanısh sorawları

- 1.Pa'nnin' mazmunın qalay anıqlawg'a boladı?
- 2.Bul pa'n'di oqıtıwdın' wazıypaları nelerden ibarat?

A'debiyatlar

- 1.To'xliev A ha'm t.b. O'zbek tilini o'qitish metodikasi, 2006.
- 2.İsabaev K. Qazaq tilin oqıtıw metodikasi, Tashkent, 2003.

2-tema. Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasın oqıtıwda didaktikalıq printsipier

(2-saat)

Joba

- 1.Pa'ndi oqıtıwdın' ilimiylik printsipi.
- 2.Bul pa'ndi oqıtıwdag'ı izbe-izlik printsipi.
- 3.Pa'ndi okıtıwdagı aklivlilik printsipi.

Tayanısh tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'nin oqıtıwda ilimiylik, izbe-izlik tu'siniklilik ha'm aktivlilik printsipleri basshılıqqa alınadı. Sebebi bul printsipier usı pa'ndi oqıtıwdın' tiyarg'ı ha'm mazmunın ashıp beriwde xızmeti ullı. Sonlıqtan, ha'r bir didaktikalıq printsip o'zinin' qollanılıwı jag'ınan a'hmiyetli bolıp esaplanadı.

Tayanısh sorawları

- 1.Pa'ndi oqıtıwda ilimiylik printsipinin' xızmeti qalay belgilenedi?
- 2.Usı pa'n ushın izbe-izlik yaki tu'siniklilik printsiplerinin' a'hmiyeti qanday?
- 3.Okıtıwdagı aktivlilik printsipnin' maqseti nede?

A'debiyatlar

- 1.Razikov O., Ogaev S. Didaktika. 2001.
- 2.G'ulomov A., Ne'matov O. Ona tilidan ta'lim mazmunı. Toshkent, 1999.

3-tema. Oqıtıwda ulıwmalıq ha'm jeke metodlardın' qollanılıwı

(2-saat)

Joba

- 1.Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' ulıwmalıq metodları.
- 2.Usı pa'ndi oqıtıwda qollanılatus'ın jeke metodlar haqqında.

Tayanısh tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasının' teoriyalıq tiykarların studentlerge u'yretiwde ulıwmalıq metodlardan bayqaw, anketa eksperiment ham t.b. metodlar qollanıladı. Al

bul pa'ndi oqitwda ha'r bir pa'nge ta'n bolg'an jeke metodlar, tu'sindiriw, salıstırıw, talqılaw, teoriya menen praktikanın' baylanısı ha'm tag'ı basqa da metodlar bassılıqqa alınadı.

Tayanish sorawları

1. Bul pa'ndi oqitw barısında oqitw didaktikasına ta'n bolg'an ulıwmalıq metodardıń qaysıları qollanıladı?
2. Usı pa'ndi oqitwda jeke pa'nlerge tiyisli qaysı metodlardı qollanıwǵa boladı?

A'debiyatlar

1. Qutlımuratov B. Qaraqalpaq tilin oqitwda ayırım ma'seleleri. No'kis, 2000.
2. G'ulomov A. Ona tilin o'qitish printsiplari. Toshkent, 1995.

4-tema. Qaraqalpaq tilin oqitw metodikasınan leksika, fonetika ha'm morfologiya boyınsha tu'sinikti bayıtıw

(4-saat)

Joba:

1. Bul boyınsha studentlerdin' leksikadan alg'an bilimin bayıtıw.
2. Fonetika tarawı boyınsha ilimiy tu'sinikti turaqlastırıw.
3. Morfologiya boyınsha aling'an teoriyalıq mag'lıwmattı joqarı da'rejege jetkeriw.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqitw metodikasın studentlerge jetkeriwge leksikalıq katlamdı, so'zlik xordı na'zerde tutıladı. Sonday-aq, fonetikanı u'yretiwde seslik o'zgerislerdi, singarmnizmdı til faktleri tiykarında bayıtıw belgilenedi. Al morfologiyalıq kategoriyalar menen grammatikalıq belgilerdi ha'r ta'repleme tu'sindiriw anıqlanadı.

Tayanish sorawları

1. Studentlerge leksika boyınsha teoriyalıq mag'lıwmat qalay beriledi?
2. Fonetikalıq tu'sinikler studentlerge qanday ta'rtipte u'yretiledi?
3. Morfologiyag'a ta'n bolg'an teoriyalıq mag'lıwmat beriw jolları qanday?

A'debiyatlar

1. Mirzaqulov A. Grammatikani o'qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, 1998.
2. Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqitw metodikasi. No'kis, 1998.
3. Qutlımuratov B. Qaraqalpaq tili morfologiyasın oqitw. No'kis, 2000.

5-tema. Qaraqalpaq tilin oqitw metodikası pa'ninen grammatikalıq tu'sinikti, a'meliyat ko'nlikpeni arttırıw

(4-saat)

Joba:

1. Bul pa'n boyınsha studentlerdin' grammatikalıq tu'sinigin arttırıw.
2. Usı pa'nge baylanisli studentlerdin' a'meliy konlikpesin qa'liplestiriw.

Tayanish tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqitw metodikası boyınsha studentlerge grammatikalıq tu'sinik ilimiy-teoriyalıq xarakterde beriledi. Al usı pa'n tiykarında studentlerdin' a'meliy ko'nlikpelerin qa'liplestiriw ko'binese a'meliy jumıslar arqalı ju'zege keledi.

Tayanish sorawları

1. Qaraqalpaq tilin oqitw metodikası pa'ninde studentlerdin' grammatikalıq tu'sinigi qalay arttırıladı?
2. Bul pa'ndi oqitw barısında studentlerdin' a'meliy ko'nlikpesi qalay qa'liplesedi?

A'debiyatlar

1. Mirzaqulov A. Grammatikani o'qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, 1998.

3.Qutlimuratov B.Qaraqalpaq tili morfologiyasın oqıtıw. No'kis, 2000.

6-tema. Jay ha'm qospa sintaksisin oqıtıwda bilimdi bayıtıw

(4-saat)

Joba

- 1.Jay ga'ptin' sintaksisin oqıtıwdagı bilimdi bayıtıw jolları.
- 2.Qospa ga'ptin' sintaksisin oqıtıwdag'ı bilimdi bayıtıw jolları.

Tayanış tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'ninen jay ga'ptin' sintaksisin okıtıwda (ga'p ag'zaların, so'z dizbeklerin, ga'ptin' birgelikli ag'zaların ha'm t.b.) studentlerdin' teoriyalıq bilimin ha'r tu'rli jollar menen bayıtadı. Al bul ga'pke tiyisli qospa ga'ptin' sintaksisin okıtıwda (dizbekli ha'm bag'mın'qı qospa ga'plerdi) studentlerge ilimiy-metodikalıq jaqtan bilim berilip teoriyalıq bilimin bayıtadı.

Tayanış sorawları

- 1.Bul pa'ndi oqıtıwda studentlerdin' jay ga'ptin' sintaksisi boyınsha tu'sinigi qalay bayıtıladı?
- 2.Usı pa'ndi oqıtıw barısında qospa gap sintaksisi boyınsha studentlerge teoriyalıq mag'lıwmat kalay beriledi?

A'debiyatlar

- 1.İsabaev Q. Qazaq tilin oqıtıw metodikası, Tashkent, 2003.
- 2.G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili O'qitish metodikasi. Toshkent, 2002.

7-tema. Bull pa'ndi oqıtıwda qaraqalpaq tilinin' orfografiyalıq printsiplerin anıqlaw

(4-saat)

Joba:

- 1.Orfografiyanı anıqlawda morfologiyalıq printsiptin'
- 2.Orfografiyanı anıqlawda ma'nililik printsiptin'

Tayanış tu'sinik: Usı pa'ndi oqıtıwda studentlerge orfografiyanı anıqlawdın' morfologiyalıq printsiptin', onın' tiykarg'ı belgileri, so'zlerdi durıs jazıwdag'ı xızmeti ha'm tag'ı basqa da ta'repleri ilimiy tiykarda ayıtıladı. Al orfografiyalıq ma'nililik printsiptine tiykarlanıp anıqlanıwı misallar ja'rdeminde ha'm teoriyalıq materiallar tiykarında studentlerge mag'lıwmat retinde beriledi.

Tayanış sorawları

- 1.Qaraqalpaq tili orfografiyasın anıqlawda morfologiyalıq printsiptin' xızmeti qanday?
- 2.Qaraqalpaq tili orfografiyasın ma'nililik printsiptin' qalay anıqlawga boladı?

A'debiyatlar

- 1.Qutlimuratov B. Qaraqalpaq tilin oqıtıwdın' ayırım ma'seleleri. No'kis, 2000.
- 2.İsabaev Q. Qazaq tilin oqıtıw metodikası, Tashkent, 2003.

8-tema. Bul pa'ndi oqıtıw barısında irkilis belgilerinin' qoyılıw printsiplerin studentlerge u'yretiw

(4-saat)

Joba:

- 1.İrkilis belgilerinin' ma'nililik printsiptin' qoyılıwı.
- 2.İrkilis belgilerinin' grammatikalıq printsiptin' qoyılıwı.

3.İrkilis belgilerinin' intonatsiyalıq printsipte qoyılıw.

Tayanış tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'nin oqıtıw barısında studentlerge qaraqalpaq tili irkilis belgilerinin' ma'nilik, grammatikalıq ha'm intoniyalıq printsiplerge qoyılıwı teoriyalıq a'meliy jaqtan tu'sindiriledi.

Tayanış sorawları

- 1.Bul pa'ndi oqıtıwda irkilis belgileri ma'n'ilik printsipte qalay qoyıladi?
- 2.İrkilis belgilerinin' grammatikalıq printsipte qoyılıwı qalay tu'sindiriledi?
- 3.Uı pa'n boyınsha studentlerge irkilis belgilerinin' intonatsiyalıq printsipte qoyılıwı haqqında qanday mag'lıwmat beriledi?

A'debiyatlar

- 1.Nazarov K. Wzbek tili punktuatsiyası. Toshkent 1999.
- 2.Da'wletov M. Qaraklapaq tili punktuatsiya. No'kis, 2001.
- 3.Ha'zirgi qaraqalpak tili. Sintaksis. No'kis, 1995.

9-tema. Studentlerdin' til baylıg'ın rawajlandırıw jolları (4-saat)

Joba:

- 1.Awızeki til baylıqtı rawajlandırıw
- 2.Jazba baylıqtı rawajlandırıw

Tayanış tu'sinik: Studentlerdin' til baylıg'ın eki tu'rli jol menen rawajlandırıladi: awızeki ha'm jazba tu'rde. Bunda studentlerge jazba jumıslar jazdırıladi. Tekst berilip onın' mazmunı ayıladi, naqıl-maqal ayıladi. Til tarawları boyınsha anıqlama jazdırıladi, diktant, bayan ha'm shıg'arma jazdırıw tapsırıladi.

Tayanış sorawları

- 1.Studentlerdin' awızeki til baylıg'ı qanday jollar menen rawajlandırıladi?
- 2.Jazba jumıslardın' qaysı tili jazba tildi rawajlandırıladi.?
- 3.Grammatikalıq materiallardı u'yretiwde studentlerdin' til baylıg'ın rawajlandırıw jolları qanday?

A'debiyatlar

- 1.Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. No'kis, 199.
- 2.Sabirova M. Munozaralari dars-davr talabi. Toshkent, 1998.

10-tema. Pa'ndi oqıtıwda metodologiyalıq teoriyanı anıqlaw (4-saat)

Joba:

- 1.Pa'ndi oqıtıwdın' teoriyası boyınsha talaplar.
- 2.Pa'ndi oqıtıwda metodologiyalıq teoriyanı anıqlaw.

Tayanış tu'sinik: Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'nin oqıtıwdag'ı tiykarg'ı talap studentlerge tildin' barlı tarawları boyınsha ilimiyyi ha'm teoriyalıq bilim beriwden ibarat. Al bul pa'n'di oqıtıwda metodologiyalıq teoriyanı anıqlaw ushın pa'nge tiyisli bolg'an barlıq materiallar boyınsha metodologiyalıq bag'darın ha'r ta'repleme jetkeriw bolıp esaplanadi. Teoriya menen praktikanı baylanışlı tu'rde alıp barıw na'zerde tutıladi.

Tayanish sorawları

1. Pa'ndi oqıtıwda qanday teoriyalıq talaplar qoyıladı?
2. Pa'ndi oqıtıwdan teoriyalıq metodologiyasın anıqlaw qalay a'melge asırıladı?

A'debiyatlar

1. G'ulomov A. Ona tilin wqıtish printsiplari. Toshkent, 1995.
2. G'ulomov A., Ne'matov O. Ona tilidan ta'lim mazmuni. Toshkent, 199.

Pa'n oqıtıwshısı:

U.Embergenov

**O'zbekstan Respublikasi Xalq Bilimlendiriw ministrligi A'jiniyaz atundag'ı No'kis
ma'mleketlik peagogikalıq instituti**

«Tastıyıqlayman»

Kafedra baslıg'ı _____ M.Qurbanov

«_____» _____ 2015-jıl

**Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatı fakulteti
Qaraqalpaq tili bilimi kafedrası**

5111300-Qaraqaralpaq tili ha'm a'debiyatı bakalavr bag'arı boyınsha Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyası ha'm metodikası pa'ninen studentlerdin' bilimin bahalawdın' reyting o'lshepleri

Fakultet	Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatı	Ulıwma saatı	oqıw	90
Kafedra	Qaraqalpaq til bilimi	Lektsiya		16
Kurs	3	Laboratoriya		10
		Seminar		22
Semestr	VI	O'zbetinshe jumıs		42

Bull reyting bahalaw o'lishemleri O'zbekstan Respublikasi Joqari ha'm orta arnawli bilimlendiriw ministrliginin' «Studentlerdin' bilimin qadag'alawdin' ha'm bahalawdin' reyting sisteması haqkindag'ı Nızamina o'zgerisler ha'm qosımshalar kirgiziw haqqında» 2010-jıl 5-avgusttag'ı 333-sanlı buyırğ'ı menen tastıyıqlang'an Nızamg'a muwapıq islep shıg'ılıp, institut rektori ta'repinen 2010-jıl 15-oktyabrde tastıyıqlang'an «Studentlerdin' bilimin qadagalawdin' reyting sisteması» tiykarında islep shıg'ıldı.

Reyting bahalaw o'lishemi Qaraqalpaq tili ha'm a'debiyatı fkaulteti Ken'esinde qarap shıg'ıldı, 2012-jıl «____» _____№ protokoli menen tastıyıqlandı.

Reyting bahalaw o'lishemi Qaraqalpaq til bilimi kafedrası ma'jilisinde qarap shıg'ıldı, 2015-jıl «____» _____№ protokoli menen tastıyıqlandı.

Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası pa'ninen studentlerdin' bilimin bahalaw kriteriyasının' texnologiyalıq kartası

Auditoriya saatlarının' is rejesi

Semestr	ja'mi	Lektsiya	A'meliy	Seminar	O'z betinde
VI	9	30	10	14	38
	2				

Reyting qadag' alaw tu'rleri ha'm bahalaw o'lshemleri

KV-40	AV-30	JB	Ja'mi	Bahalaw kriteriyası
1 2 3	1 2	1	1	0-54=2 71-85=4 86-10=5
1 13 14	15	1	30	100
3	5			

O'tiletug'ın temalar ha'm olarg'a ajratılǵ'an saatlardın' bo'listiriliwi

№	Pa'n boyınsha temalar	Lektsiya jumslarg'a ajratılǵan saatlar	Belgilengen ball
1-Aralıq bahalaw			
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyasının' didaktikalıq printsipleri	2	3
2	Qaraqalpaq tilinin' ayırım tarawların oqıtıw teoriyası	2	2
3	Gramatikanı oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri	4	2
4	Orfografiya ha'm orfoepiyanı okıtıw	2	3
5	Punktuatsiyanı okıtıwda basshılıqqa alınatug'ın teoriyalıq metodika	2	3
6	Jazba jumslardı o'tkeriw metodikasının' teoriyası	4	2
	Ja'mi	12	15
	2-aralıq bahalaw o'z betinshe ta'lim tapsırmaları boyınsha qoyladı		
	Ja'mi	12	15
2-Aralıq bahalaw o'z betinshe ta'lim tapsırmaları boyınsha qoyladı			
1-Ku'qndelikli bahalaw			
1	Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası	2	2
2	Gramatikanı oqıtıw metodikasının' ulıwma ma'seleleri	2	3
3	Sintaksisti oqıtıwdın' teoriyalıq ma'seleleri	2	3
4	Orfografiya ha'm orfoepiyanı okıtıw	2	3
5		2	2
Ja'mi			
2-Ku'ndelikli bahalaw			
6	Qaraqalpaq tilin oqıtıw teoriyasının' didaktikalıq printsipleri	2	2
7	Qaraqalpaq tilinin' ayırım tarawların	2	3

	oqituv teoriyasi		
8	Punktuatsiyani oqituvda basshiliqqa alinatug'in teoriyalik metodika	2	3
9	Aviz eki ha'm jazba tildi rawajlandiruvga qoyilatug'in talaplar	2	3
10	Jazba jumislardi o'tkeriw metodikasinin' teoriyasi	2	2
Ja'mi			
3-ku'ndelikli bahalaw o'z betinshe ta'lim tapsirmalari boyinsha qoyiladi			14

Talabalardın' bilimin bahalawda to'mendegi kriteriya esapqa alınadı:

ARALIQ BAHALAWDI AWIZEKİ TU'RDE O'TKERİW KRİTERİYaSI

En' joqarı ball 15	En' joqarı ko'rsetkish 100%	Baha	Talabannın' bildim da'rejesi
13-15	86-100	Ayrıqsha	10 sorawdın' 9-10 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı ayıp berip, tu'sinik berse, o'z tu'siniklerin mısallar menen erkin da'lillese ha'm de juwmaq shıg'ara bilse.
11-12	71-85	Jaqsı	10 sorawdın' 7-8 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı ayıp berse
9-10	55-70	Qanaatlandırarlı	10 sorawdın' 5-10 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı ayıp berse
0-8	0-55	Qanaatlandırarsız	Sorawlarg'a juwap bere almasa, ulıwma tu'sinikke iye bolmasa yamasa 10 sorawdın' 3-4 sorawına kısqa juwap berse

Esletpe: Pa'nge ajratılğ'an lektsiya jumıslarında o'tilgen temalar boyınsha talabalarg'a 10 soraw ha'm tapsırmalar beriledi ha'm de olardın' orınlawı awız eki soraw-juwap tu'rinde baqlap barıladı.

1-2-Ku'ndelik bahalawlar–a'meliy sabaqlar ushın

En' joqarı ball		Baha	Talabannın' bildim da'rejesi
12-13	13-14	Ayrıqsha	10 sorawdın' 9-10 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı aytp berip, tu'sinik berse, o'z tu'siniklerin mısallar menen erkin da'lillese ha'm de juwmaq shıg'ara bilse.
10-11	11-12	Jaqsı	10 sorawdın' 7-8 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı aytp berse
8-9	9-10	Qanaatlandırarlı	10 sorawdın' 5-10 sorawına juwap berse. Olar boyınsha tu'sinikke iye bolsa ha'm de a'debiyatlarda keltirilgen mag'lıwmatlardı aytp berse
0-7	0-8	Qanaatlandırarsız	Sorawlarg'a juwap bere almasa, ulıwma tu'sinikke iye bolmasa yamasa 10 sorawdın' 3-4 sorawına kısqa juwap berse

Esletpe: Pa'nge ajratılǵ'an lektsiya jumıslarında o'tilgen temalar boyınsha talabalarg'a 10 soraw ha'm tapsırmalar beriledi ha'm de olardıń orınlawı awız eki soraw-juwap tu'rinde baqlap barıladı.